

ມວດກ
ກຸມີປໍ່ຍູນູາ
ອສານ
 ທຸກໆປີຂວາຕຼືນຸ

ມຣດກຸມີປັນູນາອີສານ

ຜູ້ກຸມີປັນູນາອີສານ

คำปรารภ
พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี
ในโอกาสการจัดพิมพ์หนังสือ “มรดกภูมิปัญญาอีสาน”
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรม และประเพณี ภูมิรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานต่างๆ ที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดสืบทอดกันมา สะท้อนถึงวิถีการดำรงชีวิตความเชื่อ ค่านิยม ศาสนา จนกลายมาเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่มีเอกลักษณ์และมีความงดงาม รัฐบาลให้ความสำคัญแก่การส่งเสริม คุ้มครอง และรักษามรดกทางภูมิปัญญาของไทยมิให้เสื่อมสูญ และมุ่งสร้างจิตสำนึกคนในชาติให้ตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรม ตลอดจนกระตุ้นให้ชุมชนมีส่วนร่วม ในการสืบสาน ถ่ายทอด ฟื้นฟู พัฒนามรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นไทย เพื่อยกย่องภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทย ส่งเสริมศักดิ์ศรีทางวัฒนธรรม และอัตลักษณ์ของกลุ่มชนที่มีอยู่ทั่วประเทศ อันจะสร้างการรับรู้ ความเข้าใจ ในคุณค่า รวมทั้งการยอมรับในความหลากหลายทางวัฒนธรรมของไทย เพื่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม อย่างสันติสุขตลอดไป

หนังสือ “มรดกภูมิปัญญาอีสาน” สะท้อนถึงความสามารถของชาวอีสาน อันเกิดจากการสั่งสม ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ที่หลากหลาย มีการปรับตัวผสมผสานที่มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ ซึ่งกระบวนการเหล่านี้มีวิวัฒนาการเปลี่ยนผ่านยุคสมัยหลายชั่วอายุคน จากอดีตสู่ปัจจุบันจนสืบทอดเป็น วิถีในการดำเนินชีวิตที่กลมกลืนกับสังคมอีสาน แสดงให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อ ค่านิยมและโลกทัศน์ ทางวัฒนธรรมของผู้คนในภูมิภาคนี้ได้เป็นอย่างดี มรดกภูมิปัญญาอีสานยังเป็นฐานทรัพยากรสำคัญที่จะสามารถ นำมาใช้เป็นทุนทางวัฒนธรรมในการสร้างสรรค์และพัฒนาคุณค่าไปสู่ผลิตภัณฑ์และบริการทางวัฒนธรรม ให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจของประเทศ ผมหวังว่าหนังสือ “มรดกภูมิปัญญาอีสาน” จะเป็นประโยชน์ต่อคนไทย ทุกคนที่จะนำไปศึกษา เรียนรู้อย่างลึกซึ้ง เพื่อร่วมกันสืบสาน สร้างสรรค์ และพัฒนามรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นอีสานให้เป็นสมบัติอันล้ำค่าของชาติไทยสืบไป

พลเอก

(ประยุทธ์ จันทร์โอชา)

นายกรัฐมนตรี

คำนิยม
นายวิษณุ เครืองาม รองนายกรัฐมนตรี

“มรดกภูมิปัญญาอีสาน” เป็นหนังสือที่รวบรวมองค์ความรู้ทางด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมสาขาต่าง ๆ ในภาคอีสาน โดยถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าที่มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนานจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการขึ้นบัญชีของชาติที่ปรากฏพบในพื้นที่ภาคอีสานของประเทศไทย นั้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาอีสาน ๒ ประการ

ประการแรก แสดงให้เห็นถึงคุณค่าและบทบาทของวิถีชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในภาคอีสาน ได้แก่ ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในพื้นที่ปฏิบัติต่าง ๆ ของภาคอีสาน ตลอดจนการผสมผสานความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทั้งในด้านรูปแบบการถือปฏิบัติ แนวคิด ความเชื่อและพิธีกรรม จนเกิดเป็นอัตลักษณ์แห่งวัฒนธรรมอีสาน

ประการที่สอง มรดกภูมิปัญญาอีสานนี้เป็นการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกคนรุ่นหนึ่ง เป็นสิ่งซึ่งชุมชนและกลุ่มชนชาวอีสานสร้างขึ้นมา เพื่อตอบสนองสภาพแวดล้อมและเป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน

“มรดกภูมิปัญญาอีสาน” จึงเป็นผลสะท้อนของรากเหง้าภูมิปัญญาของบรรพชนไทยในดินแดนอีสานที่ได้รับการยอมรับผ่านการแสดงออก การประพฤติปฏิบัติ จนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จะนำไปสู่ความภาคภูมิใจในตัวตนและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน จนกระทั่งเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของสังคมอีสานในประเทศไทยสืบไป

(นายวิษณุ เครืองาม)

รองนายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

กระทรวงวัฒนธรรม มีหน้าที่ในการอนุรักษ์ สืบสาน สร้างสรรค์และเผยแพร่วัฒนธรรม เพื่อสร้างรากฐาน การพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและความมั่นคงของชาติ ตามนโยบาย “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ของรัฐบาลโดยมีกรอบทิศทางการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมระยะ ๒๐ ปี ที่มีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติระยะ ๒๐ ปี กรอบทิศทางการพัฒนาสู่ประเทศไทย ๔.๐ และกรอบทิศทางยุทธศาสตร์ ในระยะ ๕ ปี ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔) เป็นกลไกขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรม

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เกิดความภาคภูมิใจและร่วมรักษาวัฒนธรรมให้คงอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทย ถือเป็นแนวทางหลักในการธำรงและสืบสานหลักฐานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ของชาติ ซึ่งจำเป็นต้องมีการเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมให้นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนประชาชน โดยเฉพาะท้องถิ่น ได้ทราบถึงสาระสำคัญอันเป็นแก่นแท้อย่างจริงจัง ก่อให้เกิด ความตระหนักและภาคภูมิใจในคุณค่าแห่งอัตลักษณ์ไทย ท่ามกลางยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงผ่านอย่างเหมาะสม

หนังสือ “มรดกภูมิปัญญาอีสาน” โดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม เล่มนี้ ถือเป็นมิติหนึ่งในหนังสือชุด มรดกวัฒนธรรมอีสาน ๕ เรื่อง ซึ่งประกอบด้วย ๑. มรดกสถาปัตยกรรมและผังเมืองอีสาน ๒. มรดกภูมิปัญญาสิ่งทอ อีสาน ๓. มรดกภูมิปัญญาอีสาน ๔. ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอีสาน ๕. แหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม เทศกาลและประเพณีอีสาน ซึ่งกระทรวงวัฒนธรรมมีนโยบายจัดพิมพ์ โดยมุ่งหวังให้เกิดการรวบรวมองค์ความรู้ และขับเคลื่อนงานด้านมรดกศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ ในภาคอีสาน และมีนโยบายจะจัดพิมพ์หนังสือชุด มรดกวัฒนธรรมของภาคอื่น ๆ ต่อไป อันจะนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ความเป็นไทย ท่ามกลาง กระแสความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนสืบไป

วิ ไคโพพมค

(นายวีระ โรจน์พจนรัตน์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม

กระทรวงวัฒนธรรม มีภารกิจที่สำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศด้วยมิติทางวัฒนธรรม โดยการปลูกฝังให้เด็กและเยาวชน ตลอดจนประชาชนคนไทยมีความรัก ความหวงแหนและภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งจากกระแสโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน ส่งผลกระทบต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านที่เสี่ยงต่อการสูญหาย การนำไปใช้ในทางที่บิดเบือนหรือไม่เหมาะสม จึงเป็นนโยบายสำคัญที่กระทรวงวัฒนธรรมจะต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน เพื่อให้คงไว้ซึ่งคุณค่าและอัตลักษณ์แห่งมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเหล่านั้น

หนังสือ “มรดกภูมิปัญญาอีสาน” ของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม นอกจากจะเป็นการบันทึกและรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาต่าง ๆ ของภาคอีสานไว้เป็นหลักฐานที่สำคัญแล้ว ยังสามารถนำไปพัฒนาต่อยอดสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมได้ อันจะเป็นหนทางหนึ่งในการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของภาคอีสานให้คงอยู่ต่อไปได้อย่างยั่งยืน โดยเป็นเป้าหมายหนึ่งของกรอบทิศทางการยุทธศาสตร์ด้านวัฒนธรรมระยะ ๒๐ ปี ภายใต้แนวคิด “วัฒนธรรมสร้างคนดี สังคมดี สร้างรายได้ สร้างภาพลักษณ์และเกียรติภูมิประเทศไทยในเวทีโลก”

การส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมผ่านการจัดพิมพ์หนังสือในครั้งนี้ นอกจากจะเป็นการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และสร้างความรู้ความเข้าใจในองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาอีสานแล้ว ยังเป็นแบบอย่างที่ดีในการรณรงค์และปลูกฝังให้กับเด็ก เยาวชน นักเรียน นักศึกษา สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน และประชาชนทั่วไปในสังคมไทยได้เกิดความเชื่อ ศรัทธาและเล็งเห็นคุณค่าความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะมรดกภูมิปัญญาอีสาน จนกระทั่งสามารถนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติตามและที่สำคัญที่สุด คือ เป็นแนวทางหนึ่งในการปรับประยุกต์ใช้รากทางวัฒนธรรมในการสร้างและฟื้นฟูค่านิยมไทย รวมถึงวิถีวัฒนธรรมไทยอันดีงามให้คงอยู่คู่สังคมไทยสืบไป

(นายเกษศณพงษ์ ศิริ)

ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม

คำว่า “อีสาน” คือ ชื่อที่คนในประเทศไทยใช้เรียกภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งผู้คนที่อยู่อาศัยในภาคนี้ มักเรียกขานตนเองว่าคนอีสานและมีการใช้ภาษาถิ่นอีสานในการสื่อสารแสดงถึงอัตลักษณ์เฉพาะพื้นที่ โดยภูมิปัญญาอีสานนั้นมีรากเหง้าทางวัฒนธรรมหลากหลายผสมผสานอย่างกลมกลืน ระหว่างศาสนาชาวบ้าน สถาปัตยกรรมศาสตร์ สภาพแวดล้อมและกระบวนการทางสังคม ส่งผลให้ภาคอีสานมีความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรม นำไปสู่การสืบสานและถ่ายทอดภูมิปัญญาและวิถีชีวิตอีสานในแต่ละท้องถิ่นจนกลายเป็นมรดกของชาวบ้าน ซึ่งเกิดจากการมุ่งแสวงหาความรู้ เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติและทางสังคมที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต เช่น การประกอบประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันพบว่า องค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะมรดกภูมิปัญญาอีสานส่วนใหญ่ ยังเป็นเพียงข้อมูลทางวิชาการในเชิงลึก ประชาชนทั่วไปไม่สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้ และข้อมูลบางอย่างตกหล่นสูญหายไปเป็นจำนวนมาก

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ในฐานะหน่วยงานที่มีหน้าที่ส่งเสริมและดำเนินงานปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เล็งเห็นถึงความสำคัญของการรวบรวมองค์ความรู้ทางด้านมรดกภูมิปัญญาอีสาน ซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าที่มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนานจนถึงปัจจุบัน จึงได้จัดพิมพ์หนังสือ “มรดกภูมิปัญญาอีสาน” เล่มนี้ขึ้น โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาอีสานสาขาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นศิลปะการแสดง งานช่างฝีมือดั้งเดิม วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล เป็นต้น ซึ่งเป็นไปในลักษณะของการจัดแบ่งประเภทสาขาของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ ทั้งนี้ หนังสือมรดกภูมิปัญญาอีสานนี้ ถือเป็น ๑ ใน ๕ มิติทางวัฒนธรรม ซึ่งทางกระทรวงวัฒนธรรมดำเนินการจัดพิมพ์ภายใต้หนังสือชุด “มรดกวัฒนธรรมอีสาน” เพื่อเป็นการสร้างความรู้ ความเข้าใจในมรดกภูมิปัญญาสาขาต่าง ๆ ในภาคอีสาน ให้แก่ประชาชน นักเรียน นักศึกษา ในวงกว้าง ตลอดจนช่วยสร้างความรัก ความภาคภูมิใจในท้องถิ่น อันเป็นพื้นฐานสำคัญในการสืบสานและถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญา อันจะนำไปสู่การต่อยอดสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมอีสานต่อไป

(นางพิมพ์วี วัฒนวรานุกร)
อธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม

	หน้า		หน้า
คำปรารภนายกรัฐมนตรี	๓	บทร้องพื้นบ้าน	
คำนิยามรองนายกรัฐมนตรี	๔	ภาพยึ่งั้งไฟ	๕๐
สารรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม	๕	เพลงแห่นางแมว	๕๑
สารปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	๖	บทสวดหรือบทกล่าวในพิธีกรรม	
คำนำ	๗	บททำขวัญข้าว	๕๒
มรดกภูมิปัญญาอีสาน	๑๓	บททำขวัญควาย	๕๔
ความหมายของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม	๑๔	บททำขวัญช้าง	๕๕
ภูมิปัญญาอีสาน	๑๖	สำนวน ภาษิต	
ตัวแบบกำหนดภูมิปัญญาอีสาน	๑๗	ผญาอีสาน	๕๖
วิธีการถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาอีสาน	๒๑	ตำรา	
การจัดแบ่งลักษณะมรดกภูมิปัญญาอีสาน	๒๓	ตำรานรลักษณ์	๕๗
มรดกภูมิปัญญาอีสาน		ภาษาถิ่นและภาษาชาติพันธุ์	
ด้านวรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา	๒๙	ภาษากูย/กวย	๕๘
นิทานพื้นบ้าน		ภาษาเขมรถิ่นไทย	๖๐
นิทานท้าวปาจิต – อรพิมพ์	๓๒	ภาษาโซ่ (ทะเวียง)	๖๑
นิทานปัญญาสชาดก	๓๓	ภาษาญ้อ	๖๒
นิทานพระรถ – เมรี	๓๕	ภาษาญ้อกูร	๖๓
นิทานสังข์ทอง	๓๗	ภาษาไทยโคราช/ไทยเบ็ง	๖๔
ตำนานพื้นบ้าน		ภาษาผู้ไทย	๖๖
ตำนานกบกินเดือน	๓๘	ภาษาพวน	๖๗
ตำนานก่องข้าวน้อยฆ่าแม่	๓๙	ภาษาแสก	๖๙
ตำนานเจ้าแม่สองนาง	๔๑	อักษรไทยน้อย	๗๐
ตำนานผาแดงนางไอ่	๔๒	อักษรธรรมอีสาน	๗๒
ตำนานพญาคันคาก	๔๔	มรดกภูมิปัญญาอีสาน ด้านศิลปะการแสดง	๗๕
ตำนานพระเจ้าเลียบโลก	๔๖	ดนตรีและเพลงร้อง	
ตำนานพระเจ้าห้าพระองค์	๔๗	กันตรึม	๗๘
ตำนานอุรังคธาตุ	๔๙	กลองยาว	๘๐
		แคน	๘๒

สารบัญ

	หน้า		หน้า
เจริญง	๘๔	การผูกเสี่ยว	๑๒๒
พิน	๘๖	เทศน์มหาชาติ	๑๒๔
สะโน	๘๘	ประเพณีกวนข้าวทิพย์	๑๒๕
เพลงโคราช	๘๙	ประเพณีการละเล่นผีตาโขนในงานบุญหลวง จังหวัดเลย	๑๒๖
ลำพญา	๙๐	ประเพณีทำขวัญข้าว	๑๒๘
สวดสรภัญญ์	๙๑	ประเพณีบุญบังไฟ	๑๓๐
หมอลำกลอน	๙๒	ประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี	๑๓๒
หมอลำพื้น	๙๓	ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกในเทศกาลวันมาฆบูชา	
มโหรีเขมร	๙๕	จังหวัดยโสธร	๑๓๔
ลำผีฟ้า	๙๖	พิธีถวายข้าวพีชภาคและบุญเสียค่าหัว	
หมอลำทรง	๙๗	ข้าโอกาสพระธาตุพนม	๑๓๖
หมอลำเพลิน	๙๘	พิธีกรรมขอฝน	๑๓๗
เรือมมะมวดหรือรำแม่มด	๑๐๐	พิธีทำบุญต่ออายุ	๑๓๙
นาฏศิลป์และการละคร		พิธีบายศรีสู่ขวัญ	๑๔๐
ฟ้อนกลองตุ้ม	๑๐๑	ลอยกระทง	๑๔๒
หนังประโมทัย	๑๐๒	เหยา	๑๔๔
การเซิ้งผ้าห่ม	๑๐๔	แห่ปราสาทผึ้ง	๑๔๖
การเสิ้งกลองกิ่ง	๑๐๖	มรดกภูมิปัญญาอีสาน	
บักกับแก็บ	๑๐๗	ด้านความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล	๑๔๙
ฟ้อนผู้ไทยบ้านโคกโก่ง	๑๐๘	อาหารและโภชนาการ	
ฟ้อนหางนกยูง	๑๑๐	น้ำพริก	๑๕๒
รำวงคองก้า	๑๑๑	ปลาไร่	๑๕๔
เรือมตรด	๑๑๒	ส้มตำ	๑๕๖
แกลมอ	๑๑๓	สำรับอาหารไทย	๑๕๘
แมงหน้างาม (ผีขนน้ำ)	๑๑๔	การแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้าน	
มรดกภูมิปัญญาอีสาน		การย่างไฟ	๑๖๐
ด้านแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล	๑๑๗	การสักยา	๑๖๑
ขนบธรรมเนียมประเพณี		การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	
การแต่งงานแบบไทย	๑๒๐	ข้าวหอมมะลิ	๑๖๒

	หน้า
คชศาสตร์ชาวกูย	๑๖๔
แมวไทย	๑๖๖
ภูมิปัญญาการทำเส้นไหมไทย	๑๖๗
ภูมิปัญญาการเลี้ยงควายไทย	๑๖๙
ชัยภูมิและการตั้งถิ่นฐาน	
ดอนปู่ตา	๑๗๐
การเลือกทำเลสร้างบ้านเรือนของชาวอีสาน	๑๗๒
มรดกภูมิปัญญาอีสาน ด้านงานช่างฝีมือดั้งเดิม	๑๗๕
ผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า	
ผ้าขาวม้า	๑๗๘
ผ้าทอไทพวน	๑๘๐
ผ้าทอไทยวน	๑๘๒
ผ้าทอผู้ไทย	๑๘๔
ผ้าทอเมืองอุบล ฯ	๑๘๖
ผ้าแพรวา	๑๘๘
ผ้ามัดหมี่	๑๙๐
ผ้าย้อมคราม	๑๙๒
เครื่องจักสาน	
เครื่องจักสานไม้ไผ่	๑๙๔
เครื่องโลหะ	
เครื่องเงินไทย	๑๙๖
เครื่องทองเหลืองบ้านปะอาว	๑๙๘
ห้องบ้านทรายมูล	๒๐๐
ประเทียมสุรินทร์	๒๐๒
เครื่องไม้	
เกวียนสลักลาย	๒๐๔
เรือนไทยพื้นบ้านดั้งเดิม	๒๐๖
เรือนโคราช	๒๐๘

	หน้า
งานศิลปกรรมพื้นบ้าน	
งานช่างตอกกระดาศ	๒๑๐
บายศรี	๒๑๒
ปราสาทผึ้ง	๒๑๔
ผลิตภัณฑ์อย่างอื่น	
เครื่องบูชาอย่างไทย	๒๑๖
มรดกภูมิปัญญาอีสาน ด้านการเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว	๒๑๙
การเล่นพื้นบ้าน	
โค้งตีนเกวียน	๒๒๒
หนอนซ้อน	๒๒๓
เกมพื้นบ้าน	
โคมลอยลอดห่วง	๒๒๔
กีฬาพื้นบ้าน	
ตีไก่คน	๒๒๕
ว่าวไทย	๒๒๖
ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว	
มวยโบราณสกลนคร	๒๒๘
บทสรุปมรดกภูมิปัญญาอีสาน	๒๓๑
บรรณานุกรม	๒๓๒
หลักเกณฑ์การพิจารณา	
ขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม	๒๓๕
คำสั่งคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่ ๒ / ๒๕๖๑	๒๓๘
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือชุด “มรดกวัฒนธรรมอีสาน”	
คณะผู้จัดทำ	๒๔๐

มรดก ภูมิปัญญาอีสาน

ความหมายของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ภูมิปัญญา หมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่า แสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคม ซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติ สืบต่อกันมา ภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคลหรือทรัพยากรความรู้ก็ได้ ทรัพยากรบุคคลที่ถือว่าเป็นภูมิปัญญา ได้แก่ ชาวนาผู้ประสบความสำเร็จ ในการผลิต พระภิกษุที่เป็นศูนย์รวมศรัทธาของชุมชน ศิลปินพื้นบ้าน ที่ได้รับความนิยมน้อย่างแพร่หลาย ผู้ทรงคุณวุฒิของหมู่บ้านที่เชี่ยวชาญ เฉพาะด้าน เช่น มรรคทายกผู้รู้จักพิธีทางศาสนา พราหมณ์ผู้เชี่ยวชาญ ในพิธีบายศรี เฒ่าจ้ำผู้เป็นสื่อกลางในการติดต่อระหว่างชาวบ้านกับ เทวดาอารักษ์หรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ หมอยา หมอนวดแผนโบราณ

หมอลำ พ่อเพลงแม่เพลง ช่างปั้น ช่างแกะ ช่างทอผ้า ช่างไม้ พ่อค้าแม่ค้า ผู้ประสบความสำเร็จด้านธุรกิจ เป็นต้น ส่วนทรัพยากรความรู้ที่ถือว่าเป็น ภูมิปัญญา ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ เช่น การคัดเลือกพันธุ์ข้าว การคัดเลือกพันธุ์สัตว์ การถนอมอาหาร การทอผ้า การให้น้ำพืชสวน การกำจัดศัตรูพืช การอนุรักษ์ธรรมชาติ ฯลฯ นอกจากนี้ความรู้ที่น่าสนใจในด้านอื่น ๆ ที่ถือว่าเป็นภูมิปัญญา ได้แก่ จารีตประเพณี ภาษาวรรณกรรม สถาปัตยกรรม ดนตรี นาฏศิลป์ การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น^๑

^๑ จารุวรรณ ธรรมวัตร. ภูมิปัญญาอีสาน. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม : โครงการตำราคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ๒๕๔๓ : ๑.

วัฒนธรรม หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม จารีตประเพณี พิธีกรรมและภูมิปัญญา ซึ่งกลุ่มชนและสังคม ได้ร่วมสร้างสรรค์ สังคม ปลูกฝัง สืบทอด เรียนรู้ ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงาม ทั้งด้านจิตใจและวัตถุ อย่างสันติสุขและยั่งยืน^๒

ดังนั้น โดยภาพรวมแห่งนัยดังกล่าวข้างต้น คำว่า “มรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” จึงหมายความว่า ความรู้ การแสดงออก การประเพณีปฏิบัติหรือทักษะทางวัฒนธรรมที่แสดงออกผ่านบุคคล เครื่องมือ หรือวัตถุ ซึ่งบุคคล กลุ่มบุคคล หรือชุมชน ยอมรับและรู้สึก เป็นเจ้าของร่วมกัน และมีการสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่น หนึ่ง โดยอาจมีการปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน^๓ ทั้งนี้ จะสังเกตได้ว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม มุ่งเน้นการถ่ายทอด จากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง โดยเป็นสิ่งซึ่งชุมชนและกลุ่มชนสร้าง ขึ้นมาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน และเป็น ปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความภาคภูมิใจในตัวตนและความรู้สึกสืบเนื่อง ก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการคิด สร้างสรรค์ของมนุษย์^๔

^๒ ความตามมาตรา ๔ ในพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ ดูใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๗ ตอนที่ ๖๙ ก ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๓ หน้า ๓๐.

^๓ ความตามมาตรา ๓ ในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ ดูใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๓ ตอนที่ ๑๙ ก ๑ มีนาคม ๒๕๕๙ หน้า ๑.

^๔ ส่วนหนึ่งของนิยามคำว่า “มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” ในอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ ซึ่งศัพท์คำนี้อาจจะเข้าใจยาก และไม่คุ้นเคยในประเทศไทย ดังนั้น คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จึงมีมติเมื่อวันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๕๒ ให้ใช้คำว่า “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” โดยเป็นศัพท์ที่ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม แปลและนิยามขึ้นจากอนุสัญญา ฯ ดังกล่าว

ภูมิปัญญาอีสาน

คำว่า “อีสาน” คือ ชื่อที่คนในประเทศไทยใช้เรียกภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คำ ๆ นี้ยังถูกใช้ในความหมายถึง คนในภาค และหากกล่าวแบบเฉพาะเจาะจง หมายถึง ผู้คนที่เป็กลุ่มหลักในภาคอีสาน คำว่า “อีสาน” มาจากภาษาบาลี – สันสกฤต เป็นคำที่ใช้ในความหมายที่แยกให้เห็นความแตกต่างระหว่างผู้คนจากภาคเหนือ ภาคกลางหรือภาคใต้ของประเทศไทย ในขณะที่ภาคอื่น ๆ มักถูกระบุโดยศูนย์กลางทางการเมืองและวัฒนธรรมในลักษณะที่ทำให้กรุงเทพฯ มีค่าเท่ากับภาคกลาง เชียงใหม่มีค่าเท่ากับภาคเหนือ และนครศรีธรรมราชที่มีคนได้ใช้ภาษาแบบคนใต้สำหรับภาคใต้ แต่สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แนวความคิดโดยทั่วไปก็ยังคงเป็นอีสาน คนในภาคอีสานบางครั้งเรียกตนเองว่า คนพื้นเมืองหรือลาว อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะเวลาไม่กี่ปีมานี้ คำว่า “อีสาน” ซึ่งถูกใช้โดยผู้คนจากภาคอื่น ๆ ในการกล่าวถึงคนจากภาคอีสาน ได้รับการใช้โดยคนในภาคอีสานเพิ่มมากขึ้นในการบ่งชี้ความเป็นชาติพันธุ์ของกลุ่มตนเอง ผู้คนจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเริ่มที่จะกล่าวถึงตนเองว่าเป็นคนอีสานหรือผู้อีสาน ใช้ภาษาอีสานและอาศัยอยู่ในภาคอีสาน การใช้คำว่า “อีสาน” เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้สะท้อนให้เห็นถึงจิตสำนึกที่เพิ่มขึ้นเกี่ยวกับอัตลักษณ์ภาค/ชาติพันธุ์^๕

ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลของพัฒนาการการปรับตัวและปรับวิถีชีวิตของคนไท – ลาวและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในธรรมชาติแวดล้อมรายรอบอาณาบริเวณที่ราบสูงกว้างใหญ่ของอุษาคเนย์ อันมีแม่น้ำโขงและสาขา คือ ชี มูล และสายน้ำซอยย่อยอีกหลายสายหล่อเลี้ยงตอนในของที่ราบสูง อนึ่ง เนื่องจากวัฒนธรรมอีสานกับวัฒนธรรมลาวทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง มีความสัมพันธ์เชิงชาติพันธุ์และเชิงอำนาจใกล้ชิดกันมาก อีกทั้งมีการอพยพเคลื่อนย้ายประชากรต่อเนื่องไม่ขาดสาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากฝั่งตะวันออกมาสู่ฝั่งตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ วิถีชีวิตของสองฝั่งแม่น้ำโขง จึงละม้ายคล้ายคลึงกันจนจำแนกความแตกต่างได้ยาก

ในสาระสำคัญของมิติประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตและภูมิปัญญาอีสาน โดยเฉพาะบริเวณแอ่งสกลนครและอีสานตอนบนนั้น มีรากฐานร่วมกันมากับอาณาจักรล้านช้างเช่นเดียวกับล้านนา ในขณะเดียวกัน บริเวณอีสานใต้ก็ได้รับอิทธิพลอารยธรรมขอม ส่วนแอ่งโคราชก็ได้รับอิทธิพลอารยธรรมกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ตลอดมา โดยนัยนี้ สังคม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาอีสาน จึงมีความหลากหลายมิใช่น้อยตามเหตุปัจจัยทางภูมิประเทศและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม ลักษณะร่วมของภูมิอากาศ ระบบนิเวศ อิทธิพลของพุทธศาสนา วัฒนธรรมข้าวและสายสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ ล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีอิทธิพลในการหล่อหลอมวิถีชีวิตของชาวอีสานโดยรวม และเกื้อกูลให้เกิดพัฒนาการทางภูมิปัญญาที่มีลักษณะเด่นเป็นของอีสาน ซึ่งอาจนำมาสืบสานหรือประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ในบริบทใหม่แห่งปัจจุบันและอนาคตได้^๖

^๕ คายส์ เอฟ, ชาร์ลส์. อีสานนิยม : ท้องถิ่นนิยมในสยามประเทศ. กรุงเทพฯ ฯ : มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๕๖ : ๙ – ๑๐.

^๖ เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาอีสาน. กรุงเทพฯ ฯ : อมรินทร์, ๒๕๔๔ : ๒๑ – ๒๒.

ตัวแบบกำหนดภูมิปัญญาอีสาน^๗

ภูมิปัญญาในวัฒนธรรมอีสานมีรากเหง้าหลากหลายผสมผสานอย่างกลมกลืน ระหว่างศาสนาชาวบ้าน สภาภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อม และกระบวนการทางสังคม

ศาสนาชาวบ้าน

ศาสนาชาวบ้าน เป็นความผสมผสานของคตินิยมท้องถิ่น คือ พุทธศาสนาระดับที่ชาวบ้านปฏิบัติในชีวิตประจำวันกับศาสนาพราหมณ์และความเชื่อถือผีต่าง ๆ เช่น ผีแถน ผีเชื้อ ผีปู่ตา ผีนา ผีไร่ ผีน้ำ ผีป่าเขา ลำเนาไพร คติความเชื่อเหล่านี้เป็นพื้นฐานสำคัญในการประกอบอาชีพ การกระทำของบุคคลและสังคมมนุษย์ผู้ฉลาดนำคติความเชื่อเหล่านี้ไปประกอบพิธีกรรม เพื่อคลี่คลายข้อขัดแย้งระหว่างคนกับธรรมชาติ คนกับคน และคนกับกฎเกณฑ์สังคม เช่น การเลี้ยงผีแถน ผีปู่ตา ผีตาแฮก

ผีไร่ ผีป่า เป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติที่ส่งผลต่อการประกอบอาชีพ ศาสนาชาวบ้านจึงเป็นอาวุธต่อสู้ภัยธรรมชาติ

บรรดาคติความเชื่ออันหลากหลายของชาวอีสานนั้น พุทธศาสนาสอนให้มนุษย์เรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของคน สัตว์ พืช สิ่งของต่าง ๆ โดยการสังเกต โดยการปฏิบัติ โดยการฟัง โดยการอ่าน และโดยการเขียน พุทธศาสนาระดับชาวบ้านแสดงหลักธรรมคำสอนที่เป็นเอกภาพกับวิถีดำเนินชีวิตภายในสังคมดังภาษิตอีสานว่า “แม่่นสิมุดมอดเมี้ยนดับชาติเหิงนานกัตีตาย ครั้งเป็นผู้มีธรรมโมกข์ปสิมวางเว้น ส่วนว่าคนผู้มีกรรมช้อนบ่มีธรรมหุ่มห่อ แม่่นจักตายกัปมีคนคืดพ้อสิมจ้อยบ่จ่มหา” (แม่่นสิ = ถึงแม่่น, มุดมอดเมี้ยน = ตาย, เหิง = นาน, คืดพ้อ = ระลึกถึง, สิมจ้อย = สิมนสิท, จ่มหา = บ่นหา)

^๗ ดูใน จารุวรรณ ธรรมวัตร. อ่างแล้ว, ๑ - ๔.

สภาพภูมิศาสตร์บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณต่าง ๆ และนำมาซึ่งมรดกภูมิปัญญาอีสานที่ได้รับการสืบทอดมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

สภาพภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อม

สภาพภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตชาวอีสานเป็นอย่างมาก เพราะสภาพภูมิอากาศและลักษณะการตั้งถิ่นฐานย่อมสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพ เช่น อากาศที่ร้อนและฝนชุกย่อมทำให้ชาวอองกาม การตั้งชุมชนริมฝั่งแม่น้ำหรือหนองน้ำย่อมเหมาะแก่การเพาะปลูกและหาอาหาร การตั้งถิ่นฐานตามโคกตามป่าย่อมเหมาะแก่การเลี้ยงชีวิตด้วยอาหารป่า โดยการล่าสัตว์จับปลา หาเห็ด หาผึ้ง เป็นต้น บางครั้งสภาพภูมิศาสตร์ทำให้เกิดปัญหา เช่น ปัญหาเรื่องดิน น้ำ ย่อมทำให้ผลผลิตตกต่ำ ชาวบ้านผู้ประกอบอาชีพจึงพยายามที่จะตัดแปลงวิธีการให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม เช่น ชาวบ้านโคกสูง ตาบล่ก้านเหลือง อำเภอน้อย จังหวัดขอนแก่น

สภาพพื้นที่ทำนาเป็นดินร่วนปนทรายและมีความแห้งแล้ง เพราะฝนไม่ตกตามฤดูหรือฝนทิ้งช่วง จึงแก้ปัญหาโดยการทำนาหยอด รากของต้นข้าวจะแข็งแรงกว่าการทำนาดำ การประกอบอาชีพนั้นมีทั้งผู้ประสบความสำเร็จและผู้ล้มเหลว ผู้ที่สามารถประกอบกิจการงานได้ผลดีโดยใช้ภูมิปัญญาชาวอีสาน เรียกว่า หมอ เช่น หมอมอ คือ ผู้รอบรู้ด้านโหราศาสตร์ หมอว่าน คือ ผู้รอบรู้ด้านสมุนไพร หมอยา คือ ผู้เชี่ยวชาญด้านการรักษาโรค หมอลำ คือ ผู้เชี่ยวชาญด้านการร้องลำนำประกอบแคน หมอผึ้ง คือ ผู้เชี่ยวชาญด้านการหาน้ำผึ้ง หมอสร้าง คือ ผู้ทำนา ทำไร่ ทำสวนได้ผลดี ผู้มีภูมิปัญญาทุกวิชาชีพได้รับการยกย่องจากชุมชนอย่างเสมอหน้ากัน

นอกจากมนุษย์จะใช้ภูมิปัญญาเพื่อประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศแล้ว มนุษย์ยังสังเกตลักษณะที่เป็นคุณและโทษของธรรมชาติ แล้วนำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ทำให้เกิดแรงบันดาลใจจากธรรมชาติ คือ แมกไม้ สายธาร สายลม แสงแดด และแสงดาว

กระบวนการทางสังคม

กระบวนการทางสังคม คือ การอยู่รวมกันเป็นครอบครัว เป็นหมู่บ้าน เป็นเมืองและประเทศชาติ ชาวอีสานมีทัศนคติในการใช้ชีวิตว่า อยู่เป็นหมู่ดีกว่าอยู่โดดเดี่ยว เพราะขัดจำกัดทางกายภาพ และภูมิปัญญา การช่วยกันคิด ช่วยกันทำ การพึ่งตนเองและการพึ่งกันเอง น่าจะเป็นทางออกที่ดีที่สุด ทำอย่างไรการอยู่ร่วมกันจึงจะเกิดประโยชน์สุข ผู้ฉลาดจึงร่วมกันกำหนดฮีตบ้าน-คลองเมือง อาทิเช่น ฮีตสิบสอง-คลองสิบสี่ กฎหมายท้องถิ่น วรรณกรรมคำสอน นิทาน บทเพลงและคติธรรม ซึ่งชาวบ้านได้ยินได้ฟังจากปู่-ย่า ตา-ยาย พ่อ-แม่ ผู้อาวุโส พระภิกษุ เฒ่าจ๋า หมอธรรม และพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีกรรมประจำหมู่บ้าน กฎเกณฑ์การควบคุมสังคมทั้งโดยตรงโดยอ้อมเหล่านี้ เกิดจากภูมิปัญญาของบรรพชน ความรู้บางส่วนอาจไม่เหมาะสมกับสภาพสังคม จึงมีการเปลี่ยนแปลง แต่กระบวนการทางสังคมหลายส่วนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ในสภาพปัจจุบัน

โดยสรุปแล้ว ภูมิปัญญาอีสาน จึงเป็นการนำเอาทรัพยากรความรู้ ทรัพยากรบุคคล ที่มีอยู่ในท้องถิ่นอีสานแต่ละแห่ง ซึ่งอาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน หรือเป็นลักษณะสากลที่หลาย ๆ ท้องถิ่นมีคล้ายกันก็ได้ ภูมิปัญญาอีสานในแต่ละท้องถิ่นเกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้ เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติทางสังคมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาอีสาน จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน เช่น การประกอบประเพณี พิธีกรรมของชุมชน เป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้กระทำสบายใจ รู้สึกอบอุ่นไม่โดดเดี่ยว ให้คุณค่าทางจิตใจ และความรู้สึก ถือว่าเป็นพลังทางศีลธรรมหรือประเพณีการรวมกำลังช่วยกันทำงานที่ใหญ่หลวงเกินวิสัยที่จะทำได้สำเร็จคนเดียว เช่น การลงแขกสร้างบ้าน การลงแขกสร้างวัด การลงแขกสร้างถนน หรือ

ขุดลอกแหล่งน้ำ เป็นกิจกรรมที่แสดงถึงความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันภายในชุมชน ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยทั่วไปภูมิปัญญาอีสานเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน เป็นประโยชน์แก่คนทุกระดับ มีลักษณะเด่น คือ สร้างสำนึกเป็นหมู่คณะสูงทั้งในระดับครอบครัวและเครือญาติ

วิธีการถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาอีสาน

ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของการสืบทอดประสบการณ์จากอดีตจนถึงปัจจุบัน สำหรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน^๔ คือ การถ่ายทอดความรู้ของชาวอีสานเพื่อสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งมายังอีกคนรุ่นหนึ่ง ขึ้นอยู่กับวิธีการและกลุ่มเป้าหมาย อย่างเช่น วิธีการถ่ายทอดความรู้จากเด็กจะแตกต่างจากผู้ใหญ่ คือ วิธีการถ่ายทอดความรู้แก่เด็กต้องง่าย ไม่ซับซ้อน สนุกสนาน ดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ ได้แก่ ปริศนาคำทาย โดยเลือกถ้อยคำที่สร้างภาพ คำเปรียบ เทียบทำให้ชวน คล่องจอง ให้เสียงและจังหวะ เพื่อดึงดูดใจและจดจำได้ง่าย การเล่านิทานเป็นการถ่ายทอดความรู้โดยอาศัยความสนุกสนานจากตัวละครในเรื่องและวิธีการเล่าที่น่าสนใจ ต้องเป็นเรื่องสั้น ๆ เนื้อหาสร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรม คือ สิ่งที่ดีควรทำและไม่ควรทำ ส่วนวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่มีหลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่า พิธีสู่ขวัญ พิธีทางพระพุทธศาสนา พิธีกรรมในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต การประกอบอาชีพ ตลอดจนวิธีการอ่านหนังสือ และแสดงมหรสพ การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้วยวิธีการบอกเล่าในวัยนี้จะมีสารประโยชน์ทั้งทางด้านการเพิ่มพูนความรู้จากการฟังและเป็นการรวมกลุ่มกันทางสังคมเพื่อทำงานร่วมกันหรือช่วยเหลือกัน ผู้เล่า คือ ผู้อาวุโสหรือผู้มีความรู้ซึ่งโอกาสในการถ่ายทอดภูมิปัญญา ได้แก่ พิธีงานศพซึ่งชาวบ้านจะไปชุมนุมที่บ้านคนตาย เพื่อช่วยเจ้าภาพทำงานและเป็นเพื่อนงานศพ ตอนกลางคืนจะมีการละเล่นพื้นบ้าน เช่น การเล่นเสื่อกินหมู การเล่านิทานโดยการอ่านจากหนังสือผูกหรือใบลาน เจ้าภาพจะเลือกหม่อ่านที่มีน้ำเสียงดีให้สนุกสนานเพลิดเพลิน ทั้งยังสอดแทรกจริยธรรมคำสอนด้วย

ในเวลาต่อมาเมื่อมีมหรสพสมัยใหม่ การอ่านหนังสือจึงลดบทบาทไป พิธีอยู่ไฟหลังคลอดบุตร จึงมีการนำนิทานมาอ่านสู่กันฟังเพื่อให้กำลังใจและให้ความเพลิดเพลินแก่แม่ลูกอ่อนและเพื่อนบ้านที่มาเยี่ยมฟัง เมื่อการแพทย์สมัยใหม่เข้ามามีบทบาท ประเพณีอยู่ไฟจึงค่อย ๆ เลิกไป ประเพณีทางพระพุทธศาสนา เช่น การเข้าพรรษา การทำบุญผ้าป่า การทำบุญกฐิน และการทำบุญมหาชาติ นับเป็นโอกาสพิเศษที่ชาวบ้านต่างมาชุมนุมกันฟังเทศน์ฟังธรรม พระสงฆ์จะนิยมนำนิทานชาดกมาเทศน์ นำคำสุภาสิตสอนใจมาอบรมบ่มนิสัย อุบาสกอุบาสิกา คติธรรมเหล่านี้แสดงถึงภูมิปัญญาของผู้เทศน์ เรื่องราวที่นำมาเทศน์นอกจากนิทานและกระพุ้ยธรรมแล้ว ยังเน้นเรื่องราวปฏิบัติระหว่างบุคคล ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ คติการเวียนว่ายตายเกิด ความเชื่อเรื่องบาป บุญ กรรม นรก สวรรค์ และวาสนา ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมและมโนทัศน์ของผู้ฟัง

พิธีสู่ขวัญ เป็นการกระทำที่เชื่อมโยงจิตสำนึกและสร้างจิตสำนึกอันดีงามต่อตนเองและสิ่งที่ให้คุณ เช่น พิธีสู่ขวัญข้าวเป็นการกระทำที่สร้างเอกภาพระหว่างสิ่งสำคัญ ๓ ประการ คือ คติความเชื่อ เรื่องข้าว คุณค่าของข้าวและวิธีทำนา สารสำคัญคือ ขวัญข้าวมีคุณค่าเลี้ยงชีวิต เลี้ยงโลกและเลี้ยงศาสนา พิธีกรรมช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ คือ พิธีกรรมในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลง เช่น การเปลี่ยนวัย การเปลี่ยนสถานภาพ เปลี่ยนที่อยู่อาศัยหรือการเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวอีสานมีแนวปฏิบัติเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเริ่มต้นใหม่โดยเพิ่มกำลังใจและให้หลักการดำเนินชีวิต เช่น พิธีสู่ขวัญบ่าวสาว พิธีบายศรีสู่ขวัญ บ่าวสาวจะเตรียมความพร้อมในเรื่องนี้ โดยความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีและการรับรู้ของชุมชนเป็นสิ่งเตือนใจให้มีความสำนึกรับผิดชอบต่อครอบครัว นอกจากนี้ คำสู่ขวัญยังขึ้นนำหลักการวางตนในฐานะสามีภรรยาและหลักการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มเครือญาติ

^๔ จารุวรรณ ธรรมวัตร. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน. วารสารทิศทางหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ ๑ : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๑ : ๕๘ - ๗๑. อ่างโน อมรรรัตน์ อนันต์วราพงษ์. หลักการวิจัยเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ ๑ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

มหรสพที่เป็นมรดกอีสานสามารถแสดงภูมิปัญญาที่สั่งสม สืบต่อมาจนถือเป็นสมบัติของสังคม แสดงภูมิปัญญาของปัจเจกบุคคลได้ เช่น การลำและการเล่นหนังประโมทัย การลำเป็นการขับลำนำตาม ทำนองท้องถิ่น การลำมีหลายประเภท แต่คำกลอนจะเป็นสื่อแสดง ภูมิปัญญาอีสานได้เด่นชัด เพราะเป็นการร้องโต้ตอบระหว่างหมอลำ ชายหญิง เรื่องที่นำมาร้องมีทั้งกลอนเกี่ยวกับพาราสี กลอนความรู้ด้าน ประวัติศาสตร์ ลัทธิธรรมนิยมท้องถิ่น หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา การเมืองการปกครองและงานอาชีพ หนังประโมทัยเป็นมหรสพที่ ชาวอีสานนำมาจากการละเล่นหนังตะลุงของภาคใต้ ตามรูปแบบเดิม นิยมเล่นรามเกียรติ์ แต่หนังประโมทัยจะแสดงภูมิปัญญาด้านการ ประยุกต์วัฒนธรรมท้องถิ่นอื่นให้สอดคล้องกับรสนิยมแบบอีสาน คือ นิยมเล่นเรื่อง “สินไซ” ซึ่งเป็นวรรณกรรมเอกที่แพร่หลายในอีสาน บางแห่งเรียกลิเกลาวหรือลำเพลิน อันประยุกต์จากดนตรีลูกทุ่ง แต่เป็นลูกทุ่งแบบอีสานซึ่งมีอิทธิพลของหมอลำแทรกอยู่มาก

การจารหนังสือหรือเขียนหนังสือในใบลานก็เป็นวิธีการช่วย ถ่ายทอดภูมิปัญญาที่จำกัดจำเพาะกลุ่มราชสำนักและกลุ่มบวชเรียน ตัวอักษรที่เขียน คือ อักษรธรรมและอักษรไทยน้อย จุดมุ่งหมาย ที่เขียนเพื่อตราเป็นประกาศหรือกำหนดเป็นกฎหมายให้บ้านเมืองและ ประชาชนได้ยึดถือ แต่ละหมู่บ้านจึงมีหนังสือใบลาน อีกส่วนหนึ่งเก็บไว้ ที่วัด คณะผู้อาวุโสใช้ตรวจสอบในการปกครองหมู่บ้าน หนังสือใบลาน อีกส่วนหนึ่งเป็นการบันทึกนิทานธรรม นิทานพื้นบ้าน ตำรายา ตำราหมอคู หลักคำสอนและประเพณีต่าง ๆ มีข้อที่ควรพิณิจ คือ หนังสือเหล่านี้ ชาวบ้านถือว่าเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์เชื่อว่าเป็นพุทธวจนะ หลายเรื่อง เกิดขึ้นในชุมชนแต่แอบอ้างว่าเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยบุคคลโลบาย ใช้ศรัทธาชักนำให้เกิดความเชื่อถ้อยยอมรับจนเป็นคตินิยมเก็บหนังสือ ผูกหรือใบลานนี้ไว้บนหิ้ง แล้วกราบบูชา บางแห่งบดเป็นยารักษาโรค หรือเป็นผงวิเศษสำหรับบรรจุไว้ในองค์พระพุทธรูป เมื่อจัดการศึกษา ใหม่แบบตะวันตก คุณค่าของหนังสือใบลานก็ลดลง

การจัดแบ่งลักษณะมรดกภูมิปัญญาอีสาน

ประชากรภาคอีสาน ส่วนใหญ่จะมีถิ่นบ้านคองเมืองและถือประเพณีท้องถิ่นที่เรียกว่า “ฮีตสิบสอง” ร่วมกัน แต่ก็ยังมีบางส่วนที่ยังแตกต่างกันไป เพราะเหตุว่าชาวอีสานนั้นประกอบด้วยหลายกลุ่มวัฒนธรรม ภาษาพูด วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมเฉพาะถิ่น เฉพาะเผ่าพันธุ์ ฯลฯ บางกลุ่มวัฒนธรรมจะมีภาษาพูดใกล้เคียงกับภาษามาตรฐานของไทย โดยเฉพาะกลุ่มไทยลาว ชนกลุ่มนี้ถือว่าใช้ภาษาไทยถิ่นสาขาหนึ่ง ได้แก่ ไทยญ้อ ผู้ไทย ไทยลาว ไทยแสก รวมทั้งไทยโคราชด้วย แต่บางกลุ่มวัฒนธรรมมีภาษาพูดที่ต่างไปจากภาษาไทยโดยสิ้นเชิง ได้แก่ กลุ่มวัฒนธรรมเขมร-ส่วย (ญะ) ถึงแม้ว่าหัวเมืองที่พูดภาษาเขมรส่วนนั้นจะอยู่ในอำนาจรัฐบาลกลางมาหลายศตวรรษแล้วก็ตาม แต่การที่รัฐบาลกลางหรือราชธานีไทยปกครองอย่างหลวม ๆ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ยังคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะภาษาพูดของชนเผ่าและกลุ่มชาติพันธุ์

หากพิจารณาความแตกต่างด้านวัฒนธรรมในภูมิภาคอีสานจะจัดได้เป็น ๓ กลุ่มใหญ่ ๆ^๔ คือ

๑) กลุ่มวัฒนธรรมไทย - ลาว

หรือทั่วไปเรียกว่า “ชาวอีสาน” เป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุด มีประชากรมากที่สุดในภาคอีสาน ชาวภาคกลางมักเรียกชนกลุ่มนี้ว่า “ลาว” เพราะเหตุว่ามีภาษาเดียวกับลาวในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แต่ความจริงแล้วเป็นภาษาถิ่นอีสานอันเป็นภาษาไทยถิ่นสาขาหนึ่ง ทั้งนี้ ชาวลาวในประเทศลาวนั้นจะเรียกตัวเองว่า “ไท” หรือ “ไทย” ซึ่งแปลว่า “คน” หรือ “ชาว” ทั้งสิ้น เช่น ไทยเวียง ไทยหลวง พระบาง ไทยร้อยเอ็ด ไทยขอนแก่น เป็นต้น

กลุ่มไทย - ลาว เป็นกลุ่มที่สืบวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงมาแต่โบราณ (ร่วมกับกลุ่มไทยเวียงหรือชาวเวียงจันทน์) มีตัวอักษรของตนเอง ใช้สืบเนื่องมาแต่สมัยอยุธยาเป็นอย่างน้อยและอาจจะร่วมสมัยกับสุโขทัย ตัวอักษรที่ใช้มี ๒ แบบ คือ อักษรไทยน้อย (อักษรสุโขทัยสาขาหนึ่ง) และ อักษรตัวธรรม (อักษรที่ได้ต้นแบบจากอักษรมอญโบราณ) มีวรรณกรรมท้องถิ่นของตนเอง เช่น เรื่องสินไซ (สังข์ศิลป์ชัย) ทำวผาแดงนางไอ่ ฯลฯ ดำเนินชีวิตตามฮีตสิบสอง นับถือศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน นอกจากนี้ยังนับถือผีบรรพบุรุษ ผีฟ้า ผีแถน ผีโร่นา โดยเฉพาะผีปู่ตา ซึ่งทุกชุมชนจะมีศาลปู่ตาประจำหมู่บ้าน และมีตำแหน่งเฒ่าจ้ำหรือหม้อจ้ำ เป็นผู้ที่ติดต่อกับผีต่าง ๆ นั้นเอง

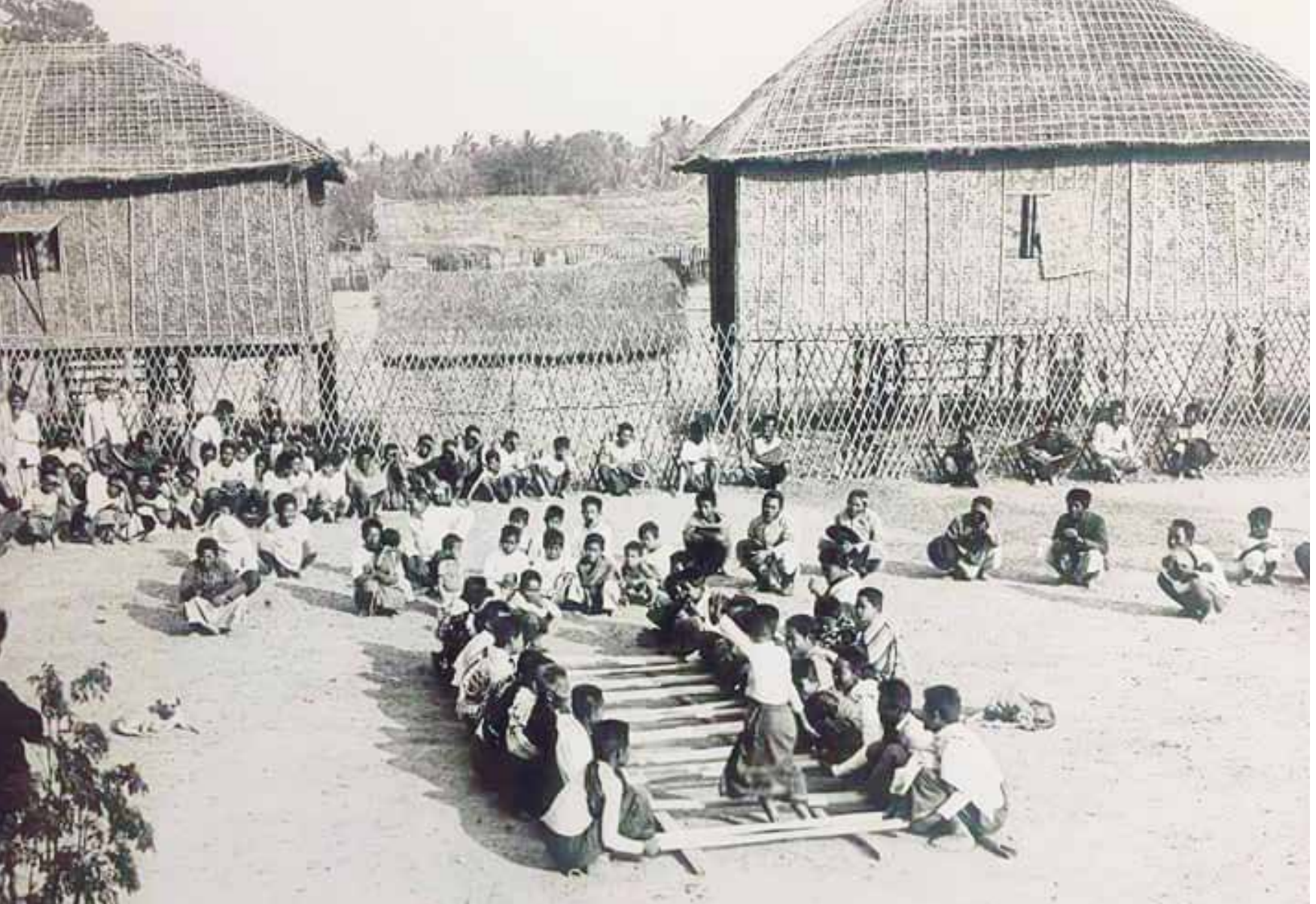
กลุ่มไทย - ลาว ตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ทั่วไปในภาคอีสาน โดยเฉพาะทางตอนบนของภาค และเมื่อได้พิจารณาวัฒนธรรมย่อยลงไปอีก ทั้งภาษาถิ่นสำเนียงและจารีตเฉพาะกลุ่ม สามารถจำแนกกลุ่มวัฒนธรรมไทย - ลาว ได้ ๕ กลุ่ม คือ

(ก) ไทยลาวหรือชาวอีสาน เป็นประชากรกลุ่มใหญ่ พูดภาษาไทยลาว (ภาษาถิ่นอีสาน) และเป็นกลุ่มผู้นำทางด้านวัฒนธรรมอีสาน ดังนั้น มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของอีสาน เช่น ฮีตคอง ดำนันทน์ อักษร จาริตประเพณี กลุ่มไทยลาวนี้จะเป็นกลุ่มที่สืบสานและถ่ายทอดให้กลุ่มอื่น ๆ ด้วย

(ข) ผู้ไทย มีจารีตประเพณีคล้ายไทยลาว ภาษาพูดมีคำพื้นฐานตรงกับไทยลาว ต่างแต่สำเนียงพูด คือ ออกเสียงสระเหมือนกลุ่มไทยพวน ผู้ไทยมักตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่ม ๆ ปะปนกับกลุ่มไทยลาว ชาวผู้ไทยมี ๓ กลุ่ม แบ่งตามเครื่องแต่งกายที่เป็นพิธีการ คือ ไทยดำ ไทยแดง (ไทยลาย) ไทยขาว ซึ่งในเอกสารสมัยรัชกาลที่ ๕ จะเรียกว่า ไทยทรงดำ ไทยทรงขาว (ทรง คือ โข่ง ที่แปลว่ากางเกง) ดังเช่น ไทยทรงดำที่อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ถูกเรียกว่า “ลาวโข่ง” นั้นหมายถึง “ผู้ไทย” ทั้งสิ้น

^๔ ดูใน มูลินนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม ๖. กรุงเทพฯ ฯ : มูลินนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, ๒๕๔๒ : ๑๘๔๗ - ๑๘๖๔.

การเล่นของหญิงชาวแสก เมื่อคราวสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จตรวจราชการเมืองนครพนม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙
(ที่มา : ภาพถ่ายฟิล์มกระจก สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

(ค) ไทยญ้อ เป็นประชากรกลุ่มใหญ่กลุ่มหนึ่งที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในหลายจังหวัด มีภาษาพูดพื้นฐานเหมือนภาษาถิ่นอีสาน ต่างสำเนียงเล็กน้อย ปัจจุบันนอกจากสำเนียงภาษาดังกล่าว วัฒนธรรมของชาวไทยญ้อแทบไม่ต่างจากไปกลุ่มไทยลาวมากนัก

(ง) ไทยโย้ย เป็นกลุ่มที่พูดภาษาใกล้เคียงกับไทยญ้อ ผิดเพี้ยนกันบางคำ ตั้งบ้านเรือนหนาแน่นทางแถบจังหวัดสกลนคร รูปแบบทางวัฒนธรรมของชาวไทยโย้ยมีลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มไทยญ้อ

(จ) ไทยแสก มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่เมืองแสก เขตเมืองคำเกิด ติดชายแดนญวน ภาษาแสกจึงมีคำภาษาญวนปนอยู่จำนวนหนึ่ง ไทยแสกอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่ตำบลอาจสามารถ อำเภอเมืองนครพนมในปัจจุบัน ผู้ชายไทยแสกแต่งกายเหมือนไทยลาว แต่ผู้หญิงไทยแสกนิยมนุ่งผ้าซิ่น ๒ ชั้น โดยให้ชั้นชั้นในซึ่งมีสีสันทวยแลบออกมายาวพอสมควร ปัจจุบันรูปแบบทางวัฒนธรรมของไทยแสกจะไม่แตกต่างจากกลุ่มไทยลาวอื่น ๆ มากนัก

๒) กลุ่มวัฒนธรรมเขมร – ส่วย

คือ เป็นกลุ่มที่ใช้ภาษาตระกูลมอญ – เขมร และตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตอนล่างของภาคอีสาน ได้แก่ กลุ่มคนที่พูดภาษาเขมร (เขมรเลอ คือ เขมรสูง หากเป็นภาษาเขมรในประเทศกัมพูชา เรียกว่า เขมรกรอม คือ เขมรต่ำ) และภาษากูย ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของภาษาเขมร กลุ่มวัฒนธรรมเขมร – ส่วย นอกจากเขมร กูย (ส่วย) แล้วยังมีชาวโซ่ และกะเลิงในเขตจังหวัดสกลนคร รวมทั้งชาวเผ่าต่าง ๆ อีกด้วย

(ก) เขมร เป็นกลุ่มคนที่พูดภาษาเขมร ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษและบางอำเภอของจังหวัดบุรีรัมย์ ประชากรที่ใช้ภาษาเขมรนี้มีจำนวนค่อนข้างมากและมีอักษรใช้เป็นของตนเอง (อักษรขอม) มีจารีตประเพณีและวัฒนธรรมเป็นของตนเองชัดเจน ทั้งในเรื่องของการแต่งกาย อาหารและดนตรี เป็นต้น

(ข) กูย (ส่วย) มักตั้งถิ่นฐานกระจุกกระจายอยู่ตามลุ่มแม่น้ำมูลและลาวตอนใต้ แขวงจำปาศักดิ์ เรียกชนกลุ่มตนเองว่า “กูย โกย กวย” ซึ่งแปลว่า “คน” แต่คนไทยเรียกว่า “ส่วย” ลาวเรียกว่า “ซ่า” และเนื่องจากการที่กระจุกกระจายอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ภาษากูยจึงมักมีชื่อต่อท้ายเป็นโคตรตระกูลบ้าง ภูมิลำเนาบ้าง เช่น กูยเปราะ (ส่วยเลี้ยงช้าง) กูยเยอร์ กูยมะลัว กูยบรู เป็นต้น

(ค) โซ่ เป็นชนกลุ่มหนึ่งที่ใช้ภาษาคลายกับกูย คือเป็นภาษาเดียวกันที่ออกสำเนียงเพี้ยนกันไป ชาวโซ่มีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่เมืองมหาชัย กองแก้วและแขวงเมืองคำม่วน ประเทศลาว โดยอพยพเข้ามาอยู่ในภาคอีสานในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๓ ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดสกลนคร และมุกดาหารเป็นหลัก ประเพณีและพิธีกรรมสำคัญของชาวโซ่ คือ พิธีกรรมเช่นผี (สะลาหรือโซ่ทั้งบั้ง) พิธีทำผี (ซางกะมุด) และการแต่งงาน

(ง) กะเลิง มีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในแขวงสุวรรณเขต แขวงคำม่วน โดยถือเป็นชาวเผ่าหนึ่ง มีภาษาพูดเช่นเดียวกับโซ่ ชาวกะเลิงในอดีตนิยมสักรูปนกที่แก้ม ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเทือกเขาภูพาน และนิยมพูดภาษาถิ่นอีสานเป็นหลัก

(จ) บรู บางท้องถิ่นเรียกว่า “ซาบรู” ความจริงแล้วเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน โดยชาวไทยมักเรียกว่า “ส่วย” ส่วนชาวลาวในประเทศลาวเรียกว่า “ซ่า” ชาวบรูตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตอำเภอโขงเจียม อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดมุกดาหาร ปัจจุบันวัฒนธรรมของกลุ่มชาวบรูถูกกลืนกลายเป็นวัฒนธรรมไทยลาวแล้ว

(ฉ) ชาวบนหรือเนียะกุล เป็นชื่อที่กลุ่มชาวไทยโคราชเรียกส่วนชาวบนจะเรียกตนเองว่า “เนียะกุล” หรือ “เยียะกูร” ซึ่งมีความหมายว่า “คนภูเขา” โดยปกติเป็นกลุ่มคนที่เก็บตัวไม่ค่อยคบค้าสมาคมกับคนแปลกหน้าแปลกภาษา ปัจจุบันตั้งหลักแหล่งในเขตจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิและเพชรบูรณ์

๓) กลุ่มวัฒนธรรมไทยโคราช (ไทยเบ็ง)

คือ กลุ่มคนที่พูดภาษาไทยโคราช ซึ่งเป็นภาษาไทยมาตรฐานที่มีสำเนียงเพี้ยนเหนือ และมีคำศัพท์เฉพาะถิ่นอยู่บ้างไม่มากนัก กลุ่มไทยโคราชตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์และชัยภูมิ โดยใช้ตัวอักษรไทยเหมือนภาคกลางมาแต่สมัยโบราณ คนทั่วไปมักเข้าใจว่าชาวโคราชใช้ภาษาถิ่นอีสาน จึงเรียกว่า “ลาวโคราช” แท้ที่จริงพูดภาษาไทยภาคกลาง ชาวอีสานจะเรียกชาวโคราชว่า “ไทย” บ้าง “ไทยโคราช” บ้าง “ไทยเบ็ง” บ้าง

ชาวไทยโคราชมักตั้งหมู่บ้านเป็นกลุ่ม โดยมีวัดเป็นสถาบันหลักของหมู่บ้าน ไม่ค่อยนับถือผีหรือวิญญาณเหมือนกลุ่มวัฒนธรรมไทยลาว การสร้างบ้านเรือนในปัจจุบันไม่ค่อยจะพบรูปแบบเรือนโคราชดั้งเดิมแล้ว ส่วนการแต่งกาย นิยมแต่งกายแบบไทย คือ ชายนุ่งผ้าโจงกระเบน เสื้อคอกลมไม่ผ่าอก ส่วนสตรีนุ่งผ้าโจงกระเบนเช่นเดียวกัน เสื้อแขนกระบอก ห่มสไบทับเสื้อ ถ้าอยู่กับบ้านจะใช้ผ้าผืนเดียวคาดอก ชาวไทยโคราชนิยมรับประทานข้าวเจ้าและน้ำพริก (อาจจะมีเครื่องจิ้มแบบลาวบ้าง) เป็นอาหารหลัก สำหรับการละเล่นที่สำคัญ คือ เพลงโคราช ซึ่งมีลักษณะเป็นเพลงปฏิพากย์ร้องเกี่ยวกันระหว่างชายหญิง และไม่มีเครื่องดนตรีประกอบ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันจารีตประเพณีและรูปแบบทางวัฒนธรรมของชาวไทยโคราชนั้นนิยมแบบไทยภาคกลางโดยส่วนใหญ่

นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มชนวัฒนธรรมอื่น ๆ หมายถึง กลุ่มชนที่เข้ามาทำมาหากินในภาคอีสาน ไม่ได้ตั้งหลักแหล่งถาวรในภาคอีสาน แต่เป็นกลุ่มชนที่มีบทบาทสำคัญต่อสังคมอีสาน ได้แก่ กุลา คือ ไทยใหญ่ ผสมพม่า มีนิสัยชอบเดินทางค้าขาย โดยเดินทางจากเมืองมะละแหม่ง ผ่านภาคกลางเข้าสู่อีสาน ทั้งทางช่องตะโก ช่องดงพระยากลาง ผ่านทุ่งกุลาร้องไห้ แสดงให้เห็นว่าชาวอีสานรู้จักชาวกุลาดีจนเรียกชื่อทุ่งอันกว้างใหญ่ของภาคอีสานว่า ทุ่งกุลาร้องไห้ ปัจจุบันในแถบจังหวัดนครพนม มุกดาหาร ร้อยเอ็ดและอุบลราชธานี ยังมีเชื้อสายลูกหลานชาวกุลา แต่กลายเป็นคนไทยลาวหมดแล้ว

ญวน หรือที่ชาวอีสานเรียกว่า “แกว” (ภาคเหนือเรียกว่า แก้ว) ชาวญวนได้ติดต่อค้าขายกับชาวลาวในประเทศลาวและภาคอีสานมานานแล้ว แต่ไม่ค่อยมีบทบาทต่อสังคมอีสานมากนัก อาหารญวนบางชนิดที่นิยมกัน คือ หมูยอ เมี่ยงแกว ข้าวเผอและไขกระทะ ทั้งนี้ ญวนที่อพยพมาอยู่ในภาคอีสานนั้นส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธแบบอานัมนิกาย

ภาคอีสานจึงเป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรมและประเพณีที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น อันเนื่องมาจากการปะทะสังสรรค์ระหว่างประชากรหลายเชื้อชาติ ผู้คนในภาคอีสานมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย แม้สภาพแวดล้อมความเป็นอยู่จะแร้นแค้น แต่ยังคงมีน้ำใจ ชยัน อดทน และยังคงสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีเก่าแก่ตามบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัด ทั้งในเรื่องของภาษาถิ่นที่ใช้ในการสื่อสาร ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีนา ผีไร่ โดยจะต้องมีพิธีเซ่นไหว้อยู่เป็นประจำ เพราะเชื่อว่าผีมีอิทธิฤทธิ์สามารถให้คุณให้โทษได้ โดยประเพณีและการเล่นพื้นบ้านของภาคอีสานก็โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ เช่น ประเพณีแห่ผีตาโขน ประเพณีบุญบั้งไฟ ไหลเรือไฟ การแสดงหมอลำ ดัดพิน เป่าแคน ล้วนแสดงออกถึงความสนุกสนานและมีชีวิตชีวา เพื่อทดแทนกับสภาพภูมิอากาศที่แห้งแล้งอีกสิ่งหนึ่งที่มีชื่อเสียงเป็นอย่างมากของภาคอีสานก็คือ อาหาร โดยเฉพาะ “ส้มตำ” ซึ่งเป็นที่นิยมของผู้คนทุกภาคในประเทศไทย โดยเครื่องปรุงหลักที่ขาดไม่ได้สำหรับอาหารอีสาน คือ “ปลาร้า” หรือที่ชาวอีสานเรียกว่า “ปลาแดก” ^{๑๐}

^{๑๐} กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. วัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญา. กรุงเทพฯ ฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๕๙ : ๒๒.

อย่างไรก็ดี มรดกภูมิปัญญาอีสานในที่นี้มีนัยถึงมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ยังคงมีอยู่ โดยได้รับการสืบสานและถ่ายทอดอยู่ในพื้นที่ภาคอีสานของประเทศไทย และเพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ จึงได้ใช้ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ เป็นสิ่งจัดแบ่งมรดกภูมิปัญญาอีสานออกเป็นลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

- ๑) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- ๒) ศิลปะการแสดง
- ๓) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล
- ๔) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- ๕) งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- ๖) การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

ทั้งนี้ มรดกภูมิปัญญาอีสานภายในเล่ม ถือเป็นการประมวลองค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในภูมิภาคอีสานทุกกลุ่มวัฒนธรรม ครอบคลุมพื้นที่ที่ราบสูงโคราชทั้งหมด ในพื้นที่ ๒๐ จังหวัด และโดยส่วนใหญ่เป็นรายการมรดกภูมิปัญญาที่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติแล้วในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๕๒ - ๒๕๖๑ ซึ่งมรดกภูมิปัญญาเหล่านี้อาจจะเกิดขึ้นอยู่ในดินแดนภาคอีสานหรือพื้นที่กลุ่มชาติพันธุ์ใกล้เคียงเอง หรือเป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในภาคอื่น ๆ ของประเทศไทยแล้วภาคอีสานรับมาผสมผสานทางวัฒนธรรมจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของตนเอง รวมทั้งอาจจะเป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นและมีอยู่ในทุกภาคของประเทศไทย กระทั่งในที่สุดมีการพัฒนา รวมไปถึงมีการสืบทอดและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนอีสาน หรือที่เรียกว่า “มรดกภูมิปัญญาอีสาน” นั่นเอง

มรดกภูมิปัญญาอีสาน

ด้าน **วรรณกรรมพื้นบ้าน**
และภาษา

วรรณกรรมพื้นบ้าน หมายความว่า เรื่องราวที่ถ่ายทอดอยู่ในวิถีชีวิตชาวบ้าน ด้วยวิธีการบอกเล่า เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร หรือเป็นภาพ
วรรณกรรมพื้นบ้าน แบ่งออกเป็น ๗ ประเภท ดังต่อไปนี้

๑. **นิทานพื้นบ้าน** หมายความว่า เรื่องเล่าพื้นบ้านที่สืบทอดกันมา เช่น นิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ นิทานประจำถิ่น นิทานคติ นิทานอธิบายเหตุ
นิทานเรื่องสัตว์ นิทานเรื่องผี นิทานมุกตลก นิทานเรื่องไม้ นิทานลูกโซ่ หรือเรื่องเล่าอื่นที่มีลักษณะเป็นนิทานพื้นบ้าน

๒. **ตำนานพื้นบ้าน** หมายความว่า เรื่องเล่าที่มีความสัมพันธ์กับความเชื่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรม ศาสนา และประวัติศาสตร์ในท้องถิ่น

๓. **บทร้องพื้นบ้าน** หมายความว่า คำร้องที่สืบทอดกันมาในแต่ละโอกาส เช่น บทกล่อมเด็ก บทร้องเล่น บทเกี่ยวพาราสี บทร้องเพลง
พื้นบ้าน บทจ้อย คำเซ็ง หรือคำร้องอื่นที่มีลักษณะเป็นบทร้องพื้นบ้าน

๔. **บทสวดหรือบทกล่าวในพิธีกรรม** หมายความว่า คำสวดที่ใช้ประกอบในพิธีกรรม เช่น คำบูชา คำสมา คำเวหนาน คำให้พร คำอธิษฐาน
คาถา บททำขวัญ บทอาถรรพ์ บทประกอบการรักษาโรคพื้นบ้าน หรือคำสวดอื่นที่มีลักษณะเป็นบทสวดหรือบทกล่าวในพิธีกรรม

๕. **สำนวน ภาษิต** หมายความว่า คำพูดหรือคำกล่าวที่มีสัมผัสคล้องจองกัน เพื่อความสนุกสนาน หรือใช้ในการสั่งสอน เช่น โวหาร คำคม
คำพังเพย คำอุปมาอุปไมย คำผวน หรือคำพูดหรือคำกล่าวอื่นที่มีลักษณะเป็นสำนวน ภาษิต

๖. **ปริศนาคำทาย** หมายความว่า ข้อความที่ตั้งเป็นคำถาม เพื่อให้ผู้ตอบได้ทายหรือตอบปัญหา เช่น คำทาย ปัญหาเขาวงกต ฆะหมี่ หรือข้อความอื่นที่มีลักษณะเป็นปริศนาคำทาย

๗. **ตำรา** หมายความว่า องค์ความรู้ที่มีการเขียนบันทึกในเอกสารโบราณ เช่น ตำราโหราศาสตร์ ตำราดูลักษณะคนและสัตว์ ตำรายา หรือองค์ความรู้อื่นที่มีลักษณะเป็นตำรา

ภาษา หมายความว่า เครื่องมือที่ใช้สื่อสารในวิถีชีวิตของแต่ละกลุ่มชน ซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชน ทั้งเสียงพูด ตัวอักษร หรือสัญลักษณ์

ภาษา แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ดังต่อไปนี้

๑. **ภาษาไทย** หมายความว่า ภาษาประจำชาติ หรือภาษาราชการที่ใช้ในประเทศไทย

๒. **ภาษาถิ่น** หมายความว่า ภาษาไทยที่ใช้สื่อสารในแต่ละภูมิภาค ได้แก่ ภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทยถิ่นอีสาน ภาษาไทยถิ่นเหนือ และภาษาไทยถิ่นใต้

๓. **ภาษาชาติพันธุ์** หมายความว่า ภาษาที่ใช้สื่อสารในชุมชนท้องถิ่นของประเทศไทย เช่น ภาษาเขมรถิ่นไทย ภาษาม้ง ภาษาซอง ภาษามอแกน ภาษาลื้อ ภาษาญ้อ ภาษาพวน หรือภาษาอื่นที่มีลักษณะเป็นภาษาชาติพันธุ์

๔. **ภาษาสัญลักษณ์** หมายความว่า ภาษาที่ใช้ติดต่อสื่อสารด้วยภาษามือ ภาษาท่าทาง อักษร หรือสัญลักษณ์อื่นที่ใช้ในการติดต่อสื่อสาร

นิทานท้าวปาจิต-อรพิมพ์

ประวัติความเป็นมา

พระปาจิต-นางอรพิมพ์ หรือ นางอรพิมพ์-ท้าวปาจิต เป็นนิทานท้องถิ่นขนาดยาวที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานปราสาทหิน ชื่อบ้านนามเมืองและสถานที่ต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำมูลแถบจังหวัด นครราชสีมาและจังหวัดบุรีรัมย์ นิยมเล่ากันในกลุ่มคนไทยโคราช และกลุ่มคนไทย - เขมร

นิทานเรื่องนี้มีเนื้อหาวาดด้วยเรื่องของคู่รักที่ต้องพลัดพรากจากกัน นางอรพิมพ์เป็นชาวลุ่มน้ำมูลแถบเมืองพิมาย ส่วนพระปาจิต มาจากเมืองเขมรนครธม ยกทัพขึ้นมาแย่งชิงนางอรพิมพ์คืนจาก พระเจ้าพรหมทัตแห่งเมืองพิมาย ต่างฝ่ายต่างต้องเผชิญอุปสรรคต่าง ๆ กว่าจะได้กลับมาอยู่ร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง

โครงเรื่องและเนื้อเรื่องส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน ต่างกันที่ รายละเอียด เช่น ในสำนวนลายลักษณ์อักษร นางเป็นหญิงเจ้าอุบายสังหาร คู่ศัตรูด้วยตนเอง ในนิทานท้องถิ่น นางเป็นที่มาของชื่อพืชพรรณไม้ต่าง ๆ และโบราณสถานในเขตจังหวัดนครราชสีมา ส่วนพระปาจิตก็เป็นที่มาของชื่อบ้านนามเมืองต่าง ๆ ในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ โดยเฉพาะที่ปราสาท หินพิมาย อำเภอพิมาย

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

นิทานเรื่องนี้ นอกจากจะเป็นตำนานของปราสาทหินพิมายแล้ว ชื่อสถานที่ต่าง ๆ ในเรื่องที่อยู่ในเส้นทางจากบริเวณลำปลายมาศไปจนถึง เมืองพิมาย ยังเป็นเส้นทางโบราณเก่าแก่ที่แสดงร่องรอยประวัติศาสตร์ ของอาณาจักรขอมโบราณหรือเจนละ ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๒ กษัตริย์คนสำคัญของเจนละ คือ เจ้าชายจิตรเสนะ หรือมเหศวรมัน ผู้นับถือศาสนาพราหมณ์ไศวุนิกายที่ขยายอำนาจ จากบุรีรัมย์ สุรินทร์ ขึ้นมาทางที่ราบสูงโคราช หลังยึดอาณาจักรฟูนัน ซึ่งเป็นอาณาจักรของกษัตริย์นับถือพุทธศาสนาในปลายพุทธศตวรรษ ที่ ๑๑ พระองค์ยกทัพขึ้นไปตามลำน้ำโขง ปราบเมืองต่าง ๆ ของเจนละ โดยเฉพาะเมืองเศรษฐปุระ ซึ่งเป็นเมืองหลวงในขณะนั้น

ปัจจุบันได้มีการนำเรื่องนี้มาใช้ในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หน่วยงานในท้องถิ่นมีการส่งเสริมเส้นทางท่องเที่ยวที่อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมาตามรอยนิทานเรื่องท้าวปาจิต-นางอรพิมพ์ นอกจากนี้ ยังมีการจัดแสดงแสงเสียง เพื่อส่งเสริมและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว อีกด้วย

การประกาศขึ้นบัญชี

นิทานท้าวปาจิต-อรพิมพ์ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘

นิทานปัญญาสชาดก

ประวัติความเป็นมา

ปัญญาสชาดก หรือ ปันณาสชาดก เป็นชาดกนอกนิบาตหรือพาหิรชาดก แต่งขึ้นโดยนำนิทานจากอรรถกถาชาดกและนิทานพื้นบ้านมาดัดแปลงให้เป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ในชาติภพต่าง ๆ ให้ต้นเรื่องมีสถานที่พระพุทธรเจ้าตรัสเล่าชาดกและเหตุที่ปรารถนาชาดก และตอนท้ายมีประชุมชาดกกล่าวถึงตัวละครในเรื่องมาเกิดเป็นใครในปัจจุบัน ชาดกแต่ละเรื่องมุ่งสอนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อาจมีหลักธรรมสำคัญหนึ่งอย่างหรือหลายอย่างอยู่ในเรื่องเดียวกัน แต่ในความเป็นนิทานพื้นบ้านจึงยังคงสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินให้แก่ผู้ฟัง

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

เชื่อกันว่า ปัญญาสาขาค ก แต่งขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๐๐๐ – ๒๒๐๐ มี ๕๐ เรื่อง แบ่งเป็น ๕ วรรค ในชาดกทั้ง ๕๐ เรื่องนั้น มีเรื่องทำวสีทนต์อยู่ด้วย เรียกชื่อว่า “สุธนชาดก” เรื่องพระสุธนต์ได้แพร่กระจายไปในท้องถิ่นต่าง ๆ ของไทยและกวีได้ประพันธ์ขึ้นด้วยภาษาถิ่นนั้น และฉันทลักษณ์ท้องถิ่นนั้น ๆ โดยในภาคอีสานแต่งเป็นโคลงสาร หรือบางคนเรียกว่า “กลอนลำ” ชื่อว่า “ทำวสีทนต์” ซึ่งพระภิกษุสงฆ์นิยมนำมาเทศน์ เพราะชาวอีสานถือว่าเป็นชาดก (คือชาดกนอกนิบาต) เนื่องจากในต้นฉบับกล่าวว่าทำวสีทนต์ (พระสุธนต์) เป็นชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า และตอนจบเรื่องยังมีประมวลชาดกที่กล่าวว่าตัวละครตัวใดบ้างที่กลับชาติมาเป็นพระพุทธเจ้าและพระญาติในชาติปัจจุบัน ดังภาคอีสานเรียกว่า “ม้วนอีสาน”

ปัญญาสาขาค มีความแพร่หลายทั้งในล้านนา ไทย พม่า ลาว เขมร และชนชาติไทในประเทศจีน แต่เดิม ปัญญาสาขาค แต่งเป็นภาษาบาลี แล้วแปลเป็นภาษาล้านนา ก่อนจะเป็นภาษาต่าง ๆ ชาดกเหล่านี้ใช้เทศนาสั่งสอนพุทธธรรมและมีอิทธิพลต่อชีวิตคนไทยเป็นอย่างมาก ดังจะพบว่ามีชาดกที่จัดเป็นปัญญาสาขาคอยู่เป็นจำนวนมาก และบางเรื่องก็มีหลายสำนวน รวมทั้งมีการคัดลอกต่อ ๆ กันมา นอกจาก

เป็นเรื่องเล่าสำนวนเทศน์แล้ว ยังเป็นต้นเค้าให้งานจิตรกรรม วรรณกรรม นาฏกรรม และประติมากรรม อีกเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะวรรณคดีไทยและวรรณกรรมท้องถิ่นจำนวนมากไม่น้อยที่มีที่มาในปัญญาสาขาคนี้

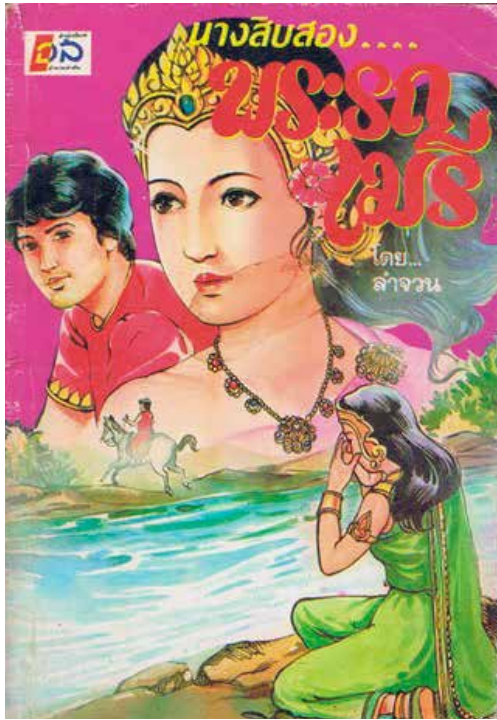
การประกาศขึ้นบัญชี

นิทานปัญญาสาขาค ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

นิทานพระรถ-เมรี

ประวัติความเป็นมา

นิทานพระรถหรือนิทานพระรถ-เมรี เป็นนิทานที่เป็นที่รับรู้แพร่หลายในทุกภาคของไทย โดยภาคอีสานจะเรียกชื่อ พระพุทธเสน-นางกักรี หรือตำนานภูท้าวภูนาง สันนิษฐานว่า ในขั้นต้นเป็นนิทานพื้นบ้านที่เล่าต่อ ๆ กันมาแบบมุขปาฐะ ภายหลังมีการนำไปแต่งเป็นภาษาบาลีและรวบรวมไว้เป็นเรื่องหนึ่งในปัญญาสาตก ด้วยเรื่องรถเสนชาตก ซึ่งทำให้พระรถเสน มีฐานะเป็นพระโพธิสัตว์ ความเป็นที่นิยมของเรื่องพระรถ-เมรี ทำให้มีการอ้างอิงถึงตัวละครทั้งสองนี้ ในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ด้วย เช่น ในโคลงนิราศทริภุญชัย จินตามณี และกาพย์ห่อโคลงศรีมโหสถ นอกจากนี้ยังปรากฏการประพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ จำนวนมาก ทั้งลายลักษณ์ ได้แก่ กลอนบทละคร กลอนอ่านหรือกลอนนิทาน กลอนนิราศ กาพย์ขับไม้ คำฉันท์ และแต่งเป็นมุขปาฐะหรือเพลงพื้นบ้าน ได้แก่ เพลงกล่อมเด็ก เพลงทรงเครื่อง เพลงขอทาน เป็นต้น

นิทานพระรถ มีเนื้อเรื่องหลักแบ่งเป็นสองภาค คือ ภาคชีวิตของนางสิบสอง มารดาของพระรถและภาคชีวิตของพระรถ

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

เรื่องราวของพระรถ-เมรี เป็นนิทานที่อธิบายถึงที่มาของ ภูมินามในสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่า ครั้งหนึ่งเรื่องราวในนิทาน พระรถเคยเกิดขึ้นจริงในบริเวณนั้น ๆ จนกลายเป็นนิทานประจำถิ่น (legend) มาจนปัจจุบัน โดยมีความเกี่ยวข้องกับภูมินามในภูมิภาคต่าง ๆ

ในภาคอีสาน พบว่ามีนิทานพระรถ-เมรี แพร่หลายไม่น้อย หากแต่สถานที่ที่ใช้อธิบายจะใช้อธิบายภูเขาในประเทศลาว โดยกล่าวถึง ภูท้าวภูนางที่เมืองหลวงพระบาง ว่าเป็นภูเขาของพระพุทธเสนกับ นางกักรี และมีถ้ำนางสิบสองที่เมืองจำปาศักดิ์

ปัจจุบันสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับนิทานพระรถ-เมรี ต่างนำนิทาน ไปเผยแพร่และต่อยอดไปสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม “ตามรอยนิทาน พระรถ-เมรี” นอกจากนี้ ยังเผยแพร่ในรูปแบบการแสดงต่าง ๆ ทั้งในรูปแบบของละครนอก ละครชาตรี ลิเก หมอลำ มาอย่างต่อเนื่อง นิทาน พระรถ-เมรี จึงนับว่าเป็นนิทานเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งในวัฒนธรรมไทย ที่อาจได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมต่าง ๆ จนพัฒนาการเป็นนิทาน ท้องถิ่นของไทยที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมไทย ในที่สุด

การประกาศขึ้นบัญชี

นิทานพระรถ-เมรี ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘

นิทานสังข์ทอง

ประวัติความเป็นมา

นิทานสังข์ทอง เป็นนิทานที่คนไทยในท้องถิ่นต่าง ๆ ค้นเคยและชื่นชอบ ดังปรากฏแพร่หลายในท้องถิ่นต่าง ๆ หลากหลายสำนวน เป็นนิทานที่ปรากฏทั้งในรูปแบบมุขปาฐะและลายลักษณ์ สำนวนลายลักษณ์ที่เก่าแก่ที่สุด คือ สุวรรณสังข์ชาดก ใน ปัญญาสาชดก นอกจากนี้ ยังมีสำนวนลายลักษณ์ในท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วย เช่น สุวรรณสังข์กุมาร ของภาคอีสาน สังข์ทองคำกาพย์ ของภาคใต้

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

นอกจากความแพร่หลายของนิทานสังข์ทองสำนวนต่าง ๆ แล้วยังปรากฏว่ามีนิทานที่มีเรื่องทำนองเดียวกันนี้อีกหลายเรื่องในท้องถิ่นต่าง ๆ เช่น กำกาดำ แพะคำ ท้าวเต่า สุวรรณสิริสา แต่งเขียนนิทานเหล่านี้แม้ไม่ใช่เรื่องสังข์ทอง แต่มีโครงเรื่องที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ เป็นเรื่องของพระเอกที่ซ่อนตัวอยู่ในรูปลักษณะที่ต่ำต้อยหรือผิดปกติ พระเอกรักกับนางเอกซึ่งเป็นหญิงสูงศักดิ์ จึงถูกพ่อตาก็ดกกัน แต่ในที่สุดพระเอกก็สามารถพิสูจน์ให้ทุกคนเห็นว่าในรูปที่อัปลักษณ์ต่ำต้อยนั้น แท้จริงแล้วมี “ความดี” และ “ความงาม” ซ่อนอยู่ พระเอกจึงได้รับการยอมรับในที่สุด นิทานที่มีเรื่องราวทำนองนี้มีอยู่หลายเรื่อง และแพร่หลายมากในชุมชนนิทานของไทย จึงกล่าวได้ว่านิทานที่มีเรื่องประเภทนี้เป็นเรื่องที่ “ต้องรสนิยม” ของคนไทยมาก

นอกจากความนิยมนิทานสังข์ทองในรูปแบบของวรรณกรรมแล้ว นิทานสังข์ทองยังมีความสัมพันธ์และบทบาทในวิถีชีวิตไทยด้านต่าง ๆ เช่น ชื่อสถานที่ สำนวนไทย เพลงพื้นบ้าน ปริศนาคำทาย ตำรายากรรมชีวิต จิตรกรรม ตลอดจนศิลปะแขนงต่าง ๆ

ปัจจุบันนิทานสังข์ทองยังได้รับความนิยมและดำรงอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เนื้อหาในหนังสือแบบเรียนหลายหลักสูตร หนังสือการ์ตูน หนังสือนิทาน ภาพยนตร์การ์ตูน ละครพื้นบ้าน นวนิยาย ตลอดจนงานศิลปะร่วมสมัย เช่น งานประติมากรรม การแสดงหุ่นสมัยใหม่ นอกจากนี้ เนื้อหาและตัวละครจากนิทานสังข์ทองยังสัมพันธ์กับสิ่งอื่น ๆ เช่น ชื่อพันธุ์ไม้ รุ่นพระเครื่อง ชื่อรายการโทรทัศน์ ฯลฯ กล่าวได้ว่านิทานสังข์ทอง เป็นนิทานที่คนไทยค้นเคยและชื่นชอบมาหลายยุคหลายสมัย นับเป็นมรดกทางจินตนาการของคนไทยที่ดำรงอยู่ในวิถีชีวิตไทยอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การประกาศขึ้นบัญชี

นิทานสังข์ทอง ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๓

ตำนานกบกินเดือน

ประวัติความเป็นมา

ตำนานกบกินเดือน เป็นเรื่องเล่าพื้นบ้านที่แสดงความเชื่อของชาวบ้านในการอธิบายเหตุเกี่ยวกับการเกิดสุริยุคราสและจันทรคราส ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ซึ่งผู้คนในอดีตเชื่อว่าเกิดขึ้นเพราะอิทธิปาฏิหาริย์และสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์

จากการสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับตำนานกบกินเดือนในวิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนไทย-ไททั้งในประเทศไทยและนอกประเทศไทย พบว่าการเรียกชื่อเหตุการณ์สุริยุคราสและจันทรคราสมีลักษณะเหมือนคล้ายและแตกต่างกัน กล่าวคือ บางถิ่นจะเรียกสุริยุคราสว่า ตะวันจับ ราชูสูนตาเว้น แงงกินตาเว้น หมี่กินตะวัน ราชูอมพระอาทิตย์ หรือ กบกินตะวัน ส่วนจันทรคราส จะเรียกว่า จะคาตต้อเดือน เดือนจับ ราชูอมจันทร์ ราชูสูนจันทร์ หรือ กบกินเดือน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม คำเรียกเหตุการณ์สุริยุคราสและจันทรคราสที่นิยมและรู้จักกันแพร่หลายในกลุ่มชาติพันธุ์ไทกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะคนไทยที่อาศัยอยู่นอกประเทศไทย รวมทั้งคนไทยวนล้านนาและไทยอีสานส่วนมากจะเรียกเหตุการณ์นี้ว่า “กบกินเดือนและกบกินตะวัน”

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ตำนานกบกินเดือน พบในกลุ่มไทยอีสานและไทยวนล้านนา รวมทั้งกลุ่มคนลาวในประเทศลาวและไทดำไทขาวในเวียดนามด้วย ทั้งนี้ เรื่องกบกินเดือนกบกินตะวัน เป็นเรื่องราวที่สร้างสรรค์ขึ้นมาจากคติความเชื่อที่มีมาแต่เดิมของกลุ่มคนไท ซึ่งยังคงมีกลิ่นอายของการนับถือธรรมชาติและ การนับถือผีปะปนรวมอยู่ด้วย ดังจะเห็นได้จากรูปสัตว์สัญลักษณ์ที่ทำให้เกิดเหตุการณ์สุริยุคราสและจันทรคราส คือ “กบ” ที่เป็นตัวละครที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์นี้ขึ้นมา

คติการเรียกสุริยุคราสและจันทรคราสว่า “กบกินเดือน/กบกินตะวัน” ซึ่งในตำนานกล่าวว่า กบเป็นผู้มากลืนกินพระอาทิตย์และพระจันทร์ไปจนทำให้เกิดอุปราคานั้น นับว่าเป็นระบบความเชื่อดั้งเดิม

ของคนไทที่มีระบบคิดเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติผ่านสัญลักษณ์รูปกบศักดิ์สิทธิ์เป็นหลักสำคัญ ดังจะเห็นได้จากการนับถือบูชา รูปกบว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์บ้าง เป็นบรรพบุรุษของมนุษย์บ้าง เป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์บ้าง รวมทั้งยังเป็นสัตว์ที่ใช้ในเชิงพิธีกรรมด้วย ดังจะเห็นได้จากในประเพณีบุญบั้งไฟของชาวไทยอีสานก็จะมี การเทศน์พญาคันคาก ซึ่งมีสัตว์สัญลักษณ์ที่มีความคล้ายคลึงกับตัวกบที่โยงใยกับเรื่องความอุดมสมบูรณ์แห่งน้ำฟ้า น้ำฝน หรือภาพเขียนสีโบราณตามผนังถ้ำหลายแห่งในไทย ก็จะมีรูปกลุ่มคนยืนต้นในพิธีกรรมทำท่าทางกางแขนกางขาคล้ายกบ รวมทั้งหน้ากลองมโหระทึกที่มีรูปกบนั้น ในบางถิ่นบางที่ก็จะเรียกว่า “กลองกบ” ด้วยเช่นกัน

การประกาศขึ้นบัญชี

ตำนานกบกินเดือน ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

ตำนานก่องข้าวน้อยฆ่าแม่

ประวัติความเป็นมา

ตำนานเรื่อง “ก่องข้าวน้อย” หรือ บางทีเรียกว่า “ก่องข้าวน้อยฆ่าแม่” เป็น นิทานอธิบายที่มาของการสร้างศาสนสถาน คือ พระธาตุก่องข้าวน้อย ซึ่งเป็นศิลปะแบบขอม ตั้งอยู่กลางทุ่งนาบ้านตาดทอง ตำบลตาดทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ทั้งนี้ คำว่า “ก่องข้าว” หรือ ก่่องข้าว เป็นเครื่องจักสาน ที่ใช้เป็นภาชนะบรรจุข้าวเหนียวหนึ่งของ ชาวอีสานและล้านนา

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ตำนานเรื่อง ก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ มีทั้งประเพณีขปาฐะและลายลักษณ์ (ใบลานและหนังสือ) เป็นนิทานพื้นบ้านที่รับรู้กันโดยทั่วไปในสังคมไทย แม้เชื่อว่าจะมีที่มาจากนิทานพื้นบ้านของอีสาน แต่ในปัจจุบันตำนานเรื่องก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายดังปรากฏในหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของหมอลำเรื่องอีสาน ลีเกะของภาคกลางละครขอภาคเหนือ หนังสือตะลุง เพลงลูกทุ่ง เพลงแหล่ เทศน์แหล่แบบอีสาน บทสวดสรวงภัญญะลำซิ่ง ภาพยนตร์ ภาพจิตรกรรม วีซีดีการแสดง และการ์ตูนแอนิเมชัน ซึ่งล้วนมีการนำเอาโครงเรื่องตำนานก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ มาสร้างสรรค์ดัดแปลงเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมของไทยมาจนถึงทุกวันนี้

การประกาศขึ้นบัญชี

ตำนานก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

ตำนานเจ้าแม่สองนาง

ประวัติความเป็นมา

ตำนานเจ้าแม่สองนาง เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระธิดาหรือลูกหลานของเจ้าเมืองหรือนักรบเวียงจันทน์ในสมัยโบราณ เป็นบุคคลสำคัญที่ชาวบ้านในอีสานหลายจังหวัดเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของตน มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถปกป้องคุ้มครองให้ตนและชุมชนรอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวงได้

ตำนานเจ้าแม่สองนาง ส่วนใหญ่มีลักษณะโครงเรื่องที่คล้ายกัน คือ พระธิดาหรือลูกหลานของเจ้าเมือง หรือนักรบ ซึ่งเป็นพี่น้องกันหรือฝาแฝดกัน ล่องเรืออพยพมาตามแม่น้ำโขง แล้วเรือล่มเสียชีวิตในแม่น้ำโขง ต่อมาวิญญานได้ปรากฏให้ชาวบ้านตามชุมชน

ต่าง ๆ หรือเป็นผู้ติดตามนักรบไปทางบก ต่อมาเสียชีวิตบ้าง ตำนานเรื่องเจ้าแม่สองนางเป็นเรื่องเล่าที่สัมพันธ์กับประวัติการอพยพย้ายถิ่นของผู้คนและชุมชนที่เคยเป็นหัวเมืองเก่าในสมัยอาณาจักรล้านช้างมาก่อนเกือบทั้งสิ้น

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ตำนานเจ้าแม่สองนาง เป็นเรื่องเล่าที่แพร่หลายในชุมชนชายฝั่งแม่น้ำโขงและภาคอีสานตอนกลางที่มีศาลหรือหอเจ้าแม่สองนางตั้งอยู่หลายพื้นที่ คือ ที่อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย อำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู อำเภอศรีเชียงใหม่ อำเภอบ้านแพง ตำบลเวียงคุก ชุมชนวัดหายโศก อำเภอเมือง บ้านแพงใต้ ตำบลบ้านแพง อำเภอบ้านแพง บ้านนาเขท่า ตำบลนาเข อำเภอบ้านแพง บ้านน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น บ้านสิงห์ท่าและบ้านสิงห์โคก อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

ชุมชนต่าง ๆ ที่นับถือเจ้าแม่สองนาง จึงต้องบวงสรวงและเซ่นไหว้เป็นประจำทุก ๆ ปี เพื่อแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษของตน รวมทั้งการร้องขอความอุดมสมบูรณ์และความสันติสุขของชุมชน ในทุกชุมชนยังมีความเชื่อในตำนานเรื่องเจ้าแม่สองนางอย่างแนบแน่น และยังถือปฏิบัติการบวงสรวงเซ่นไหว้ในช่วงเดือน ๖ กันเป็นประจำทุกปี

ตำนานและความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางในเขตชุมชนเมืองและจังหวัด มักจะได้ความสนใจจากกลุ่มนักท่องเที่ยวอย่างมาก เพราะหน่วยงานการท่องเที่ยวในแต่ละจังหวัดจะนำตำนานเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางลงในเว็บไซต์ของจังหวัด ในเชิงประชาสัมพันธ์สถานที่สำคัญของจังหวัด จึงทำให้ตำนานและความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนาง ได้รับการเผยแพร่และเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางทั้งในเมืองไทยและในประเทศเพื่อนบ้าน

การประกาศขึ้นบัญชี

ตำนานเจ้าแม่สองนาง ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

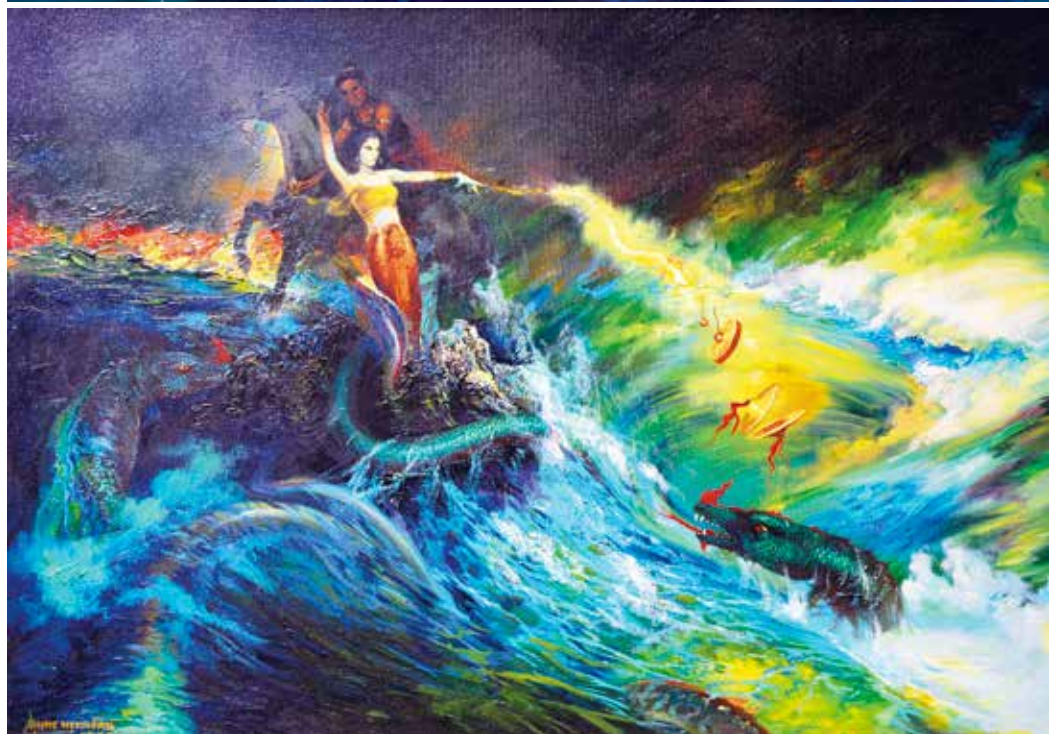

ตำนานผาแดงนางไอ่

ประวัติความเป็นมา

ตำนานผาแดงนางไอ่ เป็นตำนานประจำถิ่นในวัฒนธรรมพื้นบ้านของไทยภาคอีสานมาแต่ครั้งอดีต มีทั้งสำนวนมุขปาฐะและสำนวนลายลักษณ์ ซึ่งพบอยู่ในหนังสือผูกใบลาน มีบันทึกเป็นทั้งตัวอักษรไทยน้อยและตัวธรรมอีสานตามวัดต่าง ๆ ทั่วภูมิภาคอีสาน รวมทั้งในประเทศลาว ผู้คนส่วนใหญ่เรียกวรรณกรรมเรื่องนี้ว่า ตำนานท้าวผาแดงนางไอ่ บ้างก็เรียกว่า ผาแดงนางไอ่คำ

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

เนื้อหาของผาแดงนางไอ่ เป็นเรื่องเล่าที่ใช้ในการอธิบายสภาพภูมิศาสตร์ ภูมินามในชุมชนหมู่บ้านของชาวอีสานอีกหลายแห่ง อาทิเช่น เมืองเชียงเทียน (มหาสารคาม) เมืองสีแก้ว (ร้อยเอ็ด) เมืองฟ้าแดด (กาฬสินธุ์) เมืองหงส์ (อำเภोजตุรพักตรพิมาน) เป็นต้น

ตำนานผาแดงนางไอ่ จึงมีคุณค่าในแง่ที่เป็นตำนานประจำถิ่นภาคอีสานที่สัมพันธ์กับภูมิศาสตร์ ภูมินามและสถานที่สำคัญในท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จากมีเนื้อหาที่กล่าวถึงเหตุการณ์การกินเนื้อพญานาคที่แปลงกายมาเป็นกระรอกเผือก ซึ่งเป็นสาเหตุให้พญานาคหลวงแห่งลำแม่น้ำโขงโกรธ จึงบันดาลให้บ้านเมืองต่าง ๆ ถล่มทลายกลายเป็นหนองน้ำ มีสภาพภูมิศาสตร์ทางธรรมชาติ ทั้งที่เป็นเกาะดอน ลำห้วยต่าง ๆ อาทิเช่น “ดอนแม่หม้าย” เชื่อว่าเป็นชุมชนของแม่หม้ายที่ไม่ได้กินเนื้อกระรอกเผือก ที่บริเวณนี้จึงไม่ถล่มทลายเป็นดอนอยู่กลางหนองหานหลวง หรือ “ห้วยโพนไฟ” เชื่อว่ามีที่มาจากเหตุการณ์ตอนที่พญานาคพันไฟใส่ท้าวผาแดงกับนางไอ่ ซึ่งขี่ม้าหนี หรือ “ห้วยกองสี” เชื่อว่าเป็นลำห้วยที่เกิดจากนางไอ่คำได้ทิ้ง “กลอง” ที่ตนได้ถือติดตัวมาด้วย เมื่อครั้งที่ได้ขี่ม้าหลบหนีพญานาค

ตำนานประจำถิ่นเรื่อง ผาแดงนางไอ่ มีบทบาทและการดำรงอยู่ในวิถีชีวิตในปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากในงานประเพณีการจุดบั้งไฟของชาวไทยอีสานในหลาย ๆ ชุมชน ยังคงนิยมสร้างสรรค์ขบวนแห่บั้งไฟ โดยจะมีการนำเสนอภาพตัวละครหญิงชาย ซึ่งแสดงบทบาทเป็นท้าวผาแดงและนางไอ่ที่ขี่ม้าแบกสามปรากฏพร้อมอยู่ขบวนแห่งานบั้งไฟนี้เสมอ

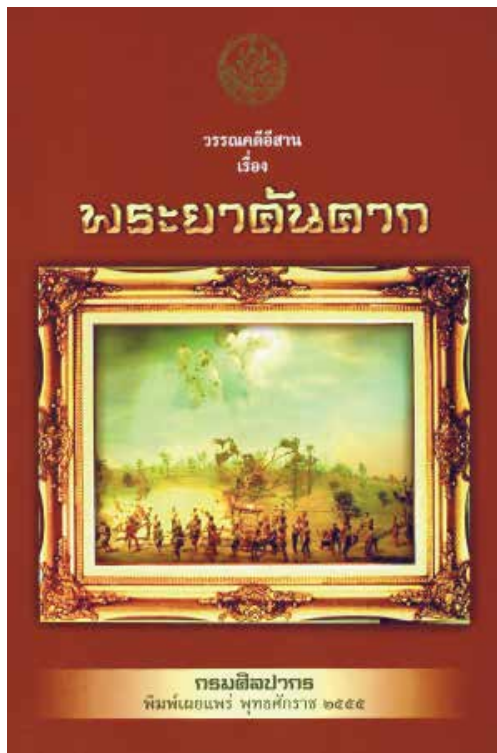
การประกาศขึ้นบัญชี

ตำนานผาแดงนางไอ่ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔

ตำนานพญาคันคาก

ประวัติความเป็นมา

ตำนานพญาคันคาก (พญาคางคก) เป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่ปรากฏอยู่อย่างแพร่หลายในการรับรู้ของชาวอีสานและล้านนามีชื่อรู้จักกันโดยทั่วไปว่า ตำนานพญาคันคาก แต่บางถิ่นก็อาจเรียกชื่อว่า ตำนานพญาคางคก อัมมพญาคางคก หรือ พญาคันคากชาดก ในท้องถิ่นล้านนามีชื่อว่า คันธฆาฏกะ และ สุวีณนจักกวัตติราช มีข้อสังเกตว่า ตำนานพญาคันคาก เป็นเรื่องที่รับรู้กันอย่างกว้างขวางในภาคอีสานและประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีเอกสารโบราณในแทบทุกจังหวัด

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ตำนานพื้นบ้านเรื่องนี้ได้รับการปรับเปลี่ยนให้เป็นชาดกพื้นบ้าน และบางครั้งถูกจัดให้เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาในท้องถิ่นด้วย เหตุที่ชาวอีสานเชื่อว่าเป็นนิทานชาดก เนื่องจากพญาคันคากมีสถานภาพเป็นพระโพธิสัตว์ เสวยพระชาติเป็นคางคก เป็นโอรสของกษัตริย์ เหตุที่พระองค์ได้ชื่อว่า “พญาคันคาก” เป็นเพราะเมื่อครั้งประสูติออกมาเป็นกุมารนั้น มีผิวหนังและรูปร่างเหมือนคางคก ซึ่งในภาษาถิ่นอีสานเรียกว่า “คันคาก” แม้จะมีรูปร่างอัปลักษณ์แต่พญาคันคากนี้ก็มีบุญญาธิการมาก มีพระอินทร์คอยช่วยเหลือจนเป็นที่เคารพนับถือของชาวเมือง เป็นเหตุให้

ผู้คนลิ้มเช่นสรวงบูชาพญาแถน ทำให้แถนโกรธไม่ยอมปล่อยน้ำฝนให้ตกลงมายังโลกมนุษย์ พญาคันทาคจึงอาสาเอาไพร่พลบรรดาสัตว์ต่าง ๆ อาทิ ปลวก ผึ้ง ต่อ แตน งู ช้าง ม้า วัว ควาย ขึ้นไปช่วยกันรบกับพญาแถนบนเมืองฟ้าจนได้รับชัยชนะ พญาแถนจึงยอมปล่อยน้ำฝนให้ตกลงมายังโลกมนุษย์ตามเดิม

ตำนานพญาคันทาค นับเป็นเรื่องที่น่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพของพระโพธิสัตว์คันทาค สะท้อนให้เห็นพลังศรัทธาความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ผสมผสานกับคติความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีแถน ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ในวิถีชีวิตของชาวนาในวัฒนธรรมข้าวที่ต้องอาศัยน้ำฟ้า น้ำฝนในการผลิตธัญญาหาร ในแง่นี้ อาจกล่าวได้ว่า ตำนานพญาคันทาค เป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่สามารถใช้บ่งบอกให้เห็นชีวิตพื้นบ้านที่ดำรงอยู่ในวิถีแห่งวัฒนธรรมการเกษตรในสังคมท้องถิ่นไทยได้เป็นอย่างดี ในท้องถิ่นอีสาน พบว่า ตำนานพญาคันทาค ยังคงมีบทบาทสำคัญและดำรงอยู่ในวิถีชีวิตอีสาน นับตั้งแต่อดีตมา มีความนิยมนำตำนานพญาคันทาค มาให้พระใช้เทศน์ในพิธีกรรมการขอฝน และใช้เทศน์ร่วมในพิธีจุดบั้งไฟขอฝน ด้วยเหตุนี้ ตำนานพญาคันทาคในมุมมองของชาวอีสาน จึงถือว่าเป็นวรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ เป็นเรื่องเล่าที่ใช้อธิบายที่มาประเพณีการจุดบั้งไฟในเดือนหก ซึ่งถือเป็นประเพณีอันสำคัญใน “ฮีตสิบสอง” (จารีตประเพณีสิบสองเดือน) ที่ยังคงปฏิบัติสืบทอดกันมาในจนทุกวันนี้

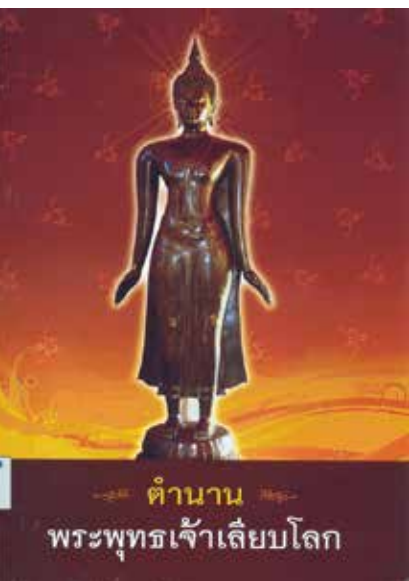
การประกาศขึ้นบัญชี

ตำนานพญาคันทาค ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๓

ตำนานพระเจ้าเลียบโลก

ประวัติความเป็นมา

เนื้อหาในตำนานพระเจ้าเลียบโลก เป็นการอธิบายที่มาของ ภูมิภาค ชื่อบ้านนามเมืองและเรื่องราวการดำรงชีวิตของผู้คน กลุ่มชาติพันธุ์ในแต่ละท้องถิ่น ทำให้เกิดแรงยึดโยงในระบบความสัมพันธ์ ของผู้คนในท้องถิ่นต่าง ๆ ภายใต้อุดมการณ์ ความเชื่อและความศรัทธา ร่วมกันในพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องการบูชาพระธาตุและรอยพระบาท ของพระพุทธเจ้า

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ตำนานพระเจ้าเลียบโลก เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่มี ปรากฏในวัฒนธรรมพื้นบ้านของไทยโดยเฉพาะในภาคเหนือและภาค อีสาน บางท้องถิ่นเรียกว่า พุทธตำนาน หรือ พุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก เป็นเรื่องบันทึกการเดินทางของพระพุทธเจ้ามายังดินแดนสิบสองปันนา ล้านนา ล้านช้างและอีสานของไทย เนื้อหาของตำนานเป็นการอธิบาย ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนและชาติพันธุ์ต่าง ๆ ผ่านการอธิบายการเดินทางไปเทศนาสั่งสอนโปรดเวไนยสัตว์ พร้อมกับการประทานพระเกศาธาตุและประทับพระบาทอันเป็นที่มาของ การสร้างพระธาตุและพระพุทธรูปในดินแดนต่าง ๆ ดังกล่าว ตำนาน

พระเจ้าเลียบโลก ถือเป็นตำนานหนึ่งทีอธิบายถึงการเข้ามาเผยแผ่ พุทธศาสนาในดินแดนไทย – ไท ซึ่งได้อธิบายความเป็นมาของการ เกิดพระธาตุ พระพุทธรูป และประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสถานที่ สำคัญทางพุทธศาสนา

ดังนั้น ตำนานพระเจ้าเลียบโลก จึงมีคุณค่าในแง่ที่เป็น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและประวัติศาสตร์การรับพุทธศาสนาของผู้คน ในดินแดนอุษาคเนย์ โดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ โดยการเล่า ผ่านการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ จากการเดินทางของพระพุทธเจ้า ทำให้ ดินแดนแถบนี้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

นอกจากนี้ ความสำคัญอีกประการหนึ่งของตำนานพระเจ้า เลียบโลก ยังเห็นได้จากอิทธิพลในการเป็นต้นแบบและการสร้างชนบ การรังสรรค์วรรณกรรมพุทธศาสนา ประเภทตำนานพระธาตุและตำนาน พระบาทเรื่องอื่น ๆ ในท้องถิ่นต่าง ๆ ในภาคเหนือและภาคอีสานของ ไทยด้วย

การประกาศขึ้นบัญชี

ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๓

ตำนานพระเจ้าห้าพระองค์

ประวัติความเป็นมา

สาระสำคัญของตำนานพระเจ้าห้าพระองค์ คือ การเล่าเรื่องประวัติของพระพุทธเจ้าทั้ง ๕ พระองค์ในภทท์กับปีหรือกับปีปัจจุบัน แบ่งเป็นพระอดีตพุทธเจ้า ๓ พระองค์ คือ พระกุกกุสันธพุทธเจ้า พระโกนาคมพุทธเจ้าและพระกัสสปพุทธเจ้า พระปัจจุันพุทธเจ้า ๑ พระองค์ คือ พระโคตมะพุทธเจ้า และพระอนาคตพุทธเจ้า ๑ พระองค์ คือ พระศรีอาริยมตไตรย ตำนานพระเจ้าห้าพระองค์พรรณนาประวัติของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ ตั้งแต่ก่อนเป็นพระพุทธเจ้าจนถึงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และปรินิพพาน พระพุทธเจ้าทั้ง ๕ พระองค์นี้ ก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เคยเกิดมาเป็นพี่น้องกันในพระชาติหนึ่ง โดยมาเกิดเป็นลูกแม่กาเผือก ต่อมาแม่กาเผือกฟักไข่ออกมา ๕ ฟอง ไข่ที่ต้นไม้ใหญ่ ภายหลังเกิดพายุใหญ่พัดรังกากระจัดกระจายไป ไข่กาทั้ง ๕ ฟองตกลงมาจากต้นไม้ และถูกพายุพัดไหลไปตามน้ำ แม่กาเผือกเห็นดังนั้นเข้าใจว่าลูกตาย จึงตรอมใจตายไปเกิดเป็นท้าวพกาพรหม

ความสำคัญและคุณค่า แห่งมรดกภูมิปัญญา

ตำนานพระเจ้าห้าพระองค์ เป็นตำนานพื้นบ้านที่แพร่หลายอยู่ในทุกภูมิภาคของไทย บ้างก็เรียกกันว่า ตำนานพญากาเผือก ในบางท้องถิ่นอาจมีชื่อเรื่องที่แตกต่างกันออกไป ในภาคอีสานบางถิ่น เรียกว่า กาเผือก ตำนานพระธาตุเชิงชุม ทั้งนี้ ตำนานพระเจ้าห้าพระองค์ ถือเป็นตำนานประเภทอธิบายเรื่องกำเนิดวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับแบบแผนพฤติกรรมหรือความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคมหรือกลุ่มชนหนึ่ง ๆ อันเป็นสิ่งที่นิยมเชื่อถือปฏิบัติสืบทอดต่อกัน ตำนานพระเจ้าห้าพระองค์ นับเป็นตำนานพุทธศาสนาของไทยที่สร้างสรรค์ขึ้นในวัฒนธรรมไทยเป็นภูมิปัญญาในการเชื่อมความสัมพันธ์ในฐานะพี่น้องระหว่างพระพุทธเจ้าทั้ง ๕ พระองค์ นอกจากนี้ยังมีบทบาทในทางการเมือง หรือการนำไปใช้ในทางอ้างอิงในกฎหมายตราสามดวง ทั้งยังมีบทบาทเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กับพระศรีอาริย์อีกด้วย

การประกาศขึ้นบัญชี

ตำนานพระเจ้าห้าพระองค์ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๓

ตำนานอุรังคธาตุ

ประวัติความเป็นมา

คำว่า อุรังคธาตุ นักวิชาการ ผู้รู้และพระสงฆ์ ทราบว่า หมายถึง พระบรมสารีริกธาตุ ส่วนพระอุระหรือหน้าอกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มาบรรจุไว้ที่พระธาตุพนม แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ในสมัยอดีตแถบบริเวณภาคอีสาน รวมถึงประชาชนทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงเลื่อมใสศรัทธาต่อองค์พระธาตุพนมอย่างสูงสุด แต่ปัจจุบันนี้คนทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศรู้จักดีว่าหมายถึงพระธาตุพนม ที่บรรจุพระอุรังคธาตุของพระพุทธเจ้าว่าเป็นพระธาตุ

ศักดิ์สิทธิ์ที่คนภาคอีสานภาคภูมิใจ พุทธศาสนิกชนต่างก็มาเคารพสักการบูชาอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

โครงเรื่องหลักกล่าวถึงการสร้างพระธาตุพนม โดยแสดงให้เห็นถึงแนวคิดการสร้าง โดยใช้อิทธิทธิปาฏิหาริย์ในการเล่า เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระธาตุพนมเป็นศาสนสถานอันศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธ นับเนื่องแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอย่างไม่เสื่อมคลาย นอกจากนี้ เนื้อเรื่องยังกล่าวถึงพระอินทร์ร่วมกับเทพทั้งหลายได้ร่วมกับพระอรหันต์และเจ้าเมืองได้ร่วมกันบริจาคทรัพย์ สิ่งของมีค่า อีกทั้งยังได้มาร่วมก่อสร้างพระธาตุพนมจนแล้วเสร็จ

วิธีการแต่งตำนานอุรังคธาตุ เป็นการบันทึกบอกเล่าเรื่องราวเชิงประวัติศาสตร์ด้านพุทธศาสนาในสมัยอดีต โดยได้แทรกปาฏิหาริย์เพื่อเน้นถึงความขลังเคารพศรัทธาตัวละครที่เป็นมนุษย์และเจ้าเมืองได้จุติแล้วเกิดหลายภพหลายชาติ แต่ก็มีความเกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่องได้เป็นอย่างดี และตัวละครที่เป็นอมมนุษย์ เช่น พระยานาค มีชื่อปรากฏหลายชื่อ สามารถแปลงกายได้ มีอภินิหารดำเนินเรื่องให้สมจริงยิ่งขึ้นตลอดทั้งเรื่องและยังเกี่ยวข้องกับสถานที่ที่มีอยู่จริงในปัจจุบัน เช่น พระพุทธบาทเวินปลา พระธาตุภูเพ็ก พระธาตุนารายณ์เจงเวง แม่น้ำสำคัญต่าง ๆ ฯลฯ ความเชื่อปาฏิหาริย์ที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง จึงเพิ่มความขลัง ความเคารพศรัทธาต่อองค์พระธาตุพนมอย่างสูงสุด

ในปัจจุบัน มีการจัดท้าวไร่ไหว้พระ ๙ วัด หรือการจัดการท่องเที่ยวตามโบราณสถานที่สำคัญ ๆ ๙ แห่ง และรวมถึงการเดินทางทำบุญเสริมดวงชะตาตามราศีเกิดทั้ง ๑๒ ราศี (ตามธาตุเจดีย์สำคัญในประเทศ) พระธาตุพนมก็เป็นธาตุเจดีย์ที่คนเกิดวันอาทิตย์ ประจำปีวอก ต้องไปเสริมบุญบารมีที่องค์พระธาตุพนมด้วยกุศโลบายข้างต้นผู้คนจึงหลั่งไหลไปไหว้พระทำบุญกันอย่างเนืองแน่น

การประกาศขึ้นบัญชี

ตำนานอุรังคธาตุ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

กาพย์เซิ้งบั้งไฟ

ประวัติความเป็นมา

กาพย์เซิ้งบั้งไฟ เป็นร้อยกรองท้องถิ่นอีสานหรือเป็นเพลงพื้นบ้านประเภทเพลงประกอบพิธีของชาวบ้านอีสาน ที่ร้องในขบวนแห่บั้งไฟในงานประเพณีบุญบั้งไฟ เดือน ๖ มีผู้นำคนหนึ่งเป็นคนขับเนื้อความ แล้วคนอื่น ๆ ในขบวนจะร้องรับไปเรื่อย ๆ เรียกว่า การเซิ้ง ประกอบการฟ้อนตามจังหวะของกลองตุ้มและเครื่องดนตรีอื่น ๆ ที่ใช้ประกอบ เช่น พังฮาด โทน กาพย์เซิ้งบั้งไฟแต่งด้วยคำประพันธ์ที่เรียกว่า กาพย์ ๗ คำ วรรคหนึ่งมี ๗ คำ ข้างหน้า ๓ คำ ข้างหลัง ๔ คำ คำสุดท้ายของวรรคที่ ๑ จะส่งเสียงสัมผัสไปที่คำใดก็ได้ในวรรคต่อไป (คำสัมผัสในภาษาอีสานเรียกว่า คำก่าย) นิยมสัมผัสกับคำที่ ๓ โดยใช้ระดับเสียงของคำที่สัมผัสเป็นเสียงวรรณยุกต์เดียวกัน บทหนึ่งจะมีกี่วรรคก็ได้แล้วแต่เนื้อความ นิยมใช้กับการเซิ้งแบบต่าง ๆ เช่น เซิ้งนางดั่ง เซิ้งนางแมว คำสอน บทกล่อมเด็ก

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

การเซิ้งบั้งไฟแต่แรกเริ่ม เป็นการละเล่นประกอบพิธีกรรมแห่บั้งไฟ เพื่อขอฝนของชาวนา เป็นการบวงสรวงพญาแถนหรือเทวดาในความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทลาว เพื่อขอให้ฝนฟ้าตกตามฤดูกาล จึงจัดขึ้นในเดือน ๖ เพื่อเป็นสัญญาณเตรียมทำไร่ทำนาและเป็นการเสี่ยงทายดินฟ้าอากาศ หากจุดบั้งไฟไม่ขึ้นหรือบั้งไฟแตก ทำนายว่าฝนจะแล้ง หากจุดบั้งไฟได้สูง

แสดงว่าฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาล การเซิ้งบั้งไฟจึงเป็นพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ที่ต้องมีเรื่องเทศเข้ามาเกี่ยวข้องตามคติความเชื่อของคนในสังคมเกษตรกรรม ทำให้ในขบวนเซิ้งตั้งแต่เดิมมีเฉพาะผู้ชายและผู้ชายแต่งกายเป็นหญิง นำหุ่นชายหญิงแสดงท่าทางการร่วมเพศชกไปตลอดทาง และในคำเซิ้งมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องเทศและเรื่องตลกหยาบโลน เพื่ออ้อนวอนให้เทวดาส่งฝนลงมาตามคำขอ

ในสมัยต่อมาเมื่อการเซิ้งบั้งไฟกลายเป็นงานประเพณีของชุมชน มีการประกวดแข่งขันกันระหว่างหมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด รูปแบบและเนื้อหาของกาพย์เซิ้งบั้งไฟก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย คณะเซิ้งมีทั้งผู้ชายและผู้หญิง การฟ้อนช้า ๆ ตามจังหวะช้า ๆ ของกลองตุ้มก็เปลี่ยนเป็นการประดิษฐ์ท่ารำให้อ่อนช้อยสวยงาม จังหวะและท่วงทำนองเปลี่ยนเป็นสนุกสนานตามลีลาของกลองยาวและแคน ในปัจจุบันเนื้อหาของกาพย์เซิ้งในขบวนแห่มีหลากหลายมากขึ้น ทั้งการร้องเล่าตำนาน เช่น เรื่องผาแดงนางไอ่ เล่าคำสอน เช่น เรื่องกาพย์พระ牟尼 เล่าเกี่ยวกับสังคมและเหตุการณ์ปัจจุบัน รวมถึงยังนิยมใช้เพลงลูกทุ่งแทนกาพย์เซิ้งแบบเดิม

การประกาศขึ้นบัญชี

กาพย์เซิ้งบั้งไฟ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

เพลงแห่นางแมว

ประวัติความเป็นมา

ในสังคมเกษตรกรรม ซึ่งน้ำฝนมีความสำคัญอย่างมากต่อการเริ่มเพาะปลูกพืชพันธุ์ ถ้าปีใดฝนมาช้าพื้นดินแห้งแล้งไม่สามารถเพาะปลูกได้ ก็จะเกิดความเดือนร้อนไปทั่ว เกิดความอดอยากยากจน ไม่มีข้าวพืชไร่ไว้เลี้ยงชีพ ไร่ขายสำหรับเอาเงินมาใช้จ่ายในเรื่องอื่น ๆ ในสังคมดังกล่าว จึงมีพิธีอันเนื่องมาจากความเชื่อที่จะทำลายอำนาจที่ทำให้ฝนแล้งบันดาลให้ฝนตกลงในเทศกาลดังกล่าว เพื่อที่จะเริ่มชีวิตเกษตรกรรม ในสังคมไทยมีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเจริญงอกงามที่ประพฤติเป็นประเพณีสืบต่อกันมา คือเรื่องแห่นางแมว และประเพณีการจุดบั้งไฟของภาคอีสาน

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

การทำพิธีแห่นางแมว เพราะมีความเชื่อว่าแมวเป็นสัตว์ที่กลัวน้ำ จึงเป็นตัวที่ทำให้เกิดความแห้งแล้งฝนไม่ตก จึงต้องจับแมวมาตระเวนแห่และให้ผู้คนตักน้ำรดราดแมวจนแมวเปียกหนาวสั่นเพื่อทำลายความเป็นตัวแล้งให้หมดไป การแห่นางแมวของชาวบ้านจะทำในปีที่ฝนมาล่า พิธีเริ่มต้นตั้งแต่บ่ายโมงจนมืดค่ำ ชาวบ้านจะเอาแมวตัวเมียใส่ชะลอมแข่งหรือตะกร้า เอาฝาปิดให้แน่น เอาไม้คานสอดเข้าแล้วหาบไปมีคนแห่แถวล้อมนางแมวคนหนึ่งถือพานำหน้า ร้องเชิญให้ทุกคนมา

ร่วมพิธีขอฝน นอกนั้นก็มีการดนตรีประกอบเพลง เช่น กลอง กรับ ฉิ่ง เมื่อเคลื่อนขบวนออกเดิน ต่างก็ร้องบทแห่นางแมว ซึ่งมีข้อความคล้ายกันหรือแตกต่างกันบ้าง แห่ไปตามละแวกบ้านจนทั่วแล้วก็กลับ เมื่อแห่ไปถึงบ้านใคร เจ้าบ้านจะเอาภาชนะตักน้ำสาดลงไปในชะลอมแข่งหรือตะกร้าที่ขึงแมว

เนื้อหาของบทร้องเพลงแห่นางแมว แสดงถึงคุณค่าขอฝนที่เมื่อตกลงมาน้ำทำจะบริบูรณ์ เริ่มต้นการเพาะปลูกได้ จะเริ่มต้นขอฝนกับเทวดานางฟ้าหรือนางไม้ โดยมีวิธีการเช่นไหว้บูชา ด้วยของที่ชอบใจ และมีการแสดงที่เทวดานางฟ้านางไม้ชอบใจ เป็นการขอเคล็ดและเป็นสัญลักษณ์ของการร่วมเพศ อันเป็นต้นเหตุของการเกิด ปัจจุบันพิธีแห่นางแมวขอฝนมีปรากฏจริงในบางพื้นที่ เพราะมีการกักเก็บน้ำไว้ใช้ในการทำนาโดยไม่ต้องพึ่งธรรมชาติ มีการสร้างฝนมเทียมขึ้นมาเพื่อไม่ให้เกิดความแห้งแล้ง หากสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมเลือนหายไป พิธีแห่นางแมวขอฝนก็จะเลือนหายตามไปด้วย

การประกาศขึ้นบัญชี

เพลงแห่นางแมว ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

บททำขวัญข้าว

ประวัติความเป็นมา

บททำขวัญข้าว เป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่สำคัญสำหรับชาวนา ซึ่งแสดงให้เห็นวิถีคิดของคนไทยที่มีความนบนอบต่อแม่โพสพ ซึ่งเชื่อว่าเป็นขวัญของต้นข้าว และเชื่อว่าเมื่อแม่โพสพพอใจ ก็จะดลบันดาลให้ข้าวในนาเจริญงอกงาม หรือข้าวที่มีอยู่ในยุ้งฉางมีปริมาณมาก ตักไปกินใช้เท่าไรก็ไม่หมด ชาวนาในแต่ละภาคประกอบพิธีทำขวัญข้าวไม่เหมือนกัน แต่ที่พบว่ามีลักษณะคล้ายกัน คือ การทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง และการทำขวัญข้าวตอนขนข้าวขึ้นยุ้งแล้ว ในการทำขวัญจะต้องมีบทประกอบพิธี ซึ่งเรียกว่า “บททำขวัญข้าว” ในแต่ละท้องถิ่นเรียกแตกต่างกันไป โดยภาคอีสานจะเรียกว่า คำสู่ขวัญข้าว

ความสำคัญและคุณค่า แห่งมรดกภูมิปัญญา

บททำขวัญข้าว มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนไทยที่มีอาชีพเกษตรกรรมมาอย่างยาวนาน และมีบทบาทสำคัญในการบันทึกความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านที่สะท้อนผ่านบททำขวัญอีก ๔ ประการ คือ เป็นบันทึกเกี่ยวกับความรู้เรื่องข้าว คือ พันธุ์ข้าว เป็นบันทึกความรู้ด้านการประกอบพิธีกรรม เป็นบันทึกที่เกี่ยวกับความเชื่อ เป็นบันทึกวิถีชีวิต และขั้นตอนต่าง ๆ ของการทำนา นอกจากนี้ บททำขวัญข้าวยังเป็นส่วนหนึ่งของพิธีทำขวัญ

ข้าวที่เป็นกลไกอย่างหนึ่งของสังคมในการช่วยลดหรือบรรเทาความเครียดให้กับชาวนา เนื่องมาจากการทำนาต้องลงทุนลงแรงจำนวนมาก ชาวนาจึงเกิดความไม่มั่นใจและรู้สึกไม่มั่นคงทางจิตใจว่าการทำนาจะประสบความสำเร็จหรือไม่ พวกเขาจึงต้องอาศัยการทำขวัญข้าว เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้กับตนเอง ดังนั้น บททำขวัญข้าวหลาย ๆ บท จึงแสดงให้เห็นความคิดและความคาดหวังของชาวนา ในปัจจุบันการทำขวัญข้าวค่อย ๆ

เลือนหายไปจากสังคมชาวนาไทย ชาวนาในภูมิภาคต่าง ๆ ประกอบพิธีทำขวัญข้าวน้อยลง เพราะชาวนาต้องเร่งรีบทำนาให้ได้ ๓ ครั้งต่อปี จึงไม่มีเวลาประกอบพิธีทำขวัญข้าว เมื่อไม่มีการประกอบพิธีกรรมย่อมหมายถึงการเลือนหายไปของบททำขวัญข้าวด้วย เพราะไม่มีผู้สนใจเรียนรู้และสืบทอดบททำขวัญข้าว ปัจจุบันนั้นได้มีหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นเล็งเห็นความสำคัญของพิธีทำขวัญข้าว จึงได้มีการฟื้นฟู อนุรักษ์ สานิต รวมทั้งจัดพิธีทำขวัญข้าวขึ้นในโอกาสต่าง ๆ เพื่อรื้อฟื้นให้บททำขวัญข้าวได้กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้งหนึ่ง แม้ว่าชาวนาไทยจะประกอบพิธีทำขวัญข้าวน้อยลง

การประกาศขึ้นบัญชี

บททำขวัญข้าว ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๓

บททำขวัญควาย

ประวัติความเป็นมา

บททำขวัญควาย เป็นตัวบทประกอบพิธีกรรมทำขวัญควาย ซึ่งเป็นการระลึกถึงบุญคุณของควายที่ช่วยมนุษย์ทำนารวมไปถึงการขอขมาที่ได้คำว่า เขียนตี ในระหว่างการใช้งาน ทางภาคเหนือเรียกว่า ฮ้องขวัญควาย เรียกขวัญควาย หรือเอาขวัญควาย ภาคอีสานเรียกว่า สู้ขวัญควาย สุรินทร์เรียก ฮาวปลิงกระไบ

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม การทำนาถือได้ว่าเป็นอาชีพหลักที่สำคัญยิ่ง โดยอาศัยแรงงานจากสัตว์เลี้ยงมาช่วยด้านการไถ การคราด สัตว์เลี้ยงที่ว่านั้น คือ ควายหรือวัว เมื่อได้ปลูกข้าวดำนาเรียบร้อยแล้ว ด้วยความสำนึกในบุญคุณ เจ้าของจะทำพิธีบายศรีสู่ขวัญควาย ให้ควายกินหญ้าอ่อนและเอาควายไปอาบน้ำชำระสัณเฑาะว์วรรณาเอาอกเอาใจ เอาดอกไม้ ธูปเทียนไปขอขมา

โครงสร้างและเนื้อหาของบทสู่ขวัญควาย ได้สะท้อนทัศนคติและลักษณะนิสัยของคนไทยดังนี้

ประการที่ ๑ ความกตัญญูรู้คุณ คนไทยถือว่าควายเป็นสัตว์ใหญ่และมีบุญคุณแก่ตน เพราะช่วยในการไถ การทำไร่นา

ประการที่ ๒ ความเมตตากรุณา บททำขวัญควายสะท้อนความรู้สึกเมตตากรุณาต่อควาย ในคำสู่ขวัญควาย กล่าวถึง การเอาหญ้าอ่อนหวานอร่อยมาให้ควายเคี้ยวกิน เป็นการให้รางวัลแก่ควาย

ประการที่ ๓ ความสำนึกผิดที่เคยรุนแรงต่อควาย ในบท

ทำขวัญควายได้กล่าวถึงว่า ขณะที่มีการไถนาอยู่นั้น บางครั้งควายเดินเข้ามัวกินหญ้าตามข้างทาง คนอาจจะตีฟาดด้วยเชือก กระแทกด้วยปฏึกควายได้รับความเจ็บปวดทรมานแสนสาหัส ก็อดทนกล้ำกลืนไว้เพราะพูดไม่ได้ ชาวนาารู้สึกสำนึกผิด จึงทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ เอาดอกไม้ธูปเทียนมาขอขมาวัวควายด้วย นับเป็นคุณธรรมอันประเสริฐในหัวใจของชาวนา ในแง่นี้พิธีสู่ขวัญควาย จึงเป็นพิธีที่มนุษย์ขอขมาโทษและปลอบขวัญควายซึ่งเป็นสัตว์เดรัจฉาน

พิธีสู่ขวัญควาย จึงเป็นพิธีที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับควายที่เป็นไปด้วยความอ่อนโยน เอื้ออาทรและรู้สึกในบุญคุณควายในปัจจุบันวิถีการทำนาได้เปลี่ยนแปลงไป ควายมีบทบาทน้อยลงอย่างมาก มีเทคโนโลยีอย่างอื่นเข้ามาแทนที่ควาย พิธีทำขวัญควายรวมถึงบทสู่ขวัญควาย จึงเสี่ยงต่อการสูญหายและการสืบทอดในอนาคต

การประกาศขึ้นบัญชี

บททำขวัญควาย ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๓

บททำขวัญช้าง

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

การทำขวัญช้าง จัดเป็นการทำขวัญสัตว์ที่มีความสัมพันธ์ ในฐานะที่สัตว์ชนิดนั้นมีคุณประโยชน์ต่อคนและต่อส่วนรวม โดยมี จุดประสงค์เพื่อเสริมความเชื่อมั่น รำลึกถึงบุญคุณและเป็นสิริมงคล

บททำขวัญช้าง เป็นพิธีที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับช้าง ในฐานะที่ช้างเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณต่อมนุษย์ ซึ่งปัจจุบันยังคงมี การทำขวัญช้างในพื้นที่ที่ยังคงใช้ช้างทำงาน ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง สุรินทร์ ตรัง โดยสามารถนำมาใช้เป็นทุนทางวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศได้อีกด้วย

การประกาศขึ้นบัญชี

บททำขวัญช้าง ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

ประวัติความเป็นมา

ขวัญ เป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน แต่มีผล ต่อจิตใจ โบราณเชื่อว่าขวัญสิงอยู่ในตัวตน และเป็นสิ่งที่ทำให้เจ้าของขวัญทุกข์หรือสุขได้ หากมีเหตุที่ทำให้ขวัญไม่อยู่กับตัวหรือออกไป เทียวเล่น จะมีเหตุร้ายเจ็บป่วยหรือมีเคราะห์ กรรมและถ้าต้องการให้ขวัญกลับเข้าสู่ร่างกาย ต้องมีพิธีทำขวัญ อันหมายถึง การทำพิธีกรรม เพื่อเรียกขวัญให้กลับมาสู่เจ้าของขวัญ ความเชื่อเรื่องขวัญและพิธีทำขวัญเป็น กระบวนการที่แสดงความผูกพันและ ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติระหว่างบุคคล กับครอบครัวและบุคคลกับชุมชน พิธีทำขวัญ ปรากฏในทุกภาคของประเทศ โดยแบ่งการ ทำขวัญแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ ทำขวัญคน ทำขวัญพืช และสัตว์ ที่สัมพันธ์ กับคน และทำขวัญสิ่งของ

ผญาอีสาน

ประวัติความเป็นมา

“ผญา” เป็นภูมิปัญญาประเภทหนึ่งที่ปรากฏในท้องถิ่นภาคอีสาน หมายถึง คำคม คำพูดหรือถ้อยคำ ของนักปราชญ์อีสาน กล่าวกันว่า “ผญา” นั้นมาจากคำว่า “ปัญญา” หรือ “ปรัชญา” คำผญาเป็นคำพูดที่คนอีสานนิยมใช้พูดจาหรือบอกกล่าวกัน มักมีความหมายโดยนัยหรือเชิงเปรียบเทียบที่แสดงให้เห็นถึงปัญญา ปรัชญา วิธีคิด ความชาญฉลาดของคนอีสาน ผญาอีสาน เกิดจากสาเหตุหลายประการ คือ จากขนบธรรมเนียมประเพณี จากหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา จากคำสอนของปู่ย่าตายายที่สืบทอดกันมา จากการเกี้ยวพาราสีของหนุ่มสาว จากการละเล่นของเด็กในท้องถิ่น จากนิทานพื้นบ้านและจากสภาพแวดล้อมต่าง ๆ

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ผญาอีสานแบ่งได้หลายประเภทตามความหมายและการตีความเนื้อหาของผญา เช่น ผญาเกี้ยว เป็นคำพูดที่หนุ่มสาวใช้พูดจาเกี้ยวพาราสีหรือหยอกล้อกัน อาจใช้เป็นคำเปรียบเปรยหรือมีความหมายได้หลายทาง ผญาคำสอน เป็นผญาที่สั่งสอนหรือชี้แนะแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ ผญาปรัชญาหรือปริศนา เป็นคำพูดที่ต้องมีการตีความให้เป็นรูปธรรมอีกต่อหนึ่ง และผญาสุภาพหรือผญา

ภาชิต เป็นคำพูดที่เป็นข้อเตือนใจและชี้แนะให้คนในสังคมประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสม

รูปแบบโครงสร้างของผญาอีสาน มีทั้งแบบมีสัมผัสและไม่มีสัมผัส คนอีสานในอดีตใช้ผญาในโอกาสต่าง ๆ โดยทั่วไป ทั้งในงานประเพณีหรือในกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ เช่น ในงานพิธีทำบุญ งานแต่งงาน ในการละเล่นพื้นบ้านหรือแม้ในชีวิตประจำวัน การแสดงพื้นบ้าน เช่น หมอลำ จะมีผญาสอดแทรกอยู่มาก

ในปัจจุบัน ผญาอีสานมีผู้นับน้อยลงทุกขณะและมีบทบาทลดลงทุกที ครูหมอลำจำนวนมากก็ไม่ได้ใช้คำผญาในการแสดงเหมือนเช่นแต่ก่อน ผู้กล่าวผญามักเป็นผู้สูงวัย ผญาจึงอยู่ในภาวะเสี่ยงสูงต่อการสูญหาย ซึ่งที่ปรากฏใช้ก็อยู่ในลักษณะกระจัดกระจายทั่วไปในภาคอีสาน นอกจากนี้การเก็บรวบรวมคำผญา การแสดงความหมายของคำที่ปรากฏในผญา การตีความคำผญาทั้งบทและการจัดเก็บคำผญาให้เป็นหมวดหมู่เท่าที่มีอยู่ยังมีความหลากหลายและยังไม่สมบูรณ์ ชุมชนที่พบว่ามีการรวมตัวกันสืบทอดผญาอีสาน เช่น จังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ มุกดาหารและอุบลราชธานี

การประกาศขึ้นบัญชี

ผญาอีสาน ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

ตำราานรลักษณ์

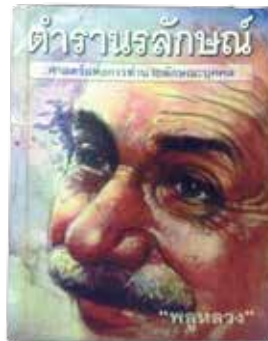
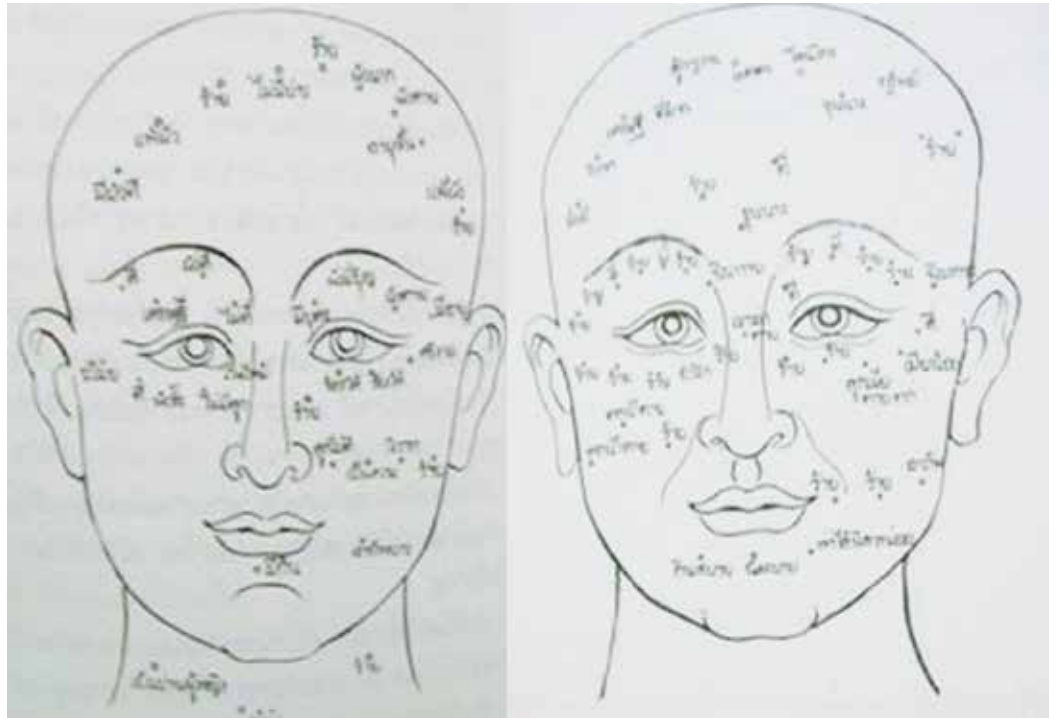
ประวัติความเป็นมา

ตำราานรลักษณ์ เป็นตำราดูลักษณะดีร้ายของบุคคล นอกจากชื่อตำราานรลักษณ์แล้ว ตำราดูลักษณะบุคคลในกลุ่มนี้ ยังมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เช่น ในภาคกลางและภาคใต้เรียก ตำราดูลักษณะชายหญิง ตำราตรีภพ (ตำราเศษพระจอมเกล้า) ผูกนิพพานโลกีย์ ตำรับพระโยนี ส่วนในภาคอีสานและภาคเหนือเรียก ตำราดูลักษณะชายหญิง โสภชาย - โสภหญิง โฉลกชาย - โฉลกหญิง ซึ่งบางครั้งอาจมีแทรกในตำราพรหมชาติหรือในวรรณกรรมท้องถิ่น เช่น ในวรรณกรรมอีสานเรื่อง ท้าวคำสอนหรือนิทานท้าวคำสอนเลือกสาว

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

สาระสำคัญของตำราานรลักษณ์ โดยทั่วไปว่าด้วยการพยากรณ์ลักษณะบุคคล ทั้งหญิงและชาย ดูลักษณะร้ายดีต่างๆ ในร่างกาย และกิริยาอาการ บางส่วนวนมีการอ้างอิงบุคคลในประวัติศาสตร์ เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าตำราโดยมาก เน้นการดูลักษณะดีร้ายของหญิงมากกว่าชาย

ตัวอย่างเนื้อความในนิทานเรื่องท้าวคำสอนของภาคอีสาน กล่าวถึงลักษณะสตรีที่มีความซื่อสัตย์ต่อสามี ไม่เป็นชู้ ดังนี้

หญิงใดหลังตีนสูงชันคือหลังดองเต่า
หญิงนั้นใจซื่อแท้ประสงค์ตั้งต่อผัว เจ้าเอย
ก็บ่มักเล่นชู้ชายอื่นมาชม
ก็ท่องเที่ยวใจรักต่อผัวคือค้อยคือย
หญิงนั้นแมนซีทำการสร้างอันใดก็เรื่องรุ่ง แท้แล้ว
แสนซิมอยู่พื้นมาแล้วก็หากฟู

ตำราานรลักษณ์ในอดีตถือได้ว่ามีบทบาทอย่างยิ่งในการคัดเลือกบุคคล เพื่อใช้ในวัตถุประสงค์ต่าง ๆ อาทิ การรับราชการ การเลือกคู่ครอง เป็นต้น ปัจจุบันตำราานรลักษณ์ยังคงมีบทบาทต่อคนไทย โดยเฉพาะในด้านของการเสริมความงาม ศัลยกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อว่า หากปรับแต่งให้สอดคล้องกับตำราานรลักษณ์แล้ว จะทำให้มีความเจริญรุ่งเรืองและเป็นมงคลต่อชีวิตในภายภาคหน้า

การประกาศขึ้นบัญชี

ตำราานรลักษณ์ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ภาษาญายก เป็นภาษาในตระกูลออสโตรเอเชียติก สาขา มอญ-เขมร สาขาย่อยกะตือค ภาษาญายกมีความแตกต่างกับภาษากวย นิดหน่อย แต่เจ้าของภาษาก็สามารถสื่อสารและเข้าใจกันได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างเช่น กวย-กวย = คน โตง-ตุง = มะพร้าว อะจิง-เจียง = ช้าง โดย-ดอย = กิน เป็นต้น คำศัพท์บางคำก็ใช้แตกต่างกันบ้าง เช่น โค-ซีลกวต = กางเกง อะเป-อะเนือว = น้ำ การเรียงคำในประโยค มีลักษณะ ประธาน-กริยา-กรรม เช่น ฮัย ชะมูส ปราณี่ <ฉัน-ซื่อ-ปราณี่> = ฉันชื่อปราณี่

นอกจากลักษณะโครงสร้างทางภาษาแล้ว คนญายกยังมีองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โดดเด่น คือ การทอผ้าไหมและการเลี้ยงช้างซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนญายกมากกว่า โดยเฉพาะกวยที่อยู่ในเขตจังหวัดสุรินทร์จะเห็นได้ชัดในกลุ่มชาวกวยที่เรียกว่า “กวยอาจิง หรือ กวยอาเจียง” เขมรสุรินทร์เรียกว่า “กวยดำเรียด” จะนับถือผีปะกำ ภาษาที่คนกวยใช้ฝึกช้างเรียกว่า “ภาษาผีปะกำ” ภาษานี้เป็นภาษาพิเศษที่คนกวยใช้สื่อสารกันในระหว่างการเดินทางไปคล้องช้าง ซึ่งตามปกติเมื่ออยู่บ้านจะใช้ภาษาญายก

ในภาวะการณ์ปัจจุบัน ภาษาญายกค่อย ๆ เลือนหายไป คนรุ่นใหม่ขาดโอกาสที่จะได้เรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมจากผู้ใหญ่

ด้วยบริบทแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปและอิทธิพลจากสื่อต่าง ๆ ที่มาจากภายนอกและระบบการศึกษาที่มุ่งให้เรียนภาษาราชการจนให้ผู้เรียนละเลยการใช้ภาษาแม่หรือภาษาท้องถิ่น เด็ก ๆ เริ่มหันมาพูดภาษาของกลุ่มที่ใหญ่กว่าและเห็นว่าสำคัญกว่า คนอายุสิบห้าปีลงมาบางชุมชนอาจไม่สามารถพูดภาษาญายกได้

การประกาศขึ้นบัญชี

ภาษาญายก/กวย ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘

พยัญชนะกวย

ก กา	ค คอง	ง งอง	จ เจม
ช ชิ่งซุง	ซ แรช	ญ ญุม	ต ตั้น
ด ดุง	ท แพท	บ โนง	น บวง
ป เป็ลียด	พ เพ็ลิว	ม มัต	ย แยง
ด ดนัด	ว วัต	อ เอง	ฮ ฮับ

ชื่อโครงการ : ศึกษากระบวนการสร้างระบบตัวเขียนภาษากวย เพื่อสืบทอดวิถีวัฒนธรรมชุมชนวัดไตรราษฎร์สามัคคี (บ้านข่า บ้านตาตา)

ภาษาเขมรถิ่นไทย

พยัญชนะภาษาเขมรถิ่นไทย

โรงเรียนบ้านโพธิ์ทอง ต.เขื่อนเพ็ญ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์

ก กู่	ค คอ	ง ทง	จ เจจ	ช เชอ	ซ แซซ
ญ ญิว	ด โดง	ต เตย	ท ท็อง	น เน็ก	บ บาย
ป ป๊ว	พ เพอะ	ฟ ไฟฟา	ม เม็อน	ย เยียะ	ร รเด็ย
ล ลู่ก	ว เว็ยต	อ อาว	ฮ ฮ็ญ		

ประวัติความเป็นมา

ภาษาเขมรมีผู้พูดอยู่ในหลายประเทศ ทั้งในประเทศกัมพูชา ประเทศเวียดนามและประเทศไทย ภาษาเขมรที่พูดในประเทศไทย เรียกว่า ภาษาเขมรถิ่นไทย ซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่นที่พูดในหลายจังหวัด ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคอีสานของประเทศไทย แม้ว่าภาษาเขมรถิ่นไทยจะมีลักษณะทางภาษาใกล้เคียงกับภาษาเขมรที่พูดในประเทศกัมพูชา แต่ก็มีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างออกไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาษาเขมรถิ่นไทยในหลายพื้นที่ เช่น ภาษาเขมรสุรินทร์และศรีสะเกษ ยังคงรักษาเสียงพยัญชนะสะกด “ร” อย่างเคร่งครัด เป็นต้น

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

กลุ่มผู้พูดภาษาเขมรในประเทศไทย ตั้งถิ่นฐานหนาแน่นทางตอนใต้ของภาคอีสาน คือจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และกระจัดกระจายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี สระแก้ว จันทบุรีและตราด คำว่า เขมร เป็นชื่อชาติพันธุ์และภาษา คนไทย

เชื้อสายเขมรในประเทศไทยส่วนใหญ่เรียกตนเองว่า คแมร หรือ คุแม ชาวเขมรในจังหวัดสุรินทร์เรียกภาษาของตนเองว่า คแมร ลือ = เขมรสูง หรือเขมรบน และเรียกเขมรกัมพูชาว่า คแมร กรอม = เขมรต่ำ ชาวเขมรมีวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตน เช่น การแต่งกายและการทอผ้าไหม ชาวเขมรนับถือพุทธศาสนา แต่ก็นับถือผีบรรพบุรุษและเรื่องทางไสยศาสตร์ มีการเข้าทรงแม่ตมอผี เพื่อการรักษาพยาบาลจากโรคร้ายต่าง ๆ

ภาษาเขมรเป็นภาษาสำคัญในตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก (Austro-asiatic language family) ภาษาเขมรเป็นภาษาที่มีลักษณะการสร้างคำด้วยการแผลงคำ เช่น ชัน = ฉันทอาหาร (ใช้กับพระ), จังฮัน = อาหารพระ, ตุ่ม = เกาะ (กริยา), ตรนุ้ม = คอน (สำหรับเกาะ) ภาษาเขมรไม่มีวรรณยุกต์ เรียงโครงสร้างประโยคแบบประธาน-กริยา-กรรม เช่น แม่ กำปุง ตนำ บาย <แม่-กำลัง-หุง-ข้าว> = แม่กำลังหุงข้าว

ปัจจุบันภาษาเขมรในประเทศไทยอยู่ในภาวะถดถอย เนื่องจากความเจริญทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้ชุมชนท้องถิ่นเข้าถึงภาษาไทยได้ง่ายและละเลยการอนุรักษ์ภาษาพูดของตน

การประกาศขึ้นบัญชี

ภาษาเขมรถิ่นไทย ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

ภาษาโซ่ (ทะวีง)

ประวัติความเป็นมา

ชาวโซ่ (ทะวีง) ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตบ้านหนองม่วง บ้านหนองแวง และบ้านหนองเจริญ ตำบลปทุมวาปี อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกัน ได้แก่ กลุ่มภูไท กลุ่มญ้อ และกลุ่มลาว ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่มีประวัติศาสตร์การอพยพมาจากประเทศลาวด้วยกัน

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ภาษาโซ่ (ทะวีง) เป็นภาษาที่จัดอยู่ในตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก สาขาเวียดติก ซึ่งอยู่ในสาขาเดียวกับภาษาเวียดนาม ดังตัวค่านับ เช่น มุด = หนึ่ง ฮ้าน = สอง ปา = สาม โป้น = สี่ ตัม = ห้า คำเรียกชื่อว่า โซ่ เป็นชื่อรวมที่ใช้เรียกกลุ่มชนหลายกลุ่ม และมีความสับสนในหลายพื้นที่ โดยแบ่งออกเป็น

๑) กลุ่มที่คนภายนอกเรียกว่า โซ่ แต่เจ้าของภาษาเรียกตนเองว่า บรู อาศัยอยู่ในจังหวัดมุกดาหาร และจังหวัดสกลนคร

๒) กลุ่มที่คนภายนอกเรียกว่า โซ่ แต่เจ้าของภาษาเรียกตนเองว่า ซ่า อาศัยอยู่ในจังหวัดมุกดาหาร

๓) กลุ่มที่คนภายนอกเรียกว่า โซ่ และเจ้าของภาษาเรียกตนเองว่า โซ่ เช่นเดียวกัน อาศัยอยู่ในอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร

ในปัจจุบันภาษาโซ่ (ทะวีง) ได้มีภาษาไทย - ลาวเข้ามาปนในการใช้ภาษามาก ทั้งคำศัพท์จำนวนมาก ส่วนลักษณะไวยากรณ์ก็มีความคล้ายคลึงกับภาษาไทย คำเชื่อมข้อความหรือประโยคก็มักจะเป็นภาษาลาวโดยประชากรที่ยังคงพูดภาษาโซ่ (ทะวีง) มีประมาณ ๑,๐๐๐ คน ส่วนมากอยู่ในกลุ่มผู้สูงอายุ ส่วนกลุ่มเด็กและกลุ่มเยาวชนส่วนใหญ่แทบจะพูดภาษาโซ่ (ทะวีง) ไม่ได้เลย นอกจากนี้ยังเกิดการแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ทำให้ภาษาโซ่ (ทะวีง) ถูกภาษาอื่นกลืนไปอีกระดับหนึ่ง นอกจากนี้ชาวโซ่ (ทะวีง) แต่เดิมมีการนับถือผี และมีการเลี้ยงผีทุกปี ในวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ ปัจจุบันชาวโซ่ (ทะวีง) ส่วนใหญ่ รวมถึงชาวญ้อ ภูไท และลาวที่อาศัยในตำบลปทุมวาปี อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร นับถือศาสนาพุทธและมีประเพณี พิธีกรรมตามแบบชาวอีสานทั่วไปเช่นเดียวกัน เช่น งานบุญผะเหวด งานบุญบั้งไฟ เป็นต้น

การประกาศขึ้นบัญชี

ภาษาโซ่ (ทะวีง) ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

ภาษาญ้อ

ประวัติความเป็นมา

กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ แต่เดิมอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากในเมืองหงสาและคำม่วน ซึ่งเป็นดินแดนที่อยู่ในประเทศลาว ต่อมาได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในเขตประเทศไทย บริเวณพื้นที่ในภาคอีสานและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบมีกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อย้ายมาตั้งถิ่นฐานหลายจังหวัด ได้แก่ จังหวัดหนองคาย อุดรธานี มหาสารคาม สกลนคร นครพนม มุกดาหาร ขอนแก่น นครสวรรค์ สระบุรี ปราจีนบุรี และสระแก้ว นอกจากนี้ยังพบว่า มีกลุ่มชาติพันธุ์ญ้ออาศัยอยู่ในประเทศกัมพูชา ได้แก่ จังหวัดบันทายมีชัยและอุดรมีชัย ประเทศกัมพูชาอีกด้วย

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อในประเทศไทย มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกับคนไทยในภาคอีสานมาก ประเพณีที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อคือ ประเพณีไหลเรือไฟในวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๑ หรือวัน

ออกพรรษา เรียกว่า “ไหลเรือไฟ” นอกจากนี้ ยังมีวัฒนธรรมการละเล่นที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ คือ หมากโข่งโหลง หมากต่อไก่ หมากนู้เนียม ปาบีกเล่นมาฮาด หม่อจ้ำหม่อมมี และหมากอีหมากอ้า การละเล่นแต่ละประเภทจะมีวิธีการเล่นและมีเพลงประกอบการละเล่นด้วย เช่น การละเล่นหม่อจ้ำหม่อมมี มีเพลงประกอบว่า จ้มหม่อมมีมาจี้หม่อมหม่น หักคอกคนเซอหน้ากกด หน้ากกดหน้าลิงหน้าลาย หน้าผีพายหน้ากิก หน้าก้อม หน้ากิก (หน้าสั่น) หน้าก้อม (หน้ากลม) ยอมเยะตะปะกิดฝั่งวะ ฝั่งวะ (ซำตั้งแต่ตันไปเรื่อย ๆ) เป็นต้น

ลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นของภาษาญ้อ ซึ่งถือว่าเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของภาษาญ้อ ได้แก่ เสียงสระ เออ ของคำที่ตรงกับเสียงสระไ- ของภาษาไทยมาตรฐาน เช่น หัวเจ้อ = หัวใจ เฮอ = ให้ ผู้ญ้อ = ผู้ใหญ่ ลูกเพ่อหรือลูเพ่อ = ลูกสะใภ้ เส้อ = ใส่ เบอ = ไปไม้ เม่อ = ใหม่ เสอ = ใส่ เตอ = ใต้ เกอ = ไกล ญ้อ = ใหญ่ เน้อ = ใน

แม้ว่าปัจจุบันจะมีการใช้ภาษาญ้อในชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น แต่ผู้ที่พูดภาษาญ้อเริ่มมีจำนวนลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ จึงจัดได้ว่าภาษาญ้อเป็นภาษาหนึ่งที่อยู่ในภาวะวิกฤติที่จำเป็นต้องได้รับการฟื้นฟู อนุรักษ์และสืบทอดภาษา

การประกาศขึ้นบัญชี

ภาษาญ้อ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

ภาษาญ้อฮกร

ประวัติความเป็นมา

คำว่า “ญ้อฮกร” แปลว่า “คนภูเขา” ญ้อ แปลว่า “คน” และ ฮกร แปลว่า “ภูเขา” คนทั่วไปรู้จักคนกลุ่มนี้ในนาม “คนดง” หรือ “ชาวบน” ชาวญ้อฮกรอาศัยอยู่ในป่าบนภูเขาเดิมเป็นพรานป่าและย้ายที่อยู่ไปเรื่อย ๆ เคยอาศัยอยู่ในป่าแถบเทือกเขาพังเหย มีอาณาเขตที่ต่อเนื่องกันระหว่างภาคกลาง ได้แก่ จังหวัดลพบุรี ภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเพชรบูรณ์ และภาคอีสาน ได้แก่ จังหวัดชัยภูมิและจังหวัดนครราชสีมา ปัจจุบันพบชาวญ้อฮกรอาศัยหนาแน่นในเขตอำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ภาษาญ้อฮกร เป็นภาษาที่จัดอยู่ในตระกูลออสโตรเอเชียติก สาขามอญ – เขมร สาขาย่อยโมนิก โดยพบว่ามีความใกล้เคียงกันกับภาษามอญ ซึ่งอยู่ในสาขาเดียวกัน เนื่องจากนักวิชาการเชื่อว่าภาษามอญโบราณเป็นภาษากลางของคนในยุคทวารวดี เมื่อประมาณ ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว จึงทำให้เชื่อได้ว่าชาวญ้อฮกรน่าจะเป็นลูกหลานของคนมอญสมัยทวารวดีที่ยังหลงเหลืออยู่ถึงปัจจุบัน

ภาษาญ้อฮกร มีระบบเสียงที่แสดงลักษณะภาษากลุ่มมอญ – เขมรชัดเจน ทั้งพยัญชนะต้น (๒๖ ตัว) พยัญชนะสะกด (๑๔ ตัว) ภาษาญ้อฮกรไม่มีวรรณยุกต์ แต่มีลักษณะน้ำเสียง ๒ ลักษณะ คือ

๑) ลักษณะน้ำเสียงใหญ่ ทุ้มต่ำ (เสียงก้อง มีลม) เช่น ชูร = แมลง, เนจ = ผ้า

๒) ลักษณะน้ำเสียงปกติ และสูง - ตก เช่น ชูร = สุนัข, เนจ = เล็ก เป็นต้น

ชาวญ้อฮกรมีองค์ความรู้เกี่ยวกับป่า สัตว์ป่า พันธุ์พืชพื้นบ้าน สมุนไพรและมีการละเล่นพื้นบ้าน ซึ่งเป็นการขับเพลงของชาวญ้อฮกร เรียกว่า “ปา เร่ เร่” เนื้อร้องเป็นภาษาญ้อฮกร บรรยายถึงความงามของธรรมชาติ การเกี่ยวพาราสิระหว่างชายหญิง การลาจาก การโหยหาอดีต ปัจจุบันมีผู้สามารถเล่นและขับร้องได้ไม่มากนัก

ปัจจุบันภาษาญ้อฮกรอยู่ในภาวะวิกฤติใกล้สูญหาย เนื่องจากการรุกรานของคนต่างถิ่นต่างเชื้อสายและชาวญ้อฮกรบางส่วนได้มีการอพยพย้ายถิ่นฐาน และเยาวชนใช้ภาษาไทยเป็นภาษาพูดโดยส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตาม ชาวญ้อฮกรได้มีความพยายามฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมของตนเอง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ โดยได้มีการพัฒนาระบบตัวเขียน การสร้างวรรณกรรมท้องถิ่น การสอนภาษาญ้อฮกรในโรงเรียนและชุมชน เป็นต้น

การประกาศขึ้นบัญชี

ภาษาญ้อฮกร ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

ภาษาไทยโคราช/ไทยเบ็ง

ประวัติความเป็นมา

ภาษาไทยโคราช/ไทยเบ็ง เป็นภาษาไทยถิ่นหนึ่งในภาษาตระกูลไท กลุ่มคนที่พูดภาษานี้ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ใน จังหวัดนครราชสีมา ยกเว้นอำเภอบัวใหญ่ และอำเภอปักธงชัย ซึ่งใช้ภาษาไทยถิ่นอีสาน และมีบางส่วนในจังหวัดชัยภูมิและบุรีรัมย์ และยังมีผู้พูดบางส่วนในจังหวัดปราจีนบุรี โดยจะเรียกภาษาที่ใช้พูดว่า “ภาษาไทยโคราช” ส่วนกลุ่มคนที่ย้ายถิ่นฐานจาก จังหวัดนครราชสีมาไปอาศัยอยู่ในจังหวัด ลพบุรี สระบุรีและสุรินทร์ จะเรียกภาษา และกลุ่มคนว่า “ไทยเบ็ง” อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานการศึกษาพบว่าภาษาไทยโคราช กับภาษาไทยเบ็งเป็นภาษาเดียวกัน

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ภาษาไทยโคราช/ภาษาไทยเบ็ง มีลักษณะบางประการคล้ายคลึงกับภาษาไทยกลางหรือภาษาไทยกรุงเทพฯ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีเขตติดต่อกับภาคกลางของประเทศไทยและภาษาที่ใช้มีหลายภาษา เช่น ภาษาไทยถิ่นอีสาน ภาษาเขมรถิ่นไทย จึงทำให้ภาษาไทยโคราช/ภาษาไทยเบ็งมีลักษณะบางส่วนคล้ายคลึงกับภาษาไทยถิ่นอีสาน ตลอดจนมีคำศัพท์ภาษาเขมรปะปนอยู่บ้าง อย่างไรก็ตาม คำศัพท์ที่ใช้เฉพาะในภาษาไทยโคราช/ภาษาไทยเบ็งยังมีจำนวนมาก เช่น อีนาง = คำเรียกเด็กผู้หญิง ไอ้นาย = คำเรียกเด็กผู้ชาย กะโฝ่งแก้ม = กระพุ้งแก้ม โขนงหัว = หนึ่งศีรษะ ประแจ = กุญแจ เกือก = รองเท้า ละกอ = มะละกอ สีเดือน = ไล่เดือน เหือ = เหือ ฟ้าแขยบ = ฟ้าร้อง ปะ = พบ ฉก = ขโมย หน้าจะหรีน = หน้าทะเล้น หน้ามีน = หน้าด้าน กะเหลินเปิน = ชุ่มซำม เป็นต้น

ภาษาไทยโคราช/ภาษาไทยเบ็ง มีลักษณะการเรียงคำแบบประธาน-กริยา-กรรม นอกจากนี้มีการใช้ลักษณะภาษาที่เป็นลักษณะเฉพาะ เช่น จัก จักแหล่ว จักเต = ไม่รู้ ยังงั้น ดอกนิ = อย่างนั้นหรือ ยังงี้ดอกวา = อย่างนี้หรือ

จากสภาพในปัจจุบัน ทำให้ภาษาไทยโคราช/ไทยเบ็งในปัจจุบันอยู่ในสภาพวิกฤติ จึงจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาและเก็บรวบรวมองค์ความรู้ด้านภาษานี้ไว้ทั้งระบบ ตลอดจนการสื่อความหมาย ซึ่งควรจัดทำคลังข้อมูลเพื่อเก็บรักษา อนุรักษ์ เผยแพร่ และหาช่องทางให้มีการสืบสานให้ดำรงคงอยู่สืบไป

การประกาศขึ้นบัญชี

ภาษาไทยโคราช/ไทยเบ็ง ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

ภาษาผู้ไทย

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ชาวผู้ไทยมีวัฒนธรรมอันโดดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์เป็นของตนเอง มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย รักสงบ และรักอิสระ ผู้ชายมีความเข้มแข็งกล้าหาญอดทน นิยมเดินทางไกลเพื่อค้าขาย ผู้หญิงผู้ไทยมีรูปร่างผิวพรรณสวยงาม มีฝีมือในการทอผ้าและการเย็บปักถักร้อย ตลอดจนมีพรสวรรค์ในศิลปะด้านดนตรีและการฟ้อนรำ

ในด้านภาษา เนื่องจากภาษาผู้ไทยนั้นเป็นภาษาถิ่นในภาษาตระกูลไท จึงมีลักษณะเด่นบางประการร่วมกับภาษาไทยถิ่นอื่น กล่าวคือ เป็นภาษาคำโดดและเป็นภาษาที่มีวรรณยุกต์ คำมักเป็นคำพยางค์เดียว โครงสร้างประโยคพื้นฐาน ได้แก่ “ประธาน กริยา กรรม” มีลักษณะนามเช่นเดียวกับภาษาตระกูลไทยถิ่นอื่น ๆ ภาษาผู้ไทยมีลักษณะบางประการที่ถือว่าเป็นลักษณะเด่นอื่น ๆ อาทิ ด้านคำศัพท์ มีคำศัพท์ที่แตกต่างออกไปจากภาษาถิ่นอีสานหรือภาษาไทยกลาง เช่น หา หมายถึง ขา เข้า หมายถึง เข้า เหม็ม หมายถึง เข้ม เหือก หมายถึง เหงือก

ภาษาผู้ไทยเป็นภาษาที่มีผู้ใช้เป็นจำนวนมาก แต่ในปัจจุบันกลับถูกละเลยโลกลาภวิวัฒน์ทำลายลักษณะสำคัญทางภาษาไป การรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเหล่านี้ไม่ให้อสูญหายและอยู่รอดอย่างยั่งยืน จำเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนซึ่งเกี่ยวข้องต้องมิจิตสำนึกเข้ามามีส่วนร่วมในการปกป้องคุ้มครอง และดำเนินการโดยชุมชนเพื่อชุมชนเอง ทั้งนี้เพื่อให้ภาษาและวัฒนธรรมของคนกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยคงอยู่สืบไป

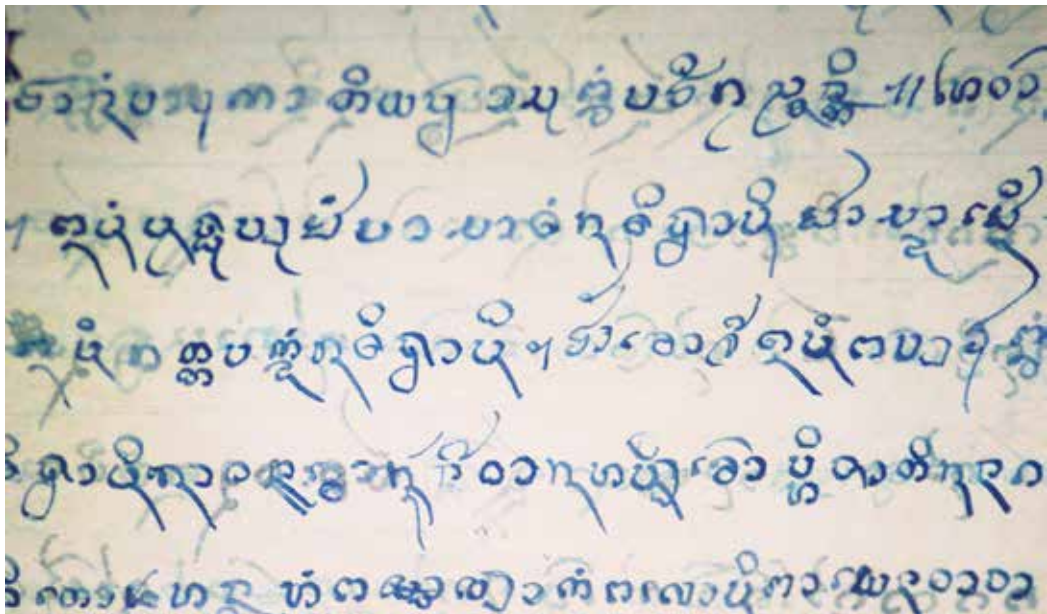
การประกาศขึ้นบัญชี

ภาษาผู้ไทย ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

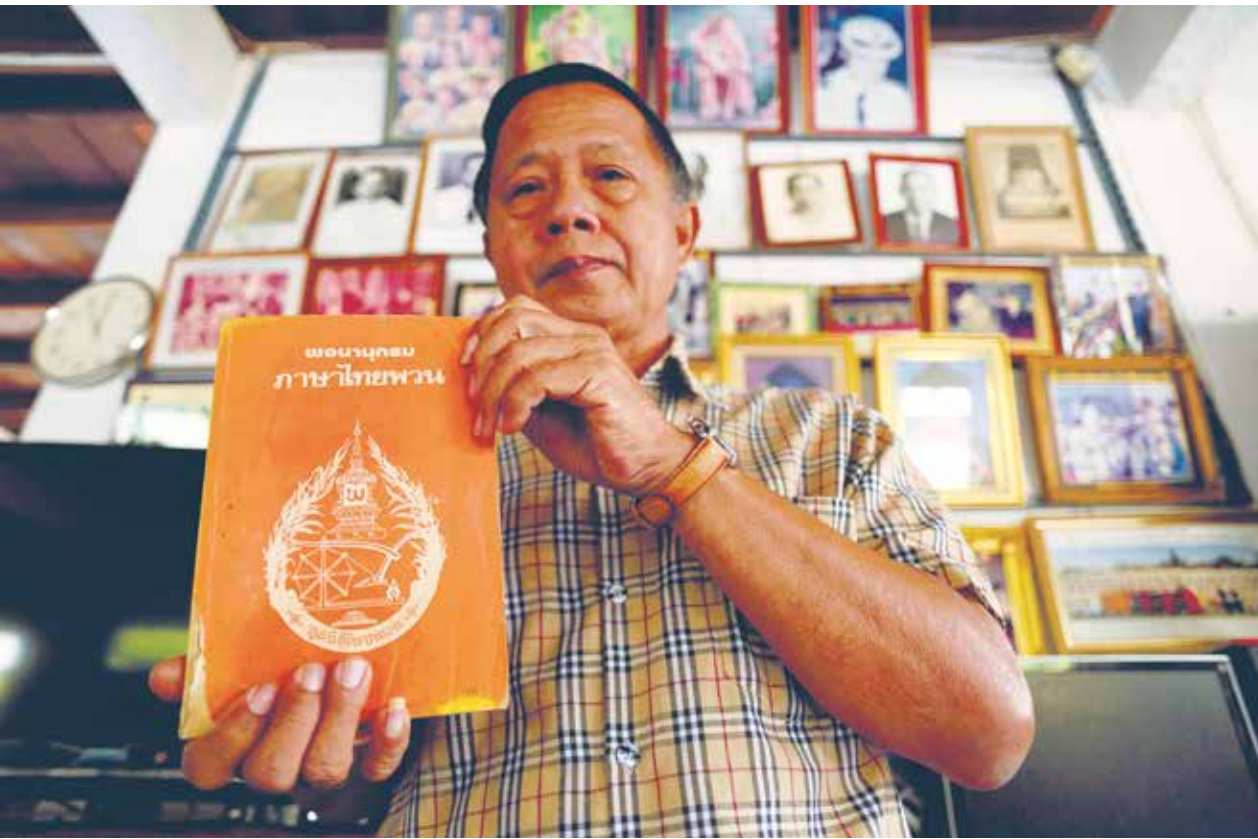
ประวัติความเป็นมา

ภาษาผู้ไทย เป็นภาษาในตระกูลภาษาไทย ผู้พูดภาษาผู้ไทยในประเทศไทยส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในบริเวณจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานตอนบน ได้แก่ จังหวัดกาฬสินธุ์ นครพนม มุกดาหาร และสกลนคร นอกจากนี้ยังมีอีกเล็กน้อยอาศัยบริเวณจังหวัดร้อยเอ็ด อุตรธานี อุบลราชธานี และอำนาจเจริญ โดยภาษาผู้ไทยในแต่ละท้องถิ่นต่างมีสำเนียงและคำศัพท์ที่ใช้แตกต่างกันออกไป นอกจากนี้ยังมีคำยืมจากภาษาถิ่นอีสาน ภาษาผู้ไทยมีชื่อเรียกอื่น คือ ภาษาภูไท ภาษาภูไท หลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่า ชาวผู้ไทดั้งเดิมเป็นกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบสิบสองจุไท ทั้งบริเวณตอนเหนือของลาวและเวียดนาม และทางตอนใต้ของจีน มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองไลและเมืองแฉง (เดิมชื่อ เมืองแฉง คำว่า แฉง แปลว่า ฟ้า)

ภาษาพวน

ประวัติความเป็นมา

ภาษาพวน มีชื่อเรียกอื่นว่า ภาษาไทพวน ภาษาไทยพวน และภาษาลาวพวน เป็นภาษาในตระกูลไทซึ่งมีผู้พูดกระจายอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย เช่น จังหวัดอุดรธานี แถบอำเภอบ้านเชียง อำเภอหนองหานและอำเภอบ้านผือ จังหวัดหนองคายในอำเภอโกสุมพิสัยและอำเภอศรีเชียงใหม่ และจังหวัดเลย บริเวณอำเภอเชียงคาน เป็นต้น

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ชาวไทยพวนดั้งเดิมมีถิ่นฐานอยู่แถบลุ่มแม่น้ำพวน จึงเรียกตนเองว่า “พวน” โดยทั่วไป ชาวพวนมีอาชีพเกษตรกรรม การย้ายถิ่นฐานของชาวพวนเข้ามาอยู่ในประเทศไทย มีสาเหตุหลัก ๒ ประการ คือ จากการอพยพลี้ภัยสงครามเข้ามาในประเทศไทย ด้วยความสมัครใจและจากการถูกกวาดต้อนเข้ามาในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้าง กลุ่มชาติพันธุ์พวนกำลังจะสูญเสียชีวิตวิถีทางภาษาและวัฒนธรรม ตลอดจนความลุ่มลึกทางภูมิปัญญาอันดีงาม ที่มีอยู่ จึงเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องมีการจัดการเพื่อรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมพวนมิให้สูญหาย

การประกาศขึ้นบัญชี

ภาษาพวน ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

กลุ่มชาติพันธุ์พวนมีวัฒนธรรมและขนบประเพณีอันโดดเด่นของตนเอง มีวิถีชีวิตเรียบง่าย ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ ชาวไทยพวนเป็นผู้ที่มีอัธยาศัยไมตรีเป็นมิตรกับคนทั่วไป โอบอ้อมอารี รักพวกพ้องของตน ไม่มีเครื่องแต่งกายที่แสดงสัญลักษณ์ เฉพาะว่าเป็นชาติพันธุ์พวน มีวัฒนธรรมการทอผ้าทั้งผ้ามัดหมี่และผ้าตีนจก ตลอดจนนิทานพื้นบ้านและลำพวนที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ชาวพวนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาและยังรักษาขนบธรรมเนียมและประเพณีต่าง ๆ ไว้อย่างเหนียวแน่นถึงปัจจุบัน

ในด้านภาษา ภาษาพูดของชาวไทยพวนจะมีความคล้ายคลึงกับภาษาไทยและภาษาถิ่นอีสานมาก วงคำศัพท์คล้ายกับภาษาไทย แต่มีบางคำที่เป็นคำศัพท์เฉพาะของชาวไทยพวนที่แตกต่างจากภาษาไทยและคล้ายกับภาษาถิ่นอีสาน ส่วนภาษาเขียนของชาวไทยพวนนั้น แต่เดิมใช้อักษรไทยน้อยและอักษรธรรมอีสาน แต่ปัจจุบันไม่มีผู้ศึกษาภาษาเขียนมากนัก ภาษาเขียนเหล่านี้จึงเป็นเพียงหลักฐานที่ปรากฏในสมุดข่อยและใบลานเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นบทสวดและตำรายาโบราณ แม้ชาวบ้านที่ครอบครองตำรานี้ มีจำนวนน้อยที่สามารถอ่านตำรายาเหล่านี้ได้

ชุมชนพวนเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง มีการรวมกลุ่มและจัดตั้งชมรมชาวไทยพวน มีการติดต่อไปมาหาสู่ จัดทำกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ด้วยกระแสโลกาภิวัตน์และ

ภาษาแสก

ประวัติความเป็นมา

ภาษาแสกเป็นภาษาหนึ่งในภาษาตระกูลไทกลุ่มเหนือ (Northern Tai Group) ตามการแบ่งของนักภาษาศาสตร์ คือ ฟังกวย ลี ปกติภาษาตระกูลไทกลุ่มเหนือจะมีพูดในประเทศจีนทั้งหมด แต่ภาษาแสกเป็นภาษาไทกลุ่มเหนือเพียงภาษาเดียวที่มีผู้พูดอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและประเทศไทย ซึ่งเป็นพื้นที่ของผู้พูดภาษาตระกูลไทกลุ่มตะวันตกเฉียงใต้ (Southwestern Tai Group)

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ชาวแสกในประเทศไทยเล่าต่อ ๆ กันมาว่า ถิ่นฐานเดิมของชาวแสกอยู่ในประเทศเวียดนาม เดิมชาวแสกมีวัฒนธรรมประเพณีหลายอย่างที่แตกต่างไปจากชาวไทยอีสานและชาวไทยที่อื่น ๆ แต่ปัจจุบันชาวแสกมีวัฒนธรรมและประเพณีที่คล้ายคลึงกับคนไทยในภาคอีสานมาก ประเพณีที่ถือได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของชาวแสก คือ ประเพณีสังเวฬุหรือเหลียงเดน จัดในวันขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี ซึ่งจะมีการเดินรำถวายเรียกว่า “การเดินสาก”

จากงานวิจัยด้านภาษาศาสตร์พบว่า ภาษาแสกที่บ้านบะหว้า ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม มีลักษณะเด่น คือ เสียงพยัญชนะต้นเดี่ยวที่มีลักษณะเป็นเสียงก้อง/ค/ เช่น คำว่า คอ = คอ คำ = คำ พยัญชนะควบกล้ำ /กร/ /บล/ และ /มล/ เช่น คำว่า เถรา = หัว เถรีย = รับ เบริย = เดือน (พระจันทร์) บริ = ดี (อวัยวะ) มราด = จืด แมริก = เมล็ด นอกจากนี้ยังมีคำศัพท์ที่ใช้ร่วมกับภาษาเวียดนาม เช่น เหลียง = เหลือก หงอน = อร่อย แหน้ง = ฟัน มากหวัง = งา

ปัจจุบันในประเทศไทยมีจำนวนผู้พูดภาษาแสกประมาณ ๓,๐๐๐ กว่าคน ใน ๔ หมู่บ้านของจังหวัดนครพนม โดยมีบ้านบะหว้า ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า เป็นหมู่บ้านหลักที่ยังคงใช้ภาษาแสกในชีวิตประจำวัน ภาษาแสกจึงถูกจัดให้เป็นภาษาที่อยู่ในภาวะวิกฤติใกล้สูญหาย

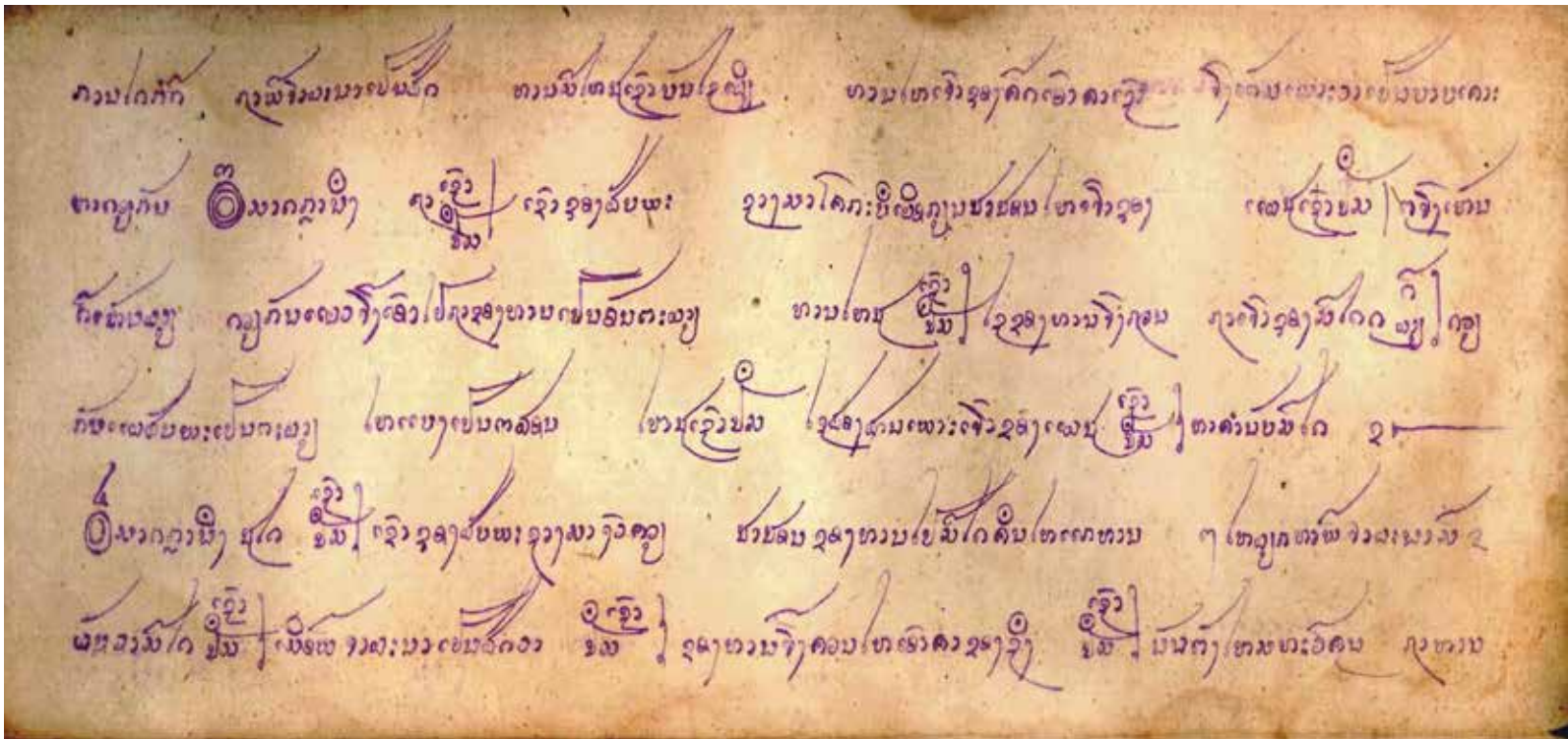
การประกาศขึ้นบัญชี

ภาษาแสก ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

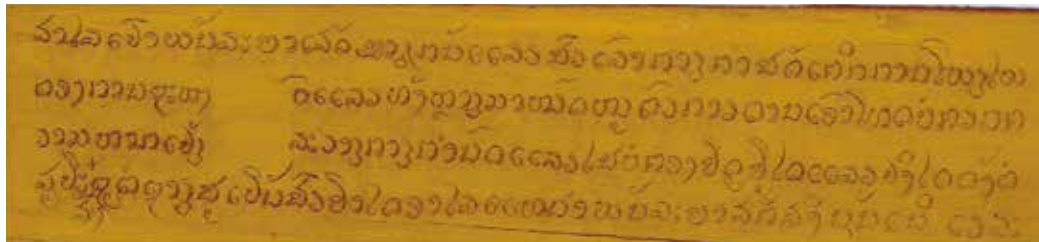
อักษรไทยน้อย

ประวัติความเป็นมา

อักษรไทยน้อย เป็นอักษรสกุลไทยที่อยู่กลุ่มแม่น้ำโขง กล่าวคือ ทั้งอาณาจักรล้านช้างและภาคอีสานของไทยบางส่วน ใช้จดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ไม่ใช่เรื่องราวทางศาสนา เช่น หนังสือราชการ (ใบบอกหรือลายจุ่ม) กฎหมายวรรณกรรมนิทาน อักษรไทยน้อยได้พัฒนามาจากอักษรไทยสมัยพระยาโลหิตะแห่งสุโขทัย และอักษรฝักขามของล้านนา ต่อมาได้พัฒนารูปแบบสัณฐานและอักษรวิธีเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มคนกลุ่มแม่น้ำโขง ในที่สุดรูปแบบสัณฐานก็พัฒนาต่างไปจากอักษรต้นแบบจึงมีชื่อเรียกว่า “อักษรไทยน้อย”

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

อักษรไทยน้อยที่ปรากฏในภาคอีสานปัจจุบัน มีหลักฐานทั้งที่เป็นศิลาจารึก เอกสารใบลานและสมุดข่อย ซึ่งพบกระจายอยู่ตามพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสานเกือบทุกจังหวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัดที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนเก่าแก่ นอกจากนี้ยังมีเอกสารใบลานประเภทตำรายาที่บันทึกด้วยอักษรไทยน้อย ซึ่งถือว่าเป็นเอกสารที่มีความสำคัญมาก

อักษรวิธีของอักษรไทยน้อยส่วนมากจะเหมือนกันกับอักษรวิธีของไทยปัจจุบัน โดยอักษรวิธีของอักษรไทยน้อยจะวางพยัญชนะต้นไว้บนบรรทัด และวางสระไว้รอบพยัญชนะต้น คือ ด้านหน้า ด้านหลัง ด้านบน ด้านล่าง ส่วนพยัญชนะตัวสะกดวางไว้บนบรรทัดเดียวกันกับพยัญชนะ พยัญชนะเดี่ยวอักษรไทยน้อยมี ๒๗ รูป สำหรับพยัญชนะควบกล้ำหรือพยัญชนะตัวนำและพยัญชนะตัวตามที่ปรากฏมากที่สุดมี ๖ รูป คือ เมื่อพยัญชนะตัวตาม ตามหลังพยัญชนะตัวนำ มักจะเปลี่ยนรูปโดยตัวตามจะใช้ครึ่งตัว (น และ ม) หรือใช้ตัวเพ็องของอักษรธรรม (ย และ ล) สำหรับสระอักษรไทยน้อยใช้เขียนไว้รอบพยัญชนะตัวเต็ม คือ ด้านหน้า เรียกว่า สระหน้า ด้านหลัง เรียกว่า สระหลัง ด้านบน เรียกว่า สระบน ด้านล่าง เรียกว่า สระล่าง เหมือนสระอักษรไทยปัจจุบัน มี ๒๓ รูป นอกจากนี้ มีสระพิเศษ อีก ๒ ตัว คือ ตัว ย เพ็อง ใช้เขียนแทนสระเอีย เมื่อมีตัวสะกด เหมือนกับอักษรธรรมอีสาน เช่น (เกี้ยว), (เสียง) ตัว หยอหยาดน้ำ ใช้เท่ากับเสียงสระ ออ สะกดด้วย ย (ออย) เช่น (คอย), (น้อย) สำหรับวรรณยุกต์ ในอักษรไทยน้อยไม่มีรูป แต่มีเสียง

วรรณยุกต์ครบทั้ง ๕ เสียงเหมือนภาษาไทย โดยที่ผู้อ่านต้องค้นหาเสียงเอาเองตามความหมายของประโยคหรือข้อความนั้น ๆ เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาเหมือนกันกับอักษรธรรมอีสานทุกประการ

ปัจจุบันเอกสารใบลานในหลายพื้นที่ มีการจัดเก็บที่ไม่เหมาะสมและไม่ได้รับความเอาใจใส่ ทำให้เสี่ยงต่อการสูญหายและถูกทำลาย รวมถึงการหาผู้ที่จะมาทำการปริวรรตถอดแปลเอกสารเหล่านี้ทำได้ยาก เนื่องจากขาดการสืบทอดกันเป็นระยะเวลานาน และอักษรไทยน้อยไม่ได้ถูกนำมาใช้ในสังคมปัจจุบัน ทำให้ขาดผู้รู้ ผู้สนใจและกำลังจะเลือนหายไปจากสังคมชาวอีสาน

การประกาศขึ้นบัญชี

อักษรไทยน้อย ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

ก	อ	ค	จ	ฉ	ช
ข	ข	ค	ง	จ	ช
ด	ด	ก	ท	ม	บ
ค	ค	ก	ท	ม	บ
ป	ต	ฝ	ย	ฬ	ม
ป	ม	ฝ	ท	ฬ	ม
ย	ธ	ฉ	ว	ฬ	ท
ย	ร	ค	ว	ค	ท
อ	ธ	ย			
อ	ย	ย			

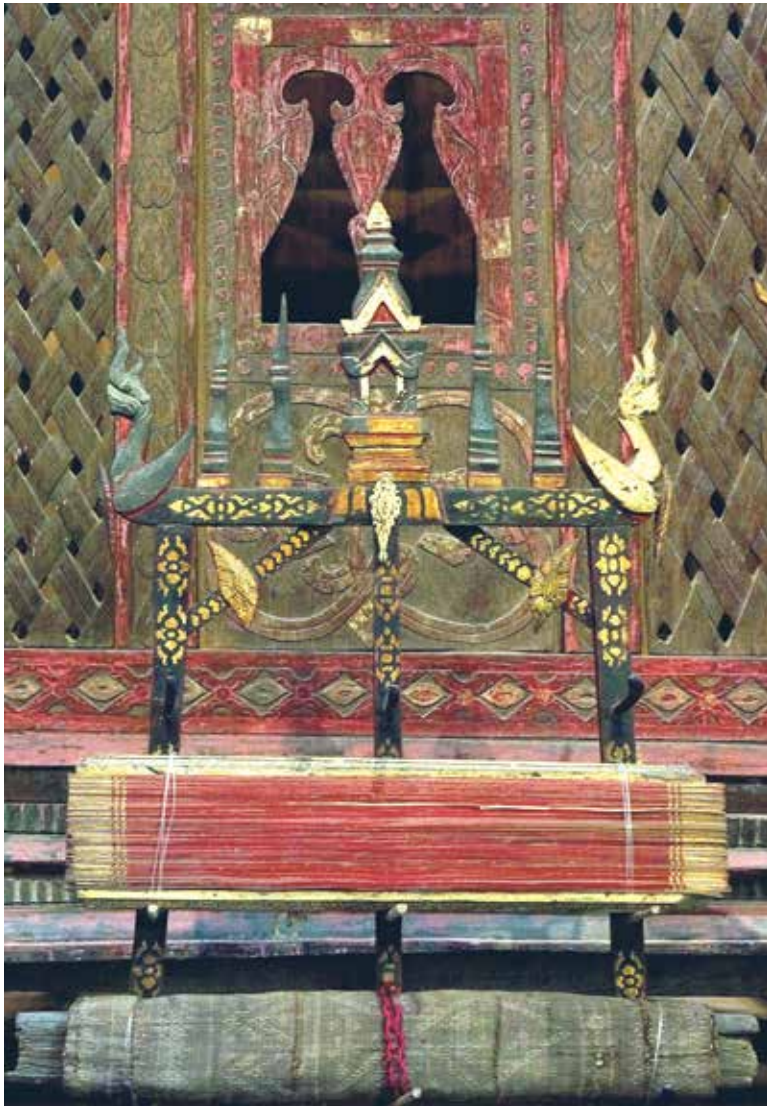
ก	ข	ค	ง	จ	ฉ	ช
ค	ข	ข	ค	ค	ค	ค

ค	ค	ค	ค	ค	ค	ค	ค	ค	ค
ค	ค	ค	ค	ค	ค	ค	ค	ค	ค

อักษรธรรมอีสาน

ประวัติความเป็นมา

อักษรธรรมอีสาน มีต้นกำเนิดจากอักษรปัลลวะ ต่อมาได้พัฒนาเป็นอักษรมอญโบราณ และพัฒนามาเป็นอักษรธรรมล้านนาและอักษรธรรมอีสาน ดังปรากฏหลักฐานในบริเวณภาคอีสานของประเทศไทย สาเหตุที่เชื่อว่าตัวอักษรธรรมนั้น เพราะใช้ตัวอักษรชนิดนี้ในการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก พระธรรมคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นต้น ตัวอักษรชนิดนี้ใช้ในประเทศลาว ก็เรียกว่าตัวธรรมลาว ใช้ในภาคอีสาน ก็เรียกว่าตัวธรรมอีสาน ตามแต่ละท้องถิ่นจะเรียก แต่ก็คือตัวอักษรชนิดเดียวกันนั่นเอง

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

หลักฐานการใช้อักษรธรรมอีสานปรากฏในจารึก เอกสาร ใบลานและสมุดข่อย โดยอักษรธรรมอีสานที่ปรากฏในจารึกเก่าที่สุดคือ จารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา ๑ ระบุ จ.ศ. ๙๒๔ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๑๐๕ จากฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทยของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ปรากฏจารึกอักษรธรรมอีสาน ทั้งสิ้น ๔๕ จารึก สำหรับเอกสาร ใบลานหรือหนังสือใบลานปรากฏการใช้อักษรธรรมอีสานในการจาร เพื่อบันทึกเนื้อหาและเรื่องราวต่าง ๆ เช่น ที่วัดมหาชัย จังหวัดมหาสารคาม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี นอกจากนี้สมุดข่อยก็มีการใช้อักษรธรรมอีสานในการจดบันทึกทั้งสมุดข่อยขาวและดำ

อักษรวิธีของอักษรธรรมอีสานจะวางพยัญชนะต้นซึ่งเป็นพยัญชนะตัวเต็ม (๓๗ รูป) ไว้บนบรรทัดและวางสระไว้รอบพยัญชนะต้น ส่วนพยัญชนะตัวสะกดและพยัญชนะตัวควบกล้ำ จะวางไว้ใต้บรรทัด โดยใช้รูปพยัญชนะครึ่งตัวหรือครึ่งรูป ซึ่งเรียกว่า “ตัวเพ็อง” หรือ “ตัวห้อย” มีทั้งหมด ๑๖ ตัว ส่วนพยัญชนะตัวสะกดที่ไม่มีรูปครึ่งตัว จะเขียนด้วยตัวเต็ม ส่วนสระในอักษรธรรมอีสาน แบ่งเป็น ๒ ประเภทคือ สระลอย ๘ รูป และสระจม ๒๗ รูป วรรณยุกต์ในอักษรธรรมอีสานไม่มีรูป แต่มีเสียงวรรณยุกต์ครบทั้ง ๕ เสียงเหมือนภาษาไทย โดยที่

ผู้อ่านต้องค้นหาเสียงเอาเองตามความหมายของประโยคหรือข้อความนั้น ๆ เป็นเกณฑ์ในการพิจารณา ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้ คนโบราณอีสานเรียกว่า “หนังสือ หนังสือหา” คือ หาความหมายเอาเองตามคำบริบทที่แวดล้อมของคำนั้น ตัวอย่างเช่น คำถ้อยถอด “ปู่ได้ปูมาแตนา” คำอ่าน “ปู่ได้ปูมาแตนา” นอกจากนี้ยังมีอักษรวิธีพิเศษ หมายถึง อักษรธรรมอีสานที่มีวิธีประสมอักษรที่แตกต่างจากกฎเกณฑ์ทั่วไป ซึ่งมีรูปร่างแตกต่างไปจากคำเดิมหรือคำอ่านมาก ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะคนอีสานสมัยโบราณต้องการที่จะประหยัดเวลาและแรงงาน ตลอดถึงจำนวน ขนาดและขอบเขตของใบลานที่ใช้จาร จึงคิดบัญญัติศัพท์พิเศษขึ้นใช้ บางทีก็เพื่อแสดงภูมิความรู้ ฉะนั้น จึงเป็นปัญหาสำหรับผู้เริ่มหัดอ่านและจะต้องจดจำเป็นกรณีพิเศษ

การคงอยู่ของอักษรธรรมอีสานปัจจุบัน พบว่ามีกระจายอยู่ตามพื้นที่จังหวัดต่างๆ ในภาคอีสานเกือบทุกจังหวัด อย่างไรก็ตามมีผู้ที่สามารถอ่านอักษรโบราณได้จำนวนน้อยมากและส่วนมากจะเป็นผู้สูงอายุ เนื่องจากเป็นอักษรที่ไม่ได้มีการถ่ายทอดกันในชุมชนและไม่ได้นำอักษรมาใช้ในการสื่อสาร

การประกาศขึ้นบัญชี

อักษรธรรมอีสาน ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

มรดกภูมิปัญญาอีสาน
ด้าน **ศิลปปะการแสดง**

ศิลปะการแสดง หมายความว่า การแสดงดนตรี การขับร้อง การรำ การเต้น และละครที่แสดงเป็นเรื่องราว ทั้งที่เป็นการแสดงตามชนบทแบบแผน หรือมีการประยุกต์เปลี่ยนแปลง การแสดงที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการแสดงสด ต่อหน้าผู้ชม และมีจุดมุ่งหมายเพื่อความงาม ความบันเทิง หรือเป็นงานแสดง ที่ก่อให้เกิดการคิด วิพากษ์ นำสู่การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคม

ศิลปะการแสดง แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ดังต่อไปนี้

(๑) ดนตรีและเพลงร้อง หมายความว่า เสียงที่เกิดจากเครื่องดนตรี และการขับร้องที่ประกอบกันเป็นทำนองเพลง ทำให้เกิดอารมณ์ ความรู้สึก และจินตนาการ เพื่อบรรเลง ขับกล่อม ประกอบพิธีกรรมและประกอบ การแสดง ดนตรีและเพลงร้อง แบ่งออกเป็น ดนตรีและเพลงร้องในพิธีกรรม ดนตรีและเพลงร้องในการแสดง ดนตรีและเพลงร้องเพื่อการประกวดประชัน ดนตรีและเพลงร้องเพื่อความรื่นเริง

(๒) นาฏศิลป์และการละคร หมายความว่า การแสดงที่ใช้ร่างกาย ท่วงท่าการเคลื่อนไหว ทำเต้น ทำรำ การเชิด อาจสอดคล้องหรือสัมพันธ์กับ การพากย์ เจริจา การใช้เสียงดนตรี บทร้อง บทละครและอุปกรณ์ประกอบ การแสดง ซึ่งสื่อถึงอารมณ์ ความรู้สึกและเรื่องราว อาจแสดงร่วมกับดนตรี และการขับร้องหรือไม่ก็ได้ นาฏศิลป์และการละคร แบ่งออกเป็น นาฏศิลป์ และการละครในพิธีกรรม นาฏศิลป์และการละครที่เป็นเรื่องราวและแสดง เป็นชุด แต่ไม่เป็นเรื่องราว

กันตรึม

ประวัติความเป็นมา

กันตรึม หรือ โจ๊ะ กันตรึม เป็นวงดนตรีพื้นบ้านของชาวอีสานใต้ นิยมเล่นในพื้นที่ จังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษและบุรีรัมย์ เป็นต้น ลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของกันตรึมก็คือ เป็นวงดนตรีพื้นบ้านที่นำเอาจังหวะตีโทน โจ๊ะ-คะครึม-ครึม มาเป็นชื่อวงดนตรีที่เรียกว่า กันตรึม

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

เครื่องดนตรีกันตรึม ประกอบด้วย ปี่อ้อ ๑ เล้า ซอกันตรึมหรือซอกกลาง ๑ คัน กลองโทน ๒ ใบ เครื่องประกอบจังหวะมีฉิ่ง ฉาบ กรับ ทำนองเพลงใช้แม่บทเพลงพื้นบ้าน เช่น มะโล้บโดง ผกาขวัญเจก โอมตุ๊ก สืบทอดกันมาจากพ่อครูแม่ครูเพลง เนื้อเพลงที่ใช้ร้องจะเป็นภาษาเขมรสูง มีเนื้อหาที่สะท้อนถึงความเป็นมา ความรักและการบรรยายให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ผู้เล่นส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย จำนวน ๔ – ๕ คน ฝ่ายหญิงส่วนใหญ่ จะเข้ามาร่วมรำและร้องบ้างเป็นบางครั้ง การเล่นกันตรึม นิยมเล่นในงานมงคลต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน โกนจุก บวชนาคหรืองานเทศกาลต่าง ๆ ปัจจุบันมีผู้นำไปบรรเลงทั้งประเภทเพลงครุ เพลงพิธีการ เพลงเข้าชบวนแห่ เพลงเบ็ดเตล็ด ซึ่งมีทั้งทำนองอ่อนหวาน สนุกสนานและโศกเศร้า

กันตรึมได้รับการสืบทอดแบบมุขปาฐะ (Oral Tradition) โดยไม่มีการจดบันทึกไว้เป็น ลายลักษณ์อักษร กันตรึมพื้นบ้านมีสภาพ ที่ไม่แตกต่างกับการละเล่นพื้นบ้านอื่น ๆ ที่กำลังลดความนิยมลงไป ทำให้กันตรึมพื้นบ้าน ในปัจจุบันหลงเหลืออยู่น้อย ปัจจุบันยังคง หลงเหลือกันตรึมและมีผู้สืบทอดในพื้นที่ จังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ เช่น วงของนายโฆษิต ดีสม และน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ แห่งบ้านดงมัน จังหวัดสุรินทร์ คณะปอยตะแบง บ้านปอยตะแบง จังหวัดสุรินทร์ คณะดาวรุ่ง พัฒนา จังหวัดบุรีรัมย์ แต่อย่างไรก็ตาม ในขณะนี้ปรากฏวงกันตรึมในสถาบันการศึกษา เพิ่มขึ้นตามโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ในท้องถิ่นของหลายจังหวัดทางภาคอีสาน

การประกาศขึ้นบัญชี

กันตรึม ได้รับการประกาศขึ้นบัญชี เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

กลองยาว

ประวัติความเป็นมา

กลองยาว เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องหนัง ซึ่งหนังหน้าเดียว ลำตัวกลองยาวด้านท้ายผายบานออกอย่างดอกลำโพง กลองยาวมีบทบาทในสังคมและวัฒนธรรมไทยทุกภูมิภาค ใช้ตีนำในขบวนแห่ต่าง ๆ มีรูปแบบการตีเพลงกลองจังหวะและรูปแบบทำรำประกอบการแสดง โดยมักใช้วงกลองยาวในกระบวนแห่ตามงานรื่นเริง สนุกสนานของเทศกาลและงานมงคลต่าง ๆ ที่สร้างความบันเทิง ความสนุกสนานได้เป็นอย่างดี สามารถพบการแสดงกลองยาวได้หลายภูมิภาคของประเทศไทย

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

กลองยาวของภาคอีสานเป็นกลองลำตัวยาวที่มีเสียงแหลมของชาวไทยลาว มีชื่อเรียกอื่น ๆ ว่า กลองหาง (กลองยาวแบบลาว) กลองแหว่ กลองตีน (ถ้าลำตัว-หางสั้น เรียกว่า กลองโตน) แต่คนโดยทั่วไปมักเรียกว่ากลองยาว เนื่องจากมีรูปร่างเป็นแบบเดียวกับกลองยาวของภาคกลาง รูปทรงของกลองชนิดนี้มีเอวคอดตรงส่วนกลาง (จึงเรียกว่ากลองแหว่หรือกลองแหว่) ส่วนถัดจากเอวลงไปยาวออกเหมือนเป็นหางของกลอง (จึงเรียกว่ากลองหาง) และส่วนปลายสุดใช้เป็นที่ตั้งพื้นเหมือนส่วนเท้าของกลอง (จึงเรียกว่ากลองตีน)

กลองยาวในท้องถิ่นภาคอีสาน ใช้ประสมกับวงกลองตั้ง โดยใช้กลองยาวหลายใบไม่จำกัดจำนวนกับกลองตั้งเพียงใบเดียว วงดนตรีกลองยาวอาจใช้กลองยาว ๖ - ๒๐ ใบ วงดนตรีโปงลางและวงโหวดซอพิณแคนอาจใช้กลองยาว ๒ - ๔ ใบ เวลาบรรเลงทำกระสวน

จังหวะนั้น ผู้เล่นกลองยาวทุกคนต้องทำกระสวนจังหวะเดียวกัน ทำให้เสียงกลองยาวดังอึกทึกแข็งแซ่ได้ยินไปไกล วงกลองยาวในภาคอีสานใช้บรรเลงนำหน้าขบวนแห่ต่าง ๆ ในทุกเทศกาล เช่น แห่นาค แห่กัณฑ์เทศน์ แห่เทียน แห่ดอกไม้ แห่บั้งไฟ ฯลฯ

ปัจจุบันถึงแม้ว่าจะมีการสร้างสรรค์การแสดงกลองยาวในรูปแบบใหม่ ๆ แต่ก็ยังคงมีการรำกลองยาวแบบเดิมที่ยังคงมีการอนุรักษ์สืบสานกันมาอย่างต่อเนื่อง ด้วยมีการสืบทอดโดยรวมถึงศิลปินพื้นบ้าน รวมถึงศิลปินของสำนักการสังคีต กรมศิลปากร จากรุ่นสู่รุ่นมาจวบจนปัจจุบัน และยังมีการสืบสานเผยแพร่ไปสู่ นักเรียน นิสิต นักศึกษา ในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ

การประกาศขึ้นบัญชี

กลองยาว ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘

แคน

ประวัติความเป็นมา

แคน เป็นเครื่องดนตรีพื้นเมืองภาคอีสานที่เก่าแก่มีมาแต่โบราณ เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ปากเป่าให้เป็นเพลง แบ่งเป็นสองอย่างคือแคนเจ็ดและแคนแปด แคนเจ็ดนั้นมีลูกเจ็ดคู่ ส่วนแคนแปดนั้นมีลูกแปดคู่แคนทำด้วยไม้้อหรือไม้เหียน้อย แต่เดิมนี้ไม้้อหาได้ยาก จึงทำแคนด้วยไม้เหียน้อยและจะต้องหาให้ได้ลดขนาดเท่านี้มือจึงจะใช้ได้ ระบบของแคนแปดมีเสียงทั้งหมด ๑๖ เสียง แต่เป็นระดับเสียงที่ซ้ำกัน ๒ เสียง โดยเสียงทั้ง ๑๖ เสียงนี้ มีได้เรียงลำดับอย่างเสียงระนาดหรือเสียงเปียโน

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ท่วงทำนองของแคนที่ถูกเป่าออกมานั้น ชาวอีสานเรียกว่า ลายแคน ลายแคนเป็นภูมิปัญญาที่มีการสืบทอดกันมาจากความทรงจำ หอมแคนในอดีต ไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ลายแคน ถูกประดิษฐ์ขึ้นจากการเลียนลีลาและท่วงทำนองหรือเสียงจากธรรมชาติ ซึ่งให้ความไพเราะจับใจ สามารถแยกระดับเสียงได้ ๒ กลุ่มระดับเสียง คือ ทางยาว หมายถึง การบรรเลงประกอบการลำที่มีท่วงทำนอง เชื่องช้า เหมาะสำหรับการลำในบทเล่าเรื่อง บทพรรณนา บทโศกเศร้า หวนหา และทางสั้น หมายถึง การบรรเลงประกอบการลำที่มีท่วงทำนอง กระชับ สนุกสนาน ร่าเริง ลายแคนที่นิยมเล่น ได้แก่ ลายสุดสะแนน ลายอ่านหนังสือใหญ่ ลายอ่านหนังสือน้อย ลายเซ ลายแมลงภู่ตอมดอก ลายโป่งกลางชั้นภู ลายแม่ฮ้างกล่อมลูก ลายลมพัดไผ่ ลายลมพัดพร้าว ลายล่องของ ลายไป๋ซ่าย ลายเตี้ย ลายเซ็ง

การบรรเลงดนตรีทุกอย่างของชาวอีสานจะใช้แคนเป็นหลัก ถือเป็นเอกลักษณ์ทางดนตรีของชาวอีสานอย่างหนึ่ง และทำนองเพลงของเครื่องดนตรีต่าง ๆ ก็ล้วนแต่ยึดแบบอย่างของเพลงแคน ในสมัยโบราณพวกหนุ่มผู้นิยมเป่าแคนดีดพิณเดินเลาะบ้านไปคุยสาว หรือไม่ก็ในงานบุญพระเวศ ชายหนุ่มก็จะพากันเป่าปี่เป่าแคน ดิดพิณ สีซอ เลาะตามตือบ พร้อมกับเกี้ยวสาวไปด้วย แต่ในปัจจุบันประเพณีต่าง ๆ เหล่านี้สูญหายไปแล้ว จึงเหลือแต่การบรรเลงประกอบลำและประกอบพ็อนในงานที่มีรูปแบบอื่น ๆ

การประกาศขึ้นบัญชี

แคน ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

เจรียง

ประวัติความเป็นมา

เจรียง หรือ จำเรียง เป็นภาษาเขมรในสุรินทร์เรียกว่า จริง หรือ จำริง เป็นการละเล่นพื้นบ้านที่เน้นการขับร้องมากกว่าการรำรำ ขับร้องเป็นเพลงคล้ายทำนองแบบการอ่านทำนองเสนาะ มักจะใช้กลอนสดเป็นส่วนใหญ่ เนื้อร้องเป็นภาษาเขมร บรรยายถึงสภาพทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ในอดีตและปัจจุบัน เจรียงมีลักษณะการขับคล้ายกับการขับวรรณคดีเสภาในภาคกลางที่เรียกว่า “เสภา” ภาคเหนือเรียกว่า “จ้อย”

ความสำคัญและคุณค่า แห่งมรดกภูมิปัญญา

เจรีียงเป็นการละเล่นพื้นบ้านในลักษณะของเพลงปฏิพากย์ (dialogue songs) คือ เพลงที่ชายหญิงใช้ร้องโต้ตอบกัน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการเกี่ยวพาราสี มีจุดเด่นอยู่ที่โวหาร การชิงไหวพริบกัน เพลงพื้นบ้านที่ใช้ขับร้องนั้นจะแตกต่างกันไปบ้างตามลักษณะวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น สังเกตได้จากการใช้ภาษา ท่วงทำนอง เนื้อหา เครื่องดนตรี การร่ายรำ การแต่งกาย และโอกาสที่ขับร้อง เพลงปฏิพากย์เป็นเพลงที่ร้องเล่นกันเป็นกลุ่ม เป็นวงเจรีียง ประกอบด้วย คนนำขับร้องที่เรียกว่า พ่อเพลงและแม่เพลง จะมีลูกคู่คอยให้จังหวะ เป็นเพลงที่เล่นในเทศกาลหนุ่มสาวมีโอกาสได้พบปะกัน เช่น เทศกาลตรุษสงกรานต์ เทศกาลกฐิน ผ้าป่า ไนงานบุญต่าง ๆ ที่จัดขึ้นที่วัด

เจรีียงจึงเป็นการละเล่นพื้นบ้านในจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดตามแนวชายแดนเขมร จึงเป็นเพลงปฏิพากย์ของชาวไทยเขมร โดยชายหญิงร้องโต้ตอบกันไปมา มีทั้งเจรีียงที่ร้องโต้ตอบเป็นคู่ ๆ ระหว่างชายหญิง และมีการร้องกันเป็นกลุ่ม ซึ่งมีผู้นำขับร้อง เรียกว่า หัวหน้า หรือ พ่อเพลงและแม่เพลง อาจจะมีลูกคู่คอยร้องรับในจังหวะ เช่น เจรีียงซันตุจ เจรีียงตรด เจรีียงเบริน เป็นต้น

ปัจจุบันการละเล่นเจรีียงเกือบทุกประเภทที่เคยได้รับความนิยมในอดีตได้ถูกหลงลืมและลดความสำคัญไปจากสังคมชาวไทยเขมร จนแทบจะไม่มีให้ชมให้ฟังอีกเลย จะมีไม่กี่เพลงที่เหลืออยู่ อย่างไรก็ตาม ยังมีบทเพลงเจรีียงบางประเภทที่ได้สอดแทรกแนวปรัชญาแห่งการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธศาสนาของกลุ่มชาวไทยเขมรไว้อย่างพร้อมมูล ด้วยเหตุนี้ เจรีียงจึงยังคงอยู่คู่กับวัฒนธรรมสังคมชาวไทยเขมรตลอดมา ในสภาพที่เสี่ยงต่อการสูญหาย ทั้งนี้ เพราะสภาพสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน

การประกาศขึ้นบัญชี

เจรีียง ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

พิณ

ประวัติความเป็นมา

พิณ หรือ “ซุง” เป็นเครื่องดนตรีของชาวอีสานที่มีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไป เช่น ซึง หมากจับปี หมากตดโต้ง หมากตบแต่ง พิณทำด้วยไม้ เช่น ไม้ขนุน (ไม้บักมี) เพราะมีน้ำหนักเบาและให้เสียงทุ้มกังวานไพเราะกว่าไม้ชนิดอื่น สายพิณดั้งเดิมใช้สายลวดเบรกรถจักรยาน เพราะคงทนและให้เสียงดังกว่าสายชนิดอื่น แต่ในปัจจุบันนิยมใช้สายกีตาร์แทน โดยมากพิณจะเล่นคู่กันกับแคน

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

พิณอีสานนั้นมีทั้งแบบพิณ ๒ สาย ๓ สาย และ ๔ สาย สำหรับพิณ ๒ สาย สาย ๑ เป็นสายเอก ขึ้นสายเปล่าเป็นเสียง มี สาย ๒ เป็นสายทุ้ม ขึ้นสายเปล่าเป็นเสียง ลา พิณ ๓ สาย สาย ๑ เป็นสายเอก ขึ้นสายเปล่าเป็นเสียง มี สาย ๒ เป็นสายทุ้ม ขึ้นสายเปล่าเป็นเสียง ลา สาย ๓ จะขึ้นสายเป็นเสียงประสาน พิณ ๔ สาย สองสายล่าง เป็นเสียง โด เป็นเสียงคู่แปด (สายแรก โดต่ำ สายสอง โดสูง) สองสายบน ขึ้นเสียงเป็น ซอล เป็นเสียงคู่แปด (สายสอง ซอลต่ำ สายหนึ่ง ซอลสูง)

เพลงที่ใช้กับพินเป็นเพลงที่มาจากลายแคน เช่น ลายใหญ่ ลายน้อย ลายลำเพลิน ลายนกไทรบิน ข้ามทุ่ง ลายแมลงภู่มดดอก ลายลมพัดไฟ ลายกาเต้นก้อน ลายแม่ฮ้างกล่อมลูก ลายไล่จ้วขี้หนู ลายโป้ซ่าย ภูไทเลาะตูป เตี้ยหัวดอนตาล ลายสร้อยสีกขิน เข็งชิก มโนราห์ ศรีโคตรบูรณ สักขีศิลป์ชัย ลมพัดพร้าว เข็งกลองยาว ทองสร้อย เป็นต้น

พิน นอกจากจะนิยมบรรเลงเดี่ยวแล้ว ยังใช้ประสมวงกับเครื่องดนตรีชนิดอื่น เช่น ซอ โปงกลาง แคน หมอลำ กลองยาว และจะมีเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ เช่น กลอง กรับ ฉิ่ง ฉาบ และโห่ซอ เป็นต้น การฝึกฝนเล่นพินต้องฝึกให้สามารถจดจำทำนอง (ลาย) พินให้ได้ก่อน ผู้เล่นจึงจะสามารถฝึกฝนทักษะสอดแทรกใส่ลูกเล่นต่าง ๆ ลงไปในลายให้เกิดความไพเราะ สนุกสนาน และปัจจุบันพินเริ่มมีบทบาทในวงดนตรีพื้นบ้านอีสานมากขึ้น และได้มีการนำพินไปประยุกต์บรรเลงในบทเพลงสมัยนิยมมากขึ้นด้วย

การประกาศขึ้นบัญชี

พิน ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปี พุทธศักราช ๒๕๕๖

สะโน

ประวัติความเป็นมา

สะโนหรือสเนง เป็นภาษาเขมร ท้องถิ่น แปลว่า “เขาสัตว์” ถ้าเป็นเขาควาย จะเรียกว่า “สะโน กะโบ” สะโนที่เป็น เครื่องเป่าของชาวเยอที่นิยมนำมาเป่าให้เกิด ท่วงทำนอง ผสมผสานจังหวะกลองให้เกิด ความไพเราะ สนุกสนาน นิยมทำจากเขาสัตว์ โดยเฉพาะเขาควาย ภาษาเยอ เรียกสะโนว่า “ซั้ง” หรือ “ซั้งโน”

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

สะโนเป็นเครื่องเป่าที่ใช้ประกอบพิธีกรรมหรือกิจกรรมที่สำคัญ เช่น พิธีกรรม บวงสรวงศาลพญากะตะศิลา ใช้ในการแข่งขันเรือและเป็นการเป่าเพื่อบูชาเช่นเดียวกับสังข์ (หอยสังข์) ปัจจุบันนิยมนำมาเป่าผ่อนคลายหรือความบันเทิง และยังเป็นเครื่องดนตรีที่ศักดิ์สิทธิ์ ตามหลักความเชื่อของชาวเยอที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอราษีไศล เนื่องจากมีความเชื่อว่าสะโน มีความเกี่ยวข้องและเกี่ยวโยงกับสังข์ที่เป็นเครื่องเป่าอันศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาฮินดู แม้กระทั่ง ในสังคมไทยก็นับถือว่า สังข์ เป็นของศักดิ์สิทธิ์

สะโนเป็นเครื่องเป่าที่ทำจากเขาสัตว์ โดยเฉพาะเขาควาย นิยมนำเขาควายมาทำสะโน เนื่องจากเขาควายมีรูปร่างตั้งแต่โคนเขาจนถึงปลายเขา ทำให้เจาะรูจากปลายเขาได้ง่าย ส่วนเขาวัวนั้น รูจากโคนเขาถึงปลายเขาไม่ลึกพอ จึงไม่นิยม โดยเป็นเครื่องดนตรีที่ชาวเยอเชื่อว่าจะใช้เป่า เพื่อเป็นการบูชาสังข์หรือบูชาหอย ส่วนสะโนจะแตกต่างจากเขาสัตว์ คือ เขาสัตว์จะเป่า จากปลายเขา เพราะลื่นอยู่ที่ปลายเขาแต่สะโนเจาะลื่นระหว่างปากลำโพง (ส่วนเขาที่มีความกว้าง ของรู) และปลายเขา โดยเจาะรูให้อยู่ชิดมาด้านปากลำโพง ใช้เป่าในกิจกรรมที่สำคัญ ๆ และ มีความศักดิ์สิทธิ์ เช่น เป่าบูชาสังข์ เป่าในพิธีแข่งเรือ เป่าเพื่อปราบผี

สะโน เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าอย่างยิ่งของชาวเยอในพื้นที่ อำเภอราษีไศล การรวบรวมสืบค้นข้อมูลด้านดนตรีและศิลปะการแสดง แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ ของท้องถิ่น ทั้งนี้ ชุมชนให้ความสำคัญกับมรดกทางภูมิปัญญาภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมสะโน โดยส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาศิลปวัฒนธรรมเกี่ยวกับสะโนอย่างต่อเนื่องในฐานะ ที่เป็นศิลปะการแสดงและประเพณีสำคัญของท้องถิ่น

การประกาศขึ้นบัญชี

สะโน ได้รับการประกาศขึ้นบัญชี เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๖๑

เพลงโคราช

ประวัติความเป็นมา

เพลงโคราช เป็นการร้องเพลงโต้ตอบ ที่พัฒนาไปเป็นการแสดงพื้นบ้านของชาว จังหวัดนครราชสีมาหรือโคราช ซึ่งได้สืบทอด กันมาเป็นเวลายาวนาน มีเอกลักษณ์อยู่ที่ การร้องรำเป็นภาษาโคราช ปรากฏหลักฐาน ชัดเจน ในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ เมื่อสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชชนนี พันปีหลวง เสด็จพระราชดำเนินไปจังหวัด นครราชสีมา เพื่อทรงเปิดถนนจอมสุรางค์ยาตร์ และเสด็จฯ ไปพินาย ในโอกาสเสด็จครั้งนั้น หมอเพลงชายรุ่นเก่าชื่อเสียงโด่งดังมาก ชื่อ นายหรี บ้านสวนข่า ได้มีโอกาสเล่นเพลง โคราชถวาย

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ในสมัยก่อนเพลงโคราชเป็นที่นิยมมาก เพราะการแสดง มหรสพต่าง ๆ มีเพลงโคราชเพียงอย่างเดียว คนฟังเพลงก็มีเวลามาก ฟังกันตั้งแต่หัวค่ำจนรุ่งเช้า เมื่อหมอเพลงเล่นเพลงลา คือ ลาผู้ฟัง ลาเจ้าภาพและเพื่อนหมอเพลงด้วยกัน จะมีปีพาทย์ ซ้อง กลอง บรรเลงรับ หมอเพลงจะรำตามกันไปยังบ้านเจ้าภาพ เจ้าภาพก็จะ นำเงินค่าหมอเพลงมาให้ พร้อมทั้งเลี้ยงข้าวปลาอาหารและห่อข้าว ของกินต่าง ๆ ให้เป็นเสบียงในการเดินทางกลับ คนฟังจะอยู่ร่วมฟังงาน จนเสร็จสิ้นกระบวนการจึงทยอยกลับ

ปัจจุบันค่านิยมของผู้ฟังเพลงโคราชเปลี่ยนแปลงไปมาก ทั้งด้านเนื้อหา รูปแบบการแสดงและความนิยมของคนโคราชเอง เนื้อหาของเพลงโคราชขึ้นอยู่กับโอกาสที่จะเล่น หมอเพลงโคราชรุ่นเก่า เน้นการใช้ปฏิภาณไหวพริบเล่าเรื่องนิทานชาดกและเครื่องครัดมากในเรื่อง สอนศีลธรรม หมอเพลงโคราชในอดีตทำหน้าที่เป็นผู้แพร่ข่าวสาร เพราะเป็นผู้มีประสบการณ์กว้างไกล พบเห็นเหตุการณ์และผู้คน หลากหลาย หมอเพลงโคราชและคนฟังเพลงโคราชในอดีต จึงมี

ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะเป็นคนในสังคมเดียวกัน จึงเข้าใจ ปัญหาของกันและกัน

หมอเพลงโคราชรุ่นใหม่ มักเล่นตามคำเรียกร้องของผู้ฟัง เพื่อความเพลิดเพลินและสนุกสนาน ด้วยเหตุนี้ เพลงโคราชจึงค่อย ๆ เสื่อมความนิยมลง แต่เนื่องจากในยุคปัจจุบันมีความเชื่อว่าทำวสุรนาารี ในสมัยที่ยังมีชีวิตอยู่ (พ.ศ. ๒๓๑๓ – ๒๓๙๕) ท่านชอบเพลงโคราชมาก จึงมีผู้หาเพลงโคราชไปเล่นแก่บน ณ บริเวณใกล้ ๆ กับอนุสาวรีย์ ทำวสุรนาารีในตอนกลางคืนเป็นประจำ จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ หมอเพลงโคราช ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ยังคงสามารถประกอบอาชีพอยู่ได้ ตัวอย่างของคณะเพลงโคราช ที่โดดเด่นนั้นจึงอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

การประกาศขึ้นบัญชี

เพลงโคราช ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๒

ลำพญา

ประวัติความเป็นมา

ผญา คือ คำคม สุภาษิต หรือ คำพูดที่เป็นปริศนา เป็นคำพูดที่คล้องจองกัน มีจังหวะหนักเบา ผญาจึงเป็นการพูดที่ต้องใช้ไหวพริบ สติปัญญา พูดสั้น แต่กินใจความมาก ส่วนลำพญา เป็นการร้องเพลงพื้นบ้านของชาวอีสานประเภทหนึ่ง เป็นการร้องลำเกี่ยวกับระหว่างชายหญิง โดยมีการจ่ายผญา เว้าผญา พูดผญา และการแก้ผญา ผู้ถามส่วนใหญ่เป็นหมอลำฝ่ายชาย ฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายตอบ มีเครื่องดนตรีประกอบการลำ คือ แคน พิณ กลอง โหวดและฉิ่ง

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ในสมัยก่อนการลำพญาเป็นเพียงการจ่ายผญาเกี่ยวของหนุ่มสาวในโอกาสงานบุญ งานประเพณีตามหมู่บ้าน เช่น งานแต่งงาน งานศพ ประเพณีลงช่วง (ประเพณีจับสาวที่ลานบ้านในตอนกลางคืน) ลงแขก (ทำงานร่วมกัน) ต่อมาการลำพญาได้พัฒนารูปแบบเป็นการแสดงที่มีขั้นตอนซับซ้อนขึ้น และใช้แสดงในหลายโอกาส การลำและจ่ายผญาในสมัยโบราณนิยมนั่งกับพื้น หมอลำหรือหมอผญาและหมอแคนนั่งล้อมเป็นวง ส่วนผู้ฟังอื่น ๆ ก็นั่งเป็นวงล้อมรอบ บางครั้งก็ลุกขึ้นฟ้อน แต่ผู้จ่ายผญาจะไม่มีการฟ้อน ในบางครั้งงานไปด้วยแก้ผญาไปด้วย บางครั้งก็มีหมอสอยคอยสอดแทรก (“สอย” คือ สำนวนที่ชาวอีสานนิยมพูดเสริมหรือสอดแทรกขัดจังหวะหมอลำ เป็นบทหรือยกทรงปากเปล่าว่าสั้น ๆ ส่วนมากมีถ้อยคำออกไปในทางหยาบโลน เป็นการหยอกล้อทั้งหมอลำและผู้ฟัง เพื่อให้เกิดความสนุกสนาน ผู้สอยเก่ง ๆ เรียกว่า “หมอสอย”) ทำให้ผู้ฟังได้รับความสนุกสนาน ต่อมามีการพัฒนาจากการนั่งเปลี่ยนเป็นยืนลำ ทำให้มีการฟ้อนประกอบไปด้วย จากดนตรีประกอบที่มีเพียงแคนเป็นเครื่องทำทำนอง ก็ได้นำเอากลอง ฉิ่ง ฉาบ และดนตรีอื่น ๆ เข้ามาประกอบ จากผู้แสดงเพียง ๒ คนก็ค่อย ๆ เพิ่มเป็น ๓ - ๕ คน จนมารวมกันเป็นคณะ เรียกว่า คณะหมอลำผญา

ลำพญาทำให้ผู้ฟังได้ ทั้งความรู้ ความคิด สติปัญญา และความสนุกเพลิดเพลิน ยิ่งไปกว่านั้นยังทำให้เกิดความรักด้วย จึงทำให้หนุ่มสาวในสมัยก่อนนิยมพูดผญากันมาก เพราะการพูดโต้ตอบเชิงปัญญา ทำให้แต่ละฝ่ายค้นหาคำตอบเพื่อเอาชนะกัน จึงก่อให้เกิดความซาบซึ้งและสามารถผูกมัดจิตใจของหนุ่มสาวได้ตัวอย่างหมอผญาที่มีความสามารถโดดเด่น เช่น แม่ดา ซามงค์ แม่สำอางค์ อุณวงศ์ แม่เปือ พลเพ็ง แม่บุญเหลือ้ม พลเพ็ง แห่งบ้านดอนตาล อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร

การประกาศขึ้นบัญชี

ลำพญา ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๒

สวดสรภัญญ์

ประวัติความเป็นมา

สรภัญญ์ เป็นการสวดในทำนองสังโยค คือ การสวด เป็นจังหวะหยุดตามรูปประโยคฉันทลักษณ์บทสวดจะมีลักษณะเป็นฉันทหรือกาพย์ก็ได้ แต่ที่นิยมกันมากคือ กาพย์ยานี สำหรับเนื้อหาจะเกี่ยวข้องกับศาสนา บาบุญคุณโทษ นิทานชาดก

นอกจากนั้นก็ยังมีการแต่งกลอนเน้นไปทางศิลปวัฒนธรรม เช่น กลอนถามข่าว โอภาปราศรัย ชักชวนให้ไปเยี่ยม การลา หรือเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นของอีสาน เช่น เรื่องก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ เป็นต้น โดยมีบทร้องสอนให้คนทำความดี มีจริยธรรม พรรณนาธรรมชาติ ช่วยให้เกิดอารมณ์ผ่อนคลาย มีเรื่องราวสนุกสนานก่อให้เกิดความสามัคคี

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ในอดีตการขับร้องสรภัญญ์มีบทบาทสำคัญต่อชุมชนชาวอีสานเป็นอย่างมาก จึงมีการส่งเสริมและสนับสนุนการขับร้องและสวดสรภัญญ์ ด้วยการจัดประกวดการขับร้องเป็นกิจกรรมแทรกในงานต่าง ๆ อันส่งผลให้มีผู้คิดและแต่งบทสรภัญญ์กันมากขึ้น ผู้ที่แต่งส่วนใหญ่ คือ พระสงฆ์หรือฆราวาสที่เคยบวชเรียน หรือมีประสบการณ์ในการขับสรภัญญ์และรักในศิลปะการประพันธ์ ความแตกต่างของการสวดสรภัญญ์ของภาคอีสานและภาคอื่น ๆ คือ ถ้อยคำ สำเนียง ภาษาเน้นและมีความโดดเด่นทางด้านสำเนียงภาษาถิ่นอีสาน โดยน้ำเสียงของการขับร้องมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ส่วนเนื้อหาในบทสวดหลายบทเป็นเนื้อหาที่นำมาจากรวมท่อนท้องถิ่นของชาวอีสาน ในปัจจุบันการสวดสรภัญญ์นิยมนำไปใช้ในงานบุญประเพณีต่าง ๆ ตามฮีตสิบสองคองสิบสี่

สรภัญญ์จำแนกได้ ๑๐ บท คือ บทบูชาพระรัตนตรัย บทนมัสการไหว้ครูและเคารพบิดามารดา บทคำสอนทางพุทธศาสนา สรรเสริญพระศาสนาและวันสำคัญต่าง ๆ ทางพุทธศาสนา บทที่เป็นคำสอนทางโลก บทสุภาสิตคำพังเพยอุปมาอุปไมย บทที่อยู่ในความสนใจของชาวบ้าน บทที่เป็นเหตุการณ์ปัจจุบัน บทพรรณนาธรรมชาติ บทวรรณกรรมพื้นบ้าน และบทที่มีเนื้อหาเบ็ดเตล็ด

ปัจจุบันการสวดสรภัญญ์ของชาวภาคอีสาน นิยมขับร้องหรือสวดกันในหลายจังหวัด โดยนิยมขับร้องในงานต่าง ๆ เช่น งานทอดผ้าป่า งานกฐิน งานทอดเทียน งานกวนข้าวทิพย์ในกิจกรรมวันธรรมสวนะ งานศพ ชาวอีสานได้ร่วมใจกันสืบสานการสวดสรภัญญ์ให้คงอยู่ ด้วยการสวดสรภัญญ์ในวันธรรมสวนะและงานบุญต่าง ๆ และจัดให้มีการประกวดสวดสรภัญญ์กันอยู่เสมอ โดยมีการแข่งขันตั้งแต่ระดับตำบลจนถึงระดับภาค นอกจากนี้ยังได้ถ่ายทอดให้กับเยาวชน โดยการบรรจุอยู่ในวิชาท้องถิ่นในโรงเรียนต่าง ๆ ของภาคอีสานอีกด้วย

การประกาศขึ้นบัญชี

สวดสรภัญญ์ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

หมอลำกลอน

ประวัติความเป็นมา

หมอลำกลอน เป็นการลำที่ใช้บทกลอนโต้ตอบกันระหว่างหมอลำชายและหมอลำหญิงในเรื่องต่าง ๆ บทกลอนที่หมอลำใช้ลำเรียกว่า “กลอนลำ” ซึ่งมีลักษณะเป็นร้อยกรองที่มีเนื้อหาสาระหลายประเภท เช่น วิถีชีวิต นิทานพื้นบ้าน ธรรมชาติ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา คำสอนโบราณของชาวอีสาน คติธรรม ข้อคิดเตือนใจโต้ตอบกันและกลอนที่เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

การแสดงหมอลำกลอน ประกอบด้วยหมอลำชายและหมอลำหญิง ฝ่ายละ ๑ คน โดยแต่ละฝ่ายมีหมอแคนของตน เนื้อหาสาระอยู่ที่บทกลอนที่ใช้ปฏิภาณไหวพริบโต้ตอบกัน

ผู้ที่จะเป็นหมอลำกลอนที่ดีได้นั้น จะต้องเป็นผู้มีความรอบรู้หลายด้านและหลากหลาย ทั้งด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การทำมาหาเลี้ยงชีพ ขนบธรรมเนียมประเพณี บาปบุญคุณโทษ ค่านิยมสังคม ข้อธรรมะไปจนถึงนิทานชาดกและข่าวสารบ้านเมือง อีกทั้งต้องมีความปฏิภาณไหวพริบในการโต้ตอบและการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าบนเวทีได้อย่างทันท่วงที นอกจากนี้ยังมีความสวยงามอ่อนช้อยของท่ารำประกอบการลำที่หมอลำฝ่ายชายและฝ่ายหญิงได้สร้างสรรค์ขึ้น

เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงหมอลำกลอน คือ แคน หมอแคนจะเป่าแคนประกอบการลำกลอน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีเพียงชิ้นเดียวที่ใช้ประกอบการแสดงหมอลำกลอนของชาวอีสาน

นอกจากหมอลำกลอนจะเป็นศิลปะที่ให้ความบันเทิงสนุกสนานเพลิดเพลิน สอดแทรกความรู้ ความคิด คติธรรม ความเชื่อ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่ทำให้คนฟังเกิดความเพลิดเพลินและมีส่วนช่วยส่งเสริมจริยธรรมคุณธรรม รักษาบรรทัดฐานของสังคม ช่วยอนุรักษ์วรรณกรรมและศิลปะพื้นบ้านแล้ว ยังเป็นสื่อในการถ่ายทอดความคิดเห็นของประชาชน เป็นภูมิปัญญาของชุมชนในสมัยที่การศึกษายังไม่เจริญเช่นทุกวันนี้ ถือเป็นกรศึกษา นอกระบบที่เน้นความประพฤติ สอนให้คนเป็นคนดี และในสมัยหนึ่งหมอลำยังช่วยเผยแพร่ความรู้ด้านลัทธิการเมือง ชี้แนะให้ประชาชนเข้าใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตยและให้ความรู้ต่าง ๆ เช่น การวางแผนครอบครัว การคุมกำเนิด การกินที่ถูกสุขลักษณะ เป็นต้น

ปัจจุบันหมอลำกลอนก็อยู่ในสภาพเช่นเดียวกับการละเล่นหรือการแสดงพื้นบ้านอื่น ๆ ที่มีแนวโน้มจะสูญหายหรือเสื่อมไปจากความนิยมของชาวอีสาน จึงต้องมีการประยุกต์ให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ตัวอย่างหมอลำที่พัฒนาไปจากหมอลำกลอน เช่น หมอลำเพลิน ลูกทุ่ง หมอลำ และหมอลำชิง ฯลฯ ตัวอย่างหมอลำกลอนที่โดดเด่นและคงคุณค่าตามแบบแผนเดิม เช่น หมอลำฉวีวรรณ พันธุ ศิลปินแห่งชาติ เป็นต้น

การประกาศขึ้นบัญชี

หมอลำกลอน ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๒

หมอลำพื้น

ประวัติความเป็นมา

หมอลำเป็นศิลปะการขับร้องเพลงพื้นบ้านและการแสดงพื้นบ้านของภาคอีสาน มีความหมาย ๒ อย่าง อย่างแรก หมายถึง ผู้เชี่ยวชาญในการขับลำนำหรือการขับร้อง โดยการท่องจำจากกลอนลำหรือบทกลอนที่มีผู้ประพันธ์ขึ้นเป็นภาษาถิ่นอีสาน อย่างที่สอง หมายถึง ศิลปะการแสดงพื้นเมืองหรือมหรสพอย่างหนึ่งของชาวอีสานที่มีการเปล่งเสียงขับร้องก็ได้

หมอลำแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ หมอลำที่แสดงเพื่อความบันเทิง เช่น หมอลำพื้น หมอลำกลอน หมอลำเรื่อง หมอลำเพลิน ซึ่งแต่ละอย่างก็จะมีลักษณะแตกต่างกัน และหมอลำที่แสดงในพิธีกรรม ได้แก่ หมอลำผีฟ้า เป็นการลำที่มีจุดประสงค์ ๒ อย่าง คือ รักษาคนป่วยและพยากรณ์ดินฟ้าอากาศ

ความสำคัญและคุณค่า แห่งมรดกภูมิปัญญา

หมอลำพื้น เป็นการลำแบบเล่าเรื่อง หรือนิทานหรือคำสอนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา มีลักษณะแสดงเป็นการลำเดี่ยวหรือลำคนเดียว ส่วนใหญ่เป็นหมอลำผู้ชาย โดยมีแคนเป็นเครื่องดนตรีประกอบ เรื่องที่นำมาเล่าต้องเป็น เรื่องที่มาจากวรรณกรรม เช่น เรื่องการะเกด ลินไซ นิทานชาดก ฯลฯ ในการลำ ผู้ลำใช้ ผ้าขาวม้าเป็นอุปกรณ์ประกอบในการแสดง ท่าทาง เป็นพระเอก นางเอก หรือเป็นนักรบ ตามเนื้อเรื่องหมอลำพื้นมีบทบาทสร้างความบันเทิงให้แก่คนในชุมชนและกลุ่มเกลาทางสังคม บันทึกคำสอน ปรัชญาของชุมชนอีสานที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา

ในปัจจุบันหมอลำพื้นกำลังจะสูญหายไปจากแผ่นดินอีสาน เนื่องจากขาดผู้สืบทอด อีกประการหนึ่งผู้ที่จะเป็นหมอลำพื้นได้ดี จะต้องใช้ระยะเวลาในการปลูกฝังและบ่มเพาะ เพื่อให้สามารถจดจำเนื้อเรื่องต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี รวมทั้งต้องสามารถตีบทตัวละครต่าง ๆ ได้ด้วย การลำจึงจะมีรสชาติชวนติดตาม ตัวอย่างหมอลำพื้นที่โดดเด่นเป็นที่ประจักษ์ในปัจจุบัน เช่น หมอลำทองมาก จันทะลือ ศิลปินแห่งชาติ เป็นต้น

การประกาศขึ้นบัญชี

หมอลำพื้น ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๒

มโหรีเขมร

ประวัติความเป็นมา

“มโหรีเขมร” เป็นวงดนตรีพื้นบ้านแถบอีสานใต้ คำว่า “มโหรีเขมร” เป็นชื่อเรียกที่เรียกกันมานาน “มโหรีเขมร” ที่มีชื่อเสียงวงหนึ่ง คือ วงป่าพลอย อยู่ที่บ้านสะเดา ตำบลสะเดา จังหวัดบุรีรัมย์ บ้านสะเดาเป็นหมู่บ้านที่มีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานจากหลาย ๆ พื้นที่ โดยเฉพาะมาจากอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ตั้งแต่ประมาณ ปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ผู้ริเริ่มก่อตั้งวงมโหรีเขมรวงป่าพลอย คือ นายเมาสุมุธิราช ปัจจุบันมีลูกสาวนายเมาสุมุธิราช ๒ คน คือ นางพลอยและนางคำเรียบ เป็นผู้ดูแลสืบต่อมา ภายหลังชาวบ้านจึงนิยมเรียกว่า “วงมโหรีป่าพลอยป่าคำเรียบ” จนถึงปัจจุบัน

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ขนบธรรมเนียมที่สำคัญของวงมโหรีเขมร บ้านสะเดา ตำบลสะเดา อำเภอพลับพลาชัย จังหวัดบุรีรัมย์ คือ ก่อนแสดงทุกครั้งจะต้องมีการไหว้ครู ซึ่งนักดนตรีในวงทุกคนให้ความเคารพนับถือเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยหมายถึงทั้งครูเทพยดา ครูมนุษย์ผู้เคยประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ด้านดนตรี ขบร้องและฟ้อนรำและครูผู้ล่วงลับไปแล้ว ความเชื่อของวงมโหรีเขมรวงนี้ มีจุดประสงค์ในการประกอบพิธีไหว้ครูเพื่อบูชาครูผู้ล่วงลับไปแล้วให้รับรู้ว่าจะมีการเล่นดนตรี ขอให้ครูบันดาลให้เล่นได้ไพเราะดี ไม่มีผิด และขอให้มีความสุขภาพร่างกายแข็งแรง ไม่เจ็บป่วย

เครื่องดนตรีและการประสมวง ประกอบด้วยเครื่องดนตรี ๕ ชิ้น ได้แก่ จะเข้ กระจับปี่ ซอ กลอง และปี่สไลหรือปี่อ้อ ตามปกติวงมโหรีเขมรมักจะไม่ค่อยนำปี่สไลมาร่วมวง เนื่องจากปี่สไลมีระดับเสียงสูง จึงมักใช้ปี่อ้อสลับกันไปตามประเภทของงานการแสดงหรือเล่นละคร

ปัจจุบัน “มโหรีเขมร” วงป่าพลอย ยังคงมีการสืบทอดจากรุ่นลูกและรุ่นหลานของนายเมาสุมุธิราช ที่มีความสามารถและมีใจรักในด้านดนตรีมโหรีเขมรอีกหลายคนและ “มโหรีเขมร” ยังคงเป็นที่นิยมเป็นอย่างมากในสังคมวัฒนธรรมของประชาชนในแถบอีสานใต้

การประกาศขึ้นบัญชี

มโหรีเขมร ได้รับการประกาศเป็นรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แต่ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

ลำผีฟ้า

ประวัติความเป็นมา

หมอลำส่องหรือลำผีฟ้า เป็นหมอลำสายศาสตร์หรือหมอผีประเภทหนึ่งที่รักษาด้วยความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา หมอลำผีฟ้ารักษาผู้ป่วยโดยใช้อำนาจเหนือธรรมชาติของผีฟ้า เพื่อที่จะให้ผีออกจากร่างกายของผู้ป่วย การรักษาด้วยผีฟ้ามีอยู่ ๒ สาเหตุ คือ รักษาด้วยลำทรงแล้วไม่หาย ผีต่าง ๆ ไม่ยอมยกโทษให้หรือผีมีความแค้นกล้าเกินไป ไม่ยอมรับการขอขมา จำเป็นต้องเชิญผีฟ้าลงมาช่วยรักษาเยียวยา เพราะผีฟ้ามีอิทธิฤทธิ์มากกว่าเป็นผีที่กำหนดชะตาชีวิตมนุษย์และอยู่เหนือกว่าผีทั้งปวง อีกอย่างหนึ่งเมื่อลำส่อง (การดูหมอเพื่อการวินิจฉัยปัญหาของชาวอีสาน) ดูแล้วปรากฏว่าอาการเจ็บป่วยนั้นเป็นการผิดต่อผีฟ้า ไม่ใช่ผีในโลกมนุษย์ก็จะเข้าทรงอัญเชิญผีฟ้าลงมารักษา

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

หมอลำทรงและหมอลำผีฟ้า มีอยู่แทบทุกหมู่บ้านในจังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดอื่น ๆ นอกจากนี้อาจจะมีอยู่บ้าง เครื่องคายรักษาของแต่ละคนจะไม่ค่อยเหมือนกันนัก คงเป็นเพราะครูสอนครอบให้ต่างกันหรือบางครั้งหาไม่ได้ อย่างเช่นดอกจำปาลาว (ดอกกลิ่นทม) องค์ประกอบของลำทรงและลำผีฟ้า ประกอบด้วย หัวหน้าคณะ (ครูบา) ชาวคณะ หมอแคน บางที่เรียกว่า หมอม้า ลักษณะของกลอนลำทรงและกลอนลำผีฟ้า นั้นไม่แน่นอน บางครั้งก็ลำเป็นทำนอง บางครั้งก็พูดคล้าย ๆ คำผญา ไม่มีกลอนที่ถือว่าไพเราะเหมือนหมอลำหรือลำกลอน ลักษณะฉันทลักษณ์ไม่แน่นอน ผู้ลำหรือผู้แสดงและผู้ฟังไม่ได้ยึดถือเรื่องความไพเราะของกลอน แต่ยึดเนื้อหาของกลอนว่าพูดอย่างไร

หน้าที่หลักของการรักษาที่เป็นผีฟ้าก็คือ การรักษาพยาบาลสมาชิกของครอบครวั เมื่อเกิดการเจ็บป่วย แม้ว่าการรักษาจะไม่มียาหรืออุปกรณ์การแพทย์ก็ตาม การรักษาจะกระทำด้วยคำพูดบอกกล่าวกับผีร้ายต่าง ๆ ที่เป็นสาเหตุของการเจ็บป่วย จากการสอบถามข้อมูลพบว่าส่วนใหญ่ของผู้ที่มีการรักษาเป็นผีฟ้าเคยรักษาโรคที่เกิดจากผีทำแล้วหาย นับได้ว่าการรักษาเป็นบริการสุขภาพประเภทหนึ่งของชาวบ้านได้ ดังนั้น การรักษาจึงมีความหมายทั้งการรักษาพยาบาลและการกระทำหน้าที่ให้ความมั่นคงทางจิตใจ โดยหมอผีฟ้าเป็นผู้ดูแลและใช้อำนาจของการรักษานั้น

การประกาศขึ้นบัญชี

ลำผีฟ้า ได้รับการประกาศเป็นรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แต่ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

หมอลำทรง

ประวัติความเป็นมา

วิถีชีวิตในวัฒนธรรมของชาวอีสานนั้น เชื่อกันว่ามีผีเทพ มีเทวดา มีพระอินทร์ พระพรหม ชาวอีสานเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่าง มีผีเฝ้า มีผีเป็นผู้ดูแล ต้องมีการบอกกล่าวผีก่อน จึงค่อยลงมือทำ ผีมีอิทธิฤทธิ์สามารถทำให้คนเจ็บป่วยได้ และเมื่อมีการกระทำพิธีขอขมาโทษแล้วผีจะยกโทษให้ แล้วอาการเจ็บป่วยก็จะหายหรือบางท้องถิ่นไปรักษาหมอแผนปัจจุบันแล้วไม่หาย ชาวบ้านว่าต้องมีผีมาต้องเข้าสิ่งจะต้องรักษาด้วยวิธีการพูดจាកับผี

ความสำคัญและคุณค่า แห่งมรดกภูมิปัญญา

ผู้เป็นหมอลำทรง สามารถเชิญผีจากที่ต่าง ๆ มาเข้าทรงได้ กลไกและวิธีการที่จะพูดกับผีได้นั้นไม่ใช่เรื่องง่าย บางแห่ง

เรียกหมอลำ คือ เป็นผู้ที่มีความชำนาญในการติดต่อพูดคุยกับผี ผู้ที่เป็นหมอลำทรงได้นั้น จะต้องเป็นคนฉลาดหลักแหลม ไหวพริบ ปัญญาดี นอกจากจำบทเรียนได้ดีแล้ว ยังต้องจำชื่อคนป่วยและผีประจำคนป่วยได้อีกด้วย

การลำทรงรักษาจะใช้เวลา ๑ - ๓ วัน วิธีการ คือ ตั้งค้ายรักษา ลำเชิญครุบา ลำเชิญ ผีต่าง ๆ ให้มาประชุมกัน ลำเชิญผีที่ผู้ป่วยไปทำผิดมา ลำแจ้งครุบาว่าผู้ป่วยคนนั้น ได้เข้ามาเป็นบริวารแล้วให้ช่วยดูแลรักษาด้วย จากนั้นลำเชิญผีโดยฝ่ายหัวหน้าคณะเป็นผู้ทำพิธีบอกกล่าวผีที่คิดว่าเหมาะสมมาเทียมหรือเข้าสิงผู้ป่วย แล้วเชิญผู้ป่วยลงมาร่วมสนุกสนานด้วยกัน ผีที่ซัดใจทำให้ไม่สบายนั้น ก็จะยกโทษให้ หัวหน้าคณะอาจล้าอยู่ ๑ - ๓ วัน เพื่อดูอาการของผู้ป่วย ถ้าอาการไม่หนักมากนักก็จะใช้เวลา ๑ วัน

หมอลำทรง ซึ่งเป็นการเต้นรำ ประกอบพิธีกรรม จึงเป็นพฤติกรรมการแสดงออกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงความสนุกสนานรื่นเริงในประเพณี หรือการละเล่นในท้องถิ่นนั้น ๆ การเต้นที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การเต้นรำประกอบพิธีกรรม เป็นการแสดงออกถึงการเช่นสรวง บวงพาลีสิ่งที่เคารพนับถือ เพื่อให้สิ่งเหล่านี้บันดาลให้สังคมเกิดความสงบสุข การเต้นรำในพิธีกรรม การลำแสดงท่าทางต่าง ๆ เพื่อให้เกิดสันติสุขในหมู่ตน สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาเชื่อมโยงประกอบกับความสนุกสนาน ดังปรากฏในพิธีการรักษาคนป่วยและในพิธีเลี้ยงช่วง ลำทรงลักษณะท่าเต้นรำนั้น มีการสั่นเต้นไปตามอำนาจของผีเท่านั้น นอกจากนี้ การเต้นจะเป็นไปอย่างอิสระปราศจากกฎเกณฑ์บังคับ

การประกาศขึ้นบัญชี

หมอลำทรง เช่น หมอลำทรงที่บ้านเต่านอ หมู่ที่ ๗ ตำบลศิลา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และหมอลำทรงที่อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น นั้นได้รับการประกาศเป็นรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แต่ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

หมอลำเพลิน

ประวัติความเป็นมา

หมอลำเพลิน หรือหมอลำหมู่ เป็นการลำที่มีผู้แสดงครบหรือเกือบครบตามจำนวนตัวละครในเรื่องที่ดำเนินการแสดง มีอุปกรณ์ประกอบทั้งฉาก เสื้อผ้าสมจริงสมจัง เครื่องดนตรีนอกจากแคนแล้วนิยมใช้พิณ (ซุงหรือซิ่ง) แคน (นิยมใช้ลายใหญ่) กลอง การลำมี ๒ แนวทาง คือ

๑) ลำเวียง เป็นการลำแบบลำกลอน

๒) หมอลำ แสดงเป็นตัวละครตามบทบาทในเรื่อง การดำเนินเรื่องค่อนข้างช้า แต่ก็ได้อรรถรสของละครพื้นบ้าน

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

หมอลำเพลินเป็นหมอลำหมู่อีกชนิดหนึ่ง แต่จะต่างจากหมอลำหมู่ธรรมดาตรงที่ทำนองลำ กล่าวคือ หมอลำเพลินจะใช้ทำนอง “ลำเดิน” (กิ่งลำทางสั้นกิ่งลำทางยาว) เป็นหลัก โดยยกเอียงทำนองให้เป็นสองจังหวะ คือจังหวะช้าที่เรียกว่า “ทำนองเปิดผ้าก๊ง” (ทำนองเกริ่น) และจังหวะเร็วที่เรียกว่า “จังหวะเดิน” ทำให้เกิดทำนองที่คึกคักเร้าใจ มีความสนุกสนานเพลิดเพลินเป็นสำคัญ โดยใช้เครื่องดนตรี พิณ แคน และกลองซุด เป็นหลัก ต่อมาพัฒนามาใช้วงดนตรีลูกทุ่งประกอบแทน ซึ่งนิยมใช้กลองตลาตหรือกลองแขก ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความสามารถและเขาวรรณปัญญาของผู้แสดง

การแสดงหมอลำเพลิน ล้วนเป็นการแสดงที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชนชาวอีสาน การลำในอดีตเป็นการลำที่เรียกว่า หมอลำพื้น ซึ่งเป็นการเล่าเรื่องที่เป็นพงศาวดาร และหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีท่วงทำนองที่ไพเราะ ให้อรรถรสของตัวละครต่าง ๆ

ได้เป็นอย่างดี ตัวผู้แสดงจะใช้พรสวรรค์ของตัวเองในการลำทั้งทางด้านเสียงร้อง ปฏิภาณไหวพริบและความจำ

จะเห็นได้ว่าหมอลำในสังคมอีสาน ถือเป็นมรดกที่มีวิวัฒนาการควบคู่กับสังคมอีสาน เมื่อสภาพสังคมอีสานเปลี่ยนไป รูปแบบและเนื้อหาของการแสดงหมอลำก็เปลี่ยนไปด้วย การเปลี่ยนแปลงของศิลปะการแสดงหมอลำ มีทั้งที่เป็นเชิงอนุรักษ์และพัฒนา การอนุรักษ์ในที่นี้เป็นการอนุรักษ์เฉพาะส่วนที่เป็นประโยชน์ เป็นที่ชื่นชมยอมรับของผู้ฟัง ผู้ชม ขณะเดียวกันก็มีการปรับปรุงประยุกต์ หรือต่อเติมเสริมสร้างสิ่งที่ดั่งงามที่เรียกว่า การพัฒนา ซึ่งกระบวนการเหล่านี้เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาในศิลปะการแสดงหมอลำ

การประกาศขึ้นบัญชี

หมอลำเพลิน ได้รับการประกาศเป็นรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แต่ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

เรือมมะมวดหรือรำแม่มด

ประวัติความเป็นมา

การรำแม่มดในสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรนั้นเป็นพิธีกรรมที่จัดทำขึ้นเพื่อเป็นการแก้บน จากเหตุการณ์ที่มีอาการเจ็บไข้ได้ป่วยแล้วรักษาไม่หาย ไปหาหมอวิทยาศาสตร์หรือไสยศาสตร์ก็ยังไม่หาย ชาวบ้านจะมีความเชื่อว่า อาการเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นไม่ได้เกิดจากเชื้อโรคหรือโดนคุณไสย แต่เกิดจากความประสงค์ของผีบรรพบุรุษหรือผีเชื่อที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด อาจจะมาอยู่ด้วยหรือเกิดจากการกระทำผิดอย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่เหมาะสม เช่น พวดจาไม่สุภาพ ลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

พิธีรำแม่มดเป็นการผสมผสานศิลปะที่สำคัญสองอย่างคือ ดนตรีและนาฏศิลป์ หรือการ “รำ” หรือเรียกเป็นภาษาท้องถิ่นเขมรว่า “เรือม” การรำในพิธีรำแม่มด เป็นการรำที่มีความเป็นอิสระในการถ่ายทอดอารมณ์ และท่าทางที่ค่อนข้างไม่มีขีดจำกัดที่แน่นอน แต่จะมีท่าทางที่ทุกคนจะรำรำไปพร้อม ๆ กันหลายท่า

ดนตรีที่ใช้ประกอบในพิธีกรรมรำแม่มด เป็นดนตรีเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรและยังมีการผสมผสานเสียงแคน ซึ่งจัดว่าเป็นเครื่องดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์เข้ามาด้วย วงดนตรีที่ใช้ในการบรรเลงประกอบพิธีรำแม่มดเรียกว่า “วงแม่มด” หรือ “วงเจเรียง”

พิธีกรรมรำแม่มด หรือ “เรือมมะมวด” เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคของชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวบ้านที่มีสังคมวัฒนธรรมในกลุ่มชาติพันธุ์เขมร โดยถือว่าเป็นพิธีกรรมทางความเชื่อที่ชาวบ้านเขมรถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน บรรพบุรุษของชาวเขมรใช้ภูมิปัญญาดังกล่าวเพื่อเป็นการบำบัดรักษาโรคร้ายไข้เจ็บให้กับตัวเอง คนในสังคมและลูกหลานมารุ่นต่อรุ่น

แต่เนื่องด้วยการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เชื่อมโยงกันในทุกมิติ ส่งผลให้กิจกรรมบางอย่างของมนุษย์รุ่นก่อนเริ่มลดบทบาทลง หรือถ้าจะอยู่ต้องปรับตัว โดยเฉพาะพิธีกรรมตามความเชื่อที่ถือว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวความรู้สึกหรือความกลัวที่มีอยู่ในจิตใจ ดังนั้น การรำแม่มดจึงถือได้ว่าเป็นกิจกรรมทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีความโดดเด่นทางเอกลักษณ์และมีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน

การประกาศขึ้นบัญชี

เรือมมะมวดหรือรำแม่มด ได้รับการประกาศเป็นรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แต่ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

ฟ้อนกลองตุ้ม

ประวัติความเป็นมา

ฟ้อนกลองตุ้ม หรือฟ้อนส่วยมือ เป็นการฟ้อนรำที่เก่าแก่และโบราณของชาวอีสาน เป็นศิลปะการฟ้อนรำที่มีความเชื่อแฝงอยู่ด้วย และยังเป็นศิลปะที่ผสมผสานระหว่างการฟ้อนรำกับดนตรี (กลองตุ้ม) เป็นการฟ้อนรำตามฉบับพื้นบ้าน คือ โยกย้ายท่วงท่าการฟ้อนรำไปตามอิสระ ไม่มีการกำหนดท่วงท่าที่แน่นอน ในอดีตนิยมฟ้อนด้วยผู้ชายทั้งหมด เป็นการฟ้อนรำประกอบจังหวะกลองตุ้ม ใช้ประกอบขบวนในการแห่บั้งไฟ การฟ้อนกลองตุ้มมีอยู่ ๒ แบบด้วยกัน แบบที่หนึ่ง คือ การฟ้อนเป็นจังหวะในรูปแบบการฟ้อนแห่เป็นขบวน แบบที่สอง คือ การฟ้อนประกอบทำนองกาพย์เซิ้งเพื่อขอเหล่าหรือปัจจัยไทยทาน

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

การฟ้อนท่าฟ้อนที่ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ รวมทั้งมีการคิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนขึ้นใหม่ มีท่าฟ้อนพื้นฐาน ๓ ท่า คือ ท่าที่ ๑ เริ่มด้วยท่ายกมือทั้งสองข้าง โดยกางข้อศอกให้ตั้งฉากและขนานกัน แขนมือให้หลังมือหันเข้าหาผู้ฟ้อน แล้วแกว่งแขนขึ้นลงข้างลำตัวสลับไปมา ซ้าย-ขวา เป็นการเชื้อเชิญให้พี่น้องทั้งหลายมาร่วมงานสนุกสนานรื่นเริงในประเพณีบุญบั้งไฟ ท่าที่ ๒ ยกมือทั้งสองแบออก แล้วไขว่กันอยู่ระดับหน้าผาก งอศอกเป็นการแสดงถึงความสามัคคีพร้อมเพรียงของชาวบ้าน ท่าที่ ๓ ยื่นแขนทั้งสองข้างออกไปข้างหน้า ให้ฝ่ามือขนานกัน มีความหมายให้ไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน การฟ้อนจะฟ้อนถอยหลัง

ในการฟ้อนจะเอากลองและพางฮาดทามใช้ราวเดียวกัน คนทาม ๒ คน หันหน้าเข้าหากัน คนหนึ่งตีกลอง อีกคนตีพางฮาด คนทามกลองและพางฮาดจะเป็นผู้นำขบวนฟ้อนและตีกลองในจังหวะเดียวกัน คือ ตุ่ม-แบะ-ตุ้ม เมื่อจะเปลี่ยนท่าฟ้อน คนตีพางฮาดจะเป็นคนให้สัญญาณ ท่ารำไม่อ่อนช้อยแต่ดูสวยงามด้วยการแต่งกายที่ละลานตา

โอกาสการแสดงของฟ้อนกลองตุ้ม คือ การแสดงในงานของท้องถิ่นและงานเทศกาลเทศกาลต่าง ๆ เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ งานเข้าพรรษา แห่เทียน งานข้าวสากข้าวประดับดิน งานพิธีอวยพรและต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง ฟ้อนกลองตุ้มจะสะท้อนให้เห็นความสามัคคีและความพร้อมเพรียงกันของชาวบ้านที่มาฟ้อนรำกลองตุ้มประกอบประเพณีบุญบั้งไฟที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบทอดต่อกันมา การที่เด็กและเยาวชนในหมู่บ้านได้แสดงออกด้วยความสนุกสนาน นับว่าเป็นกุศโลบายในการสืบทอดประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นต่อไป

การประกาศขึ้นบัญชี

ฟ้อนกลองตุ้ม ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

หนังประโมทัย

ประวัติความเป็นมา

หนังประโมทัย คือ หนังตะลุงของภาคอีสาน โดยการนำหมอลำกับหนังตะลุงมารวมกัน คำว่า “หนังประโมทัย” ท้องที่บางแห่งในภาคอีสานเรียก หนังปราโมทัย หรือหนังปะโมทัย ซึ่งมาจากคำ ๆ เดียวกันคือ “ปราโมทย์” ซึ่งหมายถึง ความบันเทิงใจ ความปลื้มใจ ดังนั้น หนังประโมทัย จึงหมายถึงหนังที่ให้ความสนุกสนาน ทั้งนี้ ประโมทัย หรือปราโมทัย เป็นชื่อของคณะละครร้อง ซึ่งมีประวัติความเป็นมาตั้งแต่ช่วงปลายรัชกาลที่ ๕ แล้วนำมาตั้งชื่อหนังตะลุงอีสาน บางแห่งเรียกหนังบักตื้อ หนังบักปองบักแก้ว หนังบักปอดบักแก้ว หรือชื่อตามรูปตัวละครตลกที่สำคัญหรือเป็นรูปตัวละครที่ออกประกาศเรื่อง ที่แสดง

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

คณะหนังประโมทัยในภาคอีสาน นิยมเรียกเป็นคณะ ในคณะหนึ่ง ๆ จะมีผู้เล่นประมาณ ๕ - ๑๐ คน โดยทำหน้าที่เป็นคนเชิดหนัง คนพากย์และเจรจา และนักดนตรีซึ่งอาจเพิ่มขึ้นตามจำนวนเครื่องดนตรี เครื่องดนตรีจะประกอบด้วย กลองสองหน้า แคน กลองชุด เบส คีย์บอร์ด กีตาร์ ฉิ่ง และระนาดเอก เป็นต้น เวทีที่ใช้แสดงจะอยู่ระดับสายตา ส่วนจอจะสูงจากเวทีประมาณ ๑ เมตร ขนาดของเวทีกว้างประมาณ ๑.๘๐ เมตร แสงไฟที่ส่องจะใช้ตะเกียงโง๊ะ (เจ้าพายุ) ต่อมาใช้หลอดไฟประมาณ ๖๐ หรือ ๗๐ แสงเทียน ผู้เชิดและผู้พากย์เป็นคนเดียวกัน ปัจจุบันได้พัฒนาตามความนิยมของผู้ชม คือ ใช้ทำนองลำซิ่งเพื่อความสนุกสนาน เนื้อเรื่องที่ใช้แสดงมีหลายเรื่อง แต่ส่วนมากนิยมเล่นเรื่องรามเกียรติ์หรือสังข์สินไชย

การแสดงของหนังประโมทัย มักจะมีการแทรกพุทธภาษิตและคติธรรม รวมทั้งแสดงให้เห็นว่าฝ่ายธรรมย่อมพ่ายแพ้แก่ฝ่ายธรรมะ ผู้ที่ทำความดีแม้ตกยากก็มีผู้อุปการะ ผู้ที่ทำความชั่วก็จะประสบกับภัยพิบัติในที่สุด หนังประโมทัยช่วยอนุรักษ์ไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอันเกี่ยวเนื่องกับการแสดงของหนังประโมทัย อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมชิ้นหนึ่งของภาคอีสานที่ชี้ให้เห็นถึงอารยธรรมบางอย่างของอีสาน หนังประโมทัยเป็นมหรสพที่ผสมผสานกันของศิลปะพื้นบ้านหลายแขนง นับแต่การสร้างรูปหนัง บทพากย์ บทเจรจา ดนตรี การลำและศิลปะในการเชิดตัวหนัง สิ่งเหล่านี้ได้หล่อหลอมขึ้นมาจากขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมท้องถิ่น แล้วสะท้อนออกมาในรูปของมหรสพที่ให้ความบันเทิง ซึ่งมีคตินิยมของผู้คนในถิ่นนั้น ๆ เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ สอดแทรกด้วย

หนังประโมทัยในปัจจุบันได้ลดความนิยมลง อันเนื่องมาจากเทคโนโลยีและรับวัฒนธรรมใหม่ ๆ เข้ามา แต่ยังมี การสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นในวง รวมถึงยังคงได้รับความนิยมในคนบางกลุ่มหรือบางท้องถิ่นในภาคอีสาน และมีหน่วยงานราชการสถานศึกษาหลายแห่งได้นำการแสดงหนังประโมทัยไปเผยแพร่หรือบรรจุเป็นหลักสูตรในการเรียน เช่น มหาวิทยาลัยมหาสารคาม วิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ เป็นต้น

การประกาศขึ้นบัญชี

หนังประโมทัย ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

การเซ็งผ้าห่ม

ประวัติความเป็นมา

การเซ็งผ้าห่มในงานประเพณีบุญบั้งไฟบ้านขวาว จังหวัดร้อยเอ็ด ได้มีการแข่งต่อกันมาหลายชั่วอายุ จากการสัมภาษณ์ กล่าวว่า การเซ็งผ้าห่มบ้านขวาวมีมานานแล้ว ตั้งแต่เกิดมาก็มีการเซ็งผ้าห่มและจากการศึกษาเอกสารของโรงเรียนชุมชนบ้านขวาว สันนิษฐานได้ว่า บรรพบุรุษของชาวบ้านขวาวอพยพมาจากฝั่งลาวนำมาเผยแพร่และได้สืบทอดต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณี โดยผู้เซ็งจะต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น ไม่จำกัดว่าอายุเท่าไร การเซ็งผ้าห่มจะเซ็งก่อนงานบุญบั้งไฟ ๓ วัน และจะเซ็งเฉพาะในงานบุญบั้งไฟเท่านั้น

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

การเริ่มต้นแข่ง จะเริ่มเมื่อทราบว่ามีการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟ การแข่งจะแข่งก่อนงาน ๓ วัน (ในอดีต) ปัจจุบันแข่งผ้าห่มก่อนงาน ๑ วัน ผู้แข่งผ้าห่มถ้ามีหลายกลุ่มจะตกลงกันในการเดินแข่งเพื่อไม่ให้แข่งในแต่ละคุ้มเจอกัน การเริ่มต้นแข่งผ้าห่ม จะเริ่มในตอนเช้า เมื่อทุกคนมาพร้อมกันมากพอสมควร โดยเฉพาะผู้ตีกลอง ผู้นำกาพย์แข่งพร้อมแล้วก็เริ่มแข่งผ้าห่มไปรอบ ๆ หมู่บ้าน ส่วนผู้แข่งที่แต่งตัวเสร็จก็หลังจากสามารถเข้าขบวนแข่งระหว่างทางได้เลย การจัดแถวแข่งผ้าห่มจะเป็นแถวตอนเรียงสอง หัวหน้าแถวคนหนึ่งจะเป็นผู้ว่ากาพย์แข่งให้ลูกคู่ว่าตาม คนตีกลองจะอยู่ตรงกลางเพื่อให้จังหวะ เพราะจะได้ยินทั่วถึง ในท้ายขบวนจะมีคนคัดท้าย ซึ่งต้องทำท่าให้แปลก ๆ คนดูจะได้หัวเราะ

การแข่งผ้าห่มบ้านขาว ชาวบ้านเชื่อว่าผู้ชายสามารถสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้และศรัทธาต่อการแข่งในประเพณีบุญบั้งไฟมาก

เพราะจะทำทุกปีไม่เคยเว้นเลย ส่วนผู้ที่มาแข่งผ้าห่มก็มาด้วยความสมัครใจ ศรัทธาในการแข่ง เพื่อให้ตนเองครอบครัว สังคมในหมู่บ้านมีความสุข เกิดความสนุกสนานและสร้างความสามัคคีในหมู่บ้านขึ้น เป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมให้คงอยู่ ซึ่งได้สืบทอดต่อ ๆ มา

ปัจจุบันได้มีโรงเรียนในหมู่บ้าน คือ โรงเรียนชุมชนบ้านขาว และโรงเรียนขาววิทยาคาร ได้เชิญผู้แข่งผ้าห่มในหมู่บ้านเป็นวิทยากรสอนนักเรียน เพื่อสืบทอดประเพณีและศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านให้คงอยู่อย่างยั่งยืนตลอดไป

การประกาศขึ้นบัญชี

การแข่งผ้าห่ม ได้รับการประกาศเป็นรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แต่ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

การเส็งกลองกิ่ง

ประวัติความเป็นมา

กลองกิ่งหรือกลองเส็ง เป็นกลองประเพณีมาแต่โบราณ ลักษณะการนำไปใช้ในงานจะแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของงาน ประเพณีนั้น ๆ แต่ที่เหมือนกัน คือ กลองกิ่งเป็นกลองที่ใช้ในการแข่งขัน ประชันความดัง เรียกว่า “การเส็งกลองกิ่ง”

การเส็งกลอง หรือการแข่งขันตีกลองกิ่ง กำหนดจัดขึ้นเมื่อมีงานประเพณี โดยนิยมแข่งกันในงานบุญเดือนหก คือ บุญบั้งไฟ โดยเริ่มทำการแข่งขันในวันโฮม (วันรวมกันรื่นเริง) เชื่อกันว่า เสียงของกลองจะดังไปถึงพญาแถน เมื่อพญาแถนได้ยินเสียงกลองกิ่ง เป็นสัญญาณให้เตรียมการสำหรับการปล่อยน้ำฝนลงมา เพื่อทำนาและยังเชื่อว่า ความดังของกลองกิ่งจะดังไปถึงผีสามเทวดา ให้รับรู้แทนคำพูดของมนุษย์

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ลักษณะของกลองกิ่ง ด้านบนกว้าง ด้านล่างแคบ หรือปากกว้างกันแคบ ซึงหน้าด้วยหนังด้านที่มีปากกว้าง ซึงหนังหน้ากลองให้ตึงด้วยเชือกไนลอน โดยส่วนมากมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางด้านบน ๔๐ เซนติเมตรขึ้นไป ความยาวแปรตามขนาดของเส้นผ่าศูนย์กลาง โดยบวกเพิ่มเข้าไป ๓๐ เซนติเมตร

เนื่องจากกลองเส็ง เป็นกลองที่จัดทำขึ้นมาเพื่อตีประโคมให้เกิดเสียงดังเป็นสำคัญ ต่อมาผู้คิดให้นำมาประชันหาความดังของกลอง จนกระทั่งเกิดการแข่งขันเอาแพ้เอาชนะกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งชื่อเสียงของวัดและหมู่บ้านที่เป็นเจ้าของ การตีกลองที่เป็นการแข่งขันจึงจำเป็นต้องอาศัยกติกาหรือหลักเกณฑ์ในการแข่งขัน เพื่อให้เกิดความเที่ยงธรรมขึ้น ปัจจุบันการตัดสินกลองเส็งมีความแตกต่างกันไป ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับการตกลงของคณะกรรมการเป็นสำคัญ ตัวอย่างเช่น ในสมัยโบราณ บางแห่งใช้การจุดเทียนตั้งไว้ให้ผู้ตีกลองแต่ละฝ่ายโหมตี ถ้าฝ่ายใดสามารถตีกลองจนความสั่นสะเทือนของเสียงทำให้เทียนดับได้ ก็ถือว่าชนะ

กลองเส็งกับวิถีชีวิตชาวอีสานจึงมีความผูกพันกันมากและมีมานานตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ซึ่งชาวอีสานมีความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีความเป็นมาของกลองเส็ง ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือธรรมชาติและผีสามเทวดาเชื่อโชคกลางและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ส่วนด้านความสัมพันธ์กับสังคม ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกลองเส็งส่วนใหญ่มีมนุษยสัมพันธ์ มีน้ำใจ รู้จักช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์และสังคมอื่น ๆ หากเป็นผู้ตีกลอง เป็นผู้ที่มีสุขภาพแข็งแรง สมบูรณ์ นิสัยร่าเริง รู้จักให้อภัยบุคคลอื่น สำหรับช่างทำกลอง เป็นผู้ที่มีภูมิปัญญาใช้ความสามารถและเทคนิคต่าง ๆ สร้างสรรค์ประดิษฐ์ ตกแต่งวัสดุ ทำให้เกิดเสียงเพื่อเป็นสัญญาณต่าง ๆ โดยเฉพาะเพื่อให้สังคมโลกได้รู้ว่า นี่คือสัญลักษณ์อันเป็นมรดกของคนอีสานโดยแท้จริง

การประกาศขึ้นบัญชี

การเส็งกลองกิ่ง ได้รับการประกาศเป็นรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แต่ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

บักกั๊บแก๊บ

ประวัติความเป็นมา

“กั๊บแก๊บ” เป็นชื่อเรียกกรับ เรียกชื่อตามสำเนียงเสียงของกรับเพื่อกระทบกันดังว่า “กั๊บแก๊บ” ตามที่ได้ยินของชาวไทยลาวในภาคอีสาน ซึ่งรู้จักใช้กั๊บแก๊บมาแล้วหลายชั่วอายุคน ไม่มีหลักฐานชัดเจนว่าเริ่มต้นเมื่อใด แต่ได้รับความนิยมสูงสุดในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๙๓ – ๒๔๙๕ เพราะในช่วงนั้นมีการแสดงหมอลำขึ้นประเภทหนึ่งเรียกว่า “หมอลำกั๊บแก๊บ” เวลาลำทางสั้นเดินกลอน หมอลำจะกำกั๊บแก๊บไว้ในมือ มือละคู่ ชัยบมือเอาแผ่นกั๊บแก๊บกระทบกันทำกระสวนจังหวะเข้ากันกับจังหวะลำและท่าฟ้อนของหมอลำด้วย

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

คำว่า “บักกั๊บแก๊บ” เป็นชื่อการละเล่นพื้นเมืองอีสานชนิดหนึ่ง สันนิษฐานว่าคงออกมาจากเสียงไม้กระทบกันดังกั๊บแก๊บนั่นเอง เหมือนเสียงตุ๊กแก หรือเสียงแมวร้องบอกชื่อตัวเอง โดยถือเป็นศิลปะการแสดงเก่าแก่ คนอีสานใช้ในเทศกาลต่าง ๆ มาเป็นเวลานาน มีการละเล่นในจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคอีสานและนิยมนำมาเล่นในงานเทศกาลรื่นเริงในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งวงดนตรีต่าง ๆ เช่น วงโปงลาง วงโหวด ซอ พิณ แคน

และวงดนตรีผู้ไทย ล้วนใช้กั๊บแก๊บทั้งสิ้น เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง ได้แก่ กั๊บแก๊บ พิณ แคน ฉิ่ง รำมะนา กริ่งกรอด กลองยาว ฉาบ

สำหรับกั๊บแก๊บ ทำจากไม้ที่เนื้อไม้มีความกังวาน (sonority) ในตัว เช่น ไม้ชิงชัน ประดู่ พะยูง มะหาด หมากเลื่อม เป็นต้น ชาวไทยลาวทำกั๊บแก๊บขึ้นใช้หลายรูปร่าง ที่นิยมมากคือทำเป็นแท่งยาวประมาณ ๑ คืบ (ประมาณ ๘ นิ้ว) โดยใช้ไม้แปรรูปขนาดไม้หน้าสอง (มีขนาดหน้าตัด ๒ x ๒ นิ้ว) เวลาบรรเลงใช้นิ้วมือทั้งสองจับตรงกึ่งกลางลำตัวกั๊บแก๊บ เอากั๊บแก๊บทั้งคู่ตีกระทบกัน กั๊บแก๊บรูปร่างอื่น ๆ เช่น ทำเป็นแผ่นบางกว้างประมาณ ๒ นิ้ว ยาวประมาณ ๔ นิ้ว มักทำเป็น ๒ คู่ เวลาบรรเลงใช้กำไว้ในมือทั้งสองข้างข้างละคู่ ชัยบมือเอาแผ่นกั๊บแก๊บกระทบกัน อีกรูปร่างหนึ่งทำเป็นแท่งยาวประมาณ ๑ ศอก ที่ปลายแท่งด้านหนึ่งเอาตะปุดอกยึดแผ่นฝาจิบหรือเหรียญโลหะที่มีรูอยู่จุดกึ่งกลางติดไว้ ๓ – ๔ ชั้น และที่ลำตัวของแท่งกั๊บแก๊บด้านตรงข้ามนั้น เอาเลื่อยเซาะเป็นร่องรูปฟันปลาหลาย ๆ ร่อง เวลาบรรเลงมักเอาแท่งกั๊บแก๊บตีกระทบกันบ้าง เอาร่องชูดูกันบ้าง ขณะที่ตีกระทบหรือชูดูกันนั้นแผ่นฝาจิบหรือเหรียญที่ติดอยู่ที่ส่วนหัว ก็จะเลื่อนขึ้นลงตามแนวตะปุดกระทบกัน ดังกรังกริ่ง ๆ ด้วย

การแสดงบักกั๊บแก๊บที่มีชื่อเสียงโดดเด่น เช่น รำกั๊บแก๊บของชาวผู้ไทยอำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร และหมู่บ้านส้มป่อย ตำบลนาदान อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู ได้มีการละเล่นบักกั๊บแก๊บมาช้านาน ซึ่งในบางครั้งก็ได้รับความสนใจ บางครั้งก็ถูกละเลยไม่มีใครสนใจ จนกระทั่งมีการรวบรวมวงเล่นอย่างจริงจังขึ้นมาอีกครั้ง หลังจากนั้นจึงมีการเชิญวงบักกั๊บแก๊บไปแสดงในงานประจำปีและงานเทศกาลต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคอีสาน ซึ่งถือเป็นการอนุรักษ์ในทางหนึ่ง

การประกาศขึ้นบัญชี

บักกั๊บแก๊บ ได้รับการประกาศเป็นรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แต่ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

ฟ้อนผู้ไทยบ้านโคกโก่ง

ประวัติความเป็นมา

การฟ้อนผู้ไทย เป็นการแสดงพื้นเมืองอย่างหนึ่งของชาวผู้ไทยที่ได้รับการถ่ายทอดมาเป็นเวลาช้านาน ซึ่งเป็นการแสดงออกซึ่งความสามัคคีในหมู่คณะเดียวกัน โดยการจับกลุ่มฟ้อนเพื่อความสุขสนุกสนาน สำหรับการฟ้อนผู้ไทยบ้านโคกโก่ง ตำบลลูกดหัว อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ส่วนใหญ่แสดงในงานบุญหรืองานรื่นเริงประจำปีของหมู่บ้าน เช่น ในเทศกาลบุญเดือนหก คือบุญบั้งไฟ

ความสำคัญและคุณค่า แห่งมรดกภูมิปัญญา

การฟ้อนผู้ไทยบ้านโคกโก่ง มีฝ่ายหญิงเป็นผู้ฟ้อน สวมเสื้อแขนยาวสีดำ ตกแต่งด้วยกระดุมสีขาว นุ่งผ้าซิ่นหมีติดตีนซิ่น มีสไบขิดและมีผ้าขดผืนเล็ก ๆ ผูกหัว เครื่องประดับเป็นกำไลเงินเกลี้ยง

บทร่อนนำมาจากกลอนผญาที่หนุ่มสาวใช้โต้ตอบกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณ ดนตรีบรรเลงนำในทำนองลำผู้ไทย ฝ่ายชายจะร้องก่อน เนื้อเพลงจะพรรณนาถึงความรัก ความคิดถึงที่หนุ่มสาวมีให้แก่กัน จากนั้นฝ่ายหญิงจึงร้องตอบ ผู้ฟ้อนจะฟ้อนอยู่ด้านหน้าตั้งแต่ทำแรกจนจบกระบวนการ

เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงการฟ้อนของผู้ไทยบ้านโคกโก่งแต่ก่อน ประกอบด้วย แคน ปี่ กลอง พังฮาด ส่วนทำนองที่ใช้ประกอบการร้องมี ๒ ลักษณะ คือ ตุ่ม ตุ่ม ต่า และ ตุ่มต่า ตุ่มต่า ตุ่มต่า ปัจจุบันเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลง ประกอบด้วย กลองยาว กลองรำมะนา โหวด พิณ แคน โปงกลาง ไท ฉิ่ง ฉาบ

ปัจจุบันการฟ้อนผู้ไทยบ้านโคกโก่งมีท่าฟ้อน จำนวน ๙ ท่า ถือเป็นศิลปวัฒนธรรมที่ได้รับการอนุรักษ์และแสดงเผยแพร่อยู่เป็นประจำทั้งในเทศกาลต่าง ๆ และต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง ตลอดจนศิลปะการฟ้อนผู้ไทยได้รับการบรรจุเป็นหลักสูตรวิชาท้องถิ่นในสถานศึกษาต่าง ๆ ซึ่งช่วยในการสืบสานและถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนี้ไว้ให้คงอยู่สืบไป

การประกาศขึ้นบัญชี

ฟ้อนผู้ไทยบ้านโคกโก่ง ได้รับการประกาศเป็นรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แต่ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

ฟ้อนหางนกยูง

ประวัติความเป็นมา

ฟ้อนหางนกยูง เป็นศิลปะฟ้อนรำของจังหวัดนครพนม เป็นลีลาฟ้อนรำอีกแบบหนึ่งที่มีการเลียนแบบจากท่านกยูงรำแพนเป็นส่วนใหญ่ ศิลปะการฟ้อนหางนกยูงนี้มีผู้นำมาถ่ายทอดและฟ้อนรำเอง ตามคำบอกเล่าว่าประมาณหนึ่งร้อยปีเศษ ๆ โดยนายพัน เหมหงส์ ซึ่งเป็นชาวนครพนมโดยกำเนิด ท่านเป็นบุตรของอุปราชท่านหนึ่งในสมัยโบราณ เมื่อนายพัน เหมหงส์ ยังมีชีวิตอยู่ ท่านมีชีวิตที่โลดโผน เป็นนักสู้เคยผ่านการสู้รบมาก่อน ท่านสนใจในการฟันทาบ เพลงดาบ กระบี่กระบองและมวย ท่านจึงกลายเป็นครูดาบ กระบี่กระบองและมวย เป็นผู้ที่มีฝีมือเยี่ยมท่านหนึ่ง เวลาว่าง ๆ ท่านชอบล่าสัตว์ป่า หมูป่า จึงสะสมของป่าเอาไว้ เช่น หางนกยูง แล้วนำมามัดเป็นกำ ๆ คิดประดิษฐ์ทำรำขึ้นมา ซึ่งมีลีลาคล้ายกับการฟันทาบ แล้วนำไปถ่ายทอดให้ลูกหลานต่อไป

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ผู้ฟ้อน ผู้ฟ้อนหางนกยูงเป็นผู้หญิงล้วน หรืออาจผสมชายและหญิงในยุคปัจจุบันนี้ ผู้ฟ้อนหางนกยูงนิยมฟ้อนในลักษณะของระบำหมู่ คือ ใช้ผู้ฟ้อนตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป โดยไม่จำกัดจำนวนแล้วแต่โอกาสและความเหมาะสมของสถานที่

ท่าฟ้อน ท่าฟ้อนหางนกยูงมีทั้งหมด ๑๒ ท่า ได้แก่ นกยูงร่อน ออก นกยูงรำแพน รำแพนปีกหลักไหว้ครู ยุงพิสมัย ยุงฟ้อนหาง ปีกหลักลอดซุ้ม ยุงรำยไม้ ยุงกระแสนคู่ ยุงรำแพนซุ้ม ยุงปัดรังควาน ยุงเทีรฟ้า

ดนตรี วงดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการฟ้อนหางนกยูงนี้ เดิมใช้วงดนตรีไทยบรรเลง ต่อมาจึงเปลี่ยนมาใช้วงดนตรีโปงลาง ซึ่งให้ความสนุกสนานเร้าใจมากกว่า

เครื่องแต่งกายของฟ้อนหางนกยูง เสื้อที่สวมใส่เป็นเสื้อแขนกระบอกสีเหลือง คอจีน ตัดเย็บด้วยผ้าต่วน ผ้าถุง เป็นผ้าถุงลายลาวเวียง สีเขียว มีเชิง สั่งทอจากศูนย์ลาวอพยพ บ้านนาโพธิ์ อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม ผ้ายาสไบ เป็นผ้ายาสไบดินทองสีเขียว สั่งทอจากศูนย์ลาวอพยพเช่นเดียวกับผ้าถุง เข็มขัดทำจากผ้าสีเดียวกับผ้าถุง เครื่องประดับใช้เครื่องเงินประดับ ได้แก่ สร้อยคอ ต่างหู กำไลข้อมือ ตามความสวยงาม

อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการฟ้อนรำ ใช้หางนกยูงมัดเป็นกำพอดิเรียงลำดับหางและแฉวให้สวย แล้วใช้ผ้าสีสวยเป็นมันหรือผ้าดินทองหุ้มด้ามให้สวยงาม โดยผู้รำทุกคนถือหางนกยูงทั้งสองมือ วาดหางนกยูงด้วยท่ารำต่าง ๆ ไปตามจังหวะ

โอกาสและจุดมุ่งหมายในการแสดง จัดขึ้นเพื่อประกอบพิธีฟ้อนบูชาพระธาตุพนมในงานเทศกาลไหลเรือไฟ จังหวัดนครพนม เป็นงานประจำปีตามจารีตของชาวนครพนม ซึ่งปฏิบัติสืบต่อกันมา นอกจากนี้ยังมีการฟ้อนหางนกยูงเพื่อต้อนรับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และแขกผู้มาเยือนจังหวัดนครพนม

การประกาศขึ้นบัญชี

ฟ้อนหางนกยูง ได้รับการประกาศเป็นรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แต่ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

รำวงคองก้า

ประวัติความเป็นมา

การละเล่นรำวงคองก้าในบ้านขาม ตำบลบ้านขาม อำเภอเมืองหนองบัวลำภูจังหวัดหนองบัวลำภูนั้น เป็นไปในลักษณะที่ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ตรงจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง แหล่งความรู้ที่ชาวบ้านจะสามารถเรียนรู้ได้จากบุคคลที่อยู่รอบข้างที่เคยละเล่นรำวงคองก้ามาก่อน อาจเป็นเพื่อน พี่ น้อง ญาติ และไปดูจากคนอื่นที่มีฝีมือในการแสดงที่ดี โดยจดจำเอามาทำเอง อาจศึกษาหรือเห็นจากผู้รู้หลาย ๆ คนแล้วนำจุดเด่นของแต่ละคนมาปรับใช้กับการละเล่นรำวงคองก้าในท้องถิ่น ความรู้ในด้านนี้จะไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นเพียงการละเล่นต่อ ๆ กันมา

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ในการละเล่นรำวงคองก้าบ้านขามนั้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสมัครสมานสามัคคีของคนในชุมชนและภูมิปัญญาของชาวบ้านอย่างมากมาย นับตั้งแต่การรวมกลุ่มผู้ละเล่น การหาวัสดุอุปกรณ์ การคิดทำรำยรำ บทเพลงรำวงคองก้า ทุกขั้นตอนนั้นล้วนแล้วแต่ใช้ภูมิปัญญาเป็นองค์ประกอบทั้งสิ้น การละเล่นรำวงคองก้าจะทำการละเล่นไปพร้อม ๆ กับงานประจำ เช่น การทำไร่ นา กลุ่มรำวงคองก้าจะใช้เวลาว่างเท่าที่จะนัดหมายกันได้ ประมาณครั้งละ ๒ ชั่วโมง เพื่อทำการฝึก โดยฝึกให้มีความคุ้นเคยและให้มีความชำนาญ

กลุ่มผู้ละเล่นรำวงคองก้า ต่างก็มีเทคนิคการฝึกที่แตกต่างกันไป ต่างนำมาปรับปรุงจนกลายเป็นเทคนิคการสอน โดยอาศัยเทคนิคที่เป็นภูมิปัญญาพื้นฐาน คือ เริ่มต้นทำการฝึกด้วยความรัก ฝึกปฏิบัติจริง ฝึกจากสิ่งง่ายไปหายาก เช่น การฝึกท่าเต้น การฝึกเนื้อร้อง การฝึกทำนอง การฝึกการเล่นดนตรี เป็นต้น

การละเล่นรำวงคองก้าของชาวบ้าน เป็นแบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง ลดการพึ่งพาภายนอก แม้ไม่ถึงกับร่ำรวย แต่คนในชุมชนก็จะมีวิถีชีวิตแบบพออยู่พอกิน มีเศรษฐกิจแบบพอเพียง มีกินมีใช้มีความสุขตามอัตภาพ ดังนั้น การละเล่นรำวงคองก้า จึงส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของชุมชน เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านทั้งในทางตรงและทางอ้อม การละเล่นของชาวบ้านเป็นวิถีชีวิตที่ตอบสนองการพึ่งตัวเองได้เป็นอย่างดี คือ การละเล่นรำวงคองก้าในลักษณะหนึ่งคร่าวเรือนสองวิถีการผลิต อันหนึ่ง เพื่อฝึกอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม อันที่สอง ผลิตเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและนำไปสู่การพึ่งตัวเองของชุมชน ส่งผลให้ในปัจจุบันวัฒนธรรมการละเล่นรำวงคองก้าบ้านขาม สามารถเล่นได้กับผู้คนทุกระดับ ตั้งแต่เด็กจนกระทั่งผู้ใหญ่และก็ไม่อาจที่จะลบเลือนหายไปจากสังคมไทยได้โดยง่าย เพราะมีความผูกพันโยงใยและฝังรากลึกอยู่กับสังคมไทยมานานจนเป็นวิถีชีวิตของผู้คนส่วนหนึ่งในสังคม

การประกาศขึ้นบัญชี

รำวงคองก้าได้รับการประกาศเป็นรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แต่ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

เรื่อมตรด

ประวัติความเป็นมา

เรื่อมตรด คือรำตรุษสงกรานต์ เป็นการละเล่นพื้นบ้านของชาวอีสานใต้มา ตั้งแต่โบราณ มีความเชื่อเป็นการละเล่นเพื่อความสนุกสนานในวันขึ้นปีใหม่ของไทย สมัยก่อนที่ใช้เดือนเมษายนของทุกปีเป็นวันขึ้นปีใหม่ นอกจากนี้ เรื่อมตรดยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา รวมถึงยังมีความเชื่อที่ว่าเมื่อใดที่สัตว์ป่าเข้ามาในหมู่บ้าน ถือว่าเป็นกลางร้าย จะเกิดสิ่งที่ไม่ดี ต้องพบกับสิ่งชั่วร้าย จึงจัดแสดงเรื่อมตรดขึ้น โดยมีรูปภาพสัตว์ป่าทุกชนิด เพื่อให้มีโอกาสดูประพรมน้ำอบ ทาแป้ง ทาน้ำมันให้แก่สัตว์เหล่านั้น เพื่อเป็นสัญลักษณ์ที่ได้ป้องกันไว้ก่อนแล้ว ซึ่งเชื่อว่า ภายหลังหากมีสัตว์ป่าเข้าไปในหมู่บ้าน จะไม่สามารถบันดาลให้เกดสิ่งชั่วร้ายได้

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

การแต่งกายของนักแสดง การแต่งกายนิยมให้สวยงามตามประเพณีผู้หญิงนุ่งซิ่นใหม่ ผู้ชายนุ่งโสร่งหรือโจงกระเบนสีสันทสวยงาม รวมเป็นคณะเรื่อมตรดเคลื่อนขบวนร้องรำไปตามหมู่บ้านทุกหลังคาเรือน มักนิยมเล่นเฉพาะเดือนเมษายนของทุกปีเท่านั้น เพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจจากการตรากตรำทำงานหนักมาเป็นเวลานาน การเรื่อมตรดนี้จะร้องรำไปตามหมู่บ้านทุกหลังคาเรือน เมื่อถึงบ้านใครเป็นธรรมเนียมเจ้าของบ้านจะออกมาต้อนรับและมอบจตุปัจจัยเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ให้แก่ผู้เล่นเรื่อมตรดเพื่อรวบรวมนำไปถวายวัดต่อไป การเล่นเรื่อมตรดมีผู้ร้องรำเพลงเป็นต้นบทร้องนำหรือเรียกว่าพ่อเพลงแม่เพลง คนอื่น ๆ เป็น

ผู้ร้องตามหรือเรียกว่าลูกคู่ เครื่องดนตรีประกอบด้วย กลองกันตรึม ๒ ใบ หรือมากกว่านั้น ฉิ่ง ฉาบ ซอ จอกร็อง ฯลฯ โดยทุกครั้งที่มีการแสดงจะต้องมีกลองกันตรึมประกอบเสมอ

เนื้อร้องเรื่อมตรด เริ่มจากบทขออนุญาตเจ้าของบ้านต่อด้วยบทอื่น ๆ ตามที่เห็นสมควรถึงการขอรับบริจาค บทเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว ตอนท้ายเป็นบทให้ศีลให้พรเจ้าของบ้านและบทร้องลา แล้วจึงย้ายคณะเรื่อมตรดไปยังบ้านอื่นต่อไป

ในปัจจุบันมีการละเล่นเรื่อมตรดที่มีแนวคิดความเชื่อในเรื่องดังกล่าวอยู่บ้าง เช่น บ้านจรเข้มาก ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ มีการบอกบุญ ระดมทรัพย์สินเงินทอง ผ้าขาวม้า สิ่งของ เช่น ผ้าไหม เงินข้าวสาร ฯลฯ ให้กับคนเรื่อมตรด เพื่อรวบรวมนำไปถวายวัดเป็นการทำบุญ ที่บ้านเมืองตำบลดงหัวยวราช อำเภอหัวยวราช จังหวัดบุรีรัมย์ จะมีการเรื่อมตรดเพื่อบอกบุญไปยังบ้านต่าง ๆ เช่น บุญกฐิน บุญผ้าป่า งานที่เกี่ยวกับวัดจะใช้วิธีการเรื่อมตรดบอกบุญเสมอไป

การประกาศขึ้นบัญชี

เรื่อมตรด ได้รับการประกาศเป็นรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แต่ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

แกลมอ

ประวัติความเป็นมา

การเล่นมอ ชาวไทยภูเขา เรียกว่า “แกลมอ” ซึ่งมักเล่นในตอนกลางวัน สาระในการเล่นมักจะเกี่ยวกับการชี้ข้าง ซี่ม้า การจับข้าง แสดงถึงการหึ่งหวางข้างของตน แกลมอมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชนกลุ่มนี้มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของเรื่องเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุขของสมาชิกในสังคม ทั้งนี้ สิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันนั้น อาจมีสิ่งผิดปกติหรือไม่เป็นไปตามที่ควรจะเป็น เช่น สิ่งของสำคัญสูญหาย เกิดการเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับผู้เกี่ยวข้อง จึงต้องหาวิธีการในการผ่อนคลายความกังวลใจ ความวิตกกังวลเหตุให้ลดน้อยลง

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

พิธีกรรมแกลมอ เป็นประเพณีของชาวบ้านตรึม ตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เรียกตามภาษาถิ่นว่า แกลมอ มีมาตั้งแต่เมื่อใดไม่มีหลักฐานปรากฏที่แน่ชัด ทราบแต่เพียงว่าพิธีกรรมเหล่านี้มีมานานแล้ว พวกเขาชาวไทยภูเขารับถ่ายทอดต่อเนื่องกันมาอีกทอดหนึ่ง และปฏิบัติมาโดยตลอดจนกระทั่งทุกวันนี้

ในการประกอบพิธีแกลมอ ใช้ลานกว้างบริเวณที่เป็นที่อยู่อาศัยของเจ้าภาพหรือผู้ป่วย ส่วนมากเป็นบ้านเจ้าโคตรซึ่งเป็นหัวหน้าสายตระกูล ตั้งปะรำพิธีชั่วคราวเป็นโรงไม้ ๔ เสา ปักเป็นมุมกว้างยาว ๔ เมตร มุงหลังคาด้วยใบมะพร้าวหรือหญ้าคา เพื่อเป็นสถานที่ประกอบพิธี กลางปะรำพิธีมีการสร้างร้านโดยปักเสา ๓ ต้น ใช้ไม้ ๒ ต้น และต้นกล้วย ๑ ต้น ทำเสาสูงถึงหลังคาของปะรำ ชั้นบนขัดเป็นตาห่าง ๆ ไว้สำหรับตั้งวางขันดอกไม้ ชั้นที่ ๒ พาดผ้าถุง และผ้าขาวม้า วางทับด้วยมีดดาบของครูบามอ ภายในปะรำจะปูตาข่ายตาถี่วางทับด้วยเสื่อ สำหรับให้ผู้เล่นได้เข้าไปนั่งทำพิธี ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องห้ามเข้าในบริเวณดังกล่าว

แม่มอและมอทั้งหมดลุกขึ้นรำ ๓ รอบ แล้วทำพิธีกินบายศรี เมื่ออิมหนาสำราญแล้วก็ทำพิธีออกจากร่าง เป็นการปล่อยผีมอให้ไปอยู่ที่เดิม ตอนออกจากร่าง หมอแคนเป่าแคนให้ทำนองคนเดียว ไม่ตีกลองให้จังหวะ เพราะเชื่อว่าหากได้ยินเสียงกลอง มอจะไม่ยอมออกจากร่าง มอออกจากร่างก่อนหลังตามอาวุโสของมอ แม่มอจึงออกจากร่างเป็นคนสุดท้าย เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีการเล่นแกลมอ

พิธีกรรมแกลมอ สร้างความสมัครสมานสามัคคีในหมู่คณะ ชุมชน เนื่องจากเจ้าภาพที่จะจัดงานต้องมีการเตรียมการต้อนรับผู้มาร่วมงานหนึ่งวันก่อนจะมีการแสดง เพื่อนบ้านจะมาช่วยเตรียมอาหาร วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น ข้าวต้ม ข้าวตอก กรวย ไนวันงาน เพื่อนบ้านที่เป็นชายจะมาช่วยสร้างปะรำพิธีในตอนเช้าก่อนที่จะถึงเวลาแสดง คนอื่น ๆ ก็จะมาช่วยทำอาหาร ช่วยดูแลอำนวยความสะดวกและให้กำลังใจ

การประกาศขึ้นบัญชี

แกลมอ ได้รับการประกาศเป็นรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แต่ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

แมงหน้างาม (ผีขนน้ำ)

ประวัติความเป็นมา

แมงหน้างาม (ผีขนน้ำ) นั้นมีความเชื่อจากรากเหง้าเดียวกันกับปู่เยอย่าเยอ สิงห์แก้วสิงห์คำจากอาณาจักรล้านช้าง หลวงพระบาง สาเหตุที่มีแมงหน้างามตามแถบชายแดนอำเภอเชียงคานนี้ ก็สืบเนื่องมาจากผู้คนในแถบนี้อพยพมาจากเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ จึงถือเป็นประเพณีท้องถิ่นของผู้คนในแถบลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นกลุ่มวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากอาณาจักรล้านช้าง มีรากฐานแนวคิดความเชื่อมาจากการนับถือบรรพบุรุษ

ความสำคัญและคุณค่า แห่งมรดกภูมิปัญญา

การละเล่นแมงหน้างามในเขตอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลยนั้น เจ้าแสนเมืองเป็นผู้กำหนดวันเล่นแมงหน้างาม ผ่านบ้านาง (ร่างทรง) โดยการละเล่นแมงหน้างามมีวัตถุประสงค์คือเพื่อเล่นถวายแก่เจ้าแสนเมืองเพื่อขอให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ อยู่ดีมีสุขเพื่อเล่นประกอบในบุญเดือนหกของบ้านนาข้าวเพื่อรำลึกถึงบุญคุณของสัตว์เลี้ยง วัว ควาย ที่ทำคุณประโยชน์แก่ชาวบ้าน และเพื่อขอฟ้าขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล

เครื่องแต่งกายที่ใช้ประกอบการละเล่นแมงหน้างาม ส่วนหัวประกอบด้วยเขาของแมงหน้างาม ทำจากกิ่งไม้ไผ่ที่นำมาตัดให้โค้ง แล้วติดด้วยกระดาษสีต่าง ๆ เพื่อความสวยงาม หลังจากนั้นจึงนำมาเย็บติดกับผ้า ส่วนหน้าของแมงหน้างามทำมาจากไม้จ้าว นำมาตากให้ได้รูปสวยงามแล้วแต่งแต้มด้วยสี เพิ่มความสวยงาม ชุดของแมงหน้างามทำจากผ้าฝ้ายเก่าที่นำมาตัดเย็บเป็นชุดยาว ไม้ครอบศีรษะทำจากไม้ไผ่ที่นำมาสานแบบง่าย ๆ สวมใส่ก่อนที่จะสวมหน้ากาก แขนวนขอลอไว้ด้านหลัง เวลาเดินหรือเต้นจะส่งเสียงดัง

ทำรำการละเล่นของแมงหน้างามประกอบด้วย ทำออกเหล่าเต็นหมู่ ทำแหมบ น้ำสำตม ทำเข้าศอกตอกแหล่ง ทำคอบเจ้า ทำเล่นบุญชมชื่น ทำขอฟ้าขอฝน และทำลาเล็ก

การละเล่นแมงหน้างาม (ผีขนน้ำ) ของบ้านนาข้าว อำเภอเชียงคาน มีประวัติความเป็นมาที่ชัดเจนและเล่นกันทุก ๆ ปี ระหว่างวันแรม ๑ - ๓ ค่ำ ของเดือนหก ปัจจุบันมีศูนย์วัฒนธรรมผีขนน้ำอยู่ที่โรงเรียนบ้านนาข้าว ตำบลนาข้าว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ทั้งนี้ การละเล่นแมงหน้างาม มีอยู่ใน ๓ จังหวัด คือ เลย เพชรบูรณ์ และสกลนคร โดยภาครัฐเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมให้เป็นกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวด้วย

การประกาศขึ้นบัญชี

แมงหน้างาม (ผีขนน้ำ) ได้รับการประกาศเป็นรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แต่ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

มรดกภูมิปัญญาอีสาน

ด้าน **แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม
ประเพณี และเทศกาล**

แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล หมายความว่า การประพุดิปฏิบัติและการกระทำกิจกรรมในแนวทางเดียวกันของคนในชุมชนที่สืบทอดกันมาบนหนทางของมงคลวิถี นำไปสู่สังคมแห่งสันติสุข แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชนหรือกลุ่มชาติพันธุ์

แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ดังต่อไปนี้

(๑) มารยาท หมายความว่า การประพุดิปฏิบัติที่ต้งามต่อผู้อื่น เช่น การแสดงความเคารพ การส่งและการรับสิ่งของ การกิน การพูด การยืน การเดิน การนั่ง การนอน การแต่งกาย

(๒) ประเพณี หมายความว่า สิ่งที่ยึดถือประพุดิปฏิบัติ สืบทอดกันมาจนเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียม หรือจารีตประเพณี ซึ่งเกี่ยวกับศาสนา เทศกาล วงจรชีวิต และการทำมาหากิน

(ก) ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา เช่น การสวดมนต์ การเทศน์ การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีลากพระ ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ เป็นต้น

(ข) ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล เช่น งานสงกรานต์ งานลอยกระทง งานบุญเดือนสิบ งานตานก๋วยสลาก งานผีตาโขน งานแข่งเรือ งานบุญบั้งไฟ เป็นต้น

(ค) ประเพณีเกี่ยวกับวงจรชีวิต เช่น การเกิด การตั้งชื่อ การบวช การแต่งงาน พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีกรรมเหยา ประเพณีผูกเสี่ยว การขึ้นบ้านใหม่ การตาย เป็นต้น

(ง) ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น พิธีบูชาแม่โพสพ พิธีทำขวัญข้าว พิธีไหว้ครุ พิธีกรรมขอฝน พิธีวางศิลาฤกษ์ ประเพณีล่งเล เป็นต้น

การแต่งงานแบบไทย

ประวัติความเป็นมา

ประเพณีแต่งงาน ถือเป็นธรรมเนียมที่ดึกดำบรรพ์ เป็นประเพณีที่สำคัญสำหรับวิถีชีวิตไทย ที่ถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนาน เป็นพิธีที่ช่วยเสริมความเป็นสิริมงคลให้แก่ชีวิตคู่ สำหรับบ่าวสาวในการตัดสินใจครองคู่กันดีเป็นนิตย์ เพราะเป็นการบ่งบอกว่าผู้ที่แต่งงานนั้น ความเป็นผู้ใหญ่แล้ว มีความรับผิดชอบมากขึ้น ประเพณีแต่งงานในประเทศไทย ยังคงยึดถือปฏิบัติกันอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศไทย ซึ่งในแต่ละภูมิภาคจะมีขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ขั้นตอนและพิธีการที่แตกต่างกัน

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

พิธีแต่งงานภาคอีสาน เป็นอีกหนึ่งประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน โดยเรียกพิธีแต่งงานตามภาษาอีสานว่า “การกินตอง” หมายถึง การกินเลี้ยงเพื่อฉลองการเกี่ยวตองเป็นครอบครัวเดียวกัน ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้ คือ

๑) การสู่ขอ ฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายบอกญาติผู้ใหญ่ของตนเอง ให้ไปสู่ขอฝ่ายหญิงจากญาติผู้ใหญ่ เรียกว่า การโอม

๒) พิธีขันหมาก สำหรับพิธีขันหมากจะประกอบด้วย พิธีแห่ขันหมาก พิธีรับขันหมาก และพิธีนับสินสอด

๓) พิธีสู่ขวัญ ให้เจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าวนั่งอยู่ทางขวา เจ้าสาวและเพื่อนเจ้าสาวนั่งอยู่ทางซ้ายจากนั้นเจ้าบ่าวและเจ้าสาว จะจับพาขวัญโดยใช้แขนไขว้กัน

๔) การขอขมาญาติผู้ใหญ่ หรือการสมมา คือ การมอบสิ่งของ เพื่อขอขมาญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย

๕) การปูที่นอนและการส่งตัวเข้าหอ

จึงถือเป็นภูมิปัญญาบรรพบุรุษของไทยที่มองการณ์ไกลและมีความละเอียดอ่อน จึงจัดให้มีประเพณีแต่งงานขึ้น โดยจัดให้มีพิธีกรรมตามขั้นตอนของประเพณีไทย เริ่มตั้งแต่การทาบทาม สู่ขอ หมั้น และแต่งงาน พิธีการแต่งงานนี้ถ้าจะให้ถูกต้องเหมาะสม จะต้องประกอบพิธีทางศาสนาด้วยในตอนเช้า และอีกพิธีคือจะต้องจดทะเบียนสมรสให้ถูกต้องตามกฎหมาย ก็ถือว่าการแต่งงานนั้นถูกต้องสมบูรณ์

การประกาศขึ้นบัญชี

การแต่งงานแบบไทย ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

การผูกเสี่ยว

ประวัติความเป็นมา

การผูกมิตรเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของคนไทย เพราะมิตรมีบทบาทสำคัญต่อชีวิต ความเป็นอยู่ความปลอดภัยและการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นของทั้ง ๒ ฝ่าย วิธีการผูกมิตร มีความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น เช่น การผูกเสี่ยวของภาคอีสาน คำว่า “เสี่ยว” หมายถึง เพื่อนที่เป็นเพื่อนตาย เพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์ เพื่อนยาก เพื่อนที่พึ่งพาได้ เพื่อนที่เสียสละทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อเพื่อนได้ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินหรือแม้กระทั่งชีวิต

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ความเป็นเสี่ยวระหว่างกันของคนอีสานจะเกิดขึ้นได้ ต้องผ่านขั้นตอนที่สำคัญ คือ ขั้นตอนของการหาคู่เสี่ยว ซึ่งมีอยู่ ๒ วิธี ได้แก่

๑) บุคคลสองฝ่ายเห็นว่า ตนเองมีความรักใคร่ชอบพอกับอีกฝ่ายหนึ่ง คิดว่าพอจะพึ่งพากันได้และมีความสุข ความอบอุ่น ความมั่นใจ เมื่อได้คบกันและเมื่อคูอายุบุคคลลักษณะนิสัยใจคอ เพศและฐานะโดยรวมแล้วไม่แตกต่างกันมากนัก จึงตกลงที่จะเป็นเสี่ยวกัน

๒) ญาติพี่น้อง บิดามารดาหรือผู้ใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับคู่เสี่ยวเห็นว่า บุคคลทั้งสองมีบุคลิกลักษณะนิสัยใจคอ เพศ ฐานะ และความจำเป็นที่บุคคลทั้งสองจะพึ่งพาอาศัยกันในภายภาคหน้า จึงจัดให้บุคคลทั้งสองได้มาพบกันและจัดพิธีผูกเสี่ยวให้

ส่วนขั้นตอนของการผูกเสี่ยวมีอยู่หลายวิธี ซึ่งจะแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ แต่โดยสาระสำคัญและจุดมุ่งหมายแล้วจะเหมือนกัน คือ เป็นการประกาศให้บุคคลทั้งสองฝ่ายและบุคคลที่เกี่ยวข้องได้รับรู้ถึงความผูกพันที่บุคคลทั้งสองพร้อมครอบครัว รวมทั้งชุมชนสังคมนั้นมีต่อกัน โดยมีผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายที่เคารพนับถือมาเป็นสักขีพยานด้วย โดยมีอยู่ ๓ แบบ คือ ๑) แบบง่ายหรือแบบธรรมดา ๒) แบบมีพิธีการหรือแบบเป็นทางการ ๓) แบบมีการสาบานต่อกัน

การเป็นเสี่ยวไม่ใช่เฉพาะคู่เสี่ยวเท่านั้น ยังรวมถึงบุคคลในครอบครัว ญาติ ชุมชนและสังคมของคู่เสี่ยวด้วย ดังนั้น วิธีการผูกเสี่ยวจึงเป็นความซาบซึ้งลาดของคนอีสานโบราณที่หวังให้เกิดความสงบสุขในชีวิตและชุมชนอย่างแท้จริง เพราะการเป็นเสี่ยวกันจะไม่ทำร้ายกัน ไม่คิดทรยศต่อกัน แต่จะรักกันซื่อสัตย์ต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังนั้น การเป็นเสี่ยวกันจึงเป็นสิ่งที่ตั้งามที่ควรรักษาสืบทอดด้วยความจริงใจและจริงใจ มิใช่เพื่อประโยชน์ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และควรได้มีการศึกษาถึงสาระที่เป็นแก่นแท้ที่มีคุณความดีงามของคำว่า เสี่ยว เพื่อสืบทอดต่อไป

การประกาศขึ้นบัญชี

การผูกเสี่ยว ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

เทศน์มหาชาติ

ประวัติความเป็นมา

มูลเหตุแห่งการเทศน์มหาชาติ หรือที่ในภาคอีสาน เรียกว่า บุญผะเหวด (เป็นสำเนียงชาวอีสานที่มาจากคำว่า “บุญพระเวส” หรือพระเวสสันดร) มีเล่าไว้ในเรื่องพระมาลัยหมื่นมาลัยแสนว่า พระมาลัยได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเขตกแก้วจุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พบพระศรีอาริยมตไตรย โดยได้ดำรัสสั่งกับพระมาลัยว่า ถ้ามนุษย์อยากพบพระองค์จงอย่าได้ทำบาปหนัก ได้แก่ ฆ่าหรือข่มเหงบิดามารดา สมณพราหมณาจารย์ ทำร้ายพระพุทธรูปเจ้าและยุยงพระสงฆ์ให้แตกกัน ให้อุตสาห์ฟังเรื่องราวมหาเวสสันดรชาดกหรือพระเวสให้จบในวันเดียวกัน ฟังแล้วให้นำไปประพฤติปฏิบัติ จะได้พบพระศาสนาของพระองค์ เมื่อพระมาลัยกลับมาถึงโลกมนุษย์จึงได้บอกให้มนุษย์ทราบ โดยเหตุนี้ ผู้ปรารถนาจะพบศาสนาพระศรีอาริยมตไตรย จึงพากันทำบุญพระเวสสืบต่อกันมา

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

เทศน์มหาชาติหรือบุญผะเหวด (บุญมหาชาติหรือบุญเดือนสี่) ในภาคอีสานได้มีการจัดพิธีอย่างยิ่งใหญ่มาก เป็นกิจพิธีที่ทำต่อเนื่องกัน ๒ – ๓ วัน ซึ่งอาจจะเตรียมงานก่อนหน้าอีกหลายวัน โดยถือกันว่าเป็นกิจประเพณีของชุมชนที่ร่วมกันหลายหมู่บ้าน โดยวัดในหมู่บ้านที่เป็นเจ้าภาพจะส่งภิกษุบอกบุญไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงให้มาร่วมงาน บุญผะเหวดจะทำการในเดือนหนึ่งเดือนใด ในระหว่างออกพรรษา จะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ บางแห่งทำในเดือนหกหรือเดือนเจ็ด ซึ่งมักจะทำบุญบั้งไฟร่วมด้วยในทุก ๆ ปี ชาวอีสานที่ไปประกอบอาชีพในท้องถิ่นอื่นจะพากันกลับมาร่วมงานบุญนี้เป็นจำนวนมาก

ลำดับขั้นตอนการจัดเทศน์มหาชาติมักเริ่มต้นด้วยการเทศน์เรื่องพระมาลัย

ซึ่งเป็นการเล่าตำนานที่มาของการเกิดประเพณีเทศน์มหาชาติ จากนั้นพระสงฆ์จะแสดงอาานิสงส์เทศน์มหาชาติ และสวดคาถาบาลีของเวสสันดรชาดกหรือ “คาถापัน” อันถือเป็นพุทธวจนะ แล้วจึงเริ่มเทศน์มหาชาติไล่เรียงไปที่ละกัณฑ์ ตั้งแต่กัณฑ์แรกจนจบกัณฑ์ที่สิบสามและสรุปท้ายด้วยการเทศน์อริยสัจ

การสวดและเทศน์มหาชาติตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีหลากหลายรูปแบบ แต่ละรูปแบบมีความสำคัญ มีวัตถุประสงค์ในการจัด แนวทางการปฏิบัติและพิธีการที่แตกต่างกันไป สะท้อนให้เห็นว่าประเพณีเทศน์มหาชาติดำรงอยู่ในสังคมไทยอย่างมีพลวัต มีทั้งความพยายามในการรักษาและสืบทอดรูปแบบและประเพณีดั้งเดิมให้คงอยู่และการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ แต่ปัจจุบันประสบปัญหาสำคัญหลายประการ เช่น ขาดบุคลากรที่จะสืบทอดทำนองการสวดและการเทศน์ที่ถูกต้อง ขาดการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับแบบแผนวิธีการฝึกหัด การถ่ายทอดการเทศน์และการหล่ออย่างเป็นระบบ ซึ่งควรจะร่วมกันหาแนวทางแก้ไขและพัฒนาให้คงคุณค่าของประเพณีนี้สืบต่อไป

การประกาศขึ้นบัญชี

เทศน์มหาชาติ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

ประเพณีกวนข้าวทิพย์

ประวัติความเป็นมา

ประเพณีการกวนข้าวทิพย์เป็น พิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ที่สอดแทรกเข้ามาในพิธีกรรมของ พระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็น พระราชพิธีที่กระทำกันในเดือนสิบ มีมาตั้งแต่ สมัยสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี และได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ ๑ และมาเลิกไปในรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ แล้วมาได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งในรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา ปัจจุบันนิยมทำกันในทุกภาคของ ประเทศไทย โดยในภาคอีสานนิยมทำกันในวันก่อนออกพรรษาหนึ่งวัน คือ วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑

ความสำคัญและคุณค่า แห่งมรดกภูมิปัญญา

การกวนข้าวทิพย์โดยปกติกวนในวัด วัดที่จะกวนต้องเตรียมการหลายอย่าง ทั้งสถานที่กวนข้าวทิพย์ซึ่งอาจจะเป็นปะรำ พิธี มุมที่ตั้งตั้งฉัตร ๗ ชั้น ชั้นหมากเบ็งเป็น เครื่องสักการบูชา อุปกรณ์การกวนข้าวทิพย์ ได้แก่ เตา ฟืน กระทะ ไบบัว ไม้พาย เด็กหญิง พรหมจารีที่ยังไม่เป็นประจำเดือน นุ่งขาว

ห่มขาว กระทะละ ๒ คน แล้วแต่จะกวนกี่กระทะ วัตถุดิบที่เป็นส่วนประกอบนำมาผสมรวมกัน เป็นข้าวทิพย์ได้ บางแห่งเรียกว่า ข้าวสำปะปี หมายถึง การนำของหลายอย่างมารวมกันจนแยก ไม่ออกว่าอะไรเป็นอะไร

เมื่อเตรียมทุกอย่างพร้อมแล้ว พิธีการจะเริ่มประมาณ ๔ โมงเย็นของวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ โดยเริ่มด้วยพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ถึงบทอิติปิโส เด็กหญิงพรหมจารีจะลुकไปยัง บริเวณพิธีกับผู้ชำนาญการ ส่วนคนอื่นจะเข้าไปไม่ได้ เด็กหญิงจะเป็นผู้เริ่มทำทุกอย่าง ตั้งแต่ก่อไฟ ยกกระทะขึ้นตั้งเตาไฟแล้วเริ่มกวน กวนไปประมาณ ๑๐ นาที ก็เป็นการเสร็จพิธีการ หลังจากนั้น ชาวบ้านจะช่วยกันกวน โดยผลัดกันตลอดเวลา แต่ละกระทะจะใช้ประมาณ ๓๐ - ๔๐ นาที ถ้ากระทะใหญ่อาจใช้เวลามากขึ้น ขณะกำลังชั่งก็จะใส่เนย ข้าวเม่า น้ำตาล น้ำอ้อย พอสุกได้ที่ ข้าวจะออกเป็นสีน้ำตาลไหม้แล้วนำไปเทลงถาดที่เตรียมไว้และโรยหน้าด้วยถั่วงา วันรุ่งขึ้นเป็น วันพระ มีการทำบุญตักบาตรเทโวโรหณะ ถวายข้าวทิพย์แด่พระสงฆ์และแจกจ่ายแบ่งปันให้กับ ผู้ที่มาร่วมงาน หน้าตาอ้วนอิ่มแจ่มใส อิ่มบุญกันทั่วหน้าเป็นอันเสร็จพิธี

ประเพณีกวนข้าวทิพย์แม้จะเป็นพิธีการของพราหมณ์ แต่ก็นำมาประยุกต์กับวิถีพุทธ ได้อย่างลงตัว สามารถเสริมศรัทธา การเสียสละ ความสามัคคีในชุมชนได้อย่างดี จึงเห็นควรที่ คนรุ่นหลังจะช่วยกันหนุนเสริมให้มรดกแห่งปัญญาธรรมนี้ควรอยู่สืบไป

การประกาศขึ้นบัญชี

ประเพณีกวนข้าวทิพย์ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

ประเพณีการเล่นผีตาโขนในงานบุญหลวง จังหวัดเลย

ประวัติความเป็นมา

ผีตาโขน เป็นคำเรียกชื่อการเล่นชนิดหนึ่งที่ผู้เล่นต้องสวมหน้ากากที่วาดหรือแต้มให้น่ากลัว แต่งกายด้วยชุดทำจากเศษผ้า นำมาเย็บติดกัน ซึ่งจะเข้าร่วมขบวนแห่และมีการแสดงท่าทางต่าง ๆ เพื่อสร้างความตื่นเต้น สนุกสนาน รื่นเริง ในระหว่างที่มีงานประเพณีบุญหลวง เป็นการละเล่นที่มีเฉพาะในท้องที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ลักษณะของผีตาโขน ประกอบด้วย ส่วนหัวของหน้ากาก ทำด้วยหวดหนึ่งข้าวเหนียว นำมาหักพับขึ้น ให้มีลักษณะคล้ายหมวกแล้วเจาะช่องตา ส่วนจมูก ทำจากไม้หุ่นลักษณะยาวแหลมคล้ายวงช้าง ส่วนขา ทำจากปลีมะพร้าวแห้ง นำมาตัดเป็นขนาดและรูปทรงตามต้องการ เครื่องแต่งกาย ชุดทำจากเศษผ้า นำมาเย็บติดกันมี “หมากกะແຫ່ງ” (ลักษณะคล้ายกระดิ่งใช้แขวนคอกระป๋อง) หรือกระดิ่ง กระพรวน กระป๋อง ผูกติดกับขี้เฒ่า ขวานคอ หรือถือเคาะเขย่า เพื่อให้เกิดจังหวะและมีเสียงดังเวลาเดินและแสดงท่าทางต่าง ๆ ผีตาโขนทุกตัวจะมีอาวุธประจำกายเป็นดาบหรือง้าว ซึ่งทำจากไม้เนื้ออ่อน

บุญหลวง เป็นการทำบุญใหญ่ของเจ้านาย โดยนำบุญเผาสุก บุญบั้งไฟ บุญข้าชะ (สะเดาะเคราะห์บ้านเมือง) และการละเล่นผีตาโขน มารวมเป็นงานเดียวกัน เป็นประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน

- ๑) พิธีเบิกพระอุปคุต พิธีบายศรีสู่ขวัญเจ้าพ่อกวน พิธีนี้เป็นวันแรกของงาน
 - ๒) พิธีแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง จุดบั้งไฟ ลอยชุดผีตาโขนและหุ่นผีตาโขน เพื่อปลดทุกข์ปลดโศก (ลอยเคราะห์) ตอนเย็นเทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสน เป็นเสร็จพิธีวันที่สอง
 - ๓) ถวายภัตตาหาร สะเดาะเคราะห์บ้านสะเดาะเคราะห์เมืองและเทศน์มหาชาติจนครบ ๑๓ กัณฑ์จึงเป็นการจบสิ้นพิธีบุญหลวง
- การละเล่น “ผีตาโขน” ของชาวอำเภอด่านซ้าย มีความเชื่อว่า ประการแรก เล่นเพื่อถวายดวงวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจในการปกครองสูงสุดในเมืองด่านซ้าย ประการที่สอง เล่นเพื่อร่วมขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง อันเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนา ประการที่สาม เล่นเพื่อร่วมขบวนในการแห่บุญเดือนหก (บุญบั้งไฟ) และการแห่ขอฝน ประการที่สี่ เล่นเพื่อความสนุกสนาน และประการสุดท้าย เล่นเพื่อให้สิ่งที่ไม่ดีที่เคยกระทำด้วยกาย วาจา ใจ รวมถึงโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ให้ติดไปกับผีตาโขน โดยการนำไปล่องลำน้ำหมัน เป็นการเสร็จสิ้นพิธีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน

การประกาศขึ้นบัญชี

ประเพณีการละเล่นผีตาโขนในงานบุญหลวง จังหวัดเลย ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปี พุทธศักราช ๒๕๕๖

ประเพณีทำขวัญข้าว

ประวัติความเป็นมา

ประเพณีทำขวัญข้าวเป็นประเพณีเช่นสรวงแม่โพสพของชาวนาไทย การทำขวัญข้าวเกิดจากความเชื่อว่าต้นข้าวมีขวัญหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง ที่เรียกว่า “แม่ขวัญข้าว” หรือ “แม่โพสพ” จึงทำให้ต้นข้าวเจริญงอกงามดี หากขวัญข้าวไม่อยู่กับต้นข้าว ข้าวก็จะไม่ออกรวงหรือไม่เจริญงอกงามสมบูรณ์ ผลผลิตที่ได้ก็จะไม่พอเลี้ยงชีพ ดังนั้น จึงต้องเอาใจปฏิบัติต่อข้าวด้วยความเคารพและมีความกตัญญูรู้คุณข้าว ชาวยีสาน เรียกว่าเรียกขวัญข้าว ส่วนชาวไทยเชื้อสายเขมร เรียกว่า สู้ขวัญข้าวเปลือก หรือ เฮา ปลึง เสริว แต่วิธีการปฏิบัติแตกต่างกันไป ชาวนาภาคอีสานจะทำขวัญในช่วงที่ได้ผลผลิตแล้วและเตรียมขนข้าวเข้ายุ้งเท่านั้น

แม้ว่าประเพณีทำขวัญข้าวยังคงมีอยู่บ้างในบางท้องถิ่น แต่ก็เปลี่ยนแปลงไปมากเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของระบบการทำงาน การใช้เทคโนโลยีและเครื่องมือการเกษตรที่ทันสมัย ในบางท้องถิ่น ประกอบพิธีทำขวัญแม่โพสพร่วมกับการทำผ้าป่าข้าวเปลือกแทน เพื่อเรียกรายข้าวเปลือกนำเงินมาบูรณะหรือสร้างสิ่งก่อสร้างในวัด บางชุมชนที่เคยเป็นแหล่งปลูกข้าวในอดีต บ้างก็จัดพิธีทำขวัญแม่โพสพ ร่วมกับงานประจำปีของวัด บางชุมชนจัดเป็นพิธีเข้าทรงที่ศาลแม่โพสพ ในเดือนสี่ บางท้องถิ่นก็จัดเป็นพิธีกรรมประดิษฐ์เพื่อการท่องเที่ยว รูปแบบของพิธีกรรมในปัจจุบันจึงถูกปรับเปลี่ยนให้ยืดหยุ่นหรือรวบรัด มากขึ้น และมักจะอยู่ในรูปแบบของการบอกกล่าวและการบนบาน มากกว่าการประกอบพิธีกรรมเต็มรูป ผู้รู้ชั้นตอนในการทำพิธีกรรม มีจำนวนลดลง แต่ถึงอย่างไร พิธีกรรมทำขวัญข้าวก็ยังตอบสนอง ทางด้านจิตใจ ช่วยสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ชาวนาไทย

การประกาศขึ้นบัญชี

ประเพณีทำขวัญข้าว ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

การทำขวัญข้าวตอนชนข้าวเข้ายุ้ง เป็นการเฉลิมฉลองหลัง การเก็บเกี่ยว เกิดจากความเชื่อที่ว่าเมื่อผ่านกระบวนการนวดข้าว ขวัญของแม่โพสพอาจตกใจหนีหายหรือตกหล่นอยู่ในลาน จึงต้องเชิญ ขวัญแม่โพสพให้กลับเข้าไปอยู่ในเมล็ดข้าว เพื่อช่วยคุ้มครองดูแลข้าวใน ยุ้งให้ปลอดภัย ขณะเดียวกันก็ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แม่โพสพ ตลอดจน ความยี่นนำมาใช้งานหนักในช่วงเพาะปลูก พิธีนี้มีทั้งที่ทำการเฉพาะ ครอบครัวและทำเป็นประเพณีของส่วนรวม คือ ทั้งชุมชนไปจัดที่วัด หลังจากชนข้าวเข้ายุ้งเรียบร้อยแล้ว เป็นการทำขวัญแม่โพสพ ซึ่งเป็น ความเชื่อดั้งเดิมผสมผสานไปกับพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลทางพุทธศาสนา และอธิษฐานขอพรให้มีข้าวเต็มยุ้งในปีต่อไปและขอให้ได้ราคาดี

ผู้ประกอบพิธีในขั้นตอนนี้ มีทั้งหญิงเจ้าของที่นา หมอขวัญและ พระภิกษุ โดยความสำคัญอยู่ที่เครื่องสังเวทหรือเครื่องขวัญข้าวที่วางไว้ บนกองข้าวเปลือกและคำขอบคุณแม่โพสพหรือบททักขวัญข้าวที่แสดงถึง ความกตัญญูรู้คุณข้าวที่ให้ชีวิตและความมั่นคงในชีวิตแก่ชาวนา

ประเพณีบุญบั้งไฟ

ประวัติความเป็นมา

บุญบั้งไฟ หรือบุญเดือนหก เป็นบุญประเพณีที่สำคัญของชาวอีสานที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ จนได้มีการกำหนดไว้ในประเพณี ๑๒ เดือน ควบกับครรถ์ลงปฏิบัติของฝ่ายปกครองหรือระบบการปกครองแบบอาญา ๔ อีสานโบราณ ซึ่งเรียกรวมกันว่า “อิตลีสองคองลีสี่” ในงานบุญบั้งไฟนั้นชาวอีสานจะร่วมแรงร่วมใจกันอย่างพร้อมเพียงและด้วยแรงศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

bung fai ปกติจะมี ๓ ขนาด คือ bung fai ธรรมดา จะใช้ดินประสิวไม่เกิน ๑๒ กิโลกรัม bung fai หนึ่ง จะใช้ดินประสิว ๑๒ กิโลกรัม bung fai แสน จะใช้ดินประสิว ๑๒๐ กิโลกรัม เมื่อทำbung fai เสร็จแล้วก็จะมีการตกแต่งประดับประดาด้วยกระดาษสีอย่างสวยงาม ซึ่งเรียกเป็นภาษาพื้นบ้านว่า เอ๋ ส่วนท่อนหัวและท่อนหางของbung fai จะประกอบเป็นรูปต่าง ๆ ตามที่ต้องการ ส่วนมากจะเป็นรูปหัวพญานาค

เมื่อประดับประดา หรือ เอ๋ เรียบร้อยแล้ว ขึ้นต่อไป คือการแห่ไปสมทบกับหมู่บ้านที่เป็นเจ้าภาพ โดยปกติbung fai ไม่ได้ทำเฉพาะหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งเท่านั้น จะบอกบุญไปยังหมู่บ้านที่มีสายสัมพันธ์ต่อกันและหมู่บ้านนั้นจะทำbung fai มาร่วมด้วย เมื่อถึงเวลานัดหมายประมาณ ๔ - ๕ โมงเย็น ทุกขบวนทั้งหมู่บ้านที่เป็นเจ้าภาพและหมู่บ้านแขกจะแห่bung fai เข้าไปบริเวณวัด ขบวนแห่bung fai จะถือเป็นงานที่ยิ่งใหญ่และสำคัญยิ่ง ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความสามัคคี ศิลปวัฒนธรรม ความสนุกสนานและความดีงามทั้งหลาย ในขบวนแห่จะมีการแข่งbung fai และการละเล่นต่าง ๆ ที่แสดงถึงวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น โดยปกติ

bung fai จะจัดเพียงสองวัน คือ วันรวม ซึ่งเรียกว่า วันโฮม เป็นวันแห่ขบวนbung fai ไปรวมกันและวันจุด คือ วันรุ่งขึ้นของวันโฮม

งานbung fai ได้สะท้อนให้เห็นปรัชญา ภูมิปัญญาและภูมิความดีอยู่หลายประการ เป็นต้นว่าได้สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการดำรงชีพของคนในท้องถิ่นที่ผูกพันอยู่กับการทำนาข้าวน้ำฝน ดังนั้น เมื่อถึงฤดูการทำนา จึงทำbung fai ไปจุดเพื่อบอกให้พญาแถนรับรู้ เพื่อพญาแถนจะบันดาลให้ฝนตกลงมาให้มีน้ำทำนาต่อไป นอกจากนี้ยังได้สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการสร้างสัมพันธ์ไมตรีต่อกันของคนในสังคมที่อยู่รอบข้าง โดยมีการบอกบุญไปยังหมู่บ้านข้างเคียง เพื่อให้มาbung fai มาร่วมและวิธีการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในหมู่บ้าน โดยมีงานbung fai เป็นสื่อกลาง

การประกาศขึ้นบัญชี

ประเพณีbung fai ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

ประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี

ประวัติความเป็นมา

ประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี มีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะเมืองอุบลราชธานีเมื่อครั้งอดีต ถือเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่คนอีสานเรียกขานนามกันว่า “ดงอู่ผึ้ง” เป็นป่าที่เป็นแหล่งทำรังของผึ้งหลวงขนาดใหญ่ ในช่วงเดือน ๕ ของทุกปี จะมีชาวบ้านที่มีอาชีพเก็บน้ำผึ้งป่าจากดงอู่ผึ้ง ซึ่งถือว่าเป็นน้ำผึ้งป่าที่ดีที่สุดในพื้นที่ภาคอีสาน ผลพลอยได้จากการเก็บน้ำผึ้งป่า คือ รังผึ้งป่า ก็คือรังผึ้งนั่นเอง จึงเกิดภูมิปัญญาจากการใช้รังผึ้งป่าจากธรรมชาติมาทำเทียน เพื่อใช้ในการให้แสงสว่าง ประกอบกับในช่วงเวลาเดือน ๘ คือ งานบุญเข้าพรรษาตามฮีตคองของชาวอีสาน จึงถือเป็นประเพณีในการถวายเทียนพรรษา เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้ใช้ประโยชน์จากแสงเทียนในการส่องสว่างสำหรับใช้ในการศึกษาพระธรรมวินัยขณะจำพรรษา

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ประเภทของเทียนพรรษาที่ใช้ประกวดในปัจจุบัน มี ๓ ประเภท ดังนี้

๑) เทียนพรรษา ประเภทมัดรวมติดลาย เป็นการทำเทียนแบบโบราณ โดยการนำเอาเทียนเล่มเล็ก ๆ มามัดรวมกันเป็นต้นเดียว ตกแต่งด้วยกระดาษสีและดอกไม้ที่ทำจากกรรมวิธีแบบโบราณ

๒) เทียนพรรษา ประเภทติดพิมพ์ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาชั้นสูงของช่างเทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี

๓) เทียนพรรษา ประเภทแกะสลัก ต้นเทียนประเภทแกะสลัก เป็นต้นเทียนสมัยใหม่ทำเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ โดย นายคำหมา แสงงาม

งานประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี เป็นประเพณีทางพุทธศาสนาของชาวอุบลราชธานี ซึ่งบ่งบอกถึงความเจริญในพุทธศาสนา วัฒนธรรมและประเพณีมาเป็นเวลายาวนานถือเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของจังหวัดอุบลราชธานี โดยได้กำหนดจัดงานในวันเข้าพรรษา วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ของทุกปี ณ บริเวณสวนสาธารณะทุ่งศรีเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี

พัฒนาการของงานประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี จากเดิมเป็นงานประจำปีท้องถิ่น ได้พัฒนามาเป็นงานประเพณีระดับชาติ จากงานของชาวบ้านก็พัฒนามาสู่การสนับสนุนจากภาครัฐ ภาคเอกชน ร่วมกับภาคประชาชนตราบจนกระทั่งปัจจุบัน

การประกาศขึ้นบัญชี

ประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกในเทศกาลวันมาฆบูชา จังหวัดยโสธร

ประวัติความเป็นมา

มาลัยข้าวตอก คือ ผลงานที่สร้างสรรค์และประดิษฐ์ขึ้นด้วยความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา โดยชาวบ้านได้นำเอาข้าวเปลือกเหนียวมาคั่วด้วยหม้อดินแล้วข้าวก็จะแตกออกเป็นสีขาวสวยงามเหมือนดอกมณฑารพ แล้วนำไปร้อยประดิษฐ์เป็นมาลัยให้สวยงาม เพื่อนำไปถวายวัดเป็นการบูชา ประเพณีการแห่มาลัยข้าวตอกที่ถือปฏิบัติเป็นประเพณีที่ถือว่าเป็นงานสำคัญและถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน คือ ที่บ้านฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร การแห่มาลัยข้าวตอกนั้นมีความเชื่อมานานกว่า ๑๐๐ ปี เดิมเป็นการรวมตัวกันของชาวบ้านฟ้าหยาด จำนวน ๓ - ๕ ครัวเรือน/มาลัย ๑ สาย มาลัยขนาด ๐.๕๐ เมตรถึง ๑.๕๐ เมตร หรือตามความสามารถของชาวบ้านที่จัดทำได้ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ มีหน่วยงานท้องถิ่นเข้ามาร่วมจัดงานทำให้มาลัยมีจำนวนและขนาดใหญ่ขึ้นเป็น ๒ - ๔ เมตร และจัดเป็นงานประเพณียิ่งใหญ่ประจำท้องถิ่นตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

มาลัยข้าวตอกที่มีอยู่ในปัจจุบัน มี ๒ แบบ คือ

๑) มาลัยสายฝน ร้อยข้าวตอกเป็นสายยาวประมาณ ๔ – ๖ เมตร ทำสายมาลัย จำนวนสายมากน้อยเล็กหรือใหญ่ ตามแต่ศรัทธาและกำลังความสามารถของผู้ทำ

๒) มาลัยข้อ จะร้อยต่อดอกแบบบุงะ โดยเอาข้าวตอกมาร้อยเรียงกันเป็นสาย แล้วมัดเป็นข้อให้สวยงามตามทีออกแบบ

ประเพณีการแห่มาลัยข้าวตอก ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยปฏิบัติมาตั้งแต่ในอดีต ได้มีการปรับประยุกต์ทางวัฒนธรรม เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ ๆ ซึ่งทำให้คุณค่าและความหมายของประเพณีบางอย่างได้เริ่มสูญหายไป เช่น ความเอื้ออาทร การสร้างจิตสำนึก ร่วมในการเป็นพวกเดียวกันของคนในชุมชน กุศโลบายในการสั่งสอนคนในด้านคุณธรรม จริยธรรม สายสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน รวมทั้งอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของบ้านฟ้าหยาตเริ่มหายไป ดังนั้น จึงต้องอาศัยการร่วมมือของชุมชนในการสร้างความตระหนัก การยอมรับและเห็นคุณค่า ความสำคัญของประเพณีดั้งเดิมที่แท้จริง มีความกล้าที่จะเผยแพร่หรือนำเสนอต่อสาธารณชนด้วยความรู้สึกมั่นใจและภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตน

การประกาศขึ้นบัญชี

ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก ในเทศกาลวันมาฆบูชา จังหวัดยโสธร ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘

พิธีถวายข้าวพืชภาคและบุญเสียดำหัวข้าวโอกาสพระธาตุพนม

ประวัติความเป็นมา

พิธีถวายข้าวพืชภาคและบุญเสียดำหัวข้าว ในวันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๓ งานนมัสการพระธาตุพนม ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากอดีต อย่างน้อยเท่าที่มีหลักฐานปรากฏ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๗ จากจารึกวัดพระธาตุพนม ๒ ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยอาณาจักรศรีโคตรบูรณ์ ซึ่งเป็นบรรพบุรุษเดิมของชาวจังหวัดนครพนม เป็นพิธีกรรมโบราณที่สืบเนื่องมาจากกลุ่มข้าโอกาสวัดพระธาตุพนมที่สืบทอดมาจากในสมัยอดีต

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

“ข้าโอกาสพระธาตุพนม” หมายถึง กลุ่มคนที่สืบทอดความเชื่อว่าบรรพบุรุษได้รับการอุทิศจากษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้าง โดยมอบหมายหน้าที่ให้เป็นผู้รับใช้พระสงฆ์และดูแลพระธาตุพนม ตามคติความเชื่อเรื่องพระธาตุ เป็นพิธีกรรมเฉพาะกลุ่ม ซึ่งกลุ่มข้าโอกาสนี้เป็นกรรมสิทธิ์ของวัด เมื่อแต่งงานมีลูกหลาน จะต้องสืบทอดเป็นข้าโอกาสต่อไป มักตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณใกล้เคียงองค์พระธาตุพนม มีหน้าที่ปรนนิบัติพระภิกษุสงฆ์ ดูแลนอนเฝ้าองค์พระธาตุพนม นอกจากนี้จะมีหน้าที่ทำไร่ทำนา กับ “นาจังหัน” แล้วนำผลผลิตไปถวายวัดพระธาตุพนม เรียกว่า ถวายข้าวพืชภาค ข้าโอกาสเหล่านี้จะได้รับการยกเว้นการเกณฑ์ทหารและเสียภาษีให้กับทางรัฐ แต่จะเสียดำหัวให้กับองค์พระธาตุพนมแทน

“ข้าวพืชภาค” หมายถึง ผลผลิตทางการเกษตรที่ได้จากที่ดินของวัดเดิม “นาจังหัน” โดยแยกว่า “ข้าว” หมายถึง ข้าวเจ้า ข้าวเหนียวและ “พืช” หมายถึง พืชพันธุ์ต่าง ๆ ผลไม้ ๆ “ภาค” หมายถึง ส่วน โดยรวมแล้วมีความหมายว่าเป็นผลผลิตได้แก่ หอม มันแกว กล้วย อ้อย และผลผลิตอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต โดยข้าวเป็นผลผลิตที่สำคัญและเป็นอาหารหลักของพระภิกษุสงฆ์ที่จำพรรษาในวัดพระธาตุพนม

ปัจจุบันพิธีกรรมถวายข้าวพืชภาคและบุญเสียดำหัวได้ลดบทบาทลง เพราะความไม่เข้าใจในวัฒนธรรมรากเหง้าของชุมชนข้าโอกาสเอง อย่างไรก็ตาม ชุมชนในบริเวณรอบพระธาตุพนมก็ยังคงมีความเชื่อว่า ตนเองเป็นลูกหลานของกลุ่มข้าโอกาสมาแต่ดั้งเดิม และได้รับการปลูกฝัง เรียนรู้ สืบทอดความคิดความเชื่อมาโดยตลอด และยังคงยึดถือปฏิบัติพิธีถวายข้าวพืชภาคและบุญเสียดำหัวอย่างต่อเนื่อง

การประกาศขึ้นบัญชี

พิธีถวายข้าวพืชภาคและบุญเสียดำหัวข้าวโอกาสพระธาตุพนม ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๖๑

พิธีกรรมขอฝน

ประวัติความเป็นมา

พิธีกรรมขอฝน เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้ฝนตกเพื่อประโยชน์ในการเกษตรกรรม จัดเป็นพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารและเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจของชาวนาชาวไร่ โดยจัดขึ้นเมื่อเกิดแล้งฝน ส่วนใหญ่มักกระทำในช่วงต้นฤดูฝน ประมาณเดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคม ทั้งนี้ ในภาคอีสานปรากฏพิธีกรรมขอฝนของชาวบ้านที่สำคัญ คือ ประเพณีแห่นางแมว

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ประเพณีแห่นางแมว เป็นพิธีอ้อนวอนขอฝนของพวกชาวบ้านที่มีมาช้านาน ซึ่งเป็นพิธีกรรมของชาวไทยชนบททั่วไป จะจัดทำขึ้นในปีที่ท้องดินแห้งแล้งผิดปกติ ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล อันจะทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน ขบวอนแห่นางแมว ประกอบด้วย คานหามแมว คือ นำกะทอ แข่ง กระบุง หรือตะกร้าใบหนึ่ง มาตกแต่งให้สวยงาม แล้วผู้เฒ่าที่รู้ประเพณี จะหามนางแมว (แมวตัวเมียสีดำหรือแมวไทยพันธุ์สีสวาด ซึ่งคนไทยโบราณเรียกแมวมาเลศ) โดยคัดเลือกตัวที่มีรูปร่างปราดเปรียวสวยงาม ๑ - ๓ ตัว ใส่ในกะทอ ก่อนที่จะนำนางแมวเข้ากะทอหรือกระบุง คนที่เป็นผู้อาวุโสที่สุดจะพูดกับนางแมวว่า “นางแมวเอ๋ย ขอฟ้าขอฝนให้ตกลงมาด้วยนะ” พอหย่อนนางแมวลงกะทอแล้ว ใช้เชือกผูกปิดปากกะทอไม่ให้แมวออกได้ และใช้ไม้คานสอดกะทอให้คนหามหัวท้าย ๒ คน ตั้งคานด้วยขันห้า เป่าสีกเคเทวดา เพื่อให้เทวดาบันดาลให้ฝนตก

นอกเหนือจากพิธีกรรมขอฝนของชาวบ้านดังกล่าวข้างต้น ยังปรากฏว่ามีพิธีขอฝนของชาวบ้านที่เห็นกันในภาคอีสาน คือ การแห่ช้างปัจจัยนาเคนทร์ เป็นพิธีที่จัดขึ้นเนื่องจากจุดบั้งไฟแล้วฝนก็ยังไม่ตก แห่นางแมวแล้วฝนก็ยังไม่ตก เป็นงานที่จัดขึ้นในระดับตำบลหรืออำเภอ เพราะมีผู้มาร่วมงานอย่างล้นหลาม แต่ก็ไม่ได้จัดบ่อยนัก ช้างปัจจัยนาเคนทร์ ซึ่งเป็นช้างคู่บารมีของพระเวสสันดร ช้างปัจจัยนาเคนทร์อยู่ที่ใดที่นั้นก็จะอุดมสมบูรณ์ จึงมีแต่คนอยากได้

พิธีกรรมขอฝนของคนไทย ถือเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่มีมานานคู่กับสังคมไทย ที่เป็นสังคมเกษตรกรรม จำเป็นที่จะต้องใช้น้ำในการอุปโภค บริโภค ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์

ในงานด้านการเกษตร ด้วยเหตุที่ ฟ้าฝนชลประทานไม่ตกต้องตามฤดูกาล คนไทยจึงอยู่นิ่งดูตายไม่ได้ เพื่อความอยู่รอดจึงต้องหาวิธีอะไรสักอย่างที่จะทำให้ฝนตกลงมา ในปัจจุบันความเชื่อเรื่องการขอฝนยังมีอยู่โดยทั่วไป ปีใดที่ฝนแล้งไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านจะชักชวนกันทำพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นประเพณีที่มีมาแต่โบราณ ควบคู่กับการทำฝนหลวง ซึ่งเป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ให้ฝนตก เพื่อการทำเกษตรกรรมของคนไทย

การประกาศขึ้นบัญชี

พิธีกรรมขอฝน ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

พิธีทำบุญต่ออายุ

ประวัติความเป็นมา

พิธีทำบุญต่ออายุ เป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติในภูมิภาคต่าง ๆ ของไทย โดยมีชื่อเรียกและวิธีการปฏิบัติแตกต่างกันไปบ้างในแต่ละภูมิภาค ความเชื่อเรื่องการสืบชาติามีปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์สืบชาติา ซึ่งได้บรรยายถึงเรื่องราวเมื่อครั้งสมัยพุทธกาล มีสามเณรชื่อ ดิสสะ ได้รับคำทำนายจากพระสารีบุตรว่าจะต้องเสียชีวิตภายใน ๗ วัน แต่สามเณรรูปนี้ได้ประกอบกุศลกรรม คือ ปล่อยอີแก้งให้พ้นจากความตาย กุศลกรรมนี้จึงส่งผลต่ออายุให้ยืนยาวได้

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ผู้คนในภาคอีสานประกอบพิธีกรรมต่ออายุ โดยถือปฏิบัติในหลายพื้นที่ มีชื่อเรียกและรายละเอียดแตกต่างกันไป ดังนี้

๑) พิธีสูขวัญก่อง มีการเตรียมอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธี ได้แก่ ก่องข้าว ไข่ต้ม แป้งหอม กล้วย ข้าวเหนียว กรวยขันห้าหรือขันแปด น้ำหอม ฝ้ายผูกแขน เป็นต้น เมื่อเริ่มพิธีกรรมให้เขียนชื่อและอายุของผู้ป่วย เอาเสื้อผ้าและอุปกรณ์ต่าง ๆ ของผู้ป่วยใส่ลงในก่องข้าว ตกเย็นนำก่องข้าวไปถวายพระที่วัด พร้อมทั้งนิมนต์พระสวดมนต์ทำวัตรเย็น จตุรุษเทียน ชุมนุมเทวดาประกาศชื่อผู้ป่วย แล้วนำก่องข้าวมาสวดเรียกขวัญ สามครั้ง สามคืน เมื่อสวดครบ พระผู้สวดนำก่องข้าวไปยังบ้านเรือนผู้ป่วย ผูกแขนผู้ป่วยเสร็จแล้วให้พรและอนุโมทนา

๒) พิธีเสียเคราะห์ ชาวอีสานมีพิธีกรรมเสียเคราะห์หรือสะเดาะเคราะห์ เมื่อบุคคลมีลางร้ายบอกเหตุว่าชะตาจะถึงฆาตหรือมีเคราะห์กรรมมาสู่ตน พิธีแบบจารีตเดิม หมอจ้ำจะเป็นผู้ประกอบพิธีเสียเคราะห์

สำหรับการต่ออายุด้วยพิธีค้ำโพธิ์ ค้ำไทรและต่อสะพานจะทำในพื้นที่ที่มีต้นโพธิ์ต้นไทรในวัด เช่น ในเขตวัฒนธรรมโคราช จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น ส่วนการต่ออายุบ้านอายุเมือง ชาวอีสานทำในประเพณีบุญเบิกบ้าน บุญซำฮะ และประเพณีเลี้ยงมเหล็กหลักเมืองตามธรรมเนียมแต่ละถิ่น พิธีทำบุญต่ออายุในปัจจุบันมีการประยุกต์หลายอย่าง เพราะความสัมพันธ์ของคนเปลี่ยนแปลงไป เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสังคม เศรษฐกิจ การเมือง จึงมีการประยุกต์องค์ประกอบของพิธีกรรมในหลายระดับเพื่อสืบสานและอนุรักษ์ไม่ให้การทำบุญต่ออายุสูญหายไป

การประกาศขึ้นบัญชี

พิธีทำบุญต่ออายุ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

พิธีบายศรีสู่ขวัญ

ประวัติความเป็นมา

พิธีบายศรีสู่ขวัญตามวัฒนธรรมอีสาน หรือ ภาษาท้องถิ่นดั้งเดิมอีสานเรียกว่า บาศรีสูตรขวัญ เป็นประเพณีดั้งเดิมที่เชื่อว่าจะเป็นสิริมงคลเกิดความสุขดี กับผู้รับขวัญหรือเจ้าของขวัญ เดิมทีเข้าใจว่าจะทำกันใน หมู่ชนชั้นเจ้านายผู้ใหญ่ เพื่อให้เกิดสิริมงคล เป็นประเพณี ของพราหมณ์ เนื่องจากบรรพบุรุษของชาวอีสานได้ผ่านการนับถือทั้งธรรมชาติ ศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธมา จึงมีการเลือกสรรเอาส่วนที่ดีมาปรับใช้และได้ยึดถือปฏิบัติ เป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งของชาวอีสานสืบมาตราบเท่าปัจจุบัน

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

การทำพิธีสู่ขวัญ เป็นการเชิญขวัญให้อยู่กับเนื้อกับตัว ซึ่งนอกจากจะทำให้อยู่ดีมีสุขแล้ว ยังจะส่งเสริมให้มีกำลังใจที่เข้มแข็ง มีสติไม่ประมาท ชาวอีสานนิยมเรียกสิ่งที่เป็นที่รักและเสริมสิริมงคลแก่ตนว่าขวัญ เช่น ลูกแก้ว เมี่ยงขวัญ ช้างขวัญ ม้าขวัญ เพื่อนขวัญ ของขวัญ เป็นต้น และเรียกผู้ที่รู้วิธีทำขวัญว่า หมอขวัญหรือหมอพราหมณ์ เรียกวิธีเรียกขวัญให้มาอยู่กับตัวว่า สู่ขวัญ เรียกการสวดหรือสูตรในพิธีกรรมสู่ขวัญของพราหมณ์ว่า สูตรขวัญ เรียกเครื่องใช้ในพิธีสู่ขวัญว่า บายศรี ซึ่งทำด้วยใบตองกล้วยเย็บเป็นกรวยเรียงกันประดับด้วยดอกไม้สด เช่น ดอกดาวเรือง ดอกมะลิ ดอกบานไม่รู้รุ่ย ดอกจำปาขาว (ดอกลั่นทม) จัดเป็นระเบียบอยู่บนพานหรือโตก ปกตินิยมจัดด้วยพานทองเหลือง โดยทั่วไปจะใช้เพียงพานเดียวรวมเรียกว่า พาชขวัญ หรือพานบายศรี

การสู่ขวัญเป็นเรื่องเกี่ยวกับขวัญและกำลังใจ ซึ่งบรรพบุรุษของชาวอีสานได้เห็นความสำคัญของจิตใจมาก การดำเนินชีวิตแทบทุกอย่างต้องอาศัยพลังทางจิต เพื่อจะได้ช่วยให้มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีสติสัมปชัญญะที่มั่นคง ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญญาและความมุ่งมั่นทุ่มเทไปสู่เป้าหมาย สามารถเอาชนะฟันฝ่าอุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้น จึงเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ควรถือปฏิบัติสืบทอดกันต่อไป

การประกาศขึ้นบัญชี

พิธีบายศรีสู่ขวัญ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

ลอยกระทง

ประวัติความเป็นมา

ลอยกระทง เป็นประเพณีที่สำคัญและถือปฏิบัติสืบทอดกันมายาวนานตั้งแต่สมัยที่มีผู้คนอาศัยอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิ สันนิษฐานว่าการลอยกระทงจะเป็นคติของชนชาติที่ประกอบการกสิกรรม ซึ่งต้องอาศัยน้ำในการเพาะปลูก เมื่อถึงเวลาน้ำหลากจึงทำกระทงลอยเพื่อขอบคุณแม่คงคาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ประทานน้ำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ตามด้วยการละเล่นรื่นเริงที่แสดงถึงการแล้วเสร็จของภารกิจที่ได้กระทำมาแล้ว จนเห็นผล ประเพณีลอยกระทงจึงเป็นประเพณีของคนในสังคมลุ่มน้ำ ซึ่งประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยปรากฏทั้งในอินเดีย พม่า ลาว เขมรและไทย ซึ่งปฏิบัติแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ในประเทศไทย อันมีการจัดประเพณีลอยกระทงแตกต่างกันไปตามพื้นที่ภาคต่าง ๆ

ความสำคัญและคุณค่า แห่งมรดกภูมิปัญญา

การลอยกระทงของภาคอีสาน เรียกว่า เทศกาลไหลเรือไฟ จัดเป็นประเพณี ยิ่งใหญ่ในหลายจังหวัด เช่น จังหวัดนครพนม โดยการนำหยวกกล้วยหรือวัสดุต่าง ๆ มาตกแต่ง เป็นรูปพญานาคและรูปอื่น ๆ ตอนกลางคืน จุดไฟปล่อยให้ไหลไปตามลำน้ำโขงดูสวยงาม ตระการตา โดยชาวอีสานถือปฏิบัติในเทศกาล ออกพรรษา ทำกันในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ถึงแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ตามแม่น้ำ ลำคลอง เมื่อใกล้ ออกพรรษา ชาวบ้านจะรวมกันเป็น “คุ้ม” โดยยึดเอาชื่อวัดใกล้บ้านเป็นหลักในการ ตั้งชื่อคุ้ม ชาวคุ้มต่าง ๆ จะจัดให้มีการแข่งเรือ และการไหลเรือไฟในช่วงดังกล่าว

เรือไฟ หรือภาษาถิ่นอีสานเรียกกันว่า “เฮือไฟ” นี้เป็นเรือที่ทำด้วยต้นกล้วยหรือไม้ไผ่ต่อเป็นลำเรือยาวประมาณ ๕ - ๖ วา ช่างในบรรจ ขนบ ข้าวต้มผัดหรือสิ่งของที่ต้องการบริจาคทาน ช่างนอกเรือมีดอกไม้ รูปเทียน ตะเกียง ชี่ได้ สำหรับจุดให้สว่างไสวก่อนจะปล่อยเรือไฟ ซึ่งเรียกว่า การไหลเรือไฟ หรือปล่อยเฮือไฟ

มูลเหตุของการไหลเรือไฟนั้นมีคตินิยมเช่นเดียวกับการลอยกระทง คือ

- ๑) ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชารอยพระพุทธรูปที่ประทับไว้ ณ หาดทรายริมฝั่งแม่น้ำนันทานที่
- ๒) ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระรัตนตรัย
- ๓) ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาคุณพระแม่คงคา
- ๔) ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพญานาค

ลอยกระทงเป็นประเพณีที่ผู้คนในสังคมไทยสืบทอดต่อกันมาช้านาน และได้ถือเป็นโอกาสในการจัดกิจกรรมสืบทอดทางวัฒนธรรม ร่วมกันของครอบครัวและชุมชน โดยยังถือเป็นการทำนุบำรุงและสืบทอดพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง

การประกาศขึ้นบัญชี

ลอยกระทง ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔

เหยา

ประวัติความเป็นมา

ชาวผู้ไทยและกะโซ่เป็นกลุ่มที่มีความเชื่อเมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วยหรือไม่สบายก็เชื่อว่าเป็นเพราะการกระทำของภูตผี วิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้น การเยียวยาหรือการรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วย จึงเกิดขึ้นด้วยการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งพิธีกรรมในลักษณะเช่นนี้พบเป็นจำนวนมากในเขตพื้นที่จังหวัดสกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์และมุกดาหาร เรียกว่า พิธีเหยา ดังนั้น คำว่า เหยา ก็คือพิธีกรรมบำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งเกิดจากสิ่งที่เหนือธรรมชาติ หมอเหยาซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรมเหยาจะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม โดยเริ่มจากการร่ายรำเพื่อสวดหรือทำนาย โดยเชิญให้สิ่งเหนือธรรมชาตินั้นให้ทรงสูในตัวหมอเหยา และหมอเหยา ก็จะพูดหรือบอกผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วย ในนามที่เป็นตัวแทนของสิ่งเหนือธรรมชาตินั้นเป็นภาษาท้องถิ่นในรูปของกาพย์ กลอน

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

การประกอบพิธีกรรมเหยาจะเริ่มต้นที่ญาติพี่น้องของผู้ป่วยไปเชิญหมอเหยาและจัดหาเครื่องคาย (เครื่องบูชา) หมอเยาจะมาตกแต่งให้พร้อม จากนั้นก็จะมีการรำรำ โดยมีปี่และแคนเป็นดนตรีประกอบ เพื่อเสี่ยงทายหาสาเหตุของอาการเจ็บป่วยและวิธีการแก้ไขจนเป็นที่แน่ใจว่าถูกต้องและสามารถปฏิบัติตามได้ก็เป็นอันเสร็จพิธีกรรมนั้น ซึ่งทำให้ผู้ป่วยและญาติพี่น้องมีขวัญกำลังใจดีขึ้นและบางคนก็หายเป็นปกติ

ถึงแม้ว่าเทคโนโลยีความทันสมัยของวงการแพทย์ที่มีความเจริญก้าวหน้าในเรื่องของการรักษาโรคนั้น พิธีเหยารักษาผู้ป่วยก็ยังคงมีให้เห็นในสังคมผู้ไทยและกะโซ่ เพราะเป็นการยึดเหนี่ยวจิตใจและเพื่อความสบายใจ ไม่ว่าจะเป็นผู้ป่วยเอง หรือจะเป็นญาติ ๆ ของผู้ป่วย ในทางสังคม การเป็นครอบครัวใหญ่ส่งผลให้การตัดสินใจอะไรก็ตามจะต้องให้เห็นพ้องต้องกัน หรือความเชื่อในผู้ที่อาวุโสกว่า เช่น ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน

การประกาศขึ้นบัญชี

เหยา ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปี พุทธศักราช ๒๕๕๘

แห่ปราสาทผึ้ง

ประวัติความเป็นมา

งานแห่ปราสาทผึ้งเป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งของชาวอีสาน ซึ่งนิยมทำกันในช่วงเทศกาลออกพรรษา ในระหว่างวันขึ้น ๑๐ - ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ของทุกปี แต่การแห่นั้นจะมีขึ้นก่อนวันออกพรรษา ๑ วัน คือ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

รูปแบบของปราสาทมีอยู่ ๔ แบบด้วยกัน คือ ปราสาทฝั่ง
ทรงพระธาตุ ปราสาทฝั่งทรงหอนผี ปราสาทฝั่งทรงบุษบกและปราสาทฝั่ง
ทรงจักรมุข

การแห่ปราสาทฝั่งสะท้อนถึงความเชื่อของชาวอีสาน
หลายประการ ได้แก่

๑) ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการถวายต้นผึ้ง ดอกผึ้ง
(ต้นกล้วยที่มีขี้ผึ้งปั้นเป็นรูปดอกไม้ประดับ)

๒) เพื่อแสดงถึงการชื่นชมยินดีในวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงมา
จากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๓) การทำบุญในวันออกพรรษา เป็นวันที่พระพุทธเจ้าเปิด
โลกทั้งสามให้มองเห็นความเป็นอยู่ซึ่งกันและกัน และโดยพุทธานุภาพ
แห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาวบ้านจะมองเห็นหอนผีที่ตนทำถวายไว้

๔) ชาวพุทธเชื่อว่าปราสาทเป็นที่อยู่ของเทพบนสวรรค์ ถ้าหาก
ตนเองหรือญาติพี่น้องได้ทำบุญสร้างกุศลหรือทำความดีมากพอ เมื่อตาย
ไปแล้ว จะทำให้ได้ไปจุติบนสวรรค์ โดยมีปราสาทสวยงามเป็นที่อยู่

๕) ชาวอีสานมีการประกอบพิธีเช่นสรวงดวงวิญญาณ จึงมี
การสร้างเรือนจำลองในลักษณะของศาลหรือหอนผีเพื่ออุทิศส่วนกุศล
แก่ดวงวิญญาณบรรพบุรุษหรือเจ้ากรรมนายเวรผู้ล่วงลับ

ปัจจุบันการทำปราสาทฝั่งและขบวนแห่เปลี่ยนแปลงไปมาก
แล้ว รูปทรงของปราสาทฝั่งและการประดับประดาวิจิตรพิสดาร มีการ
ออกแบบลวดลายต่าง ๆ ไม่เหมือนในอดีต ขบวนแห่ที่เคยใช้เกวียน
ก็เปลี่ยนมาใช้รถยนต์แทน และเปลี่ยนสถานที่รวมขบวนจากบริเวณวัด
เป็นสนาม ขบวนแห่ยาวเป็นกิโลเมตรมีสิ่งใหม่ ๆ เพิ่มในขบวนแห่
ปราสาทฝั่ง คือ การแสดงเกี่ยวกับประเพณีโบราณของชาวอีสาน เช่น
รำมวยโบราณ ฟ้อนผู้ไทย โส้ทั้งบั้ง บุญข้าวสาก บุญข้าวประดับดิน
การดำข้าว การปรุงยาสมัยโบราณ การแข่งเรือและการแสดงความเชื่อ
ทางไสยศาสตร์ เช่น การไล่ผีปอบ การปลุกพระ ตลอดถึงการแสดง
นรกสวรรค์

การประกาศขึ้นบัญชี

แห่ปราสาทฝั่ง ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญา
ทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘

มรดกภูมิปัญญาอีสาน

ด้านความรู้และการปฏิบัติ
เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล

ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล หมายความว่า องค์ความรู้ วิธีการ ทักษะ ความเชื่อ แนวปฏิบัติและการแสดงออกที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่าง คนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิต

ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท ดังต่อไปนี้

๑. อาหารและโภชนาการ หมายความว่า สิ่งที่มีมนุษย์บริโภค รวมถึงวิธีการปรุงและ ประกอบอาหาร รูปแบบการบริโภค และคุณค่าทางโภชนาการ

๒. การแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้านไทย

(ก) การแพทย์แผนไทย หมายความว่า กระบวนการทางการแพทย์เกี่ยวกับการ ตรวจ วินิจฉัย บำบัด รักษา หรือป้องกันโรค หรือการส่งเสริมและฟื้นฟูสุขภาพของมนุษย์ หรือสัตว์ การผดุงครรภ์ การนวดไทย และรวมถึงการเตรียมการผลิตยาแผนไทย และการประดิษฐ์ อุปกรณ์และเครื่องมือทางการแพทย์ ทั้งนี้ โดยอาศัยความรู้หรือตำราที่ได้ถ่ายทอดและพัฒนา สืบต่อกันมา

(ข) การแพทย์พื้นบ้านไทย หมายความว่า การตรวจ การวินิจฉัย การบำบัด การรักษา การป้องกันโรค การส่งเสริมและการฟื้นฟูสุขภาพ โดยใช้องค์ความรู้ซึ่งสืบทอดกันมา ในชุมชนท้องถิ่นหรือกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งนี้ ด้วยกรรมวิธีการแพทย์แผนไทย หรือการแพทย์ พื้นบ้านไทย

๓. โหราศาสตร์และดาราศาสตร์

(ก) โหราศาสตร์ หมายความว่า ความรู้ ความเชื่อ ในการทำนายโชคชะตา ทำนายอนาคตของบุคคลและบ้านเมือง โดยอาศัยตำแหน่งของดวงดาวในเวลาที่เกิดเหตุการณ์นั้น

(ข) ดาราศาสตร์ หมายความว่า ความรู้จากการสังเกตและอธิบายธรรมชาติ ของดวงดาวและเทหวัตถุในท้องฟ้าที่นำมาใช้ในการดำรงชีวิต

๔. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายความว่า ความรู้ในการจัด การระบบนิเวศเพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

๕. ชัยภูมิและการตั้งถิ่นฐาน หมายความว่า ความรู้และความเชื่อในการเลือกที่ตั้ง เพื่อการอยู่อาศัยหรือวัตถุประสงค์อื่นตามสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของชุมชน

น้ำพริก

ประวัติความเป็นมา

น้ำพริก เป็นอาหารประเภทเครื่องจิ้มและเป็นอาหารจานหลักในสำหรับอาหารของคนไทยทุกภาค เนื่องจากแต่ละภาคต่างก็มีน้ำพริกชนิดต่าง ๆ จำนวนมากเป็นของตนเอง

วัตถุดิบหลักของน้ำพริก ประกอบด้วย พริก หอมแดง กระเทียมและกะปิ (ภาคกลางและภาคใต้) ถั่วเน่า (ภาคเหนือ) น้ำปลาร้า (ภาคอีสาน) โดยเพิ่มปริมาณเนื้อน้ำพริกให้ข้นด้วยปลาแห้งหรือกุ้งแห้งและพืชในท้องถิ่น เช่น มะอึก มะเขือ มะเขือเทศ มะนาว มะม่วง มะยม ส้มซ่า มะดัน ตะลิงปลิง มะขาม ระวัง กระเทียม ฯลฯ เพื่อให้ได้รสและกลิ่นของน้ำพริกต่างกันไป

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

น้ำพริกของภาคอีสาน จะมีน้ำปลาร้าเป็นวัตถุดิบหลักของน้ำพริก เช่น น้ำพริกปลาร้า แจ่วบอง เป็นต้น โดยคนอีสานนิยมใช้น้ำปลาร้าเป็นเครื่องปรุงรสในอาหารทุกอย่าง สำหรับแจ่วนั้นจัดอยู่ในประเภทน้ำพริก โดยมี ๒ ประเภท คือ ประเภทใช้พริกสดและประเภทใช้พริกแห้ง ประเภทใช้พริกสดหรือพริกสดที่เผาแล้ว เรียกว่า แจ่วพริก ถ้าตำพริกกับเกลือ เรียกว่า เกลือแจ่วหรือเกลือแก้วก็เรียก แจ่วพริกแห้งได้แก่ แจ่วบอง (ปลาแดกบองหรือปลาร้าทรงเครื่อง) แจ่วผง (พริกปั่น) แจ่วเพี้ย (เพี้ย - น้ำย่อยที่อยู่ในลำไส้อ่อนของวัว) แจ่วข่า เป็นต้น แจ่วใช้รับประทานกับผัก หรือใช้เป็นเครื่องจิ้มสำหรับปลาหนึ่ง เนื้อย่าง ซึ่งนิยมใส่เพี้ย (น้ำดีของวัว) ลงไป เพื่อจะได้มีรสขมนิด ๆ

คนไทยนิยมบริโภคน้ำพริกจิ้มคู่กับผักชนิดต่าง ๆ ตามฤดูกาล รู้จักเลือกสรรว่าน้ำพริกชนิดใดจะกินคู่กับผักชนิดใด แนนด้วยของหวานชนิดใด จึงจะได้รสชาติที่อร่อยขึ้น ลดความเผ็ดและรสจัดจ้านของพริก และได้คุณค่าทางยาจากพืชผักสมุนไพร

การประกาศขึ้นบัญชี

น้ำพริก ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

ปลาร้า

ประวัติความเป็นมา

ปลาร้าเป็นภูมิปัญญาในการถนอมอาหารของคนไทยในทุกภูมิภาคที่มีมาแต่โบราณ เพื่อที่จะเก็บปลาที่มาตามธรรมชาติในช่วงต้นฤดูฝนไว้กินนาน ๆ วิธีการทำปลาร้าคล้ายคลึงกัน แต่จะแตกต่างกันที่ส่วนผสมและระยะเวลาในการหมัก

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

การหมักปลาร้าต้องหมักในไห ภาคอีสานจึงเรียกว่า “ปลาแดก” ตามลักษณะของการบรรจุปลาลงในไห การแดก คือ การยัดปลาให้แน่นที่สุดแล้วปิดฝาไหให้สนิท การหมักปลาร้ามี ๒ แบบ คือ

๑) ปลาร้าข้าวคั่ว ได้จากการหมักปลาขนาดกลางและขนาดใหญ่ร่วมกับเกลือและข้าวคั่ว ปลาร้าที่ได้จะมีลักษณะแฉะ เนื้ออ่อนนุ่ม สีเหลืองเข้มและมีกลิ่นหอม ปลาสดที่นิยมใช้ คือ ปลากระตี่ ปลาสด ปลาหมอเทศ ปลาดุก ปลาช่อน นิยมนำไปปรุงอาหารประเภทน้ำพริก และป่น (ป่น คือ ปลาต้มกับน้ำปลาร้าใส่หอม กระเทียมและพริกเผา โขลกให้เข้ากันทำเป็นเครื่องจิ้ม)

๒) ปลาร้ารำ ได้จากการหมักปลาขนาดเล็ก เช่น ปลาสร้อย ปลาชีว ปลากระตี่ หมักร่วมกับเกลือและรำ หรือรำผสมข้าวคั่ว ปลาร้าที่ได้จะมีสีคล้ำ ปลายังมีลักษณะเป็นตัว เนื้อไม่นิ่มมาก มีกลิ่นรุนแรงกว่า ปลาร้าข้าวคั่ว นิยมนำไปปรุงอาหารเพื่อเพิ่มรสชาติ เช่น ปรุงน้ำแกง ปรุงในส้มตำ ปรุงในลาบ ก้อย คั่วไก่ คั่วเนื้อ

รส กลิ่น สีของปลาร้า ขึ้นอยู่กับสัดส่วนที่เหมาะสมระหว่าง ปลา เกลือและอุณหภูมิ ส่วนกลิ่นที่หอมและรสที่ไม่เค็มเกินไป ขึ้นอยู่กับการใช้ข้าวคั่วและรำใหม่ที่มีคุณภาพ ปลาร้าที่หมักนานประมาณแปดเดือนขึ้นไปถึงหนึ่งปี จะให้รสชาติที่ดี

เคล็ดลับสำคัญในการหมักปลาร้า คือ การใช้เกลือสินเธาว์ ซึ่งเป็นเกลือในท้องถิ่นอีสาน ซึ่งสามารถยับยั้งการเจริญเติบโตของจุลินทรีย์และทำให้มีรสไม่เค็มมากเกินไป คนอีสานมักนิยมนำน้ำปลาร้าเป็นเครื่องปรุงรสแทนน้ำปลาในอาหารทุกอย่าง ปัจจุบันมีผู้นำปลาร้าไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อาหารต่าง ๆ เช่น ปลาร้าบองหรือแจ่วบอง น้ำพริกปลาร้า ปลาร้าก้อนตลอดจนแปรรูปเป็นปลาร้าก้อน ปลาร้าผง เพื่อพกพาได้สะดวกยิ่งขึ้น

การประกาศขึ้นบัญชี

ปลาร้า ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

ส้มตำ

ประวัติความเป็นมา

ส้มตำเป็นอาหารประเภทยา เดิมกินคู่กับข้าวมัน เรียกว่า “ข้าวมันส้มตำ” เป็นอาหารคนไทยภาคกลางที่ชาวอีสานนำไปประยุกต์และปรุงใหม่จนแพร่หลายไปทั่วประเทศ ข้าวมันส้มตำน่าจะมีที่มาจากสำหรับอาหารชาววัง โดยเฉพาะจากฝ่ายในที่มีเชื้อสายแขก เพราะวิธีการหุงข้าวใส่น้ำกะทิหรือหุงข้าวมันเป็นวิธีการหุงข้าวแบบแขก

ส้มตำที่กินคู่กับข้าวมันมีหลักฐานเก่าที่สุด บันทึกโดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเยาวภาพงศ์สนิท ในหนังสือ “ตำรับสายเยาวภา” ว่าเครื่องปรุงนั้นประกอบด้วย มะละกอซอย คลุกกับกุ้งแห้งป่น กระเทียม พริกชี้หนู ปรุงรสด้วยน้ำมะขามเปียก มะนาว น้ำปลาดี น้ำตาล กินกับผักดิบ เช่น ใบทองหลางไทย ใบมะยม ฯลฯ และผักทอด เช่น ใบเล็บครุฑทอด ดอกไม้ชุบแป้งทอด ฯลฯ

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ชาวอีสานเรียกสั้มตำว่า “ตำบักหุ่ง” วัตถุดิบหลักเป็นมะละกอสับ ซอยกระเทียม พริก แต่เครื่องปรุงเสริมและกรรมวิธีในการปรุงแตกต่างกันไปตามความนิยมในท้องถิ่น เช่น ในภาคอีสานนิยม “สั้มตำปลาร้า” ใส่มะกอกสุก รสชาติเปรี้ยวอมหวานแกมฝาดของมะกอกช่วยลดความเผ็ดและความเค็มลงได้บ้าง

เนื่องจากสั้มตำเป็นอาหารที่มีไขมันต่ำ มีเส้นใยสูง อุดมด้วยวิตามินหลายชนิด จึงเป็นอาหารสุขภาพยอดนิยมของไทย

ปัจจุบันสั้มตำที่แพร่หลายมี ๓ แบบ ได้แก่ “สั้มตำไทย” ซึ่งใส่กุ้งแห้ง ถั่วลิสงคั่ว ออกรสเปรี้ยวหวานเผ็ด “สั้มตำปู” จะใส่ปูเค็มหรือปูตอง แล้วออกรสเค็มเผ็ด และ “สั้มตำลาว” หรือ “สั้มตำปลาร้า” จะใส่น้ำปลาร้า แล้วออกรสเค็มเผ็ด นอกจากนี้ยังมีการสร้างสรรค์สั้มตำแบบใหม่เป็นสั้มตำปูม้า สั้มตำไข่เค็ม บ้างก็ใส่เส้นขนมจีนคลุกเคล้ากับสั้มตำเป็น “ตำซั่ว”

การประกาศขึ้นบัญชี

สั้มตำ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปี พุทธศักราช ๒๕๕๕

สำหรับอาหารไทย

ประวัติความเป็นมา

อาหารมื้อหลักของคนไทยเป็นอาหารชุด ประกอบด้วยข้าวและกับข้าวหลายอย่างที่มีสีส่นและรสชาติแตกต่างกัน แต่กลมกลืนกัน เพราะมีทั้งของกินแก่และของแถมที่เรียกว่า “เครื่องเคียง” และ “เครื่องแถม” จัดวางรวมกัน ภาคกลางเรียกว่า “สำหรับ” ภาคใต้เรียกว่า “หมรับ” ภาคเหนือเรียกว่า “ขันโตก” และภาคอีสานเรียกว่า “พาข้าว” อาหารไทยจึงเป็นอาหารที่เสพทั้งทางตาและลิ้น เพราะอาหารในสำหรับของทุกภาคมีหลายรสชาติและหลายสีส่น

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

“พา” คือ สำนับกับข้าวหรือถาดที่คนอีสานใส่กับข้าวล้อมวงกินกัน ดังนั้น สำหรับอาหารของภาคอีสานที่เรียกว่า “พาข้าว” หรือ “ภาชนะข้าว” นั้นจึงมีลักษณะเป็นภาชนะที่ใส่อาหารหลาย ๆ อย่าง เช่น ถาดใส่กับข้าวหลาย ๆ อย่างหรือการรวมวงกันนั่งรับประทานอาหาร ก็เรียกกันว่าวงพาข้าวเช่นเดียวกัน นอกจากนี้บางแห่งยังเรียก “พางายพาแลง” คือสำรับกับข้าว สำหรับอาหารเช้าและสำหรับอาหารเย็น (งาย – เช้า แลง – เย็น) และเนื่องจากอาหารไทยในแต่ละภาคจะมีรสชาติแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับสภาพนิเวศทางธรรมชาติและรสนิยมของท้องถิ่น จึงทำให้อาหารภาคอีสานมีรสชาติเค็มและเผ็ดจัด

เนื่องจากอาหารไทยส่วนหนึ่ง นำมาจากอาหารชนชาติต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันมาแต่โบราณ เช่น อาหารแขก อาหารจีน อาหารของชนชาติต่าง ๆ จึงเข้ามาผสมผสานอยู่ในสำรับอาหารไทยและถูกปรุงให้เข้ากับรสแบบไทย เสน่ห์ของอาหารไทย จึงอยู่ที่ความมีหลายรสชาติในสำรับเดียวกัน

สำรับอาหารไทยมีคุณค่าทางโภชนาการสูง เพราะมีความหลากหลายของเนื้อสัตว์และพืชผัก รวมทั้งเครื่องเทศสมุนไพรที่แตกต่างกันไปในสำรับแต่ละวัน แต่ละฤดูกาล อาหารส่วนใหญ่เป็นสมุนไพรที่มีสรรพคุณทางยา เช่น กระเทียมช่วยลดความดันโลหิต พริกขี้หนูสดมีวิตามินเอ ช่วยขับเหงื่อ หอมแดงแก้หวัด ตะไคร้ ขมิ้น แก้อท้องอืด ฯลฯ อาหารไทยจึงเป็นอาหารแห่งสุขภาพ

การประกาศขึ้นบัญชี

สำรับอาหารไทยได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

การย่างไฟ

ประวัติความเป็นมา

การย่างไฟเป็นวิธีการรักษาผู้ป่วยวิธีหนึ่งของการแพทย์พื้นบ้านอีสาน ใช้รักษาผู้ป่วยที่ได้รับบาดเจ็บจากอุบัติเหตุ เช่น ตกต้นไม้ ควายชน หรือรถจักรยานยนต์ล้ม ผู้ที่ได้รับอุบัติเหตุมีอาการเคล็ด ขัดยอก ฟกช้ำดำเขียว แผลถลอก การย่างไฟมีจุดเด่นในการแก้อาการเจ็บป่วย โดยช่วยให้เลือดลมในร่างกายไหลเวียนดี ทำให้เลือดกระจายและป้องกันเลือดตกในหรือเลือดคั่งค้าง เป็นการให้ความร้อนที่เหมาะสมผ่านตัวยาสมุนไพร เพื่อให้ออกฤทธิ์และความร้อน ไอน้ำจะทำให้มีน้ำมันหอมระเหยในสมุนไพร ช่วยบำบัดเลือดลมในร่างกายให้เป็นปกติ

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

การย่างไฟเป็นทั้งกระบวนการปฐมพยาบาลและรักษาผู้ป่วยที่ประสบอุบัติเหตุที่มีการใช้มานานนับร้อยปี โดยเฉพาะในกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในภาคอีสาน การย่างไฟมีวิธีการ ดังนี้

๑. นำแคร่มาวางไว้ที่โล่ง ติดไฟใช้ไม้พินหรือถ่าน ไม้ที่นิยมนำมาใช้ ได้แก่ จิก (เต็ง) ชี้เหล็ก สะแกนา จากนั้นเทข้าวเปลือกที่หนึ่งใหม่แล้วเกลี่ยกระจายให้ทั่วบริเวณแคร่ตามที่ต้องการ

๒. วางสมุนไพรลงบนแคร่ให้ทั่ว (แล้วแต่สูตรตำรับ) ปูผ้าหรือเสื่อที่ชุบน้ำแล้วบนชั้นของสมุนไพร (ต้องชุบน้ำก่อนอย่างเสมอและหลังจากย่างได้ ๒ - ๓ ชั่วโมง ต้องพรมน้ำให้ชุ่ม)

๓. ก่อนทำการรักษาให้ผู้ป่วยดื่มเหล้าขาว ๔๐ ดีกรี ๑ - ๒ กัง (ประมาณ ๓๐ - ๔๐ มิลลิลิตร) ผสมน้ำตาลทราย ๑ - ๒ ช้อนโต๊ะก่อน เพื่อป้องกันและรักษาอาการ “เลือดตีขึ้น” หมายถึง ภาวะเลือดตกใน

๔. ผู้ป่วยต้องอาบน้ำให้สะอาด โดยการอาบน้ำอุ่นที่มีส่วนผสมของใบมะขามและใบหนาดต้มให้เดือด

๕. ให้สวมเสื้อผ้าหลวม ๆ ระบายอากาศหรือถ่ายเทความร้อนได้ดี เวลาย่างไฟจะได้ไม่อบและร้อนเกินไป

๖. การนอนบนแคร่ที่มีไอร้อน ต้องเผื่อระวังหรือประเมนอาการผู้ป่วยทุกระยะ เพื่อป้องกันไม่ให้ความร้อนมากเกินไปจนผิวหนังลอกพอง

๗. ระยะเวลาที่ใช้ย่างขึ้นอยู่กับอาการของผู้ป่วย

- ระดับเล็กน้อย ย่างไฟครั้งละ ๒ - ๔ ชั่วโมง ทำต่อเนื่อง ๑ - ๒ วัน

- ระดับปานกลาง ย่างไฟครั้งละ ๓ - ๕ ชั่วโมง ทำต่อเนื่อง ๒ - ๔ วัน

- ระดับการเจ็บป่วยรุนแรง เช่น กระดูกหัก หมดสติ ย่างไฟครั้งละ ๔ - ๗ ชั่วโมง ทำต่อเนื่อง ๓ - ๕ วัน

ปัจจุบันยังมีการถือปฏิบัติอยู่หลายชุมชน แต่ละชุมชนมีหลักการเหมือนกัน แต่อาจมีตำรายาที่ใช้ในการย่างไฟแตกต่างกัน ในการรักษาผู้ประสบอุบัติเหตุ

การประกาศขึ้นบัญชี

การย่างไฟ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

การสักยา

ประวัติความเป็นมา

การสักยา เป็นภูมิปัญญาในการรักษาโรคประเภทหนึ่งของชาวอีสาน เช่น สักเพื่อลดอาการปวดศีรษะ ลดอาการปวดบวมตามข้อ ถอนพิษต่าง ๆ โดยเฉพาะพิษจากแมงมุมกัด ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ น้ำยาที่ใช้ประกอบการสักและวิธีการสัก

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

น้ำยาที่ใช้ประกอบการสัก ประกอบด้วย ว่านกระจาย ว่านแก้เส้นขอด ว่านขมิ้นขาว ว่านถอนพิษร้อยแปดและน้ำมันขี้ผึ้งแดง ถ้าไม่มีให้ใช้น้ำมันเลียงผาแทน แต่คุณภาพจะด้อยกว่าน้ำมันจากขี้ผึ้งแดง การเตรียมน้ำยาเพื่อใช้ในการสัก ให้นำหัวว่านสดทั้งหมดมาหั่นให้เป็นชิ้นบาง ๆ แล้วนำไปหุงกับน้ำมันมะพร้าวผสมกับน้ำมันงา โดยมีคาถากำกับในการสัก ส่วนการจับขี้ผึ้งแดงมาใช้ต้องระวังเป็นพิเศษ เพราะถ้าถูกบั้งกัดอาจตายได้

วิธีการสักเริ่มจากการหยदन้ำยาลงบริเวณที่ต้องการรักษา เช่น กรณีรักษาพิษให้หยदन้ำยาขอบ ๆ ปากแผล แต่ถ้ารักษาอาการปวดเมื่อยให้หยदन้ำยาไปตามเส้นที่ต้องการรักษาอาการปวด จากนั้นใช้เข็มสักบริเวณที่มีหยदन้ำยาทุกหยด ๕ - ๖ ครั้ง แถงบริเวณผิว ๆ ไม่ลึกเหมือนการสักยันต์ เมื่อน้ำยาแห้งแล้ว ใช้สำลีชุบน้ำมันขี้ผึ้งแดงหรือน้ำมันเลียงผาเช็ดบริเวณที่สักไว้ ตำรับพ่อแพง นาคะอินทร์ มีคาถาในขณะที่เช็ดน้ำมันว่า “โอมสามเฒ่า โอมสามแก้ว โอมสามพาข้าว โอมเฒ่าผีโพง โอมเฒ่าผีพาย โอมสหายยาเด้อ มนตร์อันนี้กูซื่ออยู่เลือดขึ้น มนตร์อันนี้กูซื่ออยู่เลือดลง ว่าซิงเลือดแล้วกูซื่อเปาเลือดหมู่นี้ให้มันมุ่นบัดนี้แล้วนครโอม สะหะโอมสหายยาเพื่อ” (คาถาสลายเลือด)

ข้อห้ามของการสักรักษามี ๒ ประการ คือ น้ำยาที่สกัดจากว่านห้ามนำมาสูดดม และเมื่อได้รับการสักไปแล้วห้ามกินดักแด้ โดยเด็ดขาด เพราะโปรตีนจากดักแด้จะไปลดประสิทธิภาพของยาที่อยู่ในร่างกาย ทั้งนี้ การสัก คือ การทำให้ผิวหนังเป็นรู เพื่อให้ยาซึมเข้าสู่บริเวณที่เป็นปัญหาโดยตรง ส่วนน้ำมันที่ใช้มีลักษณะเป็นน้ำกระสายยา ช่วยให้ยาเดินได้ดีขึ้น

จากบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ปัจจุบันการสักเพื่อรักษาโรคลดลง ในปัจจุบันอาจมีผู้รู้ไม่เกิน ๒๐ ท่าน ปัญหาที่สำคัญคือ ยังไม่มีการถอดองค์ความรู้ทางด้านนี้ เพื่อนำมาอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาการใช้ในขั้นต่อไป

การสักเพื่อใช้ในการรักษาโรคยังคงปรากฏในหมอสักในบางพื้นที่ของภาคอีสาน เช่น จังหวัดสกลนคร อุตรธานีและมหาสารคาม

การประกาศขึ้นบัญชี

การสักยา ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

ข้าวหอมมะลิ

ประวัติความเป็นมา

ข้าวหอมมะลิเป็นพันธุ์ข้าวเจ้าที่ได้รับการยกย่องว่าอร่อยที่สุด ได้รับรางวัลชนะเลิศ การประกวดทั้งระดับเอเชียและระดับโลก ชาวนาไทยท้องถิ่นต่าง ๆ นิยมเพาะปลูกสืบทอดกันมา แต่โบราณในชื่อของ“ข้าวหอม” ซึ่งมีอยู่หลายชนิด เช่น ข้าวหอมจันทน์ (ใต้) ข้าวหอมคลองหลวง (กลาง) ข้าวหอมแดง (กลาง) ข้าวหอมพิษณุโลก (เหนือ) ข้าวหอมนางมณฑา (กลาง) ข้าวหอมมะลิ (ภาคตะวันออก) ฯลฯ

ข้าวหอมมะลิเป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยววงศ์ Gramineae ตระกูล Oryza อยู่ในกลุ่มข้าวปลูก ที่มีชื่อเรียกเฉพาะว่า Sativa เป็นสายพันธุ์ข้าวเจ้าเมล็ดยาว (Indica)

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

เล่ากันว่าข้าวหอมมะลิเป็นพันธุ์ข้าวที่นายจรูญ ต้นทงูฒิ ชาวนาตำบลแหลมประดู่ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ได้ใช้ ภูมิปัญญาในวัฒนธรรมข้าว คัดเลือกสายพันธุ์ข้าวไว้เพาะปลูกในปีต่อไป จนพบข้าวพันธุ์ใหม่โดยบังเอิญในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ จึงตั้งชื่อข้าวพันธุ์ใหม่ ตามลักษณะเด่นที่มีกลิ่นหอมว่า “ข้าวหอมมะลิ” จนมีเสียงเล่าลือ ว่าเป็นข้าวที่ “เมล็ดสวย เรียว ยาว ขาว ใส นุ่ม นวล อร่อย หอม” ในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ ขุนทิพย์ กำนันตำบลท่าทองกลาง อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้นำไปปลูกในนาของตน ต่อมาจึงขยายพันธุ์สู่ชุมชน ขุนทิพย์ได้แนะนำข้าวหอมมะลิให้แก่นายสุนทร สีหะเนิน พนักงานข้าว ของกรมวิชาการเกษตรประจำอำเภอบางคล้าได้รู้จัก ซึ่งได้นำไปทดลอง ปลูกเพื่อพัฒนาสายพันธุ์ที่สถานีทดลองข้าวโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี ในปี พ.ศ. ๒๔๙๖ จึงได้ขยายผลนำไปทดลองปลูกในภาคเหนือและ ภาคอีสานต่อเนื่องเป็นเวลา ๖ ปี

จากผลการทดลอง พบว่า “ข้าวหอมมะลีสายพันธุ์ ๔ - ๒ - ๑๐๕” ทนความแห้งแล้งได้ดี ชอบดินร่วนปนทรายและชอบน้ำฝน จึงเหมาะ ที่จะปลูกในภาคอีสานมากที่สุด คณะกรรมการคัดเลือกสายพันธุ์จึงมีมติรับรองผลการทดลองและให้ชื่อว่า “ข้าวขาวดอกมะลิ ๑๐๕” ในปี พ.ศ. ๒๕๐๒

ครั้นถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๔ สถานีทดลองข้าวจังหวัดสุรินทร์เริ่มกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ ๑๐๕ สู่อำเภอต่าง แต่ชาวนานิยมเรียกว่า “ข้าวหอมมะลิ” เหมือนเดิมและกลายเป็นข้าวสายพันธุ์หลักที่ปลูกในพื้นที่ส่วนใหญ่ของทุ่งกุลาร้องไห้สืบมา

ทั้งนี้ ข้าวหอมมะลิเป็นพันธุ์ข้าว ที่ค้นพบจากภูมิปัญญาของชาวนาไทยและ ทางราชการไทยได้นำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีมาพัฒนาสายพันธุ์ให้เหมาะสม กับการเพาะปลูกมากขึ้น จนกระทั่งกลายเป็นข้าวที่อร่อยที่สุดและมีชื่อเสียงมากที่สุดในปัจจุบัน

การประกาศขึ้นบัญชี

ข้าวหอมมะลิได้รับการประกาศขึ้น บัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของ ชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

คชศาสตร์ชาวกวย

ประวัติความเป็นมา

กลุ่มชนชาวกวย เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในประเทศไทย ซึ่งอาศัยหนาแน่นในพื้นที่ภาคอีสานตอนล่างโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ อุบลราชธานี และสระแก้วบางส่วน คำเรียกขานว่า “กวย” “กุย” หรือ “กวย” เป็นการออกเสียงที่แตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่นและยังจำแนกชื่อเรียกตามวิถีชีวิต อาทิ กุยซแร หมายถึง ชาวกวยที่ประกอบอาชีพทำนา กุยแฉก หมายถึง กลุ่มชาวกวยที่ประกอบอาชีพตัดไม้และกวยอะจิงหรือกวยอาเจียง คือ ชาวกวยที่ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง

ความสำคัญและคุณค่า แห่งมรดกภูมิปัญญา

ชาวกวยอะจิ่ง บ้านกระโพ บ้านตาก
กลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัด
สุรินทร์ มีความรู้และความชำนาญในการจับ
และการเลี้ยงช้าง ซึ่งเป็นมรดกภูมิปัญญา
ทางวัฒนธรรมที่ได้ถ่ายทอดมาแต่โบราณกาล
องค์ความรู้ดังกล่าว ประกอบด้วย

๑) ความรู้ด้านการจับช้างป่าด้วย
วิธีการโพนช้าง คือ การจับช้างป่าด้วยการ
ใช้ช้างต่อ

๒) ความรู้ด้านพิธีกรรมเกี่ยวกับ
ช้างและคนเลี้ยงช้าง พิธีกรรมเช่นไหว้ผีปะกำ
พิธีกรรมปัดรังควาน เป็นต้น ความรู้ทั้งสอง
ด้านเป็นความรู้ที่โดดเด่นที่สุดของชาวกวยอะ
จิ่ง เนื่องจากเป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนความ
ยึดโยงระหว่างโลกมนุษย์และโลกแห่งความ
ศักดิ์สิทธิ์และจิตวิญญาณ

๓) ความรู้ด้านการฝึกบังคับช้าง ทั้งในยามปกติและยามที่ช้างตกมัน

๔) ความรู้ด้านการรักษาโรคของช้างด้วยสมุนไพรและมนต์คาถา

๕) ความรู้ด้านการทำเชือกปะกำคล้องช้าง

๖) ความรู้ด้านการสังเกตลักษณะดีร้ายของช้าง

ความรู้ด้านคชศาสตร์ของชาวกวย เป็นความรู้ที่อยู่กับหมอช้างในลักษณะของความทรงจำและประสบการณ์ การถ่ายทอดความรู้กระทำ
ได้ ๒ ทาง คือ ทางวาจาและการปฏิบัติจริง แต่มีข้อห้ามอันเป็นจารีตว่าห้ามบิดาถ่ายทอดความรู้ให้กับบุตรชายโดยตรง เนื่องจากเชื่อว่าจะทำให้เกิด
เภทภัยต่อผู้ที่ฝ่าฝืน อนึ่ง การที่ชาวกวยไม่มีตัวอักษรเป็นของตนเอง จึงไม่มีการบันทึกองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นต้นมา ชาวกวยในจังหวัดสุรินทร์ไม่ได้ออกไปจับช้างป่าอีกต่อไป เนื่องจากเหตุผลทางการเมืองระหว่างประเทศ
เมื่อไม่มีการจับช้างป่าก็ไม่สามารถแต่งตั้งหรือเลื่อนตำแหน่งหมอช้างขึ้นอยู่กับความรอบรู้ในการจับช้างป่าและการประกอบ
พิธีกรรมต่าง ๆ รวมทั้งจำนวนช้างป่าที่จับได้ ปัจจุบันเหลือหมอช้างที่ยังมีชีวิตอยู่เพียงไม่กี่คนเท่านั้น

การประกาศขึ้นบัญชี

คชศาสตร์ชาวกวย ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

แมวไทย

ประวัติความเป็นมา

“แมวไทย” (Siamese Cat) มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า Felis silvestris catus แมวไทยจัดเป็นแมวพันธุ์แท้ที่สืบเชื้อสายมาจากแมวโบราณ แมวไทยมีอุปนิสัยที่โดดเด่น คือ มีความฉลาด มีความเป็นตัวของตัวเอง รู้จักคิด รู้จักประจบ รักบ้านรักเจ้าของและเหนืออื่นใด คือ รักความอิสระเป็นชีวิตจิตใจ ซึ่งถือว่าเป็นบุคลิกประจำตัวที่ทำให้แตกต่างจากแมวพันธุ์อื่น ปัจจุบันแมวไทยที่มีลักษณะดีเหลืออยู่เพียง ๕ ชนิด ได้แก่ ศุภลักษณ์หรือทองแดง มาเลศหรือดอกเลา วิเชียรมาศ โคนจาหรือร่องมด ขาวมณีหรือขาวปลอด

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

แมวมาเลศหรือดอกเลา หรือที่คนไทยเรียกว่า แมวโคราชหรือแมวสีสวาดนั้น มีถิ่นกำเนิดที่อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา (โคราช) มีหลักฐานบันทึกเกี่ยวกับแมวโคราชในสมุดข่อยที่เขียนขึ้นในช่วงกรุงศรีอยุธยา ได้กล่าวถึงแมวที่ให้โชคลาภที่ดี ๑๗ ตัว รวมถึงแมวโคราชด้วย

ชื่อแมวโคราช เป็นชื่อที่ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยใช้แหล่งกำเนิดของแมวเป็นชื่อเรียกพันธุ์แมว มีเรื่องเล่ามากมายหรือเป็นตำนานเล่าขานเกี่ยวกับแมวโคราช รวมถึงตำนานพื้นบ้านที่กล่าวถึงการที่แมวโคราชมีทางหิ้งงอมมากเท่าไร จะมีโชคลาภมากเท่านั้น แต่คนไทยบางกลุ่มจะเรียกแมวโคราชว่าแมวสีสวาด คนสมัยโบราณมีความเชื่อว่า แมวสีสวาด เป็นแมวนำโชคลาภของคนโคราชและคนเลี้ยงทั่ว ๆ ไป จะนำมาซึ่งความสุขสวัสดิมงคลแก่ผู้เลี้ยง

ทั้งนี้ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ นางยีน จอห์นสัน ชาวสหรัฐอเมริกา ได้เดินทางเข้ามาประเทศไทยและได้นำแมวโคราช (แมวสีสวาดหรือดอกเลา) กลับไปสหรัฐอเมริกา ๒ ตัว ชื่อนาราและดารา ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ได้มีการก่อตั้งสมาคมผู้เลี้ยงแมวไทยพันธุ์โคราชขึ้นในสหรัฐอเมริกา ตราบจนกระทั่งมีการจดทะเบียนเป็นสัตว์ประจำชาติไทยในปี พ.ศ. ๒๕๕๒

การประกาศขึ้นบัญชี

แมวไทย ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

ภูมิปัญญาการทำเส้นไหมไทย

ประวัติความเป็นมา

ผ้าไหม (Thai Silk) เป็นมรดกภูมิปัญญาของชาวสยามที่สืบทอดกันมาแต่โบราณกว่าจะเป็นผืนผ้าที่สวยงาม ต้องผ่านกระบวนการสั่งสมประสบการณ์อันยาวนานของช่างทอ เริ่มตั้งแต่การปลูกหม่อน การเลี้ยงตัวไหม การสาวไหมเพื่อนำมาทำเป็นเส้นไหม การฟอกไหม การย้อมสีและการทอเป็นผืนผ้า

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาการทำเส้นไหมไทย ประกอบด้วย

- ๑) ภูมิปัญญาการปลูกหม่อน
- ๒) ภูมิปัญญาการคัดเลือกสายพันธุ์ไหม
- ๓) ภูมิปัญญาการเลี้ยงไหม

๔) ภูมิปัญญาการสาวไหม เส้นไหมที่ได้จากการสาวไหมแต่ละครั้ง แบ่งได้เป็น ๔ ประเภท ได้แก่ เส้นไหมหีบ หรือไหมปลอก หรือไหม ๓ เส้นไหมสาวเลย หรือไหมลวด หรือไหม ๒ เส้นไหมน้อย หรือไหมเครือ หรือไหมยอดหรือไหม ๑ และเส้นไหมขี้กะเพย หรือ ยามแลง หรือปากหม้อ

- ๕) ภูมิปัญญาการฟอกไหม
- ๖) ภูมิปัญญาการย้อมสีธรรมชาติ
- ๗) ภูมิปัญญาการทอ

การทอผ้าไหมที่ใช้ในงานพิธีต่าง ๆ เช่น งานทำบุญ งานต้อนรับแขก บางพื้นใช้เวลาในการทอเป็นปี เพื่อแสดงให้เห็นถึงความรักความศรัทธา เช่น ผ้ามัดหมี่ ผ้าตีนจก ผ้าตาด ผ้ายก เป็นต้น ในอดีตผ้าที่ใช้ในราชสำนักเป็นผ้าไหมที่มีความประณีต สีสันสวยงาม ทอด้วยช่างหลวง ผ้าไหมยังแสดงชั้นยศของผู้สวมใส่

นอกจากนี้ การทอผ้าไหมในอดีตถือเป็นการแสดงศิลปะ แสดงฝีมือความเป็นลูกผู้หญิง ทอให้กับคนที่รักใส่ สมัยหลังเป็นการทอเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว เมื่อยามว่างจากการทำนา คนในชุมชนจะรวมกลุ่มกันเพื่อทอผ้า

ปัจจุบันการทอผ้าไหมในประเทศไทยนิยมกันมากในภาคอีสาน แต่ละจังหวัดแต่ละชุมชนจะมีการสืบทอดกระบวนการทอผ้าไหมที่แตกต่างกัน เป็นการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น แต่ในปัจจุบันเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมน้อยลง การใช้ไหมโรงงานหรือไหมอุตสาหกรรมจึงเข้ามามีบทบาทมากขึ้น เพราะเส้นใยไหมจะมีความเรียบและความสม่ำเสมอ และยังมีการนำเข้าเส้นไหมจากประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งคุณภาพต่างกับเส้นไหมในประเทศไทย แต่ถึงอย่างไร ไหมไทยยังคงได้รับความนิยมนำมาตัดเป็นชุดเพื่อสวมใส่ในงานต่าง ๆ อยู่เสมอ ความมีชื่อเสียงของไหมไทยที่ทั้งคนไทยและชาวต่างชาติให้ความนิยมนั้น ทำให้มีการลอกเลียนแบบผ้าไหมไทยจำหน่าย จึงทำให้ต้องเกิดตราสัญลักษณ์กันยุงขึ้น เพื่อสร้างมาตรฐานคุณภาพของไหมไทย

การประกาศขึ้นบัญชี

ภูมิปัญญาการทำเส้นไหมไทย ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘

ภูมิปัญญาการเลี้ยงควายไทย

ประวัติความเป็นมา

ควายไทยเป็นสัตว์เลี้ยงคู่กับคนไทยมานาน มีตำนานโบราณเล่าว่า พระยาแฉนเป็นผู้มอบควายให้แก่บรรพบุรุษของคนไทย ครั้งยังอยู่ที่บึงดอนแดนลือ เพื่อไว้ใช้ทำนา การเลี้ยงควายไทยในอดีตมีวัตถุประสงค์ ๒ ประการด้วยกัน คือ การเลี้ยงควายงามและการเลี้ยงเพื่อใช้แรงงาน แต่ส่วนมากจะเลี้ยงเพื่อใช้แรงงานเป็นหลักสำคัญมากกว่าการเลี้ยงควายงามที่มีอยู่ไม่มากนัก การเลี้ยงทั้งสองต่างก็มีลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงภูมิปัญญาการเลี้ยงแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาเลี้ยงควายไทย ประกอบด้วย

๑) ภูมิปัญญาการเลี้ยงควายงาม พิจารณา ๓ เรื่องเป็นหลัก คือ คุณลักษณะรูปร่างท่าทางโดยรวม คุณลักษณะอวัยวะส่วนต่าง ๆ และคุณลักษณะตำแหน่งขวัญ

๒) ภูมิปัญญาการเลี้ยงควายงาน คือ การเลี้ยงปล่อยรวมฝูง การเลี้ยงแบบปล่อยฝูง การเลี้ยงล่าม การเลี้ยงในพื้นที่เฉพาะ การเลี้ยงขังคอกและการฝึกควายไถนา

ปัจจุบันควายไทยมีจำนวนลดน้อยลงเรื่อย ๆ เพราะสาเหตุหลายประการประกอบกัน คือ ชาวนาไทยส่วนใหญ่นิยมใช้เครื่องจักรทุนแรงหลายชนิดหลายขนาดมาใช้ไถนากันมากขึ้น จึงทำให้เวลาการไถนาไม่พร้อมกัน และต่างพากันปรับพื้นที่นาให้เป็นผืนใหญ่ขึ้น เพื่อความเหมาะสมกับการใช้เครื่องจักรมากขึ้น รวมทั้งใช้รถเกี่ยวข้าวที่สีฟนข้าวแทนการนวดข้าวพร้อมกัน จึงมีการใช้แรงงานควายน้อยลงเรื่อย ๆ อย่างไรก็ตาม ยังพบว่ายังมีบางชุมชนที่ยังมีการเลี้ยงควายกันอยู่บ้าง เพราะยังมีบริเวณพื้นที่ทำเลเลี้ยงควายตามบริเวณที่ลุ่มทาม-บุงของที่ราบลุ่มน้ำสงครามในเขตตำบลท่าบ่อสงคราม อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม โดยเฉพาะควายของชาวบ้านดอนมะจ่าง บ้านดอนแดง บ้านดอนสมอ และบ้านท่าบ่อยังมีควายรวม ๆ กันทั้ง ๔ หมู่บ้าน ไม่น้อยกว่า ๑,๐๐๐ ตัว นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานราชการ และองค์กรเอกชนที่เห็นวิกฤติความเสียหายของควายไทย ด้วยการรวมตัวกันจัดตั้งโครงการและศูนย์ต่าง ๆ ขึ้น เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุ์ควายและวิถีชีวิตควายที่มีความสัมพันธ์และผูกพันกับคนไทยมาแสนนานหลายแห่ง

การประกาศขึ้นบัญชี

ภูมิปัญญาการเลี้ยงควายไทย ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘

ดอนปู่ตา

ประวัติความเป็นมา

ดอนปู่ตาเป็นบริเวณป่าที่ตอนนี้น้ำท่วมไม่ถึง ทุกหมู่บ้านของชาวอีสานต้องมีพื้นที่ “ดอนปู่ตา” เป็นที่ประทับของผีปู่ตาหรือผีอารักษ์ของหมู่บ้าน ชาวบ้านเชื่อว่าดอนปู่ตาเป็นบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงไม่กล้าตัดฟันต้นไม้ในบริเวณนั้นและไม่กล้าจับสัตว์ต่าง ๆ ที่มีในดอนปู่ตามากินเป็นอาหาร

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ภายในป่าดอนปู่ตามีการสร้างหอพ่อปู่และแม่ย่าไว้กราบไหว้ โดยปกติชาวบ้านจะประกอบพิธีเลี้ยงผีปู่ตาในทุกวันพุธก่อนเพล ซึ่งเป็นการเซ่นไหว้ประจำสัปดาห์และในรอบปีจะมีการเซ่นไหว้ใหญ่ ครั้งหนึ่งซึ่งมักจะทำในเดือน ๖ ก่อนจะลงทำนา ในบางพื้นที่จะมีการเลี้ยงผี ๒ ครั้งต่อปี คือ เลี้ยงในช่วงเดือน ๓ และเดือน ๖ แต่ในปัจจุบันส่วนใหญ่เหลือการเลี้ยงผีปู่ตาเฉพาะในช่วงเดือน ๖ โดยจะมีของเซ่นไหว้ ดังนี้ เหล้าหนึ่งไห ไก่หนึ่งตัว สำหรับหวานสีสำหรับ หมากหนึ่งคำและบุหรี่ยี่หนึ่งมวน และมี “เผ่าจ้ำ” หรือ “ชะจ้ำ” เป็นผู้ทำหน้าที่ติดต่อเจรจากับผีปู่ตาและเป็นผู้กล่าวนำและกล่าวแทนชาวบ้านในพิธีเซ่นไหว้

ดังนั้น ภูมิปัญญาของการมีป่าดอนปู่ตาและการเลี้ยงผีปู่ตา จึงมีหลักการที่สำคัญ ๒ ประการ คือ

๑) พื้นที่ของป่าดอนปู่ตาเป็นพื้นที่อนุรักษ์ของหมู่บ้าน เพราะมีความเชื่อและตั้งเป็นกฎร่วมกันว่าเป็นบริเวณที่ห้ามตัดต้นไม้ เก็บหาเห็ดและห้ามล่าสัตว์ จึงทำให้พืชและสัตว์มีพื้นที่ปลอดภัย ได้อาศัยอยู่เพื่อการแพร่พันธุ์ไปยังพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป นักวิจัยได้พบว่า ป่าดอนปู่ตาในภาคอีสานมีพื้นที่เฉลี่ย ๕๐ ไร่ แต่มีดัชนีความหลากหลาย ชนิดของพรรณพืชและสัตว์เทียบเคียงได้กับป่าทำเลขขนาด ๑,๐๐๐ ไร่

๒) พิธีเลี้ยงผีปู่ตาสามารถใช้ตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านได้ เนื่องจากในการประกอบพิธีกรรมจะมีการนำเอาไก่ที่เลี้ยงไว้ ในบ้านหรือตามนา ๑ ตัว ไปฆ่าสังเวยให้กับผีปู่ตา ในพิธีจะมีการเสีงทาย คางไก่ โดยเผ่าจ้ำจะถอดเอาขากรรไกรล่างของไก่ ซึ่งเป็นกระดูกอ่อน

ออกมาดูรูปร่าง ถ้าคางไก่ส่วย คือ มีรูปร่างดีไม่บิดเบี้ยว ผิวของกระดูกเรียบ ไม่ขรุขระ แสดงว่าข้าวปลาอาหารจะสมบูรณ์ แต่ถ้ารูปร่างไม่ดี แสดงว่า ข้าวจะยากหมากจะแพง ในเชิงวิทยาศาสตร์สามารถอธิบายได้ว่า เนื่องจากไก่บ้านเป็นไก่ที่หากินอยู่กับสิ่งแวดล้อมในบ้านหรือในไร่นา ถ้าอาหารอุดมสมบูรณ์ กระดูกอ่อนที่คางไก่อก็จะสมบูรณ์ แต่ถ้าอาหาร ของไก่ขาดแคลน การเจริญของคางไก่อก็จะไม่สมบูรณ์ ชาวบ้านต้อง เตรียมตัวรับกับวิกฤติที่จะเกิดขึ้นหรือเร่งปรับสภาพแวดล้อมให้อยู่ใน ภาวะสมดุลมากยิ่งขึ้น

ป่าดอนปู่ตาและพิธีกรรมความเชื่อที่เกี่ยวข้อง จึงนับเป็น มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในการรักษาความสมดุลของทรัพยากร ป่าไม้และแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของระบบความเชื่อของชุมชน กับสิ่งแวดล้อม

การประกาศขึ้นบัญชี

ดอนปู่ตา ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

การเลือกทำเลสร้างบ้านเรือนของชาวอีสาน

ประวัติความเป็นมา

การเลือกทำเลหรือช่วยภูมิการตั้งชุมชนบ้านเมือง ต้องมีพื้นที่สำคัญ ๔ พื้นที่ คือ

- ๑) พื้นที่อยู่อาศัย
- ๒) พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์
- ๓) พื้นที่ทำกิน
- ๔) พื้นที่สาธารณะ

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

การเลือกทำเลพื้นที่เฉพาะบริเวณที่จะปลูกเรือนของแต่ละครอบครัวของชาวอีสานนั้น จะดูจากปัจจัยของลักษณะพื้นที่ ๔ ด้าน คือ

- ๑) ระดับความสูง – ต่ำของพื้นดิน
- ๒) ทิศของจอมปลวกที่มีอยู่ในบริเวณนั้น
- ๓) ลักษณะรูปร่างของพื้นที่ดิน
- ๔) การกำหนดตำแหน่งที่จะขุดแหล่งน้ำตามทิศต่าง ๆ

นอกจากนี้ ยังมีข้อห้ามเกี่ยวกับทำเลที่ขัดขวางด้านธรรมชาติ และห้ามการกระทำการบางอย่างที่มีผลกระทบในทางไม่ดีกับตัวเรือน และผู้อยู่อาศัย สำหรับการเลือกตำแหน่งที่จะปลูกเรือนในบริเวณบ้านมีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับทิศ การวางแนวตัวเรือนตามทิศ ระยะที่

ตั้งตัวเรือนกับแนวเขตบริเวณบ้าน รวมทั้งมีข้อห้ามสร้างเรือนคร่อมทับบางสิ่งที่ไม่เป็นมงคล ตลอดจนมีความเชื่อที่สัมพันธ์กับต้นไม้ใกล้บ้านใกล้เรือนในทิศต่าง ๆ

การเลือกทำเลสร้างบ้านเรือนของชาวอีสาน สะท้อนความสัมพันธ์ของคนและสังคมกับธรรมชาติแวดล้อมและจักรวาลที่ประสานกันอย่างกลมกลืนของผู้คนชาวอีสาน

การประกาศขึ้นบัญชี

การเลือกทำเลสร้างบ้านเรือนของชาวอีสาน ได้รับการประกาศเป็นรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แต่ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

มรดกภูมิปัญญาอีสาน

ด้านงานช่างฝีมือดั้งเดิม

งานช่างฝีมือดั้งเดิม หมายความว่า งานที่สร้างสรรค์ขึ้นจากภูมิปัญญา ทักษะฝีมือช่าง การเลือกใช้วัสดุ เครื่องมือ อุปกรณ์ และกลวิธีการสร้างสรรค์ที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะ สะท้อน พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา

งานช่างฝีมือดั้งเดิม แบ่งออกเป็น ๙ ประเภท ดังต่อไปนี้

๑. ผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า หมายความว่า งานที่สร้างสรรค์ขึ้นจากเส้นใย ด้วยกรรมวิธี ในการผลิต เช่น ทอ ถัก ปัก ตีเกลียว มัดหมี่ ชิด ยก จก เกาะล้วง พิมพ์ลาย ย้อม หรือกรรมวิธีอื่น ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า

๒. เครื่องจักสาน หมายความว่า งานที่สร้างสรรค์จากวัสดุดิบ ด้วยกรรมวิธีในการผลิต เช่น จักตอก สาน ถัก ผูกมัด มัด ร้อย หรือกรรมวิธีอื่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเครื่องจักสาน

๓. เครื่องรัก หมายความว่า งานที่ใช้ยางรักเป็นวัสดุสำคัญ ด้วยกรรมวิธีในการผลิต เช่น ถม ทับ ปิดทองรดน้ำ กำมะลอ ประดับมุก ประดับกระจกลี ประดับกระดูก ปั้นกระแหนะ หรือกรรมวิธีอื่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเครื่องรัก

๔. เครื่องปั้นดินเผา หมายความว่า งานที่สร้างจากดินเป็นวัสดุหลัก ด้วยวิธีการปั้น ผึ่งแห้ง เผาเคลือบ หรือวิธีการอื่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเครื่องปั้นดินเผา

๕. เครื่องโลหะ หมายความว่า งานที่สร้างสรรค์จากโลหะเป็นวัสดุหลัก ด้วยกรรมวิธี ในการผลิต เช่น หลอม เผา ตี หล่อ ตัด ตัด ขัด เจียร เชื่อม หรือกรรมวิธีอื่นที่เกี่ยวข้องกับ การผลิตเครื่องโลหะ

๖. เครื่องไม้ หมายความว่า งานที่สร้างสรรค์จากไม้เป็นวัสดุหลัก ด้วยกรรมวิธี ในการผลิต เช่น แปรรูป ตัด เลื่อย แกะ สลัก สับ ขุด เจาะ ถาก กลึง ขุด ขัด ตกแต่งผิว หรือกรรมวิธีอื่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเครื่องไม้

๗. เครื่องหนัง หมายความว่า งานที่สร้างสรรค์จากหนังสัตว์เป็นวัสดุหลัก ด้วยกรรมวิธี ในการผลิต เช่น หมัก ฟอก ตากแห้ง ตัด เจาะ ฉลุ ลงสี หรือกรรมวิธีอื่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิต เครื่องหนัง

๘. เครื่องประดับ หมายความว่า งานที่ประดิษฐ์จากวัสดุ เช่น หิน เปลือกหอย โลหะ มีค่าและอัญมณี ด้วยกรรมวิธีในการผลิต เช่น หลอม หล่อ ดึง ตี ทูบ บู ดุน เลี่ยม แกะ สลัก ร้อย เชื่อม ตัด หรือกรรมวิธีอื่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเครื่องประดับ

๙. งานช่างฝีมือดั้งเดิมที่ไม่สามารถจัดอยู่ใน ๘ ประเภทที่กล่าวมาข้างต้น เช่น ปราสาทศพ งานช่างแทงหยวก หรืองานอื่นที่เกี่ยวข้องกับงานช่างฝีมือดั้งเดิม

ผ้าขาวม้า

ประวัติความเป็นมา

ผ้าขาวม้า ไม่ใช่คำไทยแท้ หากแต่เป็นภาษาเปอร์เซียที่มีคำต้นเค้ามาจากคำว่า “กา-มาร์บันด์” (Kamar Band) “กามาร์” หมายถึง เอวหรือท่อนล่างของร่างกาย “บันด์” แปลว่า รัดหรือพัน คาดทับ เมื่อนำสองคำมารวมกัน จึงมีความหมายว่า “เข็มขัดผ้าพันหรือที่คาดเอว” ผ้าขาวม้าเป็นงานสิ่งทอโบราณที่ใช้กันอยู่ในชุมชนและครัวเรือนมานานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๖ แล้ว ดังจะปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยเชียงแสน มีการใช้ผ้าขาวม้าสำหรับผู้ชาย ทุ่งเคียนเอว หรือโปกคีระชะ ซึ่งก็คงจะได้รับวัฒนธรรมจากไทลื้อ

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ผ้าขาวม้ามีรูปลักษณ์เป็นผ้ารูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีความกว้างประมาณ ๒ ศอก ยาว ๓ - ๔ ศอก ส่วนใหญ่จะทอเป็นผ้าลายตารางเล็ก ๆ จับคู่สีเป็นคู่ ๆ ทอสลับกันไปจนเต็มผืนผ้า บางท้องที่เรียกว่า “ผ้าตาหมากรุก” ในภาคอีสานจะเรียกว่า “แพรฮีโป้ หรือ แพร่ลั่นแลน หรือ แพร่ไล่ปลาไหล” มีการใช้เส้นไหมเป็นวัตถุดิบส่วนใหญ่ บางท้องที่ใช้ฝ้ายทอบ้าง โดยเป็นสิ่งของที่ใช้งานพิธีบายศรีสู่ขวัญ เป็นผ้าไหว้ญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายสามี (ของสมมา) และใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ

ผ้าขาม้าถือว่าเป็นผ้าสารพัดประโยชน์ทั่วไปมีการใช้งานต่าง ๆ ดังนี้ เช่น ใช้ปูรอง อาบน้ำ เช็ดตัว ปูรองนั่ง โปกศირชะ นุ่งแทนโสร่ง ห่มกันหนาว นุ่งกระโจมอก มัดแทนเชือก ห่อเสื้อผ้าหรือสัมภาระต่าง ๆ หนุนแทนหมอน ทำผ้าชีร้ว ทำผ้าอ้อม ทำเปลเลี้ยงเด็ก ซับเหงื่อ เช็ดปาก คาดเอว บังแดดฝน ทำผ้ากันเปื้อน นุ่งคลอดลูก อยู่ไฟ ผูกสัตว์เลี้ยง เป็นต้น

ในปัจจุบันยังมีการทอผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่น กลุ่มช่างทอผ้าไทยวน อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดน่าน จังหวัดเชียงราย และจังหวัดราชบุรี เป็นต้น กลุ่มช่างทอผ้าจังหวัดกาญจนบุรี และกลุ่มช่างทอผ้าไทครั่ง จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดชัยนาท จังหวัดอุทัยธานี อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดนครพนม จังหวัดมุกดาหาร และจังหวัดอำนาจเจริญ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ผู้คนรุ่นใหม่แทบจะไม่มีโอกาสได้เห็นผ้าขาม้าแบบดั้งเดิมที่ทอกันในชุมชนต่าง ๆ ประกอบกับมีผ้าขาม้าจากโรงงานอุตสาหกรรม ทอด้วยเครื่องจักร ขยายเข้ามาแทนที่ผ้าขาม้าแบบดั้งเดิมที่ทอด้วยมือ อีกทั้งยังขาดหน่วยงานในภาครัฐเข้าไปเก็บข้อมูล และส่งเสริมงานช่างแขนงนี้อย่างเต็มที่ ซึ่งเกรงว่าในอนาคตจะเกิดการสูญหายขึ้นได้

การประกาศขึ้นบัญชี

ผ้าขาม้า ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

ผ้าทอไทพวน

ประวัติความเป็นมา

ไทพวนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีบรรพบุรุษสืบเชื้อสายมาจากเมืองพวน ซึ่งมีถิ่นฐานเดิมอยู่แขวงเมืองเชียงขวาง ทางตอนเหนือของเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ชาวพวนได้อพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานรกรากทำกินในประเทศไทยเมื่อราว ๒๐๐ กว่าปีมาแล้ว ได้กระจายตัวไปอาศัยในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วภูมิภาคของประเทศไทย

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ผ้าทอของชาวไทยพวน ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาที่ชาวไทยพวน สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ จากรุ่นสู่รุ่น มีเอกลักษณ์และลักษณะพิเศษ เฉพาะตัว กล่าวคือ กรรมวิธีในการผลิตและวิธีการต่าง ๆ ที่ละเอียดอ่อน งดงามทั้งทางด้าน การกำหนดลวดลาย สีเส้นที่โดดเด่น สะดุดตา ลวดลาย ต่าง ๆ ล้วนประณีตละเอียดอ่อน ทั้งกรรมวิธี การมัดหมี่ การควบเส้น การขีด การจก และการแต้มสี ล้วนเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ ของผ้าทอของชาวไทยพวนอย่างแท้จริง ลวดลายบนผ้านุ่งที่ชาวไทยพวน นุ่งนั้น ล้วนแฝงด้วยคติความเชื่อในจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณีและ วัฒนธรรมของตนเองที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากรุ่นปู่ย่าตายายมาสู่ รุ่นพ่อแม่และถึงรุ่นลูกหลานนานนับเวลาเกือบ ๒๐๐ ปี

การแต่งกายของสตรีชาวไทยพวนจะนิยมนุ่งผ้าขึ้นตีนจก ต่อหัวต่อเอว คาดเข็มขัดเงิน สวมเสื้อคอกระเช้า ภาษาพวน เรียกว่า เสื้อคอกระเทหรือเสื้ออีเป้า ส่วนผู้ชายจะนุ่งโสังขา ก้อม สวมเสื้อ ย้อมคราม หากไปทำบุญที่วัดจะนุ่งเสื้อผ้าฝ่ายสีขาว มีผ้าพาดบ่า ซึ่งสตรีชาวไทยพวนจะนิยมนุ่งผ้าที่ตนเองเป็นผู้ทอขึ้นไว้ใช้เอง มีลวดลาย สีเส้นสวยงามเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มทอผ้า ขิดของชาวไทยพวนอำเภอบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งนิยมทอสิ่งถักทอ ประเภทของใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ผ้าห่ม ผ้าสไบ ผ้าปรกหัวนาค ย่าม หมอนขิด ผ้าปรกหัวช้าง ตุ๊กหรือธง

ปัจจุบันการทอผ้าของชาวไทยพวนในชุมชนต่าง ๆ กำลังเข้าสู่ ขึ้นวิกฤติมีความเสี่ยงต่อการสูญหายอันสืบเนื่องมาจากผู้สืบทอดในการ ทอผ้าในชุมชนเข้าสู่วัยสูงอายุและเลิกอาชีพการทอผ้านี้ไป ประกอบ กับวิทยาการสมัยใหม่และสิ่งถักทอรุ่นใหม่ที่ผลิตในระบบโรงงานเริ่มคืบ คลานขยายตัวเข้ามาสู่ชุมชน ซึ่งเข้ามาแทนที่ผ้าทอแบบดั้งเดิม อีกทั้งยัง ขาดระบบการจัดการและการจัดเก็บองค์ความรู้ที่ดี หน่วยงานของภาครัฐ ยังมิได้ให้ความช่วยเหลือสนับสนุนอย่างสม่ำเสมอและขาดการฟื้นฟูอย่าง ต่อเนื่อง บางชุมชนได้เลิกวิธีการทอผ้าแบบดั้งเดิม หันไปใช้วิธีการทอผ้า แบบการยกตะกอลอยแทนกรรมวิธีแบบเก่าที่ได้รับสืบทอดมาจาก บรรพบุรุษ บางชุมชนเลิกการใช้เส้นฝ้ายจากธรรมชาติหันไปใช้ ด้ายโรงงานแทน ซึ่งเป็นการขาดความรู้ความเข้าใจในกระบวนการทอผ้า อันเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของตนไป

การประกาศขึ้นบัญชี

ผ้าทอไทยพวน ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

ผ้าทอไทยวน

ประวัติความเป็นมา

ไทยวนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่สืบเชื้อสายมาจากชาวเมืองเชียงแสนแห่งอาณาจักรล้านนา ปัจจุบันพบว่า มีการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยวนโยนกเชียงแสนที่อพยพมาจากถิ่นฐานเดิมไปอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ของประเทศไทย ซึ่งพบใน ๘ จังหวัด คือ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำปาง จังหวัดแพร่ จังหวัดอุดรธานี จังหวัดน่าน จังหวัดราชบุรี จังหวัดสระบุรี และจังหวัดนครราชสีมา

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ผ้าทอไทยวน ถือเป็นงานช่างฝีมือดั้งเดิมที่มีลักษณะและเอกลักษณ์พิเศษเฉพาะตัว กล่าวคือ มีกรรมวิธีในการผลิตสิ่งถักทอชนิดต่าง ๆ ด้วยความละเอียดอ่อนวิจิตรงดงาม ทั้งทางด้าน การเลือกใช้สีสันทัน และความงดงามของลวดลายที่ประณีต มีทั้งเทคนิคการจก การยกมุก ปั่นโก (ควบเส้น) เกาะล้วง และการมัดก่าน (คาดก่าน) ที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์ของชาวไทยวนโยนกเชียงแสนในมิติต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ คติความเชื่อจารีต ประเพณีและวัฒนธรรมของตน ผ้าทอไทยวนชนิดต่าง ๆ ที่มีความสำคัญและใช้ในชีวิตประจำวันของชาวไทยวน ได้แก่ ผ้าห่มหัวเก็บ ผ้าเซ็ดหน้า ย่อม ผ้าซิ่นชนิดต่าง ๆ (ตัวซิ่น) หมอนหน้าจก ผ้าสไบ ผ้าปกหัวนาค ตุ้ง พวงเข็ม (ตุ้งใย) เป็นต้น

ปัจจุบันมีการทอผ้าทอไทยวนในชุมชนต่าง ๆ ๘ จังหวัดของประเทศไทย เช่น ชุมชนไทยวน อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ชุมชนไทยวน จังหวัดราชบุรี ชุมชนไทยวน อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี ชุมชนไทยวน

บ้านโนนกุ่ม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ชุมชนไทยวน อำเภอแม่แจ่ม อำเภอดอยเต่า อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนไทยวน อำเภอนาน้อย อำเภอภูเพียง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ชุมชนไทยวน อำเภอตรอน อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ชุมชนไทยวน อำเภอเมืองจังหวัดลำปาง

ผ้าทอไทยวนในปัจจุบันกำลังเข้าสู่ขั้นวิกฤติ เพราะผู้สืบทอดในการทอผ้าจะมีในบางชุมชนเท่านั้น เช่น ชุมชนไทยวน จังหวัดราชบุรี เหลือคนทอผ้าตีนจกเท่าที่สำรวจพบเหลือแค่ ๑๒ คนเท่านั้น ส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุและขาดการถ่ายทอดให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่ บางชุมชนเลิกการทอผ้าจกแบบดั้งเดิมหันมาทอแบบเทคนิคยกตะกอลอยแทนกรรมวิธีแบบเก่า ซึ่งต้องใช้เวลามาก บางชุมชนเหลือเพียงการทอย่อมมุก ผ้ายกมุกต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น ชุมชนไทยวน อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี และบ้านโนนกุ่ม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา นอกจากนี้ บางชุมชนเลิกอาชีพการทอผ้าและหันไปรับเอาการทอผ้าชนิดอื่นที่ไม่ใช่อัตลักษณ์ตามแบบดั้งเดิมของชาวไทยวนโยนกเชียงแสนเข้ามาแทนที่ ส่งผลให้มรดกภูมิปัญญาเหล่านี้ใกล้สูญหาย

การประกาศขึ้นบัญชี

ผ้าทอไทยวน ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

ผ้าทอผู้ไทย

ประวัติความเป็นมา

ผู้ไทย เป็นชื่อเรียกของกลุ่มชาติพันธุ์ย่อยต่าง ๆ จำนวนมาก เช่น ไทดำ ไทแดง ไทขาว ไทแอด ไทวัง ไทกอและไทซ่า ผู้ไทยมีถิ่นฐานเดิมอยู่บริเวณชายแดนตอนเหนือระหว่างประเทศลาวและเวียดนาม มีการอพยพเข้ามาในประเทศไทยหลายระลอก ด้วยเหตุผลด้านการเมือง สงคราม การหาแหล่งทำกินใหม่ ทำให้ไม่อาจระบุได้ว่ากลุ่มผู้ไทยในประเทศไทยนั้นเป็นกลุ่มย่อยใดบ้าง เมื่อเข้ามาในรัฐไทยแล้วคนกลุ่มนี้จะถูกเรียกชื่ออย่างเป็นทางการว่า “ผู้ไทย” ซึ่งเป็นการแฝงความหมายทางการเมืองในฐานะที่เป็นประชากรของประเทศไทย

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ปัจจุบันสามารถพบเห็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม การทอผ้าและการออกแบบลวดลายผ้าของชาวผู้ไทยในประเทศไทย ในรูปแบบของเสื้อผ้าแฟชั่นของสังคมชั้นสูง โดยเฉพาะ “ผ้าแพรวา” ซึ่งเป็นผ้าไหมทอมือของผู้ไทย คำว่า “แพรว” คือ ชื่อเรียกผ้าของ ชาวอีสาน คำว่า “วา” คือขนาดความยาวของผ้าที่ยาว ๑ วา หรือ ประมาณ ๒ เมตร รูปแบบและลวดลายของผ้าแพรวา โครงสร้างแบ่งเป็น สองส่วนหลัก ๆ ได้แก่ ส่วนของชายครุย คือ ชายทั้งสองด้านของผ้า จะปล่อยเส้นไหมที่เป็นเส้นยืนของด้านกว้างแล้วจะรวบเป็นปอย ขนาดเล็ก กับส่วนของผืนผ้า ซึ่งแบ่งเป็นสี่ส่วน ได้แก่

- ๑) ส่วนชายครุย
 - ๒) ลายเล็ก หรือลายคั่น ได้แก่ ลายที่ทอบนชายผ้าทั้งสองด้าน
 - ๓) ลายเชิงผ้า ได้แก่ ลายที่ทอไว้ชิดกับลายเล็ก ๆ ก่อนจะทอ ลายใหญ่ โดยลายเชิงผ้าจะอยู่สองแถวของแต่ละด้านของผืนผ้า
 - ๔) ลายใหญ่ ได้แก่ ลายที่อยู่แนวขวางหรือแนวนอน
- ประเภทของผ้าไหมแพรวา แบ่งเป็น ๓ อย่าง ได้แก่
- ๑) ผ้าล่วงผ้าจะมี ๒ สี คือ สีพื้นและสีลาย การทอไม่ซับซ้อน
 - ๒) ผ้าจก หรือ ผ้าลายจก ลายหยอด หรือลายจกดาว มี ๒ สี
 - ๓) ผ้าเกาะหรือผ้าลายเกาะ ซึ่งมีขั้นตอนการผลิตที่ยุ่งยาก ซับซ้อน โดยจะใช้เวลาในการผลิตผ้าแต่ละผืนตั้งแต่ ๑ เดือนขึ้นไป

คนทั่วไปมักรู้จักการทอผ้าและการออกแบบลวดลายผ้า ของชาวผู้ไทยเพียงแต่ผ้าแพรวา ในขณะที่ความเป็นจริงนั้น ชาวผู้ไทย นั้นมีมรดกภูมิปัญญาที่ละเอียดอ่อนและลึกซึ้งเกี่ยวกับผ้าทอหลากหลาย ชนิด ได้แก่

- ๑) ผ้าแส่ว ๒) ผ้าแพรวา ๓) ผ้าแพรมน ๔) ผ้าตุ้ม
- ๕) ผ้าซิ่นมัดหมี่ ๖) ผ้าเม็ดงา ๗) ผ้ากาบโก้ ๘) ผ้าไสร่างหางกระรอก
- ๙) หมอนขิด ๑๐) ผ้าห่อคัมภีร์ และ ๑๑) เสื้อเย็บมือ เป็นต้น

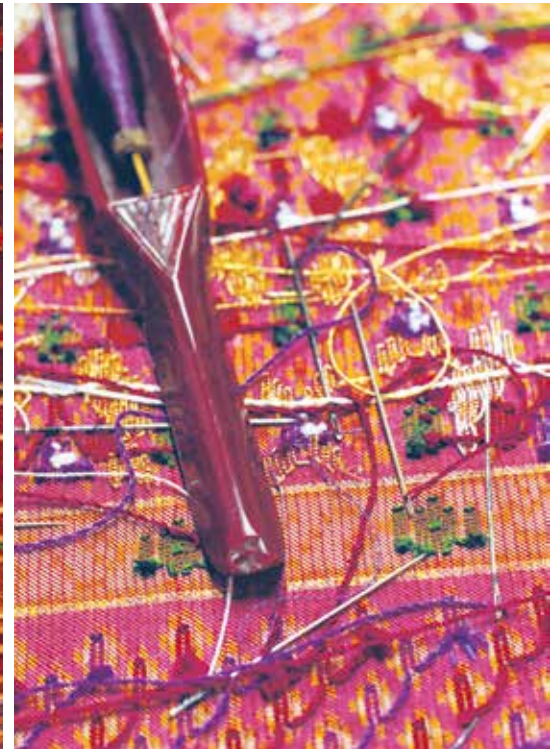
การประกาศขึ้นบัญชี

ผ้าทอผู้ไทย ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

ผ้าทอเมืองอุบลฯ

ประวัติความเป็นมา

มรดกภูมิปัญญาทางด้านวัฒนธรรมในเรื่องผ้าทอของจังหวัดอุบลราชธานี ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาทางด้านวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น ในด้านรูปแบบ ลวดลายของผ้าที่ทอขึ้นใช้ในเมืองอุบล ฯ ตั้งแต่ชนชั้นเจ้าเมืองลงมาถึงสามัญชนธรรมดา ตามหลักฐานในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชหัตถเลขาตอบกลับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เมื่อครั้งส่งผ้าทอของเมืองอุบล ฯ ขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย ในครั้งนั้นทรงกล่าวถึง “ผ้าเยียรบับลาว” นับเป็นหลักฐานที่สำคัญว่าเมืองอุบลราชธานีในอดีตก็มีสิ่งถักทอมากมายหลายชนิดบ่งบอกถึงฐานานุกรมที่ดี แบ่งระบบชนชั้นผู้ปกครองได้อย่างชัดเจน ถือเป็นการพัฒนาในด้านรูปแบบและลวดลายของการแต่งกายของผู้คนสมัยนั้นได้อย่างชัดเจน

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

งานผ้าทอเมืองอุบล ฯ มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น คือ

๑) ลวดลายผ้าหลายอย่างเป็นงานออกแบบความคิดสร้างสรรค์ที่ประยุกต์มาจากลวดลายผ้าสยาม เช่น ผ้าเยียรบับลาวที่เจ้านายเมืองอุบล ฯ ผลิตส่งให้ราชสำนักสยาม

๒) ลายตีนซิ่นที่นำลายกรวยเชิงของลายผ้าในราชสำนักไทยมาประยุกต์ออกแบบเป็นตีนซิ่นแบบเมืองอุบล ฯ ด้วยการใช้เทคนิคการทอขีดของอีสาน จึงเป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะผ้าราชสำนักและศิลปะผ้าทอเมืองอุบล ฯ

๓) ลายหัวซิ่นที่ใช้การเทคนิคการทอจาก ลายดาวที่เป็นเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากผ้าอีสานทั่วไป

๔) ลายมัดหมี่ของเมืองอุบล ฯ จะนิยมการให้ลายละเอียดของลายผ้าแบบ “หมี่สองสอด” ซึ่งจะเสริมความประณีตของลายผ้า

๕) มีการผสมผสานและประยุกต์เทคนิคการทอผ้าจนเกิดเป็นงานผ้าทอใหม่ กรณี “ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว” ที่ได้ผสมเทคนิคการตั้งสี่เครือเส้นยืน การทอเสริมเส้นยืนพิเศษ และการจกเสริมเส้นพุ่งพิเศษในผืนเดียว จนเป็นงานผ้าทอที่เป็นเอกลักษณ์

การประกาศขึ้นบัญชี

ผ้าทอเมืองอุบล ฯ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

ผ้าแพรวา

ประวัติความเป็นมา

ผ้าแพรวา คือ ผ้าแพรวเบียงไหมที่ใช้พาดเบียงคล้ายสไบ มีความกว้างประมาณ ๑ ศอก ยาว ๑ วา จึงเป็นที่มาของชื่อผืนผ้าว่า “ผ้าแพรวา” ซึ่งมีแหล่งผลิตอยู่ที่บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยช่างทอกลุ่มวัฒนธรรมผู้ไทย

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

กรรมวิธีการทอผ้าแพรวา เป็นกรรมวิธีจกแบบดั้งเดิม โดยใช้ “นิ้วก้อย” จก สอดเส้นไหมสีสันต่าง ๆ สอดแทรกเป็นเส้นพุ่งพิเศษ ตามจังหวะลวดลายที่ละเอียดละน้อย ส่วนการย้อมไหมมักใช้สีธรรมชาติ โดยเฉพาะสีแดงจากครั่งซึ่งใช้เป็นสีพื้น ทอสลับการสร้างลวดลายจกเป็นช่วง ๆ ตลอดทั้งผืน ผ้าแพรวาหนึ่งผืนใช้เวลาทอนานนับเดือน

ความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของผ้าแพรวา คือ ลายหลักเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนเป็นโครงสร้างพื้นฐานในลวดลายผ้า โดยมีลวดลาย ๑๐ - ๑๒ ลายต่อผืน และใช้เส้นไหม ๒ - ๙ สีในการถักทอ ซึ่งลวดลายจะมีความประณีตและเรียบเนียนเป็นเนื้อเดียวกันตลอดทั้งผืนผ้า สำหรับต้นแบบลวดลายดั้งเดิมของผ้าแพรวานั้นได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่ปรากฏลายบนผืนผ้าเซวพื้นสีขาวผืนหนึ่งที่มีขนาดประมาณ ๒๕ x ๓๐ เซนติเมตร ซึ่งอาจจะมีลวดลายมากถึงกว่าร้อยลาย

ผ้าแพรวาแต่เดิมนิยมพื้นสีแดงคล้ำ มีลายจกสีเหลือง สีดำ สีขาว และสีเขียวเข้ม ประกอบด้วยลาย ๓ ส่วน คือ ลายหลัก ลายคั่น และลายช่อเชิงปลาย

ผ้าแพรวาผืนหนึ่งประกอบด้วยลวดลายหลายสิบลายไม่ซ้ำกัน ในแต่ละลายมีความหมายเกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อของชุมชน เช่น ลายนาค สื่อถึงบรรพชน ลายดอกแก้ว สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์และคุณงามความดีของชีวิต นอกจากนี้ สตรีชาวผู้ไทยใช้ผ้าแพรวาพาดเปียงไปร่วมงานในโอกาสพิเศษ เช่น งานบุญบั้งไฟ พิธีกรรมเหยา งานกินดอง (แต่งงาน) หรือเพื่อใช้คลุมไหล่ หม่สไบเฉียง รวมถึงใช้เป็นผ้าโพกหัว โดยในปัจจุบันได้มีการขยายขนาด เพื่อให้สามารถใช้งานได้หลากหลายมากขึ้น

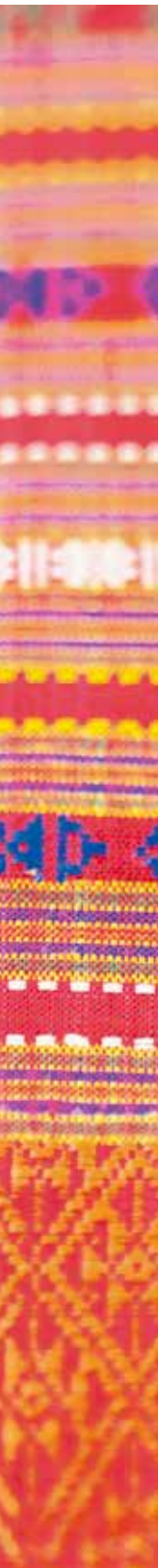
การประกาศขึ้นบัญชี

ผ้าแพรวา ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

ผ้ามัดหมี่

ประวัติความเป็นมา

ผ้ามัดหมี่ คือ ผ้าที่ทำจากด้ายหรือไหมที่ผูกมัดแล้วย้อม โดยการคิดผูกให้เป็นลวดลาย แล้วนำไปย้อมสีก่อนทอ เป็นศิลปะการทอผ้าพื้นเมืองชนิดหนึ่งที่นิยมทำกันมานานแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสานของประเทศไทย ในภาคกลางบางจังหวัด อาทิ จังหวัดชัยนาท จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดลพบุรี ภาคเหนือมีการทอที่จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดน่าน เป็นต้น

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

กระบวนการทำผ้ามัดหมี่นั้น ในขั้นตอนการสร้างลวดลายจะต้องนำเส้นใยฝ้ายหรือเส้นใยไหมไปค้นลำหมี่ให้ได้ตามจำนวนที่เหมาะสมกับลวดลาย แล้วจึงนำไปซึ่งเข้ากับ “โองหมี่” โดยจะใช้เชือกมัดส่วนที่ไม่ต้องการให้ติดสี เรียกว่าการ “โอบ” ในอดีตใช้เชือกกล้วยต่อมานิยมใช้เชือกฟางพลาสติก การมัดจะต้องมัดให้แน่นตามลวดลายที่กำหนดไว้แล้วนำไปย้อมสี จากนั้นตากแดดให้แห้ง เมื่อนำมาแกะเชือกออก จะเห็นส่วนที่มัดไว้ไม่ติดสีที่ย้อม หากต้องการให้ลวดลายมีหลายสี จะต้องมัดโอบอีกหลายครั้งตามความต้องการ ตำแหน่งที่มัดให้เกิดลวดลายนั้นจะต้องอาศัยทักษะเชิงช่างที่ชำนาญและแม่นยำ เพราะช่างมัดหมี่ของประเทศไทยไม่ได้มีการขีดตำแหน่งลวดลายไว้ก่อนแบบประเทศอื่น ๆ ตำแหน่งการมัดลวดลาย จึงอาศัยการจดจำและสั่งสมจากประสบการณ์ ในกระบวนการทอ ช่างทอผ้ามัดหมี่จะต้องระมัดระวังทอผ้าตามลำดับของหลอดด้ายมัดหมี่ที่ร้อยเรียงลำดับไว้ให้ถูกต้อง และจะต้องใช้ความสามารถในการปรับจัดลวดลายที่เหลื่อมล้ำกันที่เกิดจากกระบวนการย้อมสีให้ออกมาสวยงาม กลวิธีการทอผ้ามัดหมี่จึงเป็นภูมิปัญญาด้านงานช่างฝีมือดั้งเดิมที่ต้องอาศัยทักษะเชิงช่างชั้นสูง

ลวดลายมัดหมี่ที่มีการสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่โบราณนั้น ส่วนใหญ่ได้แรงบันดาลใจจากธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในวิถีชีวิต ความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณี อาทิ ลายดอกแก้ว ลายต้นสน ลายโคมห้า ลายโคมเจ็ด ลายบายศรี ลายกวาง ลายนกยูง ลายเต่า ลายพญานาค ฯลฯ

ผ้ามัดหมี่มีบทบาทในวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย หญิงสาวต้องทอผ้าเพื่อทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม วัสดุเส้นใยทั้งฝ้ายและไหม บ่งบอกถึงศักยภาพทางการค้า เพราะเป็นวัสดุที่ใช้แลกเปลี่ยนซื้อขายมาแต่โบราณ ส่วนวัสดุย้อมสีธรรมชาติ สะท้อนให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของพันธุ์พืชในประเทศไทยที่มีความหลากหลาย ซึ่งช่วยให้ผ้ามัดหมี่ของไทยมีสีสันเฉพาะตัว และยังสะท้อนไปถึงความเชี่ยวชาญของแต่ละกลุ่มชนในการย้อมสีธรรมชาติ

การประกาศขึ้นบัญชี

ผ้ามัดหมี่ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๓

ผ้าย้อมคราม

ประวัติความเป็นมา

ผ้าย้อมครามเป็นผ้าภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากฝีมือช่างท้องถิ่นที่ไม่ได้ผ่านการเรียนรู้จากระบบทางการศึกษา แต่เป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษมาสู่ลูกหลานและยังถ่ายทอดมาจนถึงปัจจุบันผ้าครามจึงเกิดจากความคิดของชาวบ้าน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งนี้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นต้นมาจังหวัดสกลนครถือเป็นแห่งแรกในประเทศไทยที่พยายามฟื้นฟูและบำรุงผ้าย้อมครามตามกรรมวิธีการผลิตของภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เคยใช้ในอดีต

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ผ้าย้อมครามเกิดจากเส้นฝ้ายและต้นครามที่ผ่านกระบวนการที่ซับซ้อนยากที่จะได้เรียนรู้จากทั่วไปได้ โดยผ้าครามเกิดจากการถ่ายทอดแบบสังคัมชาวบ้านที่มีกระบวนการปลูกต้นฝ้ายแล้วผลิตมาเป็นเส้นฝ้าย น้ำครามเกิดจากต้นครามที่ผ่านกระบวนการทำโดยการนำกิ่งไปมัดเป็นพ่อนหรือท่อนเล็กแล้วแช่ลงในโอ่งดินทิ้งไว้ประมาณ ๒ วัน แล้วนำกากจากกิ่งไปออก เติมน้ำที่ละลายน้ำแล้วใส่ลงในโอ่งดินที่มีน้ำคราม แล้วกวนให้เกิดฟอง แล้วกวนจากกลิ่นเนาของใบครามให้เป็นกลิ่นที่ดี ปลอ่ยให้ตกตะกอน ๒ - ๓ วัน เมื่อน้ำอยู่เหนือตะกอนเริ่มใสแล้วรินน้ำทิ้ง เทน้ำค้างที่เกิดจากซี่เถาลงในโอ่ง เพื่อไม่ให้ครามแห้งเพื่อเก็บเนื้อครามไว้ใช้ย้อมได้ตลอดทั้งปี

ผ้าย้อมครามหรือผ้าอื่นที่ทอไม่ได้ใช้ครามย้อม ก็เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านและยังเป็นผ้าที่ผู้คนบริโภค ทั้งคนในชนบทและคนในเมือง เพราะผ้าครามเป็นผ้าเกิดจากฝีมือช่างทอที่ไม่ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้จากสถาบันการศึกษา แต่เป็นการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น จึงทำให้ผ้าครามเป็นผ้าภูมิปัญญาที่หายากและพร้อมที่จะสูญหายไปจากสังคัมชนบท เพราะกระบวนการทำผ้าครามเป็นกระบวนการผลิตที่มีความซับซ้อนตั้งแต่ปลูกคราม ทำน้ำคราม แล้วนำฝ้ายมาย้อม แล้วมัดลาย นำมาถักทอเป็นผืน ผ้าครามจึงเป็นผ้าที่ผ่านมาจากการที่ทำด้วยความรัก ความผูกพันที่บรรพบุรุษถ่ายทอดไว้ให้สู่ลูกหลาน

การประกาศขึ้นบัญชี

ผ้าย้อมคราม ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔

เครื่องจักสานไม้ไผ่

ประวัติความเป็นมา

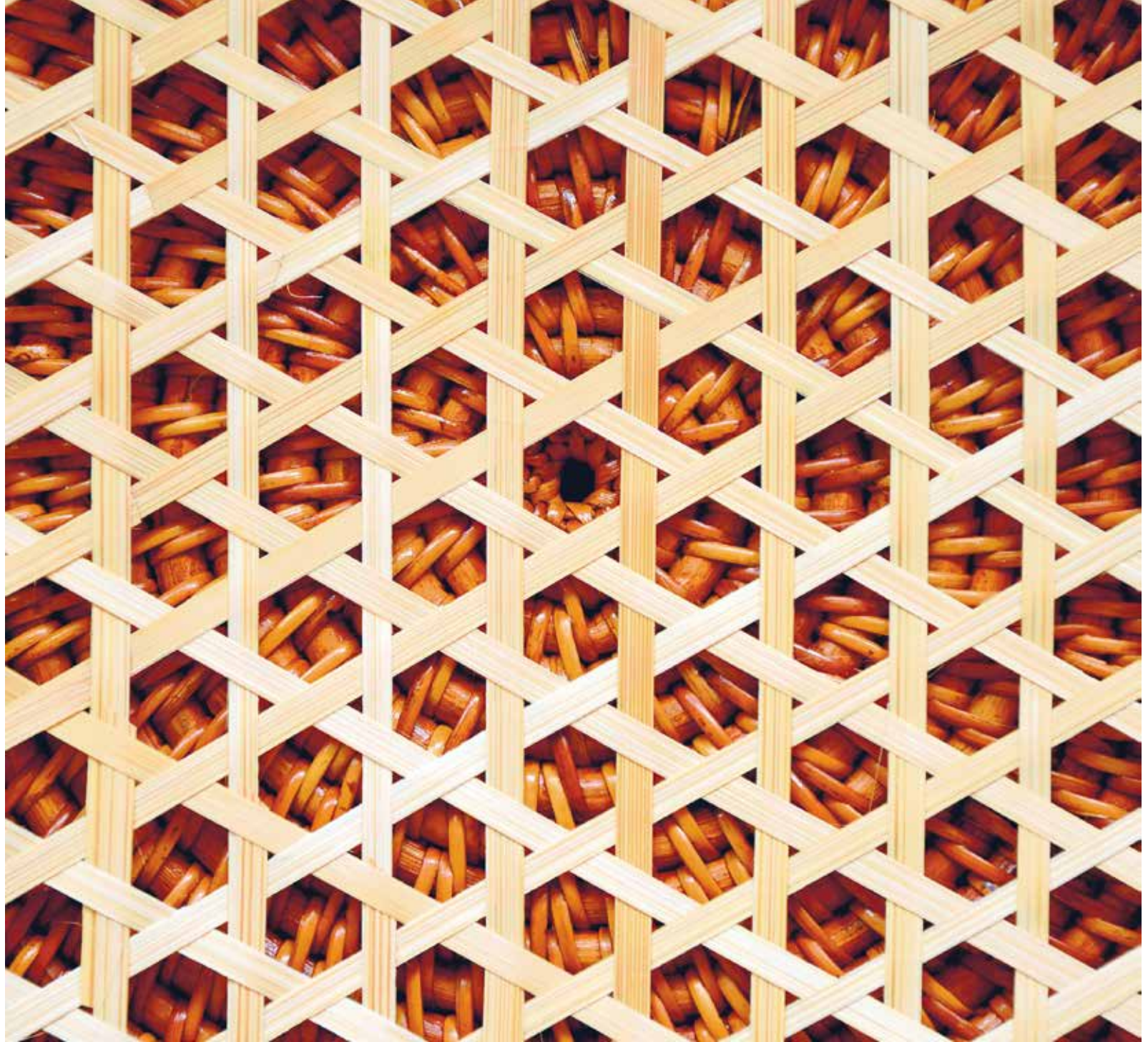
เครื่องจักสานไม้ไผ่เป็นหัตถกรรมเก่าแก่ของไทยที่ทำสืบต่อกันมานานหลายร้อยปี เครื่องจักสานไม้ไผ่ในอดีตอาจมีรูปแบบและลวดลายที่ไม่ซับซ้อน เพราะวัตถุประสงค์สำคัญ คือ ทำเพื่อใช้สอย จึงมีรูปแบบและลวดลายสอดคล้องกับการใช้สอย วัฒนธรรมและรสนิยมของกลุ่มชน

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

เอกลักษณ์ของเครื่องจักสานไม้ไผ่ของไทยประการหนึ่ง คือ การสร้างลวดลายที่หลากหลายตั้งแต่ลายขัด ซึ่งเป็นลายพื้นฐานและพัฒนาให้มีความงามควบคู่ไปกับการใช้สอย เช่น ลายขัดโปร่งยอนดอก ลายขัดกันเป็นตาโปร่ง ๆ แล้วใช้ดอกเล็ก ๆ สอดเข้าไป ทำให้เกิดดอกเล็ก ๆ ในตาโปร่งนั้น ลายสองเวียน คลี่คลายเป็น ลายสองเวียนลายสองยืน ลายข้างกระแต ลายดีหล่ม ลายดีกระจาย ลายสาม ลายขัดเช่นเดียวกับลายสอง แต่เพิ่มดอกเป็นสามเส้น “ยกสาม ช่มสาม” แล้วจะได้ลายแนวทแยงสวยงามใช้สานเสื่อลำแพน ฝาเรือน หรือภาชนะขนาดใหญ่ ลายสามยกดอก ลายสองที่ใช้ดีเป็นแกน สร้างดอกลายสี่เหลี่ยมเรียงสลับกันไป เช่นเดียวกับลายสองยกดอก แต่เพิ่มดอกเป็นสามเส้น ลายชนิดนี้ใช้สานฝาเรือน พัด หมวก ก่องข้าว เป็นต้น ลายสามคลี่คลายเป็นลายประสุ ลายดีหล่ม ลายดีตะแคง ลายดาวล้อมเดือน ลายยกดอก ลายตาหมากรุก ลายตะแกรง ลายเสื่อ ทั้งนี้ งานจักสานบางชนิดยังแสดงให้เห็นภูมิปัญญาในการสร้างรูปแบบและลวดลายให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมด้วย เช่น ก่องข้าวและกระติบข้าว ภาชนะสำหรับใส่ข้าวเหนียวหนึ่งที่มีลักษณะพิเศษ คือ การสานซ้อนกัน ๒ ชั้น ช่วยให้ไอร้อนจากข้าวเหนียวหนึ่ง ระเหยออกไปอย่างช้า ๆ ทำให้ข้าวเหนียวนี้ร้อนและอยู่ได้นาน

ภูมิปัญญาสำคัญในการจักสานไม้ไผ่ คือ สานเพื่อสนองความเชื่อของกลุ่มชน เช่น เฉลว (ภาคเหนือ-อีสาน เรียก ลายตาแหวน ภาคใต้ เรียก ลายตาหลิว) ดอกไม้ไผ่พับขัดกันเป็นห้าหรือหกมุมคล้ายดาวห้าแฉกหรือหกแฉก ใช้ปักเป็นสัญลักษณ์ เช่น ปักเพื่อแสดงความเป็นเจ้าของหรือบอกขายสิ่งนั้น หรือปกป้องกันสิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้ามาในบริเวณที่ปักฉลวไว้ ปักไว้บนหม้อยา เพื่อป้องกันสิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้ามาในบริเวณนั้น

เครื่องจักสานไม้ไผ่ เป็นงานหัตถกรรมที่ทำจากวัตถุดิบที่หาได้ไม่ยาก ราคาไม่แพง และมีกรรมวิธีการผลิตพื้น ๆ ที่สานด้วยมือเป็นหลัก ไม่มีขั้นตอนและกรรมวิธีที่ยุ่งยากซับซ้อน แต่สิ่งเหล่านี้ก็กลับทำให้งานจักสานเป็นงานหัตถกรรมที่มีคุณค่าทางจิตใจ เพราะสร้างขึ้นอย่างตรงไปตรงมา “จากสมองไปสู่มือ” สะท้อนให้เห็นความรู้สึกนึกคิด ความสามารถ และสนิยมความงามของช่างอย่างชัดเจนที่สุด

การประกาศขึ้นบัญชี

เครื่องจักสานไม้ไผ่ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔

เครื่องเงินไทย

ประวัติความเป็นมา

“งานช่างเงิน” ในประเทศไทยจะพบอยู่ตามชุมชนในภูมิภาคต่าง ๆ รูปแบบก็จะแตกต่างกันตามรูปแบบสายสกุลช่างในท้องถิ่นนั้น ๆ ในดินแดนภาคอีสานของไทย ส่วนใหญ่เครื่องเงินในกลุ่มภูมิภาคนี้ จะพบอยู่ในกลุ่มไทยลาวและกลุ่มไทยเชื้อสายเขมร วัฒนธรรมอีสานใต้ ได้แก่ สกุลช่างเงินอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย จังหวัดนครพนม กลุ่มช่างเงินวัฒนธรรมอีสานใต้ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดศรีสะเกษ ส่วนใหญ่จะสร้างสรรค์งานฝีมือออกมาในรูปแบบเครื่องประดับประเภทเข็มขัด ต่างหู กำไลข้อมือ และสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น เขียนหมาก ชันน้ำ พาน

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ลวดลายเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของเครื่องเงินภาคอีสาน จะพบที่ชุมชนบ้านเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ชุมชนสวย (กุย) อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดศรีสะเกษ ส่วนใหญ่จะสร้างสรรค์ผลงานออกมาในรูปแบบเครื่องประดับ เช่น ลูกประเก้อม ตะเกา (ต่างหู) เป็นต้น

เทคนิคการทำเครื่องเงิน เมื่อขึ้นรูปโลหะเงินเป็นรูปทรงตามต้องการแล้ว ภาชนะนั้นก็ยังมิผิวเรียบ ไม่มีลวดลาย การตกแต่งลวดลายลงไปบนภาชนะโลหะเงิน มีหลายขั้นตอน คือ การแกะสลักลาย การประดับอัญมณี การลงยาสีและการกะไหล่ (กาไหล)

แหล่งผลิตเครื่องเงินในภาคอีสานคือ สกุลช่างอีสาน โดยในดินแดนภาคอีสานของไทยจะพบชุมชนช่างเงินอยู่ตามท้องถิ่นที่เป็นเมืองเก่าหรือจังหวัดที่มีพื้นที่ดินแดนติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน รู้จักกันในนาม “ช่างเงิน-ช่างคำ” เช่น จังหวัดหนองคาย จังหวัดนครพนม ช่างเงินส่วนใหญ่มีเชื้อสายลาวเวียงจันทน์ มีฝีมือลายมือในการสร้างสรรค์รูปแบบเครื่องเงินในสกุลช่างไทย - ลาว ส่วนใหญ่จะผลิตเครื่องเงินขึ้นใช้ในชุมชนและจำหน่ายในพื้นที่เขตภาคอีสาน ประเภทเครื่องเงินที่พบ ได้แก่ เครื่องประดับชนิดต่าง ๆ ภาชนะ เช่น พาน ชันและเขียนหมาก อีกสกุลช่างหนึ่งของภาคอีสาน คือ สกุลช่างอีสานใต้ ที่มีเขตพื้นที่ติดต่อกับประเทศกัมพูชา รูปแบบของช่างในชุมชนสืบทอดเชื้อสายมาจากช่างเขมร

ในยุคปัจจุบันแม้ว่าจะไม่มีการใช้เครื่องเงินในชีวิตประจำวันเหมือนอย่างอดีต แต่ยังมีชุมชนและสายสกุลช่างเครื่องเงินสืบทอดมรดกแขนงนี้อยู่ในชุมชน สร้างสรรค์ผลงานเพื่อตอบสนองในยุคสังคมปัจจุบัน รูปแบบและผลงานยังโดดเด่น ถือเป็นมรดกประจำท้องถิ่น ดังมีตัวอย่างผลงานที่แสดงออกมาให้เห็น ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปเพื่อกระแสของสังคมในยุคปัจจุบัน แต่ก็ยังคงเอกลักษณ์ดั้งเดิมบ้างไม่มากนักน้อย แร่โลหะเงินเริ่มหายากในชุมชนและมีราคาสูง มีการนำวัสดุชนิดอื่นมาทดแทน เช่น อะลูมิเนียม ทองแดง แล้วชุบหรือเกาะไหล่ให้งดงามเลียนแบบเครื่องเงินรุ่นเก่า ก็เป็นไปตามกระแสของสังคมปัจจุบันนั่นเอง

การประกาศขึ้นบัญชี

เครื่องเงินไทย ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘

เครื่องทองเหลืองบ้านปะอาว

ประวัติความเป็นมา

บ้านปะอาวอยู่ทางทิศตะวันตกห่างจากตัวเมืองอุบลราชธานี ราว ๒๓ กิโลเมตร เครื่องทองเหลืองบ้านปะอาว เป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำขึ้น จากทองเหลือง ซึ่งเป็นวัสดุผสมระหว่างทองแดงกับสังกะสี โดยทั่วไปใช้ สัดส่วนผสมทองแดงกับสังกะสี ๗๐ : ๓๐ ผลิตเป็นเครื่องใช้ประเภท ชิก ลูกกระพรวน เขียนหมาก ตะบันหมาก ผอบ เต้าปูน

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

การผลิตเครื่องทองเหลืองบ้านปะอาว มีลักษณะสมมาตร เท่ากันทุกด้าน เพราะใช้วิธีการปั้นหุ่นแม่พิมพ์ พันเส้นขี้ผึ้ง หุ้มพิมพ์ เผาไล่ขี้ผึ้ง (เรียก lost Wax) ในการหลอมโลหะ เพื่อเททองเหลือง หลอมละลายแทนที่ แล้วจึงขึ้นงานที่ได้ให้สวยงาม โดยพบหลักฐานทางโบราณคดีที่บ้านเชียง แสดงถึงเทคโนโลยีหล่อเครื่องทองเหลือง ที่ยาวนานมากกว่า ๒,๐๐๐ ปี และมีการผลิตกันที่บ้านปะอาวสืบต่อมา ยาวนานราว ๒๐๐ ปี

บ้านปะอาว ได้รับการยกย่องว่าเป็นหมู่บ้านอนุรักษ์ภูมิปัญญาช่างฝีมือพื้นบ้าน โดยพ่อใหญ่ทอง ล้อมวงค์ เป็นผู้นำ และเมื่อพ่อใหญ่ทอง ล้อมวงค์ เสียชีวิตในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ นายบุญมี ล้อมวงค์ ผู้เป็นบุตร ได้รับหน้าที่สืบต่อและได้เป็นประธานกลุ่มอนุรักษ์หัตถกรรมหล่อทองเหลือง โดยช่างฝีมือในหมู่บ้านได้เข้ามาร่วมกันผลิตเครื่องทองเหลือง กันที่ศูนย์อนุรักษ์ ซึ่งยังคงสร้างช่างฝีมือรุ่นใหม่อยู่อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ชุมชนมีความรักความผูกพัน และความภาคภูมิใจในท้องถิ่นเสมอมา

การประกาศขึ้นบัญชี

เครื่องทองเหลืองบ้านปะอาว ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

ฆ้องบ้านทรายมูล

ประวัติความเป็นมา

ฆ้อง เป็นเครื่องโลหะประเภททองเหลืองหรือเหล็ก ใช้สำหรับตีให้เกิดเสียง ลักษณะกลม มีขอบฆ้อง (ฉัตร) เพื่อให้มีความแข็งแรง ไม่บิดงอ เจาะรูขอบไว้ร้อยเชือก สำหรับแขวนฆ้องได้ ตรงกลางตัวฆ้อง มีปุ่มใหญ่ (จุมฆ้อง) ไว้สำหรับตีด้วยค้อนตีฆ้อง ซึ่งจะมีขนาดเท่า ๆ กับจุมฆ้อง สำหรับฆ้องบ้านทรายมูล จะมีจุมประดับ รอบ ๆ จุมใหญ่อีก ๘ จุม รวมเป็น ๙ จุม ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของฆ้องบ้านทรายมูล เพื่อความเป็นมงคล สันนิษฐานว่าไทยรับมาจากพม่า ซึ่งพ่อค้าเร่จากพม่านำมาขายตามคำกล่าวที่ว่า “กุลาขายฆ้อง” แล้วมีการเรียนรู้วิธีการตีฆ้องจนทำกันมากที่บ้านทรายมูล จังหวัดอุบลราชธานี

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

สมัยก่อนการทำห้องจะต้องคำนึงถึง โสลก หรือโสกห้อง คือ การวัดขนาดความกว้างของห้องด้วยมือของเจ้าของ แล้วกล่าวคำ โสกห้อง ซึ่งจะมีกลุ่มคำหรือวลี ที่ทั้งดีหรือไม่ดี ถ้าตกคำไม่ดีก็จะต้องแก้ไขใหม่ ให้มีสัดส่วนและขนาดที่ถูกต้อง โสกห้องที่จำกันมาแต่โบราณ ดังนี้

สิทธิมังคละโชค	ต้องอวดโลกปาวดูตาย	เสียงบ่วายบ่มั่ว
เสียงดังทั่วทั้งแผ่นดิน	แสนมเหสีมานั่งเฝ้า	เป็นเจ้าของดินทองเหลือง
แห่งขุนเมืองขึ้นนั่งแทน	แสนคนเล่นมาเต้า	ตีอุตเอ้าเสพขอนผี
นางธณีนึกใจสะท้าน	ตีออกบ้านมาเอาชัย	

การทำห้องมีขั้นตอนที่ต้องใช้เสียงดัง จึงต้องออกไปรวมกันทำนอกหมู่บ้าน เช่น การตีแต่งเสียงซึ่งทุกกลุ่มช่างมีการปฏิบัติในแบบเดียวกัน แต่การตกแต่งลวดลายสามารถทำได้ในครอบครัว ซึ่งสตรีมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ได้ดี ห้องแต่ละใบจึงเป็นผลงานจากความร่วมมือของช่างฝีมือหลายคน รวมทั้งช่างทำค้อน และทำขาตั้งห้อง ห้องจึงเป็นผลงานบูรณาการงานช่างอย่างน่าอนุรักษ์

การประกาศขึ้นบัญชี

ห้องบ้านทรายมูล ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

ประเก้อมสุรินทร์

ประวัติความเป็นมา

ประเก้อม เป็นภาษาเขมร หมายถึง ปะคำ เป็นคำเรียก เม็ดเงิน เม็ดทอง รูปทรงกลมที่นำมาร้อยเรียงกันเป็นเครื่องประดับคอ รูปแบบดั้งเดิมของประเก้อมมี ๑๓ แบบ คือ ถุงเงิน หมอน แปดเหลียม ทกเหลียม กรวย แมงดา กระจดุม โองั มะเฟือง ตะโพน ฟักทอง จารย์ (ตะกรุด) มีขนาดต่าง ๆ กัน ตั้งแต่ ๐.๕ เซนติเมตร ถึง ๒.๕ - ๓ เซนติเมตร แกะลวดลายที่เลียนแบบจากธรรมชาติรอบตัว เช่น ลายดอกบัว ลายตาราง ลายดอกพิกุล ลายดอกจันทร์ เป็นต้น

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

การทำประเทียมบ้านเขวาสินรินทร์ มีประวัติความเป็นมายาวนานประมาณ ๒๗๐ ปี (พ.ศ. ๒๒๖๒) สมัยเมื่อประเทศกัมพูชาเกิดกรณีพิพาทกับเวียดนาม ชาวเขมรกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นกลุ่มที่มีฝีมือช่างทำเงิน ทำทอง ได้อพยพออกไปตั้งอยู่บริเวณตำบลเขวาสินรินทร์ ปัจจุบันมีการทำเครื่องเงินประเทียมกันที่บ้านโชค บ้านสะดอ และบ้านเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ในชุมชนมีช่างฝีมือหลายคนที่ยังคงผลิตเครื่องเงินประเทียม

การผลิตประเทียม เริ่มจากการนำเม็ดเงินบริสุทธิ์มาหลอมให้ละลาย หล่อเป็นแท่งแล้วรีดให้เป็นแผ่นบาง ๆ ด้วยการใช้ความร้อนจนอ่อนตัว ตีและรีดด้วยเครื่องจมนีความบางประมาณ ๔ มิลลิเมตร แล้วนำมาตัดตามรูปแบบลูกประเทียมที่ต้องการ ม้วนเชื่อมให้เป็นเม็ด ตกแต่งริมขอบด้วยการปิดฝาด้วยแผ่นเงินเล็ก ๆ ลักษณะโค้งนูน และปิดขอบด้วยเส้นลวดเงินให้เรียบร้อยอัดชั้นให้แน่นจนผิวเงินด้านนอกตึงเรียบ แล้วแกะลายให้งดงาม เสร็จแล้วใช้เหล็กแหลมเผาไฟให้ร้อนแดงทะลุชั้นให้เป็นรูสำหรับร้อยต่อกันเป็นเครื่องประดับ นำเม็ดประเทียมที่เรียบร้อยแล้วมาขัดด้วยแปรงทองเหลือง ล้างทำความสะอาดให้เงางาม แต่หากต้องการมดำ เดิมใช้รมด้วยเขม่าหรือควันไฟ ปัจจุบันใช้น้ำยาย้อมผมหรือยาขัดรองเท้าทำรอบเม็ดประเทียม ผึ่งให้แห้งแล้วขัดออกทำความสะอาด สีดำจะติดที่ร่องลายทำให้ชัดเจนขึ้น

ประเทียมเป็นงานช่างเครื่องประดับเงินทองรูปพรรณแบบเขมรที่รักษาเอกลักษณ์รูปแบบลวดลาย และวิธีการผลิตแบบดั้งเดิมด้วยเงินแท้ ๑๐๐ % ที่ได้บ้างและอัดชั้นภายในเม็ดประเทียม ทำให้แกะลายได้ชัดเจน งดงาม เป็นงานช่างฝีมือที่มีอยู่เฉพาะในตำบลเขวาสินรินทร์ ช่างทำประเทียมยังมีการสืบทอดทักษะกันอยู่มาก นายป่วน เจียวทอง ผู้นำกลุ่มเครื่องเงินบ้านโชค เป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ที่อนุรักษ์มรดกงานช่างฝีมือเครื่องเงินและเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ ถ่ายทอดงานช่างฝีมือเครื่องเงินมาจนปัจจุบัน

การประกาศขึ้นบัญชี

ประเทียมสุรินทร์ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

เกวียนสลักลาย

ประวัติความเป็นมา

เกวียน คือ พาหนะชนิดหนึ่ง มี ๒ ล้อ ใช้ควายหรือวัวเทียม ใช้สำหรับงานบรรทุก ขนส่ง เดินทางไกล ทำจากไม้เนื้อแข็งเป็นส่วนใหญ่ เช่น ไม้พะยูง ไม้แดง ไม้ประดู่ ไม้แคน (ไม้ตะเคียน)

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ในการทำเกวียน ช่างต้องมีความรู้ในการคำนวณสัดส่วน ทั้งส่วนโครงสร้างและส่วนประกอบย่อยต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับลักษณะการใช้งาน การเลือกไม้ที่ใช้ในแต่ละส่วนของเกวียนให้เหมาะสมกับการรับน้ำหนักบรรทุกทุก แแรงกระแทกและการเสียดสี แหล่งผลิตเกวียนที่สำคัญอยู่ที่บ้านนาสะไมย์ ตำบลนาสะไมย์ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

เกวียนบ้านนาสะไมย์มีลักษณะเฉพาะ เรียกว่า เกวียนสลักลาย เป็นเกวียนที่มีการสลักลวดลายเต็มพื้นที่ของตัวเรือนเกวียน และรวมถึงสลักในส่วนอื่น ๆ อีกหลายแห่ง คือ แป้นขาน หัวโถน คันยัน แพนหรือแปรง หัวทอก คันทูปเกวียน หัวเต่าหน้า หัวเต่าหลัง คานหน้า คานหลัง และก้องเพลลา ลักษณะของเกวียนมีหัวทอกโค้งงอเล็กน้อย ตัวเรือนเกวียนจะทำแยกอีกชิ้นหนึ่ง วางเพื่อใช้งานบนโครงคาน ทอก และถอดออกได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสลักลวดลายที่ดูเหมือนจะคล้าย ๆ กันทั่วไป แต่ในรายละเอียดขางสลักเกวียนจะมีอิสระในการจัดวางลวดลายต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมา เช่น ลายเม็ดข้าวสาร ลายดอก ลายย่อย ลายเครือ ฯลฯ

ปัจจุบันการทำเกวียนสลักลายกำลังประสบปัญหาหลายด้าน เช่น การหมดประโยชน์ใช้สอย การขาดแคลนวัตถุดิบ ซึ่งทำให้ช่างฝีมือต้องละทิ้งอาชีพเดิมไปประกอบอาชีพใหม่ ซึ่งอาจจะส่งผลให้ความรู้ในเชิงช่างสูญหายไปทีละจุด

การประกาศขึ้นบัญชี

เกวียนสลักลาย ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๒

เรือนไทยพื้นบ้านดั้งเดิม

ประวัติความเป็นมา

สถาปัตยกรรมพื้นบ้านเป็นสิ่งสะท้อนถึงองค์รวมของภูมิปัญญาชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น ที่ได้สร้างสรรค์สืบทอดต่อเนื่องกันมานับเป็นเวลาหลายชั่วอายุคน เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ที่อยู่อาศัย โดยใช้วิทยาการหลายแขนง ทั้งศิลปะการออกแบบ วัสดุศาสตร์ เทคนิควิทยาการก่อสร้าง ความรอบรู้เกี่ยวกับสภาพดินฟ้าอากาศ ที่ผสมกลมกลืนกับวิถีการดำเนินชีวิตและความเชื่อศรัทธา งานสถาปัตยกรรมพื้นบ้านจึงได้กลายเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น ดังเช่น เรือนกาแลเป็นเอกลักษณ์ของภาคเหนือ เรือนไทยเป็นเอกลักษณ์ของภาคกลาง เรือนปั้นหยาหรือเรือนหลังคามนิลาเป็นเอกลักษณ์ของภาคใต้ ส่วนเรือนเหยาเป็นเอกลักษณ์ของภาคอีสาน เป็นต้น

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

เรือนอีสาน หมายถึง เรือนของชาวอีสานที่มีบรรพชนเป็นคนลุ่มน้ำโขง รุ่นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๓ เป็นต้นมา สร้างด้วยไม้จริงทั้งหลัง ขนาดความยาว ๓ ห้องเสา ที่เรียกว่า เรือนใหญ่ มีประโยชน์ใช้สอยสอดคล้องกับวิถีชีวิตทางด้านเศรษฐกิจ ความเชื่อ การขัดเกลาทางสังคมและการควบคุมพฤติกรรมคนในครอบครัวรวม (Stem family) ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมในท้องถิ่น

ลักษณะพิเศษหรือเอกลักษณ์ มีรูปแบบทรงจั่ว ใต้ถุนสูง แบ่งประโยชน์ใช้สอยชัดเจน คือ ห้องเปิง (ห้องผี-ห้องพระ) ห้องนอนพ่อแม่และห้องส้วม (ห้องนอนลูกสาว-ลูกเขย) มีพัฒนาการจากเถียงนา เถียงเหย้า ตูบเหย้าและเหย้า จนกระทั่งเป็นเรือนใหญ่ที่มีเทคนิคการก่อสร้างที่ประณีต ซับซ้อนและสัมพันธ์กับความเชื่อมากในหลาย ๆ ขั้นตอนของการก่อสร้าง

เทคนิคการก่อสร้างที่สำคัญ คือ การเลือกไม้ที่ใช้สร้าง โดยมีความเชื่อกำกับ มีวิธีกำหนดขนาด-สัดส่วน ด้วยการแทงไสหรือโผลงชิ้นส่วนต่าง ๆ ของเรือน ที่สัมพันธ์กับเจ้าเรือน มีพิธียกเสาแยก-เสาขวัญ มีเทคนิคการหาระดับตัวเรือนแบบดั้งเดิม

คุณค่าของงานช่างฝีมือดั้งเดิม เห็นได้ว่ารูปแบบของเรือนอีสานมีความสัมพันธ์กับความเชื่อ เศรษฐกิจ การแยกครอบครัว รวมทั้งการใช้เทคนิคและภูมิปัญญาการก่อสร้างที่ประณีตซับซ้อน

สภาพภาพของการถ่ายทอดความรู้และทักษะการสร้างเรือนอีสานในปัจจุบันตกอยู่ในสถานะเสี่ยงต่อการสูญหายมากที่สุด จำเป็นที่จะต้องปกป้องคุ้มครองอย่างเร่งด่วน เพราะปัจจัยหลายด้านทั้งจากคนภายในที่มีค่านิยมเปลี่ยนแปลง และปัจจัยภายนอกที่มีกฎหมายอนุรักษ์ป่าไม้ของรัฐ ควบคุม วัสดุสังเคราะห์วิทยาศาสตร์ใหม่เข้ามาแทนที่มากขึ้น ฯลฯ เป็นเหตุให้ตัวช่างฝีมือดั้งเดิมและกลุ่มช่างที่เคยมีความรู้และทักษะประสบการณ์ขาดการสืบทอด

การประกาศขึ้นบัญชี

เรือนไทยพื้นบ้านดั้งเดิม ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔

เรือนโคราช

ประวัติความเป็นมา

จังหวัดนครราชสีมาเป็นเมืองที่มีความสำคัญมาแต่อดีต เนื่องจากเป็นเมืองศูนย์กลางการติดต่อระหว่างชุมชนที่อยู่แถบลุ่มน้ำมูล ลุ่มน้ำชีและลุ่มน้ำโขงกับชุมชนแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยามีการตั้งถิ่นฐานมาแต่ครั้งก่อนประวัติศาสตร์และสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน มีประชากรที่ประกอบด้วยหลายกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ไทย ลาว เขมร มอญ ส่วย จีน แขก เป็นต้น จึงเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมกลายเป็นเอกลักษณ์ อันมีลักษณะวัฒนธรรมบางอย่างแตกต่างจากชาวไทยอีสานโดยทั่วไป เช่น เรือนพักอาศัยพื้นถิ่นซึ่งได้รับอิทธิพลจากเรือนไทยภาคกลางมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

“เรือนโคราช” เป็นเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นที่ปลูกสร้างตามแบบประเพณีนิยมของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาของช่างท้องถิ่นที่มีการถ่ายทอดด้วยกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม โดยอาศัยแรงงานความร่วมมือกันของคนในครอบครัวและชุมชนตามวิถีสังคมเกษตรกรรม ลักษณะโดยทั่วไปมีความคล้ายคลึงกับเรือนไทยภาคกลาง ได้รับอิทธิพลจากเรือนไทยภาคกลางตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นส่วนใหญ่ เมื่อกาลเวลาเนิ่นนานเข้าฝีมือช่างได้เปลี่ยนแปลงไปตามความคิดความอ่านของช่างท้องถิ่นจนเกิดการคลี่คลายในรูปแบบและรายละเอียดบางส่วน จนเกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นขึ้น เรียกว่า เรือนโคราช มีอายุเรือนระหว่าง ๖๐ - ๑๖๐ ปี มีอยู่ทั้งหมดจำนวน ๔๗ หลัง ในพื้นที่ ๑๐ อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองนครราชสีมา อำเภอปักธงชัย อำเภอขามทะเลสอ อำเภอโชคชัย อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอสูงเนิน อำเภอด่านขุนทด อำเภอโนนสูง อำเภอโนนไทย และอำเภอดง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศของจังหวัดนครราชสีมา วัสดุก่อสร้างส่วนใหญ่

เป็นไม้เนื้อแข็ง ใต้ถุนสูง เรือนนอนลดระดับไปยังระเบียงและนอกชาน หลังคาจั่วทรงสูง วิธีการปลูกสร้างเป็นระบบสำเร็จรูป ปรอดเจาะทะลุเสา ใต้รับชายคา พริ้งรับฝ้าผนังซึ่งเป็นฝ้าผนังแบบสำเร็จรูป เช่น ฝ้าปรือ กรูเซงดำ คล้ายฝ้าสำหรับรดของภาคกลาง ฝานอนตีทับเก็ลต์ที่มีลักษณะเฉพาะและฝ้าตั้งคล้ายฝ้าสายบัว

จากกระแสของความเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบัน อาคารพักอาศัยได้รับการพัฒนาไปตามความนิยม มีรูปแบบใหม่ วัสดุใหม่ และเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อเพิ่มความสะดวกสบาย เรือนโคราชได้รับผลกระทบในการเปลี่ยนแปลงจนแทบจะไม่เหลือร่องรอยของวัฒนธรรมท้องถิ่น ปัจจุบันชาวไทยโคราชส่วนใหญ่ไม่รู้จักเรือนโคราช ใช้ภาษาโคราชในการสื่อสารน้อยลง แต่ยังมีคนโคราชจำนวนหนึ่งอาศัยอยู่ในเรือนโคราชด้วยความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพชนที่ได้สร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่ายิ่งไว้ให้ลูกหลาน

การประกาศขึ้นบัญชี

เรือนโคราช ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๖๑

งานช่างตอกกระดาษ

ประวัติความเป็นมา

งานช่างตอกกระดาษ เป็นงานช่างที่แยกตัวออกมาจาก “ช่างสลัก” เป็นงานช่างประเภทหนึ่งของไทย ซึ่งพบได้ทั่วไปทุกภาคในประเทศไทย โดยอยู่ในจารีตชนบทวัฒนธรรมตามชุมชนและท้องถิ่นต่าง ๆ จึงถือเป็นงานช่างฝีมือพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวประจำท้องถิ่นนั้น ๆ ช่างตอกกระดาษแต่ละสกุลช่างจะมีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษลงมานานหลายชั่วอายุคน ลวดลายตอกกระดาษต่าง ๆ ที่แสดงออกมาจะอยู่ในรูปแบบของลวดลายเชิงสัญลักษณ์ บ่งบอกถึงแนวความคิดความเชื่อในเรื่องจารีตประเพณีและวัฒนธรรมของตนเองได้เป็นอย่างดี

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ภาคอีสานจะพบงานช่างกระดาษประดับประดาในงานบุญต่าง ๆ ในฮีตสิบสอง คองสิบสี่ เช่น ประดับกระดาษบังไฟในขบวนแห่บังไฟงานบุญเดือนหก เรือไฟกในงานประเพณีไหลเรือไฟในประเพณีออกพรรษา ตลอดจนงานศพตามแบบพื้นบ้านอีสาน ประดับกระดาษหอธรรมาสน์ในงานบุญผะเหวด อาคารสิ่งก่อสร้างชั่วคราว หรือสิ่งของที่สร้างขึ้นเพียงใช้งานชั่วคราวไม่ถาวร ล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยงานช่างตอกกระดาษ ประดับกระดาษเสมอ เช่น หีบศพ พระรำ เมรุ ปลับปลา ปราสาท ขบวนบังไฟ เรือไฟ ตลอดจนธรรมาสน์เทศน์ในเทศกาลงานบุญผะเหวดของชาวอีสาน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นด้วยภูมิปัญญาของช่างที่อยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ บางลวดลายมีคติสอดแทรกความนึกคิดของช่างผู้ประดิษฐ์ บางลวดลายได้แรงบันดาลใจจากเรื่องราวในพุทธศาสนา เช่น ภาพตอกกระดาษในงานบุญผะเหวด บางลวดลายได้แรงบันดาลใจจากสิ่งของใกล้ตัวและธรรมชาติ นับเป็นความงามที่มีคติแฝงอยู่ในลวดลายประจำตัวในท้องถิ่นต่าง ๆ

กลวิธีการฉลุหรือสลักกระดาษนั้น ส่วนใหญ่จะใช้กระดาษทองย่นหรือกระดาษทองอังกฤษหรือบางท้องถิ่นจะใช้กระดาษน้ำตะโกมาเป็นวัตถุดิบ ระยะเวลาที่มีการใช้กระดาษสีต่าง ๆ หรือผ้าดิบมาเป็นวัตถุดิบแทนวัสดุดั้งเดิม การทำงานของช่างกระดาษนั้นจะต้องมีแบบลายฉลุเป็นแม่แบบ เมื่อวางแผ่นกระดาษทองอังกฤษซ้อนกันราว ๑๑-๑๒ แผ่นแล้วจึงวางกระดาษแม่แบบทับซ้อน ใช้สว่าลักษณะต่าง ๆ ตอกส่วนที่สกัดออกไป ลวดลายที่ตอกฉลุออกมานั้นใช้ไปผนึกกับแผ่นไม้หรือผ้าในส่วนประดับกระดาษต่าง ๆ เช่น ปลับปลา ปราสาท พระเมรุ หีบศพ เป็นต้นตามแต่ละขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ

ในปัจจุบันมีวัสดุอื่นเข้ามาแทนที่กระดาษ ประกอบกับในบางชุมชน นายช่างเองล้วนแล้วแต่สูงอายุไม่มีใครสนใจหรือเล็งเห็นความสำคัญในงานช่างแขนงนี้ เป็นที่น่าเสียดายยิ่งนัก ถ้าหากไม่อนุรักษ์ภูมิปัญญา งานช่างแขนงนี้ไว้ ในอนาคตคงจะสูญหายไปโดยที่สุดไม่ช้าก็เร็ว

การประกาศขึ้นบัญชี

งานช่างตอกกระดาษ ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

บายศรี

ประวัติความเป็นมา

บายศรีเป็นเครื่องใช้ในพิธีสู่ขวัญ ทำด้วยใบตองกล้วย ซึ่งแฝงคติความเชื่อว่าขวัญเป็นสิ่งสำคัญและมนุษย์ทุกคนจะต้องมีขวัญ จึงก่อให้เกิดการทำขวัญ เพื่อเป็นสิริมงคลอยู่กับตัวตลอดไป บาย มาจากภาษาเขมร แปลว่า ข้าว และ ศรี มาจากภาษาสันสกฤต แปลว่า สิริมงคล มิ่งขวัญ บายศรีจึงมีความหมายว่าข้าวขวัญหรือข้าวที่มีสิริมงคลเป็นมิ่งขวัญ บายศรีจะมีเครื่องประกอบ คือ ข้าวสุกที่หุงตักเอาที่ปากหม้อไขตัมและมีเครื่องบริวารคือ ส้ารับคาวหวาน ประกอบอีกด้วย จะเห็นได้ว่าทุกช่วงชีวิตของคนตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งเข้าสู่วัยชรา จะมีเรื่องการทำขวัญต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของคนไทย เช่น ทำขวัญแรกเกิด ทำขวัญเดือน การโกนผมไฟ การเลื่อนยศเลื่อนตำแหน่ง การกลับสู่บ้านเกิดเมืองนอน การต้อนรับแขกผู้มาเยือน ซึ่งล้วนแต่เป็นการปฏิบัติเพื่อความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงของชีวิต เสริมสร้างพลังจิตใจ และการดำเนินชีวิตให้มีความราบรื่น ดังนั้น บายศรีจึงจัดเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทย

ความสำคัญและคุณค่า แห่งมรดกภูมิปัญญา

ปัจจุบันการประดิษฐ์บายศรีจะพบเห็นทั่วไปในชุมชนทั่วทั้ง ๔ ภาคของประเทศไทย ซึ่งแต่ละภูมิภาคจะมีรูปลักษณ์และวิธีการประดิษฐ์ที่แตกต่างกัน

บายศรีภาคอีสาน ภาษาถิ่นจะเรียกว่า “พาวัวญ” หรือ “พานพาวัวญ” ส่วนใหญ่ใช้ประกอบการทำขัวญเหมือนกับภาคอื่น ๆ กล่าวคือ จะใช้ทำพิธีทำขัวญให้กับคน สัตว์ และสิ่งของ เช่น ใต้เรือนใหม่ (ขึ้นบ้านใหม่) ทำขัวญให้เกวียน ทำขัวญให้วัวควาย ทำขัวญให้คนป่วย ตลอดจนต้อนรับแขกผู้มาเยือน

ปัจจุบันช่างทำบายศรียังคงพบเห็นทั่วไปในชุมชนต่างๆ ทั่วภูมิภาคของประเทศไทย ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุในชุมชน หากแต่การประดิษฐ์บายศรีได้ถูกประยุกต์ดัดแปลงให้เข้ากับยุคสมัยสังคมปัจจุบันมากขึ้น

การประกาศขึ้นบัญชี

บายศรี ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

ปราสาทผึ้ง

ประวัติความเป็นมา

ปราสาทผึ้ง เป็นผลงานการสร้างสรรค์ของช่างฝีมือพื้นบ้านอีสาน ในการประดิษฐ์ปราสาทประดับด้วยขี้ผึ้งอย่างวิจิตรสวยงาม เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งจะปรากฏในฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ในจารีตของคนอีสาน

การสร้างปราสาทผึ้งถวายเป็นพุทธบูชาเกิดจากแนวคิดตามตำนานเรื่องลิงถวายรวงผึ้งในครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาในป่ารกชัฏวัน ตามตำนานว่า พระพุทธเจ้าทรงรำลึกถึงคุณความดีของช่างปาลิเลยยะ จึงนำรังผึ้งมาทำเป็นดอกไม้เรียกว่า ดอกผึ้ง นำมาติดประดับต้นผึ้ง

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ปราสาทผึ้ง มีพัฒนาการจากการทำต้นผึ้งเป็นหอผึ้ง เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับ เป็นงานที่ชาวบ้านมาร่วมกันทำ ดังกล่าวว่า “ผู้หญิงทอข้าวต้ม ตัดดอก บีบข้าวปุ้น ผู้ชาย ถักหอผึ้ง” ถักหอผึ้ง คือ การหักดอกเพื่อทำต้นผึ้ง ต่อมาชุมชนพระธาตุเชิงชุมได้ร่วมกันจัดประเพณีให้ใหญ่โตขึ้นและจัดทำหอผึ้งให้ใหญ่โตงดงามด้วยโครงไม้ไผ่เป็นรูปปราสาท เรียก ปราสาทผึ้ง เป็นปราสาททรงหอยยอดประดับหลังคาแหลมสูง แต่งหน้าจั่วด้วยหยวกกล้วยประดับดอกผึ้ง แม้ชาวบ้านจะเรียกหอผึ้ง แต่มีลักษณะรูปทรงแบบปราสาท รูปทรงของปราสาทผึ้งมี ๔ ลักษณะ คือ ปราสาทผึ้งทรงพระธาตุ ปราสาทผึ้งทรงบุษบก ปราสาทผึ้งทรงจัตุรมุข และปราสาทผึ้งทรงหอยผี กลวิธีการผลิตงานและขั้นตอนการทำปราสาทผึ้ง ประกอบด้วย การทำโครงไม้ไผ่ การออกแบบและการแกะสลักลาย การทำดอกผึ้ง (ดอกเผ็ง) การประดับตกแต่งปราสาทผึ้งและส่วนฐานของปราสาทผึ้งสำหรับให้คนหาม ๔ คน

คติความเชื่อของชาวอีสาน มีความเชื่อในฮีตหรือจารีต การถวาย “ผาสาทเผ็ง” หรือต้นดอกผึ้งว่าทำถวายเพื่อเป็นพุทธบูชาอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้วดังนั้น เมื่อญาติมิตรพี่น้องในชุมชนถึงแก่กรรมลง ก็จะช่วยงานศพคนละไม้คนละมือ การทำต้นดอกผึ้งจะทำให้เสร็จก่อนวันเก็บอัฐิผู้ตายในวันเก็บอัฐิ ญาติพี่น้องจะแห่ต้นผึ้งไปด้วย หลังจากใช้ก้านกล้วยคีบแปรอัฐิเป็นรูปคนกลับธาตุใหม่ นำต้นดอกผึ้งมาวางบริเวณแปรอัฐิ นิมนต์พระสงฆ์ บังสุกุลกลบบนธาตุอัฐินั้น ดังนั้น ต้นผึ้งหรือหอผึ้งนั้นมีความสัมพันธ์อันเกี่ยวพันกับจารีตของชาวอีสานอย่างแน่นแฟ้นและถือเป็นฮีตคองปฏิบัติมาจากบรรพบุรุษหลายชั่วอายุคน

การประกาศขึ้นบัญชี

ปราสาทผึ้ง ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘

เครื่องบูชาอย่างไทย

ประวัติความเป็นมา

เครื่องบูชาอย่างไทย มีองค์ประกอบหลัก คือ รูป เทียน ดอกไม้และข้าวตอก มีทั้งวัตถุประสงค์ในการบูชาพระรัตนตรัย และในโอกาสสำคัญทางพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ เครื่องบูชาแบบของราชภัฏและเครื่องบูชาสำหรับบุคคลทั่วไป

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

คายเป็น เครื่องบูชาภาคอีสาน คายเป็นคำที่มีมากับชุมชนชาวภาคอีสานมาช้านาน คำว่า คาย มีอยู่ในทุกช่วงของการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน จากอดีตจนถึงปัจจุบัน แม้ว่ากาลเวลาผ่านไปหลายยุคสมัย แต่คายเป็นยังคงมีสืบต่อกันมา เพียงแต่อาจมีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบ้าง ก็เพราะกาลเวลาและวัฒนธรรมสังคมมีการปรับเปลี่ยน ผสมผสานอารยธรรมต่าง ๆ จนคายเป็นบางอย่างอาจแปรสภาพไปเลยก็มี

คำว่า “คาย” สันนิษฐานว่ามาจากคำว่า “คารวะ” เพราะจากโบราณเรื่องท้าวบุษบาปลาแดกปลาสมอ (จารเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕) มีข้อความตอนที่พระยาสุริยวงศารบแพ้วพระยาบุษบาแล้วจึงนำเอาช่าง ม้า วัว ควาย แก้วคำ (ทองคำ) อย่างละหนึ่งร้อยมาเป็นของบรรณาการในฐานะที่เป็นผู้แพ้สงคราม ได้จารว่าเป็น “คายนระสมมา” ซึ่งต่อมาเรียกว่า คำคาย ดังนั้น เมื่อจะประกอบพิธีกรรมใด ๆ จึงต้องมีการเตรียมเครื่องคายไว้เสมอ ของสำคัญที่จะขาดไม่ได้ในคายเป็น ชัน ๕ ซึ่งหมายถึง เครื่องบูชาอย่างละ ๕ คู่ โดยมากมีดอกไม้ ๕ คู่ เทียนเล็ก ๕ คู่ ในบางท้องถิ่นอาจมีมากกว่า ๕ คู่ แล้วแต่ความนิยมของแต่ละท้องถิ่น

ปัจจุบันยังพบเห็นชุมชนที่ทำเครื่องบูชาอย่างไทยได้ทั่วไป เนื่องจากยังเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทย ซึ่งยังมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา โดยชุมชนในภาคอีสานที่มีความโดดเด่นในการผลิตเครื่องบูชา ได้แก่ ชุมชนในจังหวัดยโสธร (ซึ่งผลิตข้าวตอก) รวมถึง “คาย” ซึ่งเป็นเครื่องบูชาที่ประกอบด้วยความเชื่อและความศรัทธาของผู้คนชาวอีสานนั้น ถึงแม้ว่ามิติทางเวลาอาจเปลี่ยนแปลงวัสดุบางประการไปบ้าง แต่ก็ไม่อาจเปลี่ยนแปลงความเชื่อ “คาย” ในท้องถิ่นอีสานได้เลย

การประกาศขึ้นบัญชี

เครื่องบูชาอย่างไทย ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘

มรดกภูมิปัญญาอีสาน

ด้านการเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน
และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว หมายความว่า กิจกรรมทางกายและการออกกำลังกาย เพื่อความสนุกสนาน เพลิดเพลิน เพื่อชัยชนะ เพื่อการป้องกันตัว หรือเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ มีรูปแบบและวิธีการเล่นตามลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ที่ปฏิบัติกันอยู่ในประเทศไทยและมีเอกลักษณ์สะท้อนวิถีไทย

การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ดังต่อไปนี้

(๑) การเล่นพื้นบ้าน หมายความว่า กิจกรรมการเคลื่อนไหว ที่ทำด้วยความสมัครใจ เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน ไม่มุ่งเน้น การแข่งขันและไม่หวังผลแพ้ชนะ เช่น จำใจ รี่ริ้วข้าวสาร รูกินทาง มอญช้อนผ้า เป็นต้น

(๒) เกมพื้นบ้าน หมายความว่า กิจกรรมการเคลื่อนไหว ที่มีลักษณะของการแข่งขันเพื่อความสนุกสนาน มีกฎกติกาที่ยอมรับ กันในหมู่ผู้เล่น เช่น หมากเก็บ อีตัก มวยตบจาก ปิดตาตีหม้อ เป็นต้น

(๓) กีฬาพื้นบ้าน หมายความว่า การแข่งขันทักษะทางกาย ที่ต้องใช้ความสามารถทางการเคลื่อนไหวตามกติกา โดยมุ่งหวังผล แพ้ชนะ เช่น แอ่งรู แข่งเรือ วิ่งควาย ตะกร้อลอดห่วง เป็นต้น

(๔) ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว หมายความว่า วิธีการหรือ รูปแบบการต่อสู้หรือการป้องกันตัวที่ใช้ร่างกายหรืออุปกรณ์ โดยได้รับการฝึกฝนตามวัฒนธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดกันมา เช่น มวยไทย กระบี่กระบอง ซีละ เป็นต้น

โค้งตีนเกวียน

ประวัติความเป็นมา

โค้งตีนเกวียนเป็นการเล่นพื้นเมืองของจังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดทางภาคอีสานอื่น ๆ เช่น จังหวัดมหาสารคาม อุบลราชธานี และนครราชสีมา บางท้องถิ่นเรียกว่า ระวง ตีนเกวียน โลงโค้งกงเกวียนหรือเสียนโตก เป็นการเล่นเลียนแบบล้อเกวียนที่หมุนบนพื้น หลังจากหลุดออกจากเพลากเกวียน ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มมีการเล่นโค้งตีนเกวียนตั้งแต่สมัยใด แต่พบว่าอย่างน้อยมีการเล่นโค้งตีนเกวียนกันแล้วก่อน พ.ศ. ๒๔๘๐

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

โค้งตีนเกวียนสะท้อนถึงวิถีชีวิตจริงของชาวบ้านในภาคอีสาน ที่นิยมใช้เกวียนเป็นพาหนะขนส่งสินค้า นอกจากนี้ วิธีเล่นมีทั้งแบบนั่งล้อมวงเหยียดขาขึ้นกับวงล้อเกวียนที่นอนบนพื้นและแบบใช้คนนั่งล้อมวงเหยียดขาชนกัน แล้วอีกพวกยกแขนพวกนั่งให้กันพันพัน แล้วหมุนเป็นวงคล้ายล้อเกวียนหมุน เป็นการเล่นที่ไม่ค่อยพบเห็นในประเทศอื่น นับเป็นเอกลักษณ์ไทยที่สะท้อนให้เห็นคุณค่าและการเรียนรู้วัฒนธรรมการใช้ เกวียนเป็นพาหนะ และสภาพของปัญหาเมื่อล้อเกวียนหลุดจากเพลากเกวียน

โอกาสที่เล่นโค้งตีนเกวียนนั้น เล่นกันได้ทุกโอกาสที่ว่าง แต่มักจะมีการเล่นในงานเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานบุญข้าวสาก งานตรุษสงกรานต์ เป็นต้น ผู้เล่นจะเล่นกันในหมู่เด็กทั้งชายและหญิง โดยแบ่งผู้เล่นออกเป็น ๒ พวก จำนวนผู้เล่นพวกละเท่า ๆ กัน อย่างน้อยควรมีจำนวนผู้เล่นพวกละ ๓ คน โดยไม่ต้องมีอุปกรณ์ในการเล่น สถานที่เล่นสามารถเล่นบริเวณลานดินทั่วไป เช่น สนามหญ้า ลานบ้าน ลานวัด ไม่มีการกำหนดขอบเขตสนามเล่น

โค้งตีนเกวียน มีคุณค่าทางร่างกาย ซึ่งจะมีผลต่อความทนทานของกล้ามเนื้อและระบบการไหลเวียนโลหิต คุณค่าทางจิตใจ ส่งเสริมความกล้าและความเชื่อมั่นในตนเองของผู้เล่น ทำให้จิตใจเข้มแข็ง คุณค่าทางอารมณ์ สถานการณ์ในการเล่นช่วยส่งเสริมให้ผู้เล่นได้ผ่อนคลายความตึงเครียดทางอารมณ์และสามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ คุณค่าทางสติปัญญา ทำให้ผู้เล่นได้เรียนรู้และมีประสบการณ์เกี่ยวกับการปรับตัวในภาวะต่าง ๆ และคุณค่าทางสังคม ทำให้เกิดความสามัคคีพร้อมเพรียงได้ดี

การประกาศขึ้นบัญชี

โค้งตีนเกวียน ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

หนอนซ้อน

ประวัติความเป็นมา

หนอนซ้อน เป็นการเล่นพื้นบ้านของภาคอีสาน นิยมเล่นกันในจังหวัดอุดรธานี และจังหวัดใกล้เคียงเป็นการวิ่งไล่ตะแคง

โดยสมมุติคนหนึ่งว่าเป็นหนอน เป็นที่น่ารังเกียจแก่ผู้อื่น ผู้เล่นอื่นจะวิ่งหนีคนที่เป็นหนอน แต่การหนีจะพ้นจากการไล่ตะแคงได้ก็ต่อเมื่อไปยืนซ้อนหน้าคนที่ยืนเป็นวงกลม ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มมีการเล่นหนอนซ้อนตั้งแต่เมื่อใด แต่จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านสูงอายุจังหวัดอุดรธานีได้เล่าว่า ทั้งตนเองและคนรุ่นพ่อก็คเคยเล่นหนอนซ้อนมาตั้งแต่สมัยเป็นหนุ่ม เมื่อคำนวณแล้วการเล่นหนอนซ้อนน่าจะมีแล้วก่อน พ.ศ. ๒๔๔๐ ซึ่งอยู่ในช่วงรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ในภาคอีสานมีการเล่นที่มีชื่อเรียกว่าหนอน เช่น ชี้นอน หนอนเลขแปด และอื่น ๆ ที่มีวิธีการเล่นเป็นการวิ่งไล่ตะแคงคล้ายกับหนอนซ้อน แต่โครงสร้างของการเล่นและวิธีเล่นมีความซับซ้อนน้อยกว่าหนอนซ้อน ในสมัยก่อนการเล่นหนอนซ้อนเป็นการเล่นของคนหนุ่มสาวและเด็ก ๆ เล่นเป็นการสนุกสนานในเทศกาลสงกรานต์และงานรื่นเริงต่าง ๆ ปัจจุบันหนุ่มสาวไม่ค่อยนิยมเล่นกันแล้ว แต่เด็ก ๆ ยังมีการเล่นกันอยู่บ้างในชนบท

การเล่นหนอนซ้อน เป็นการละเล่นที่มีลักษณะเฉพาะที่แสดงอัตลักษณ์ เพราะ

๑) เป็นการเล่นที่สะท้อนวิถีชีวิตของชาวบ้านในชนบทไทยที่ต้องแก้ปัญหาตัวหนอนเกาะทำลายพืชผัก

๒) โครงสร้างของการเล่นที่เป็นวงกลม ๒ วงซ้อนกัน มีการวิ่งไล่วิ่งหนีลัดเลาะไปตามวง แล้วไปซ้อนสับเปลี่ยนให้คนอื่นหนีต่อ เป็นลักษณะเอกลักษณ์ไทยที่ไม่เหมือนประเทศอื่น

๓) รูปแบบวิธีการเล่นทรงคุณค่ามาก มีทั้งความสนุกสนาน ตื่นเต้น ต้องใช้ความไว ใช้ไหวพริบ การตัดสินใจที่รวดเร็ว

หนอนซ้อนมีคุณค่าด้านร่างกาย ช่วยเสริมสร้างความแข็งแรง ความแคล่วคล่องว่องไวด้านจิตใจ ช่วยฝึกความรู้สึกเป็นตัวของตัวเอง ฟังตัวเอง มีความกล้าในการแสดงออก ด้านสังคม ช่วยสร้างสัมพันธ์กับคนอื่น การปฏิบัติตามกฎกติกา ด้านวัฒนธรรม ช่วยให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตเกษตรกรรมและตัวหนอน

การประกาศขึ้นบัญชี

หนอนซ้อน ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

โคมลอยลอดห่วง

ประวัติความเป็นมา

การแข่งขันโคมลอยลอดห่วง เริ่มมีการเล่นแพร่หลายในพื้นที่อำเภอศรีสมเด็จ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔ โดยนายบุญถม สุขกำเนิด ในขณะนั้น ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุและจำพรรษาอยู่ที่วัดบ้านป่าเม้า ตำบลเมืองเปือย อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด ในสมัยนั้น และเป็นผู้ที่สนใจในการเล่นโคมลอยมาตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นเด็ก ซึ่งได้ศึกษาเรียนรู้เทคนิควิธีการทำโคมลอยจากนายเหลื่อ มนตรีโพธิ์ ซึ่งเป็นตา ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว โดยในชุมชนตำบลเมืองเปือย เมื่อเริ่มเข้าสู่เทศกาลเข้าพรรษาในวันศีล (วันพระ) ไม่ว่าจะเป็นวันพระ ๘ คำ หรือวันพระ ๑๕ คำ พุทธศาสนิกชน คนหนุ่มคนสาวที่มาเข้าวัดฟังเทศน์และปฏิบัติธรรม ก็จะมีการปล่อยโคมลอยให้ลอยขึ้นสู่ท้องฟ้า เพื่อเป็นพุทธบูชาและเพื่อความสวยงามสนุกสนานกันในหมู่ชุมชน

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

โคมลอยทำจากกระดาษแก้วใสหลายหลากสีตามที่ผู้จัดทำออกแบบลวดลายเอาไว้ แต่ไม่เกินจำนวน ๑๒ แผ่น ประกอบติดกับโครงวงกลม ซึ่งทำจากไม้ไผ่สดหรือที่แห้งแล้ว แต่ส่วนมากนิยมใช้ไม้ไผ่แห้ง เพราะจะน้ำหนักเบา เหลาเป็นเส้นกลม ๆ ขนาดประมาณครึ่งเซนติเมตร แล้วนำมาผูกโค้งให้เป็นวงกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง

ประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ส่วนความสูงของโคมนั้นประมาณ ๒ เมตร ตรงกลางระหว่างโครงวงกลมไม้ไผ่ จะตรึงไว้ด้วยเส้นลวดที่สามารถทนต่อความร้อนของไฟได้ประมาณ ๑๕ - ๒๐ นาที จำนวนสองเส้นผูกโยงเป็นกากบาทไว้สำหรับผูกยึดลูกไฟที่ทำจากเศษผ้าหรืออนุบน้ำมันหรือขี้ผึ้งผสมน้ำมันยางนา ซึ่งได้มาจากต้นยางนาในป่าตามธรรมชาติ ปัจจุบันได้พัฒนาและนิยมใช้น้ำมันก๊าดเป็นเชื้อเพลิงเพื่อจุดไฟ เพราะจะติดไฟได้นานและทำให้โคมลอยขึ้นสู่ท้องฟ้าได้

โคมลอยลอดห่วง มีคุณค่าในทางสังคม โดยถือเป็นการสร้างความรัก ความสามัคคีของชุมชนและในหมู่คณะ ซึ่งปัจจุบันการแข่งขันเป็นเพียงส่วนที่ทำให้เกิดความสนุกสนานเท่านั้น แต่การที่กลุ่มคนในชุมชนมารวมตัวกันมาก ๆ ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เพื่อร่วมสืบสานอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ได้ทำบุญแล้วมีกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน ถือเป็นการสร้างความเข้มแข็งทางสังคม ปลุกฝังเจตคติที่ดีแก่เด็กและเยาวชนในชุมชน

การประกาศขึ้นบัญชี

โคมลอยลอดห่วง ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘

ตีไก่คน

ประวัติความเป็นมา

ตีไก่คน พบหลักฐานว่ามีการเล่นแข่งขันมาแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ในงานกรีฑานักเรียนจังหวัดสตูล เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้จัดให้มีการแข่งขันกีฬา

ตีไก่สำหรับชายรุ่นใหญ่ขึ้นด้วย กีฬาตีไก่คนนิยมเล่นกันมากในจังหวัดขอนแก่น มหาสารคามและนครราชสีมา เป็นต้น โดยทางภาคอีสานเป็นการเล่นสนุกสนานในยามว่าง และมักจัดให้มีการเล่นแข่งขันกัน เทศกาลตรุษสงกรานต์

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ตีไก่ สะท้อนถึงวิถีชีวิตจริงของชาวบ้านในภาคอีสาน ที่นิยมนำไก่มาตีเล่นกันเพื่อความเพลิดเพลินยามว่าง โดยวิธีเล่นแบบใช้คนนั่งยอง ๆ แล้วกระโดดใช้ไหล่ชนกันเลียนแบบอาการที่ไก่ตีกัน หรือการชนไก่กันของชาวบ้าน เป็นการเล่นที่ไม่ค่อยพบเห็นกันในประเทศอื่น นับเป็นเอกลักษณ์ไทยที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของความอุดมสมบูรณ์ของไก่ และจุดมุ่งหมายที่หลากหลายของการเลี้ยงไก่ในชนบทไทยสมัยก่อน เช่น เพื่อการบริโภค เพื่อความสวยงาม เพื่อความผ่อนคลาย เป็นต้น

ตีไก่คน เล่นได้ทุกโอกาสในยามว่างจากการงาน นิยมจัดเล่นและแข่งขันกัน เทศกาลตรุษสงกรานต์โดยเล่นได้ทั้งผู้ใหญ่และเด็ก ทั้งชายและหญิง ไม่จำกัดจำนวนผู้เล่น แต่อย่างน้อยต้องมีผู้เล่นตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปโดยทั่วไปจะเล่นบริเวณลานกว้าง เช่น ลานบ้าน ลานวัด มีการกำหนดขอบเขตของสนามเล่นเป็นรูปวงกลมที่พื้นมีขนาดตามแต่จะตกลงกัน คุณค่าทางร่างกาย การนั่งยอง ๆ สปริงปลายเท้ากระโดดไปมาเพื่อเอาไหล่ชนกัน ทำให้กล้ามเนื้อส่วนเท้าและขาได้ทำงาน คุณค่าทางจิตใจ ช่วยส่งเสริมด้านความกล้าในการแสดงความสามารถ กล้าเผชิญหน้ากับคู่แข่ง คุณค่าทางอารมณ์ สามารถควบคุมอารมณ์ของตัวเอง รู้จักยั้งคิด รู้จักเก็บความรู้สึกและทำอารมณ์ให้มั่นคงจากการเล่น คุณค่าทางสติปัญญา ต้องใช้ไหวพริบและการตัดสินใจที่ถูกต้องรวดเร็วว่าจะเคลื่อนไปทางไหน และคุณค่าทางสังคม ทำให้ผู้เล่นได้ใกล้ชิดกัน ส่งเสริมให้เกิดความเข้าอกเข้าใจกัน เห็นใจกัน การให้อภัยแก่กันและกัน

การประกาศขึ้นบัญชี

ตีไก่คน ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

ว่าวไทย

ประวัติความเป็นมา

ในประเทศไทยมีหลักฐานชัดเจนว่ามีการเล่นว่าวกันมาตั้งแต่ยุคสุโขทัยมาจนถึงปัจจุบันนี้ เนื่องจากมีพืชตระกูลไผ่ซึ่งใช้เป็นวัสดุสำคัญในการทำโครงว่าว เพราะสามารถเหลาให้ได้ขนาดตามความต้องการและมีความยืดหยุ่นสูง องค์ประกอบที่สำคัญของการเล่นว่าว คือ แรงลมที่ทำให้ว่าวลอยตัวอยู่ในอากาศได้ รองลงไปก็คือ สายป่านที่เหนียวสามารถต้านแรงลมได้อย่างดี

ว่าวในประเทศไทยมีหลายชนิดและมีเล่นกันอยู่ทั่วทุกภูมิภาค โดยจะมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไป เช่น ว่าวอีลุ้ม ว่าวดุ่ยดูย ว่าวจุฬา ว่าวปักเป้า โดยเฉพาะว่าวจุฬากับว่าวปักเป้าจะเป็นที่รู้จักกันมาก เพราะมีการแข่งขันเป็นประเพณีทุกปี อีกทั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสทอดพระเนตรและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็นองค์ประธานในการแข่งขันว่าว ณ สนามสวนดุสิตและบริเวณท้องสนามหลวง จึงทำให้ว่าวจุฬาและว่าวปักเป้ากลายเป็นสัญลักษณ์ของว่าวไทย

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

ว่าวในภาคอีสาน จะเล่นกันในต้นฤดูหนาว คือลมทิศตะวันออกเฉียงเหนือพัดมา นั่นคือหลังงานบุญออกพรรษา (กลางเดือนสิบเอ็ด) เมื่อนาเสร็จ ชาวอีสานก็จะรอให้ข้าวออกรวงแล้วก็จะเกี่ยวข้าว ช่วงเกี่ยวข้าวนี้เองเป็นช่วงลมอ่วย คือลมเปลี่ยนทิศพัดจากเหนือลงใต้ ชาวอีสานก็จะเริ่มเล่นว่าว ดังนั้น เวลานั้น ๆ กลับจากท้องนา เด็ก ๆ ก็จะใช้สนามโรงเรียนเป็นที่ปล่อยว่าว ว่าวที่เล่นกันในภาคอีสานทำจากวัสดุต่าง ๆ กัน ดังนี้

๑) ว่าวใบกลอย เป็นว่าวที่ทำจากใบกลอยที่แห้งแล้ว โดยเก็บใบกลอยที่หล่น เลือกอเอาใบกลอยใหญ่ ๆ แล้วก็ใช้ปอกกล้วยทำหาง ใช้ไหมหรือฝ้ายเป็นเชือก

๒) ว่าวกาบกลาง เป็นว่าวที่ทำจากกาบของต้นไผ่ใหญ่เอามา ตกแต่งใส่สายโยงเชือกผูกทำหาง

๓) ว่าวประทุน คือ ว่าวที่ใช้กระดาษแผ่นหนึ่งพับข้างให้มีลักษณะเหมือนประทุนเกวียน ใช้เชือกทำเป็นสายโยงซ้ายขวา ต่อด้วยเชือกหรือเส้นไหมปล่อยขึ้น บางท้องถิ่นเรียกว่าชนิดนี้ว่า “ว่าวโกบ”

๔) ว่าวตาแหลว เป็นว่าวชั้นพื้นฐาน มีขนาดเล็กและทำได้ง่ายมาก ภาคกลางเรียกว่า ว่าวปักเป้า บางท้องถิ่นอีสานมีรูปทรงต่างไปบ้าง เรียกว่า “ว่าวอีกบ” หรือ “ว่าวอีลุ่ม”

๕) ว่าวลูก หรือ ว่าวใหญ่ เป็นว่าวขนาดใหญ่ มีโครงไม้ไผ่มัดได้เป็นวา ใช้กระดาษเหนียว ๆ ตัด ชาวบ้านนิยมใช้กระดาษกระสอบ ปูนซีเมนต์เพราะเหนียวและหนา คนรุ่นหลังนิยมใช้กระดาษสำหรับติดคอมพิวเตอร์เพราะมีน้ำหนักเบาและมีสีสันสวยงาม บางท้องถิ่นอีสานจะเรียกว่าชนิดนี้ว่า “ว่าวหาง” หรือ “ว่าวค้อยคู่”

ในการแข่งขันใช้ว่าวต่อสู้กันนั้น เป็นการแสดงฝีมือในการเล่นว่าวเพื่อเอาชนะอีกฝ่ายหนึ่ง โดยการทำงานประสานกันเป็นกลุ่มเป็นพวก ต้องใช้ประสบการณ์และชั้นเชิงในการเข้าโจมตี และหลบหลีกจากการโจมตีของอีกฝ่ายหนึ่ง

การประกาศขึ้นบัญชี

ว่าวไทย ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔

มวยโบราณสกลนคร

ประวัติความเป็นมา

มวยโบราณสกลนคร เป็นศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวของชนเผ่าญ้อในจังหวัดสกลนคร เป็นมวยแบบหนึ่งที่มีมาแต่โบราณ บางครั้งเรียกว่า “เสื่อลากหาง” มวยดังกล่าวนี้นิยมฝึกหัดกันตามคุ้มวัดของหมู่บ้าน เพื่อให้มีกำลังแข็งแรง สามารถใช้ต่อสู้ป้องกันตัวได้ แต่ในขณะเดียวกันก็คำนึงถึงความสวยงามของลีลาท่ารำท่าพ้อน นอกจากนี้ยังมีการรำเรียนเวทมนต์คาถาเสกเป่าหมัด เท้า เข่า ศอก ให้มีพลังกำลังแข็งแรง จนคู่ต่อสู้ทำอันตรายไม่ได้

ความสำคัญและคุณค่าแห่งมรดกภูมิปัญญา

มวยโบราณสกลนคร เป็นกีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานและชั้นเชิงการต่อสู้แบบมวยโบราณ โดยเน้นให้เห็นลีลาท่าทางที่งดงาม มีชื่อเป็นมวยที่เข้าคลุกวงใน ชกเอาแพะชนะกันเช่นมวยในปัจจุบัน เพราะจะทำให้เห็นลีลาท่าพ้อนรำน้อยไป การรำมวยโบราณเป็นศิลปะการต่อสู้ที่มีศิลปะในตัวเอง ไม่เคร่งครัดตายตัวในแบบแผนและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ความงดงามอยู่ที่ท่าทางการไหว้ครู ซึ่งใช้ลีลาจากอากัปกิริยาของสัตว์ เช่น เสือ ช้าง ม้า วัว ควาย มาดัดแปลงเป็นลีลาการเคลื่อนไหว นอกจากนี้ นักมวยบางคนยังนำเอาท่าทางการเคลื่อนไหวของลิงและยักษ์ในเรื่องรามเกียรติ์มาประดิษฐ์เป็นท่าทางร้ายร่าอย่างสวยงาม

มวยโบราณสกลนคร มีประวัติความเป็นมายาวนานเท่าใดไม่ปรากฏ แต่เริ่มมีการบันทึกและสืบทอดโดยครูจำลอง นวลมณี ซึ่งท่านได้อนุรักษ์มวยโบราณสกลนครไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่า ได้ถ่ายทอดศิลปะการต่อสู้และพัฒนามาเป็นศิลปะการแสดงในปัจจุบัน

การแสดงมวยโบราณ แบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน คือ เริ่มด้วยการรำหมู่เป็นขบวนแห่ ตามด้วยท่าไหว้ครู หรือรำเดี่ยว แล้วแสดงการต่อสู้ในขั้นตอนสุดท้าย

การแต่งกาย นิยมนุ่งผ้าโจงกระเบนหยักครึ่งเพื่อให้เห็นลายสักขา นิยมนุ่งผ้าสีแดงหรือสีน้ำเงิน ปล่อยชายกระเบนห้อยลงมาพองาม มีผ้าคาดเอวสีแดงหรือสีน้ำเงิน เนื่องจากนักมวยโบราณมีความเชื่อมั่นในความคงกระพันชาตรีมาก ตามเนื้อตัว แขน ขา จึงนิยมสักลาย โดยท่อนบนของร่างกายมักจะสักเป็นรูปสัตว์ที่มีอำนาจที่แผ่อก เช่น ครุฑ งู เสือ หรือหนุมาน นอกจากนี้ยังสักเป็นลวดลายและลงอักษรโบราณที่มีคาถาอาคม ส่วนตามโคนขาจะสักเป็นรูปพืชผัก เช่น กล้วยต้นข้าว ผักกูด

ปัจจุบันมวยโบราณจะมีการแสดงรำให้เห็นที่จังหวัดสกลนครเท่านั้นและค่อนข้างจะหาดูได้ยากแต่จากการที่มีการส่งเสริมให้มีการแสดงรำมวยโบราณอย่างเอาจริงเอาจัง ทำให้โรงเรียนต่าง ๆ ทั้งระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาหลายแห่งฝึกหัดรำมวยโบราณ การอนุรักษ์และส่งเสริมอย่างจริงจังก็เพื่อเป็นการรักษามวยโบราณไว้คู่กับเมืองสกลนคร

การประกาศขึ้นบัญชี

มวยโบราณสกลนคร ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

บทสรุปมรดกภูมิปัญญาอีสาน

มรดกภูมิปัญญาอีสาน สามารถจำแนกได้ตามพื้นที่แหล่งกำเนิด พื้นที่ที่ปรากฏ ตลอดจนพื้นที่การกระจายตัว ออกเป็น ๕ ลักษณะ ดังนี้

- ๑) มีแหล่งกำเนิดหรือปรากฏเฉพาะในพื้นที่ภาคอีสานเท่านั้น
- ๒) พบทั่วไปในทุกภูมิภาคของประเทศไทย โดยในแต่ละภูมิภาคนั้นจะมีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง
- ๓) พบเพียงเฉพาะพื้นที่ภาคอีสานและบางภูมิภาคเท่านั้น
- ๔) เป็นมรดกภูมิปัญญาที่พื้นที่ภาคอีสานได้รับอิทธิพลเข้ามา
- ๕) เป็นมรดกภูมิปัญญาที่มีลักษณะเหมือนกันในทุกภูมิภาค

โดยสามารถจำแนกรายการมรดกภูมิปัญญาอีสานตามสาขาของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งแบ่งตามลักษณะพื้นที่ที่พบหรือการกระจายตัวในแต่ละพื้นที่ได้ ดังนี้

สาขา มรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรม	จำนวนมรดกภูมิปัญญาอีสานที่จำแนกตามลักษณะพื้นที่ที่พบหรือการกระจายตัวในแต่ละพื้นที่ (รายการ)				
	พบในภาคอีสาน เท่านั้น	พบทุกภูมิภาค แต่มีลักษณะเฉพาะ ของตนเอง	พบเฉพาะพื้นที่ ภาคอีสานและ บางภูมิภาคเท่านั้น	พื้นที่ภาคอีสาน ได้รับอิทธิพลเข้ามา	ลักษณะเหมือนกัน ทุกภูมิภาค
วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา	๑๒	๘	๙	๑	-
ศิลปะการแสดง	๒๕	๑	-	-	๑
แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล	๗	๘	-	-	๑
ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับ ธรรมชาติและจักรวาล	๖	๕	-	๒	-
งานช่างฝีมือดั้งเดิม	๑๐	๖	๓	-	๑
การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว	๔	๑	-	-	๑
รวม	๖๔	๒๙	๑๒	๓	๔
รวมทั้งหมด	๑๑๒ รายการ				

บรรณานุกรม

เอกสารทางวิชาการ

- กรมปศุสัตว์. **คู่มือการเลี้ยงกระบือไทย**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๖.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. **กีฬาภูมิปัญญาไทย : มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๖๐.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. **ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล : มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๖๐.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. **คู่มือดำเนินงานตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๖๐.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. **งานช่างฝีมือดั้งเดิม : มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๖๐.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. **แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล : มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๖๐.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. **ภาษา : มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๖๐.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. **วรรณกรรมพื้นบ้าน : มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๖๐.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. **วัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญา**. กรุงเทพฯ ฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๕๙.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. **ศิลปะการแสดง : มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๖๐.
- โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ ฯ : โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ ฯ, ๒๕๓๖.
- คายนี เอฟ, ชาร์ลส์. **อีสานนิยม : ท้องถิ่นนิยมในสยามประเทศ**. กรุงเทพฯ ฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๕๖.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. **ขนบธรรมเนียมประเพณีของอีสาน**. กรุงเทพฯ ฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๒๔. (หนังสือส่งเสริมการอ่านระดับมัธยมศึกษา)
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. **ภูมิปัญญาอีสาน**. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม : โครงการตำราคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ๒๕๔๓.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. **“การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน”**. วารสารทิศทางหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ ฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๑.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. “ถอดรหัสวัฒนธรรมในภาพพะเหวดอีสาน”. วารสารมนุษยกับสังคม. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ๒๕๕๘.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ตำนานพระพุทธเจ้าสิบโลก**. เชียงใหม่ : สมพรการพิมพ์, ม.ป.ป. ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน). **ลักษณะไทย วัฒนธรรมพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ ฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๑. ปลื้ม หงษ์สุวรรณ. **ตำนานพระธาตุของชนชาติไทย : ความสำคัญและปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์. กรุงเทพฯ ฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

ปรมิษฐ์ จารุวรรณ. **ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย**. กรุงเทพฯ ฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

มานะชาติ คล่องดี. **การศึกษารูปแบบการสร้างเครือข่ายความเข้มแข็งทางสังคมด้วยพิธีกรรมเหยาของชาวผู้ไทย จังหวัดมุกดาหาร**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ คณะวัฒนธรรมศาสตร์. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒.

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน**. กรุงเทพฯ ฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, ๒๕๔๒.

รัตนพล ชื่นคำ. **นิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว** : เรื่องเล่าจากภาคสนาม. กรมศิลปากร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๖๐.

ศิริพร บุญชู และ นันทวรรณ รักพงษ์. **ภูมิปัญญาการผลิตเส้นไหมไทยพื้นบ้านอีสาน**. กรุงเทพฯ ฯ : กรมหม่อนไหม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๕๕.

สมชัย พักสุวรรณ. **วรรณคดีอีสาน เรื่องพระยาตันคาก**. กรมศิลปากร : สำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครราชสีมา, ๒๕๕๕.

สมศักดิ์ จันทร์โพธิ์ศรี. **ประมวลประเพณีมงคลไทยอีสาน**. พระนคร : สำนักพิมพ์ธรรมบรรณาการ, ๒๕๑๕.

สุกัญญา สุขฉายา. “นางอินทปัตถา-กุลวงศ์กับนางอรพิม-พระปาจิต ตำนานของชนผู้สร้างปราสาทหิน”. **เมืองโบราณ** ปีที่ ๔๑ ฉบับที่ ๒ เมษายน – มิถุนายน, ๒๕๕๘.

สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ. **แผนที่ภาษาของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทย**. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ เพื่อเสนอผลการวิจัย. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๕๔.

อนุลักษณ์ อาสาสู. **ดนตรีในพิธีกรรมรำผีฟ้า : กรณีศึกษาคณะหมอลำผีฟ้าบ้านหนองคอนไทย ตำบลกุดด้อม อำเภอมือง จังหวัดร้อยเอ็ด**. ปริญญาานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยดุริยางวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย. กรุงเทพฯ ฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๓.

อมรรัตน์ อนันต์วราพงษ์. **หลักการวิจัยเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาไทย**. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

อลงกรณ์ อิทธิผล. “คำเหยือก (เรียก) ขวัญในพิธีกรรมรักษาโรคของหมอเหยาชาวผู้ไทย”. **วารสารศิลปศาสตร์** มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ มกราคม – มิถุนายน, ๒๕๕๘.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาอีสาน**. กรุงเทพฯ ฯ : อมรินทร์, ๒๕๔๔.

เว็บไซต์

กรมศิลปากร สืบค้นจาก www.finearts.go.th

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม สืบค้นจาก www.culture.go.th

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สืบค้นจาก www.tatcontactcenter.com

เครือข่ายกาญจนาภิเษก สืบค้นจาก kanchanapisek.or.th

งานแต่งงานตามประเพณีไท (อีสาน) สืบค้นจาก <https://pantip.com>

งานแต่งงานอีสานไทบ้าน สืบค้นจาก <https://pantip.com>

ชมรมศิลปวัฒนธรรมอีสาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สืบค้นจาก www.isan.clubs.chula.ac.th

ชมรมอนุรักษ์พุทธศิลป์แห่งภาคอีสาน สืบค้นจาก www.ubonpra.com

ชาวกูย สืบค้นจาก kuination.blogspot.com

เชียงรายโฟกัส สืบค้นจาก www.chiangraifocus.com

ตำราวรรณกรรม สืบค้นจาก <http://greatbooks.lnwshop.com>

เทศบาลตำบลขวาว สืบค้นจาก www.khwao.go.th

บ้านจอมพระ สืบค้นจาก www.baanjompra.com

ประเพณีแกลมอ บ้านอาลี สืบค้นจาก <http://district.cdd.go.th>

พิธีกรรม รำผีฟ้า เพื่อรักษาคนที่ป่วยเป็นโรค – โดนคุณไสย ให้หายขาด สืบค้นจาก www.hotnew69.com

ร้านส้มตำ สืบค้นจาก somtumm.blogspot.com

รื้อฟื้นบ้านวัฒนธรรมผู้ไทโคกโก่ง สืบค้นจาก www.painaidii.com

เรื่องสั้น บั้นแต่ง สืบค้นจาก <https://palungjit.org>

เรื่องมะม่วง หรือ รำแม่ต บ้านใจดี อ.ซุขันธ์ – Phisan Sookkhee สืบค้นจาก phisan.ssku.ac.th

ลำพญา สืบค้นจาก www.travel2mukdahan.com

ลำผีฟ้า วัฒนธรรมลุ่มน้ำชี สืบค้นจาก <https://sites.google.com>

ศูนย์จัดการข้อมูลและวิเคราะห์ทางสถิติ สืบค้นจาก www.cascap.in.th

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) สืบค้นจาก www.sac.or.th

ศูนย์ศึกษาฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมในภาวะวิกฤต มหาวิทยาลัยมหิดล สืบค้นจาก www.langrevival.mahidol.ac.th

สยามรัฐ สืบค้นจาก www.siamrath.co.th

สำนักศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยมหาสารคาม สืบค้นจาก www.genedu.msu.ac.th

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร สืบค้นจาก www.nat.go.th

หมอลำทรงบ้านหนองไผ่ ตำบลโนนสูง อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ สืบค้นจาก www.youtube.com

BURIRAM WORLD สืบค้นจาก www.buriramworld.com

SANOOK GURU สืบค้นจาก guru.sanook.com

THE SORENTO สืบค้นจาก www.thesorentowedding.com

Facebook : Art Konganothai

Facebook : ของสะสม ผ้าโบราณ มูนมั่งอีสาน

Facebook : ตามฮอยอีสาน

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม

อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น กรมศิลปากร

หลักเกณฑ์การพิจารณา ขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ในยุคที่โลกกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเช่นปัจจุบัน สิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของมนุษยชาติ กำลังถูกคุกคามจากอันตรายต่าง ๆ ทั้งด้วยการถูกรุกรานจากวัฒนธรรมต่างชาติ การฉกฉวยผลประโยชน์จากผู้ที่มีเทคโนโลยีที่เหนือกว่า หรือการนำภูมิปัญญาของกลุ่มชนหนึ่ง ๆ ไปใช้อย่างไม่เหมาะสม ไม่มีการแบ่งปันผลประโยชน์ ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ ส่งผลให้กลุ่มชนที่ได้รับผลกระทบถูกรบกวนจนเกิดการสูญเสียอัตลักษณ์ และสูญเสียภูมิปัญญาที่เป็นองค์ความรู้ของตน ไปอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์

ด้วยเหตุดังกล่าว ประเทศไทยจึงได้เข้าเป็นภาคีภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ ขององค์การยูเนสโก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๙ ซึ่งอนุสัญญา ฯ ฉบับนี้มุ่งเน้นถึงการปกป้องคุ้มครองมรดกของบรรพบุรุษที่ได้สร้างสรรค์และปฏิบัติสืบทอดกันมา ตั้งแต่อดีตและส่งต่อผ่านลูกหลานรุ่นสู่รุ่น จนกลายเป็นอัตลักษณ์ (Identity) ของชุมชนหรือกลุ่มชนที่ยึดถือปฏิบัติกันจนถึงทุกวันนี้ อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยก็ได้ดำเนินการปกป้องคุ้มครอง “มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” ซึ่งได้มีการบัญญัติศัพท์ใหม่เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้นว่า “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๒ จนกระทั่งนำมาสู่การประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ ภายในประเทศเช่นเดียวกัน

โดยพระราชบัญญัติ ฯ มีเจตจำนงในการประกาศใช้ด้วยหลักการและวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับอนุสัญญา ฯ ดังกล่าวข้างต้น คือ เล็งเห็นว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เป็นสมบัติล้ำค่าที่ได้มีการสร้างสรรค์ สั่งสม ปลูกฝัง และสืบทอดในชุมชนจากคนรุ่นหนึ่งมายังคนอีกรุ่นหนึ่ง แต่ในปัจจุบันมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมดังกล่าว ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ บางครั้งมีการนำมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไปใช้ในทางที่บิดเบือนหรือไม่เหมาะสม และอาจเป็นเหตุให้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเหล่านั้นต้องเสื่อมสูญไปอย่างน่าเสียดาย สมควรจัดให้มีการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมให้มีความสืบเนื่องและยั่งยืนสืบไป

กิจกรรมสำคัญประการหนึ่งของการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม คือ การขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยมีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม เป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบ โดยถือเป็นหนทางหนึ่งในการปกป้องคุ้มครองและเป็นหลักฐานสำคัญของประเทศในการประกาศความเป็นเจ้าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ การขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมยังเป็นการบันทึกถึงประวัติความเป็นมาและอัตลักษณ์

ของภูมิปัญญา รวมถึงสามารถใช้เป็นฐานข้อมูลองค์ความรู้ที่สำคัญเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่อยู่ในอาณาเขตของประเทศ ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างบทบาทสำคัญและความภาคภูมิใจของชุมชน กลุ่มคนหรือบุคคลที่เป็นผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ตลอดจนช่วยส่งเสริมและพัฒนาสิทธิชุมชนในการอนุรักษ์ สืบสาน ฟื้นฟู และปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นและของชาติ

การประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ กรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้กำหนดลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพื่อการขึ้นบัญชี รวม ๖ สาขา ได้แก่ สาขาวรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา สาขาศิลปะการแสดง สาขาแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล สาขาความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม และสาขาการเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

ทั้งนี้ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม จะพิจารณาข้อมูลที่ได้จากการสำรวจและจัดเก็บรวบรวมโดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ และการพิจารณาคัดเลือกของคณะอนุกรรมการกลั่นกรองตามกระบวนการขั้นตอนและหลักเกณฑ์การพิจารณาขึ้นบัญชีของแต่ละสาขา ซึ่งเป็นการดำเนินการภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ รายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จะได้รับการขึ้นบัญชีต้องมีคุณลักษณะตามหลักเกณฑ์การพิจารณา คือ

- ๑) รายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะตามที่กำหนดไว้ ๖ สาขา
- ๒) เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่อยู่ในอาณาเขตประเทศไทย
- ๓) มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์และมีคุณลักษณะบ่งบอกถึงความเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นหรือของชาติ
- ๔) เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ยังมีการสืบทอดและปฏิบัติอยู่ในวิถีชีวิตและอาจเสี่ยงต่อการสูญหาย
- ๕) มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิชาการ ศิลปะ คุณค่าทางจิตใจ คุณค่าเชิงสร้างสรรค์หรือผลงานควรค่าแก่การรักษาไว้
- ๖) มีการบันทึกหลักฐานหรือสามารถอ้างอิง สืบค้นองค์ความรู้ดั้งเดิมของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนั้น
- ๗) เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการยินยอมจากชุมชนให้ขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

สำหรับการประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในประเทศไทยนั้น มีการประกาศขึ้นบัญชีแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) บัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สำหรับรายการตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๒) บัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สำหรับรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ที่ต้องได้รับการส่งเสริมและรักษาอย่างเร่งด่วน ซึ่งมีลักษณะดังนี้

(ก) รายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ต้องสงวนรักษาอย่างเร่งด่วน เนื่องจากอยู่ในสถานการณ์เสี่ยงต่อการสูญหาย แต่ยังคงมีความพยายามในการปกป้องคุ้มครอง จากชุมชน กลุ่มคน หรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง

(ข) รายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จำเป็นเร่งด่วนอย่างยิ่งในการสงวนรักษาเนื่องจากกำลังเผชิญหน้ากับภัยคุกคาม หากไม่มีมาตรการในการส่งเสริมรักษา ไม่สามารถอยู่รอดได้

จึงจะเห็นได้ว่าการขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการเสนอรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจากพื้นที่ชุมชนแหล่งปฏิบัติที่มีประวัติศาสตร์ของการสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง โดยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๒ – ๒๕๖๑ มีรายการที่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติแล้ว จำนวน ๓๓๖ รายการ ซึ่งประโยชน์ที่ประชาชนและสังคมจะได้รับ คือ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจะได้รับการอนุรักษ์ พื้นฟู ปกป้องและคุ้มครอง รวมถึงส่งเสริมภูมิปัญญาที่มีผลในการปฏิบัติและการดำเนินการให้เป็นรูปธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อรักษาและสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมให้สืบทอดและคงอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทย รวมถึงได้รับการส่งเสริมให้มีการสืบทอดไปยังชนรุ่นหลังนำไปใช้ประโยชน์ส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่น สร้างรายได้และมีผลดีต่อเศรษฐกิจของประเทศ นอกจากนี้การประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมยังแสดงถึงการยืนยันบทบาทของประเทศไทยในเวทีโลกต่อการดำเนินงานสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ตามอนุสัญญา ฯ ทั้งยังมีสิทธิในการเสนอรายการเพื่อประกาศเป็นตัวแทนของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ หรือรายการมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการสงวนรักษาอย่างเร่งด่วน รวมทั้งสามารถเสนอแผนงาน โครงการ และกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อขอความช่วยเหลือจากองค์การยูเนสโกได้อีกด้วย

คำสั่งคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

ที่ ๒ / ๒๕๖๑

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือชุด “มรดกวัฒนธรรมอีสาน”

ตามที่กระทรวงวัฒนธรรมมีนโยบายจะจัดพิมพ์หนังสือชุดมรดกวัฒนธรรมอีสาน เนื่องจากพิจารณาว่าองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในภาคอีสานนั้นมีมากแต่ส่วนใหญ่เป็นข้อมูลทางวิชาการในเชิงลึก ประชาชนทั่วไปไม่สามารถเข้าถึงได้ หนังสือชุด “มรดกวัฒนธรรมอีสาน” ที่จะจัดพิมพ์ขึ้นนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ทางด้านศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ ในภาคอีสานซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรม อันล้ำค่าที่มีการสืบทอดกันมายาวนานจนถึงปัจจุบัน และยังเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจในศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นให้กับประชาชนในวงกว้าง จะเป็นประโยชน์ในการอนุรักษ์และต่อยอดงานด้านศิลปวัฒนธรรมอีสาน สร้างความรัก ความภาคภูมิใจในท้องถิ่น ตลอดจนเป็นข้อมูลการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต่อไป นั้น

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๒ แห่งพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ ประกอบกับคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๓๒๔/๒๕๖๐ ลงวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๖๐ เรื่อง มอบหมายและมอบอำนาจให้รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ปฏิบัติหน้าที่ประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ และกรรมการในคณะกรรมการต่าง ๆ ตามกฎหมาย และระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี และมติคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ในการประชุมครั้งที่ ๒/๒๕๖๑ เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือชุด “มรดกวัฒนธรรมอีสาน” โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ ดังนี้

องค์ประกอบ

๑. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม	ประธานอนุกรรมการ
๒. ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	อนุกรรมการ
๓. รองปลัดกระทรวงวัฒนธรรม
(นายชาย นครชัย)	อนุกรรมการ
๔. อธิบดีกรมศิลปากร	อนุกรรมการ
๕. อธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม	อนุกรรมการ
๖. ศาสตราจารย์ธาดา สุทธิธรรม	อนุกรรมการ
๗. ผู้ช่วยศาสตราจารย์สิทธิชัย สมานชาติ	อนุกรรมการ
๘. นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ
นักอักษรศาสตร์ทรงคุณวุฒิ กรมศิลปากร	อนุกรรมการ

๙. นายสมชาย ณ นครพนม	อนุกรรมการ
๑๐. นางเบญจมาศ แพทอง	อนุกรรมการ
๑๑. นางจุฑาทิพย์ โคตรประทุม	อนุกรรมการ
๑๒. ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร	อนุกรรมการ
๑๓. ผู้อำนวยการสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
กรมศิลปากร	อนุกรรมการ
๑๔. ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น
กรมศิลปากร	อนุกรรมการ
๑๕. ผู้แทนกรมส่งเสริมวัฒนธรรม	อนุกรรมการ
๑๖. ผู้อำนวยการกลุ่มประชาสัมพันธ์
สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	อนุกรรมการ
๑๗. ผู้อำนวยการกองกลาง
สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	อนุกรรมการและเลขานุการ
๑๘. นางอลงกรณ์ จารุธีรนาท
นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ
สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๙. นางสาวอุษา แยมบุผา
นักวิชาการวัฒนธรรมปฏิบัติการ
สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

อำนาจหน้าที่

๑. กำหนดแนวทางและรูปแบบการจัดทำหนังสือชุด “มรดกวัฒนธรรมอีสาน” ให้เป็นไปตามกรอบที่วางไว้ และสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์
๒. ค้นคว้า รวบรวมข้อมูลเนื้อหา และภาพประกอบ เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับจัดทำต้นฉบับหนังสือชุด “มรดกวัฒนธรรมอีสาน”
๓. ปฏิบัติงานอื่นที่เกี่ยวข้องและตามที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมมอบหมาย

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๑

(นายวิชณู เครืองาม)

รองนายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

มรดกภูมิปัญญาอีสาน

ISBN 978-616-543-567-3

จัดพิมพ์ : กันยายน ๒๕๖๑ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

ที่ปรึกษา

นายวีระ โรจน์พจนรัตน์	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม
นายกฤษฎพงษ์ ศรี	ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม
นางพิมพ์วี วัฒนวรการ	อธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม
นายประดิษฐ์ โปธิว	รองอธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม
คณะอนุกรรมการจัดทำหนังสือชุด “มรดกวัฒนธรรมอีสาน”	

กองบรรณาธิการ

นางสาวอัจฉราพร พงษ์ฉวี	ผู้อำนวยการสถาบันวัฒนธรรมศึกษา
นางสุกัญญา เย็นสุข	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการพิเศษ
นางสาวชนาภรณ์ แสงทรัพย์	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ
นางสาวสมาลี เจียมจันทร์	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ
นายชาคริต สิทธิฤทธิ์	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ
นางสมฤดี ไชยสุกุมาร	เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน
นางสาวอรุณี จีระประพันธ์	นักวิชาการวัฒนธรรม
นายณัฐดนัย ใจมั่น	ลูกจ้างโครงการ
นางสาวจุฑารัตน์ โพธิ์สระ	นักศึกษาศึกษาพิเศษ

ภาพประกอบ

กลุ่มสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและกลุ่มประชาสัมพันธ์ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

ผู้รับผิดชอบ

กลุ่มสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สถาบันวัฒนธรรมศึกษา กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

โทร. ๐ ๒๒๔๗ ๐๐๑๓ ต่อ ๑๓๑๒ - ๔ โทรสาร ๐ ๒๖๔๕ ๓๐๖๑

เว็บไซต์ <http://ich.culture.go.th>

เฟซบุ๊ก www.facebook.com/ichthailand

อีเมล safeguard.ich@gmail.com

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด

“หนังสือเล่มนี้จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อประโยชน์ในการศึกษาและเผยแพร่เรื่องมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม มิใช่เพื่อการค้า ซึ่งภาพประกอบภายในเล่มได้นำมาจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย โดยบางภาพไม่สามารถอ้างแหล่งที่มาปฐมภูมิได้ จึงขออนุญาตใช้ภาพดังกล่าวและขอบคุณผู้เป็นเจ้าของภาพทุกภาพไว้ ณ ที่นี้ด้วย”

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม
๑๔ ถนนเทียมร่วมมิตร เขตห้วยขวาง กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๒๔๗ ๐๐๑๓ ต่อ ๑๓๑๒ - ๔
www.culture.go.th

